

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TEORİDE VE UYGULAMADA DEVLETLERİN
TANINMASI SORUNU**

Şaduman Ceren MABOÇOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR**

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

TEMMUZ 2024

**TEORİDE VE UYGULAMADA DEVLETLERİN TANINMASI
SORUNU**

Şaduman Ceren MABOÇOĞLU

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Şaduman Ceren MABOÇOĞLU

08/07/2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı **Doktora** öğrencisi **Şaduman Ceren MABOÇOĞLU** tarafından hazırlanan **Teoride ve Uygulamada Devletlerin Tanınması Sorunu** başlıklı tez çalışması 08/07/2024 tarih ve 16.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile DOKTORA TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan: Prof. Dr. Sedat Cem KARADELİ (Ufuk Üniversitesi)	☒	☐
Danışman: Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)	☒	☐
Üye: Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi)	☒	☐
Üye: Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)	☒	☐
Üye: Doç. Dr. Adem ÖZER (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)	☒	☐

Teoride ve Uygulamada Devletlerin Tanınması Sorunu

(Doktora Tezi)

Şaduman Ceren MABOÇOĞLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2024

ÖZET

Uluslararası hukukta tanıma doktrini, birçok çelişkili hususu içinde barındırmaktadır. Günümüzde birçok somut olayda gündeme gelen tanımanın, teoride içerdiği anlamlar ile uygulamadaki rolü çelişmektedir. Literatürde devletlerin tanınması, iki önemli teori altında işlenmiştir. Kurucu ve açıklayıcı teori olarak adlandırılan bu kuramlar, tanımanın emperyalist ilişkilerin sürdürülmesindeki rolünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, emperyalizmin uluslararası hukukla ilişkisinde tanımanın oynadığı rolü göstermeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde, emperyalist politikalar çerçevesinde tanımanın, devlet olma iddialarının kabulünde önemli bir mekanizma olarak kullanıldığı tarihsel olarak çözümlenmiş; uygulamada tanıma konusundaki belirsizlikleri açıklamakta yetersiz kalan tanımaya ilişkin teoriler, seçilen vaka analizleriyle sınanmıştır. Bu çerçevede, eski Sovyet coğrafyasındaki tanınmayan birimlere (Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester, Donetsk ve Luhansk), Batı Sahra'nın egemenlik iddialarına, Güney Sudan'ın gecikmiş kendi kaderini tayin hakkına ve ayrıca hükümetlerin tanınmasına ilişkin gelişmeleri değerlendirmek üzere Afganistan'da Taliban hükümetine, Venezuela'daki hükümet krizine başvurulmuştur. Böylece, tanımaya ilişkin teorideki görüşler ile uygulama arasındaki tutarsızlıklar gösterilmiştir. Tanımanın bildirici nitelikte olduğuna ilişkin hâkim görüş sorgulanmış, tanımanın artan kurucu etkisi ortaya konmuştur. Uluslararası hukukun, emperyalist toplumsal ilişkilerin sağlamlaştırılması ve yeniden üretilmesinde üstlendiği görevleri incelenmeden tanıma doktrinin salt teorik bağlamda anlaşılamayacağı düşünülmektedir.

Bilim Kodu : 114112

Anahtar Kelimeler : uluslararası hukuk, teoride tanıma, devletlerin tanınması, emperyalizm

Sayfa Adedi : 301

Tez Danışmanı : Prof Dr. Fatma TAŞDEMİR

The Problem of State Recognition in Theory and Practice
(Ph.D. Thesis)

Şaduman Ceren MABOÇOĞLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY THE INSTITUTE OF GRADUATE
STUDIES

July 2024

ABSTRACT

The doctrine of recognition in international law involves many contradictory issues. There is a contradiction between the role of recognition which is on the agenda in many recent cases, in theory and its practice. In the literature, the recognition of states is discussed under two prominent theories, namely constitutive and declaratory theories, which are insufficient to explain the role of recognition in the maintenance of imperialist relations. This study aims to demonstrate the role of recognition in the relationship between imperialism and international law. In this respect, the use of recognition as an important mechanism for the acceptance of statehood claims within the framework of imperialist policies is analyzed historically, and the theories of recognition, which are insufficient to explain the uncertainties regarding recognition in practice, are tested through selected case studies. By referencing the unrecognized states in the former Soviet geography (South Ossetia, Abkhazia, Transnistria, Donetsk and Luhansk), the sovereignty claims of Western Sahara, South Sudan's delayed right to self-determination, and within the framework of the recognition of governments, the Taliban government in Afghanistan and the governmental crisis in Venezuela, the inconsistencies between the theory and practice of recognition were revealed. While questioning the prevailing view that recognition is declarative, the constitutive effect of recognition is demonstrated. It is argued that the doctrine of recognition cannot be understood in a purely theoretical context without examining the role of international law in the consolidation and reproduction of imperialist social relations.

Science Code : 114112
Key Words : international law, recognition in theory, recognition of states, imperialism
Page Number : 301
Supervisor : Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR

TEŞEKKÜR

2013 yılında üniversiteden mezun olduğumda büyük hayallerle iş aramaya koyuldum. Memur bir ailenin kızı olarak KPSS sürecine atılarak başladığım bu yol, bana büyük hayal kırıklıkları getirdi. Kendimi çaresiz hissettiğim çok fazla an oldu. Kendime alternatif bir yol düşünmemem belki de bunun en büyük nedeniydi. Bir yaz günü eski hocalarımı ziyaret etmek üzere Hacettepe Üniversitesi'nin yolunu tuttuğumda, alternatif bir planın gerekliliğini yine kendi hocalarımın tavsiyesiyle fark ettim. Kendime hiç inanmadığım, umudumu kaybettiğim o günlerde, lisans hocam Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR, yeni başladığı Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans yapmam gerektiği konusunda beni teşvik etti. Yüksek lisansa dahi kabul edilmeyeceğimi düşündüğüm o vakitlerde tabiri caizse elimden tutup beni hukuk alanının içine çeken, akademik anlamda beni geliştiren ve en önemlisi hayatıma yön veren Hocam'a sonsuz teşekkürlerimi sunarak başlamak istiyorum. Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde yürüttüğüm doktora sürecinde de desteği son bulmadı, her zaman akademik anlamda tüm çabalarımın arkasında yer aldı. Yanımda olduğu için kendimi çok şanslı hissettiğimi vurgulamak istiyorum.

Doktora danışmanım olmayı kabul ettiğini ve bu yolu benimle birlikte yürüdüğü için Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR'e ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Gerek ders gerek yeterlilik gerekse tez dönemim boyunca tüm sorularımı yanıtlayarak yanımda olan ve değerli katkılarını benimle paylaşan saygıdeğer hocamın desteği yadsınamaz. En çok da yurtdışında bulunmak zorunda kaldığım dönemde gösterdiği anlayış ve sağladığı kolaylık benim için çok değerli olmuştur.

Doktora Tez İzleme Komitesi üyelerimden Prof. Dr. Cem KARADELİ'YE ve Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI'ya tez yazım sürecinde paylaştıklarını bilgi ve tecrübelerinin yanı sıra yurtdışında bulunduğum süreçte gösterdikleri kolaylıklar nedeniyle şükranlarımı sunarım. Tez savunma jürime katılarak kıymetli yorumlarını esirgemeyen Doç. Dr. Adem ÖZER'e de ayrıca teşekkür ederim. Tezimin başarıya ulaşmasında tüm hocalarımın katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

Aynı kaderi paylaştığım arkadaşlarım Hilal CEYHAN ve Arzu SADIGZADE'ye destekleri için teşekkür ederim.

Tabiatıyla bu süreçte en yakınımdaya yer alan aileme çok şey borçluyum. Annem, babam, ablam, eniştem ve yeğenim doktora sürecimdeki manevi desteklerini hiçbir

zaman esirgemediler. Bir yandan babamın hayalini gerçekleştiriyor olmaktan dolayı gururlanırken, diğer yandan yorgunluklarımı kendisine dert edinen annemin rahata erecek olmasından dolayı mutluluk duyuyorum.

Pek tabi ki sevgili eşim Enes, bu başarının arkasındaki gerçek mimar. Tıpkı yüksek lisans tezimde olduğu gibi, doktora tezimi de satır satır okuyup tüm dilbilgisi hatalarımı düzelterek beni büyük bir dertten kurtardığı için ona minnettarım. Tezimin daha anlaşılır kılınmasında emeği çok kıymetli. Yüksek lisans tezimde teşekkür bölümünün olmamasını yıllarca mesele ettiği için bu satırları izninizle ona özel uzun tutmak istiyorum. Akademik çabalarımı sonuna kadar desteklediği, tüm sıkıntılarıma ortak olduğu, her durumda sabır gösterdiği, yoğun iş hayatına rağmen beni her zaman önceliklendirdiği için bir madalyonu hak ettiğini söylemem gerekir. Her ne kadar bana karşı sabrının sonsuz olduğuna inansam da doktora sürecimin nihayete ermesinin onu da benim kadar mutlu ettiğine canı gönülden inanıyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. TANIMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	11
2.1. Tanımaya İlişkin Teoriler	12
2.1.1. Kurucu (İnşacı) Teori	16
2.1.2. Hukuki Standartlara Göre (Lauterpacht) Tanıma Teorisi	24
2.1.3. Açıklayıcı (Bildirici) Teori.....	28
2.2. Tanımanın Hukuki Niteliği.....	32
2.2.1. Tanıma Yasal Bir İşlem Midir?	34
2.2.2. Tanıma Tek Taraflı Bir İşlem Midir?	38
2.2.3. Tanımanın Hukuki Sonuçları	43
2.2.3.1. Tanımanın geçmişe yürümesi (<i>retroactivity of recognition</i>)	48
2.3. Tanımanın Geri Alınması (<i>Revocability of Recognition</i>)	50
2.4. Tanıma Şekilleri.....	53
2.4.1. De-jure - De-facto Tanıma	54
2.4.2. Açık – Zımni (Örtülü) Tanıma	59
2.4.3. Otomatik Tanıma.....	65
2.4.4. Erken Tanıma	66
2.4.5. Şartlı (Koşullu) Tanıma.....	69
2.4.6. Bireysel - Kolektif Tanıma.....	71
2.5. Tanınmama Durumu (<i>Non-recognition</i>) ve Hukuki Sonuçları.....	76
2.5.1. Stimson Doktrini (Kolektif Tanınmama)	84

3. TANIMANIN NESNELERİ.....	91
3.1. Tanımanın En Önemli Nesnesi Olarak Devlet ve Kurucu Öğeleri.....	93
3.1.1. Devlet Olma Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme	96
3.1.2. Devletin Asli Unsuru Olarak Tezahür Eden “Egemenlik”	101
3.2. Devletlerin Farklı Oluşum Şekillerine İlişkin Değerlendirmeler	110
3.2.1. Egemenlikteki Dönüşüm Kapsamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı	116
3.3. Tanımanın Diğer Nesneleri.....	128
3.3.1. Hükümetlerin Tanınması	132
3.3.1.1. Etkili kontrol prensibi (etkinlik ölçütü) (<i>effectiveness</i>).....	138
3.3.1.2. Meşruiyet kuramı (Tobar doktrini)	142
3.3.1.3. Otomatik tanıma (Estrada doktrini)	143
3.3.2. Savaşan (Muharip) (<i>belligerency</i>) Statüsünün Tanınması	145
3.3.3. Ayaklanan (Asi) (<i>insurgency</i>) Statüsünün Tanınması.....	149
3.3.4. Ulusların (<i>nations</i>) ve Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin (<i>national liberation movements</i>) Tanınması	151
4. TARİHSEL DÜZLEMDE DEVLET OLARAK TANINMA	153
4.1. Tanımanın “Kurucu” Rolünün Baskın Olduğu Pozitivist Dönem.....	158
4.2. Montevideo Sözleşmesi ve Devlet Olarak Tanınmanın Kriterleri.....	167
4.2.1. Sürekli İnsan Topluluğu	169
4.2.2. Belirli Bir Toprak Parçası.....	170
4.2.3. Hükümet	171
4.2.4. Diğer Devletlerle İlişkiye Girebilme Yeterliliği.....	174
4.2.5. Montevideo Sözleşmesi’yle Getirilen Kriterlere İlişkin Literatürdeki Eklmeler.....	176
4.3. Sömürge Tasfiyesi Sürecinde Devletlerin Tanınması	178
4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Devletlerin Tanınması ve Yaşanan Dönüşümler.....	183

4.4.1. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Bağımsızlığını Kazanan Devletlerin Tanınma Süreçleri	188
4.4.2. Kosova: Tek Taraflı Ayrılmanın Tanımayla Meşrulaştırılması	197
4.4.3. Tanımının Belirsizlik Ortamına İlişkin Değerlendirmeler.....	203
4.5. Uluslararası Hukuk Derneği'nin Çalışmalarının Tanımının Teorik Boyutuna Etkileri	211
5. TANIMA DOKTRİNİNE İLİŞKİN UYGULAMAYI GÜNCEL ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME.....	217
5.1. Eski Sovyet Coğrafyasındaki Tanınmayan Devletlere İlişkin Değerlendirmeler	219
5.1.1. Güney Osetya ve Abhazya	221
5.1.2. Transdinyester	227
5.1.3. Donetsk ve Luhansk	230
5.2. Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Kimlik ve Toprak Bütünlüğü Tartışmaları Altında Batı Sahra Egemenlik Sorunu.....	235
5.3. Güney Sudan'ın Gecikmiş Kendi Kaderini Tayin Hakkını Kullanması.....	242
5.4. Afganistan'da Taliban'ın Yeniden İktidara Gelişi ve Tanıma İkilemi	248
5.5. Venezuela: Hükümetlerin Tanınmasına İlişkin Politik-Ekonomik Saikler ...	255
6. SONUÇ	259
KAYNAKÇA.....	273
ÖZGEÇMİŞ	301

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AfB	Afrika Birliği
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ANSA	Devlet olmayan silahlı aktörler
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMKGYM	Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DB	Dünya Bankası
DHC	Donetsk Halk Cumhuriyeti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ELN	Kolombiya Ulusal Kurtuluş Ordusu
FAR	Fas Kraliyet Silahlı Kuvvetleri
FARC	Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FYROM	Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GNA	Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti
GNC	Genel Ulusal Kongre
HoR	Temsilciler Meclisi

ICG	International Crisis Group
ICTY	International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia
ILA	Uluslararası Hukuk Derneği
IDLO	Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LHC	Lugansk Halk Cumhuriyeti
LNA	Libya Ulusal Ordusu
MC	Milletler Cemiyeti
MEB	Münhasır Ekonomik Bölgeleri
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAS	Amerikan Devletleri Örgütü
SDAC	Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUSM	Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği
SWAPO	Güneybatı Afrika Halk Örgütü
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TMK	Taşınmaz Mal Komisyonu
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNMISS	BM Barışı Koruma Birlikleri
USAD	Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
YFC	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

1. GİRİŞ

Uluslararası hukukta devletlerin tanınması, yeni ortaya çıkan veya bağımsızlığını kazanan/kazanmaya çalışan oluşumların ya da ayrılıkçı taleplerin uluslararası sisteme kabul edilmesinde önemli bir işlev görmektedir. Uluslararası hukukun en tartışmalı konuları arasında yer alan tanıma, uluslararası alanda gerçekleşen birçok somut olayda yerini bir kez daha hatırlatmış, özellikle son dönemde yaşanan gelişmeler, tanıma konusunda uygulamadaki ve teorideki farklılıkları tekrardan gün yüzüne çıkartmıştır. Nitekim Kosova'nın birçok Avrupalı devlet tarafından tanınmasıyla başlayan süreç, son dönemde Ukrayna'daki iç karışıklıkların devamı olarak Donetsk ve Lugansk'ın Rusya tarafından bağımsız devletler olarak tanınmasıyla ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'dan çekilmesiyle hükümetlerin tanınması alanındaki gelişmelerle güncelliğini korumaktadır.

Uluslararası hukukun belirsiz doğası nedeniyle tanımaya ilişkin hususlar birtakım soru işaretleri barındırmaktadır. Tanımaya ilişkin uluslararası literatürde yer alan teoriler, zaman zaman tanımanın uygulamadaki rolünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, tanımanın uygulamadaki rolüyle, teoride daha çok kabul gören bildirici niteliği çelişmektedir. Ancak tanıma konusunda ekonomi politik bir çerçevede değerlendirme yapıldığında, tanımanın kurucu rolüne dikkat çekilebilecek ve uygulamadaki belirsizlikler açıklanabilecektir. Çünkü tanıma kararları, sadece bildirici görüşün savunduğu gibi saf olgu yaklaşımına göre değil uluslararası alanda meydana gelen emperyalist ilişkilere göre şekillenmektedir. Bu kapsamda tezin problemi, tanımaya ilişkin teorideki görüşlerin, uygulamadaki yerini sorgulamak ve tanımanın uygulamadaki farklı işlevlerinin arkasında yatan süregelen emperyalist politikaları göstermektir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası burjuva demokratik devletin evrensel bir form haline getirilmesi süreci, 1970'lerde kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşümler ve bunun yol açtığı neo-liberalizm furyası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından hız kazanmıştır. SSCB'nin ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) dağılması, uluslararası hukukun tartışmalı konusu olan tanımaya ilişkin kuralların da sorgulanmasına neden

olmuştur. SSCB'den ve YSFC'den ayrılan yeni devletlerin tanınmasına yönelik olarak 16 Aralık 1991 tarihinde, Avrupa Topluluğu (AT) tarafından "Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber İlkeler" başlıklı bir bildiri ve Yugoslavya'daki gelişmelere binaen "Yugoslavya Bildirisi" yayınlanmıştır. Yeni devletlerin tanınmasına ilişkin rehber ilkelerde, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına bağlılık kavramlarına vurgu yapılmış, yeni devletlerin burjuva demokratik devlet biçimini benimseyebilmeleri, demokratik yönetim normuyla mümkün kılınmıştır (Chimni, 2008:59). Bu Bildiriler, Doğu Avrupa ve eski SSCB'nin yeni devletleri tarafından nükleer güvenlik, demokrasi ve serbest piyasa konularında verilen taahhüt ve garantilerin hem tanınma hem de diplomatik ilişkilerin kurulması sürecindeki önemini vurgulamıştır (Shaw, 2018:320-321). Böylece koşullu tanımaya ilişkin gelişmeler hız kazanmıştır.

Avrupalı devletlerin uluslararası örgütler üzerinden devlet olma iddialarına müdahale etmesi, tanıma konusunda yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu minvalde Avrupalı devletler, kolektif tanımayı, liberal düzenin değerlerini yeni devletlere empoze etmek için kullanmışlardır. Böylece bu devletlerin belli şartları sağladıktan sonra tanınması ve hatta uluslararası örgütlere devlet olarak kabul edilebilmeleri, diğer bir deyişle bu devletlerin uluslararası alanda hak ve yükümlülöklere sahip olabilmesi için bu kriterler elzem görölmüştür. Uluslararası toplumda, devletlerin tanınması için hâlihazırda Montevideo Sözleşmesi'yle belirlenen kriterler üzerinde mutlak bir anlaşma sağlanabilmiş değilkken, Avrupalı devletler tarafından çok daha öznel kriterlerin getirilmesi, bölgede güdülen emperyalist politikalarla yakından ilişkilidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, emperyalist politikalar çerçevesinde tanımanın araç olarak kullanılmasını tarihsel olarak çözümlmek ve uygulamada tanıma konusundaki belirsizlikleri açıklamakta yetersiz kalan tanımaya ilişkin literatürde yer alan teorilerin boşluklarını doldurmaktır.

Tanımanın tarihsel düzlemde oynadığı rolü incelediğimizde, 18. yüzyıldan önce, devletlerin tanınmasına ilişkin bir alışkanlıktan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu dönemde, bir devletin varlığının temel koşulu, kendi iç egemenliğini tesis etmesidir (Briggs, 1940:114). Ancak 19. yüzyılda kapitalist sistemin Avrupa'da giderek yayılması ve bununla ilintili olarak Afrika ve Latin Amerika'daki sömürgecilik politikaları, tanıma kavramını gündeme getirmiştir. Bu dönemde pozitivizmin

yükselişle, Avrupalı devletler önderliğinde, uluslararası alanda birtakım düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu düzenlemeler sayesinde, Avrupalı devletler, sömürgelerinin ticaret başta olmak üzere ekonomik ve politik yapılarına müdahale edebilmiştir. Tanıma konusu da bu düzenlemelerden nasibini almıştır. Bu sistemde, Avrupa'daki devletler kulübünün parçası olmayan halklar, yarı uygar ya da uygar olmayan toplumlar olarak tanımlanmıştır. İşte 19. yüzyılda tanıma; kendini uygar olarak betimleyen Avrupalı devletlerin, uygar olmadığını düşündüğü toplumlarla karşılaşması neticesinde, bu toplumlarla yürütülecek ilişkileri düzenlemek üzere ortaya atılmıştır. Avrupa'da hızla çoğalan devlet olma iddialarının sonucunda, Yunanistan ve Belçika'nın Avrupalı devletlerce kolektif bir şekilde tanınması buna örnektir. Yine Avrupa kıtası dışında Latin Amerika'da birçok devletin ortaya çıkması, tanımanın kurucu etkisi sayesinde meşru bir zemine oturtulmuştur.

Ancak tanımaya ve onunla ilintili olarak devlet olma sürecine ilişkin en kapsamlı düzenleme 1933 tarihli Montevideo Sözleşmesi'yle hayata geçirilmiştir. Bu Sözleşme'yle; devlet olma kriterleri belirlenmiş ve bu kriterler sürekli bir insan topluluğu, belirli bir toprak parçası, hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Devletin siyasal varlığının, mevcut devletlerce tanınmasından bağımsız olduğunu kabul eden bu Sözleşme, tanımanın uzun süren kurucu niteliğini rafa kaldırma iddiasında olmuştur.

Devletlerin, Montevideo Sözleşmesi'nde sayılan mezkûr kriterleri sağlaması halinde, devlet olma niteliğini haiz olacağı ve bu nedenle diğer devletler tarafından tanınmanın yalnızca devletliğin onayı anlamına geleceği hususu savunulsa da pratikte devletlerin tanınmasının, özellikle ihtilaflı devlet olma iddialarının kabulünde, oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu durum, SSCB'nin ve YSFC'nin çözülmesinden sonra etkisini giderek arttırmıştır. Neo-liberal düzenin hâkim olduğu günümüz dünyasında, daha çok dışarıdan destekli devlet inşası projelerinde, sömürge tasfiyesi sonrasında devam eden ihtilaflı kendi kaderini tayin iddialarında veya tek taraflı ayrılma hususlarında diğer devletler tarafından tanınma, meşruiyet kazanmada en etkili yöntemdir. Çalışmanın önemi, emperyalist politikaların desteğiyle, özellikle büyük güçlerden elde edilen tanınmanın, günümüzde sıklıkla karşılaşılan tartışmalı devlet olma iddialarındaki rolünü aydınlatmaktır.

Bu bağlamda, ilk bölümde, literatürde yer alan görüşler ışığında, tanımının kavramsal çerçevesi sunulacaktır. Literatürde tanıma ile ilgili temelde iki önemli teori bulunmaktadır. Bu ayrışım, devletlerin uluslararası özne olarak ortaya çıkma sürecinde, tanınmanın rolü nedir sorusuna verilen cevap ile belirlenmektedir. Bunlardan ilki kurucu (inşacı) teoridir ve yeni bir yapının uluslararası kişiliğinin oluşmasında, tanımının şart olduğunu savunmaktadır. Oppenheim'in (1996) deyişiyle yeni bir devlet, tanınmadığı müddetçe uluslararası alanda hak sahibi olduğunu iddia edemez. Diğer taraftan daha çok destek bulan açıklayıcı (bildirici) teori ise bir yapının statüsünün, belirli fiili durumları yerine getirmekle oluşacağını iddia ederek başka devletlerce tanınmanın gerekli olmadığını savunmaktadır. Ayrıca kurucu kurama yakın olarak ilerleyen hukuki standartlara göre tanıma teorisi vardır. Lauterpacht tarafından ortaya atılan bu teori, bir devletin karşılaması gereken asgari kriterleri yerine getirdiği ölçüde siyasal oluşumların herhangi bir beklemeye veya diğer mevcut devletlerin onayına gerek olmaksızın hukuki olarak tanınmalarını veya tanınmamalarını savunmaktadır (Shaw, 2018:319). Bu anlatılanlar ışığında, çalışmamızda öncelikle bu teoriler anlatılacak olup tanımının kavramsal çerçevesinin tüm alt başlıklarında, özellikle baskın olan iki teorinin görüşleri üzerinden tanımının hukuki niteliği, tanımının geri alınması durumları, tanıma şekilleri ve tanınmama durumu değerlendirilecektir. Böylece tanıma üzerine yapılan teorik tartışmaların bütüncül bir resim oluşturamadığı, tanımının siyasi bir eylem olduğu kadar yasal bir etki doğurduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Devletlerin ortaya çıkışının olgusal mı yoksa yasal mı olduğu konusunda yapılan tartışmalar neticesinde iki teorinin de birbirine yaklaştığı görülecektir.

Devlet olma sürecinin aşırı yasallaştırılması, bir dizi sosyal ve politik gerçeklikleri göz ardı etmektedir. Devlet olmanın, salt Montevideo Sözleşmesi ile getirilen olgusal kriterlere sahip olma meselesi olarak görülmesi, egemenliği ve onunla ilintili olan tanımayı tarihsizleştirmektedir. Tarihsel düzleme göre şekillenen devlet olma, egemenlik ve tanıma gibi hususların incelenmesiyle bahse konu kavramların birbiriyle olan yakın ilişkisi daha kolay anlaşılacaktır. Bu bağlamda, Avrupalı devletlerin istedikleri zaman bahsedebilecekleri, inkâr edebilecekleri veya kısmen bağışlayabilecekleri bir araç haline gelen tanımının, egemenlikle yakından ilişkisi vardır. Egemenliğin dönüşümü kapsamında sömürge öncesi ve sonrası dönemde kendi

kaderini tayin hakkının geçirdiği dönüşümler ve özellikle sömürge tasfiyesiyle başlayan süreçte, kendi kaderini tayin iddialarının uluslararası alanda kabul görmesinde tanınmanın oynadığı rol ikinci bölümde tartışılacak hususlardır.

İkinci bölümün konusunu oluşturan tanınmanın nesneleri, devletlerle sınırlı değildir. Uluslararası hukukun dönüşümü göz önüne alınarak hükümetlerin, uluslararası örgütlerin ve hatta devlet niteliği kazanamamış topluluklar ile savaşılan/muharip, ayaklanan/asi statüsünün tanınmasına kadar tanınmanın birçok nesnesi bulunmaktadır. İkinci bölümde bu nesnelerin tanınmasının hukuki niteliği incelenecektir. Devletlerin tanınmasından sonra diğer önemli bir konu olan hükümetlerin tanınmasının, siyasi ve ekonomik hususlarla bağlantısı, özellikle son zamanlarda gündemden düşmeyen hükümetlerin tanınması konusunun emperyalist ilişkilerin sürdürülmesinde diğer devletlerin iç işlerine müdahale aracı olarak kullanılması tartışılacaktır. Ayrıca savaşılan, ayaklanan statüsünün ve ulusların ya da ulusal kurtuluş hareketlerinin meşrulaştırılmasında, tanınmanın kurucu etkisi üzerinde durulacaktır. Bu incelemeler ışında, tanınmanın yalnızca inceleme altındaki yapının hukuki statüsünü tespit etmek veya tesis etmek görevinin olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere teorik tartışmalar, tanınmanın belirsizliğini giderememiş, tarihsel süreçte ise tanımaya ilişkin getirilen uygulamalar, emperyalist politikalara göre şekillenmiştir. Bu kapsamda tanınmanın uygulamadaki tutarsızlıkları ancak uluslararası alanda yaşanan emperyalist politikaların incelenmesiyle anlaşılabilir. Bu kapsamda, salt olgu veya yasal görüşü irdelemek yerine emperyalist politikaların uluslararası hukuka yansımaları incelemek, uygulamadaki gelişmeleri bu çerçeveden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira bir varlığın sadece belirli bir fiili etkililik derecesine ulaşmasıyla veya uluslararası hukukta sıklıkla ifade edilen dört kriterin sağlanmasıyla *ipso facto* bir devlet olarak kabul edilmesi uygulamada mümkün gözükmemektedir. Örnek vermek gerekirse günümüzde devlet olmakla ilintili fiili etkinlikten yoksun topluluklar (Monako, Tuvalu, Vatikan vb.) devlet olarak kabul edilirken; fiili olarak çok daha etkili olan topluluklar Rodezya, Transkei (geçmişte Güney Afrika'nın güneyinde yer alan bağımsız bir devlet), Tayvan ise devlet olarak kabul görmemektedir (Koskenniemi, 2010:276).

Devletlerin tanınması gerekliliğinin neden ortaya çıktığını tarihsel olarak inceleyen üçüncü bölümde, sömürgecilik dönemine özgü yayılmacılık eğilimlerinden günümüz emperyalizmine kadar geçen sürede tanımının oynadığı işlevsel role odaklanılacaktır. Burada, pozitivizmin 19. yüzyılla beraber yükselişe geçmesiyle, uluslararası hukukun Avrupa merkezli yapısının, tanıma üzerinden uygar veya uygar olmayan toplumları ayırtmada nasıl kullanıldığı gösterilecektir. Yine burada Asya ve Afrika'daki toplumların evrensel bir egemenlik alanına dâhil edilmesinde *uti possidetis juris* ilkesinin önemi vurgulanacaktır. Günümüzde ise benzer bir şekilde yeni oluşan yapıları tanıırken neo-liberal devletin gerektirmiş olduğu düzenlemelerin bu yapılara şart koşulması benzer saiklerle hareket edildiğini açığa çıkarmaktadır.

Üçüncü bölümde tarihsel düzlem, tanımının kurucu rolünün baskın olduğu pozitivist dönem, Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan tanımının bildirici niteliğinin baskın olduğu Montevideo Sözleşmesi dönemi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan sömürge tasfiyesi dönemi ve SSCB ile YSFC'nin dağılmasıyla daha karmaşık bir süreci başlatan Soğuk Savaş sonrası dönem olarak kronolojik bir şekilde anlatılacaktır. Sonrasında Kosova'nın tanınmasıyla başka bir boyuta geçen tanımaya ilişkin belirsizlikler değerlendirilecektir. En son Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA) tanımaya ilişkin yürütmüş olduğu çalışmalara değinilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise, tanımının ekonomi-politik niteliğini pekiştirmek için vaka incelemelerinden yararlanılacaktır. Böylece teori ile uygulama arasında bir eşgüdümün olmadığı; uygulamada tanımının emperyalist düzeni meşrulaştırmada işlev gördüğü gösterilecektir.

Anlatılanlar ışığında tezin varsayımları aşağıdaki gibi olacaktır:

- i. Devletlerin uluslararası özne olarak ortaya çıkma süreçlerinde tanımının rolü nedir sorusunu tartışan tanımaya ilişkin teoriler bütüncül bir resim oluşturamamaktadır.
- ii. Uluslararası hukukta tanıma, salt olgusal gerçekliklerin kabulü olarak görülemez. Aynı zamanda tanıma, sadece hukuki bir analizle anlaşılamaz. Bu nedenle tanımaya ilişkin teoriler, uygulamada yaşanan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır.
- iii. Tanımının, ekonomi politik boyutu incelendiğinde tanıma kararlarının verilmesinde emperyalist politikaların önem arz ettiği görülecektir.
- iv. Özellikle tartışmalı kendi kaderini tayin iddialarının uluslararası alanda kabulünde tanıma oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.
- v. Montevideo Sözleşmesi'nde yer alan devlet olma kriterlerine sahip bir siyasi topluluğun kendiliğinden devlet olarak tanınması her koşulda mümkün

olmamaktadır. Bahse konu devletin kapitalist üretim ilişkilerine eklemlenme derecesi veya emperyalist politikaların ilgili devlet üzerindeki yansımaları tanınma sürecini etkilemektedir.

- vi. Tanımaya ilişkin düzenlemeler, 19. yüzyıl pozitivist uluslararası hukuk anlayışı ve onunla ilintili sömürgecilik faaliyetleriyle yakından ilişkilidir. Tanımaya ilişkin sorunların temelini burada aramak gerekmektedir. Bugün bile geçerliliği konusunda herhangi bir soru işareti olmayan *uti possidetis juris* ilkesi bunu destekler niteliktedir.
- vii. Emperyalist politikalar neticesinde uluslararası hukukun önemli bir konusu olan tanımanın içerdiği anlamlar ve şekiller dönüşüme uğrayabilecektir. Koşullu tanımanın sık sık gündeme gelmesi bunu doğrulamaktadır.
- viii. Savaşa başvurma olasılığının arttığı günümüz dünyasında tanıma, müdahaleci güçlerin seçtiği ölçüde, ulus inşası süreçlerinde kullanılmaktadır.
- ix. Yine tanımama, emperyalist güçlerin politikalarına aykırı durumlarda devlet olma iddialarının bilhassa kendi kaderini tayin iddialarının reddi için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.
- x. Tanımanın nesnesinin genişlemesiyle, kabul ettiği olgu veya duruma bağlı olarak yasal etkileri değişkenlik göstermektedir.
- xi. Hükümetlerin tanınması meselesi bir devletin iç işlerine müdahale etmek için emperyalist devletlere önemli imkânlar sunmaktadır.
- xii. Doğu Avrupa ve eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerin tanınmasına yönelik getirilen kriterlerde, demokratik yönetim hakkına yapılan vurgu, anılan teftiş yükümlülüğünün salt devletlerin bir defaya mahsus tanınması ile sınırlı olmadığını aynı zamanda hükümetlerin tanınmasına kadar uzayabileceğini de göstermektedir. Nitekim son dönemde Afganistan ve Venezuela'da yaşananlar bunları kanıtlar niteliktedir.

Literatür incelendiğinde tanıma konusunda yazılmış olan tezlerin daha çok uluslararası hukuk literatüründen yararlanılarak teorik ölçüde kaldığı, bu tezlerde ekonomi politik perspektifinden yararlanılmadığı görülmüştür. Yazılan tezlere bakıldığında genelde tanıma kurumunun hukuksal boyutuna odaklanıldığı, teorik boyutuna ilişkin açıklamaların hâkim paradigma üzerinden ilerlediği ve yalnızca açıklayıcı yapıda kaldığı görülmüştür. Ancak tanımanın, emperyalist politikalarla göre anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Bu çalışmanın özgünlüğü, eleştirel bir bakış açısı sunması ve tanımanın ekonomi-politik boyutuna daha fazla dikkat çekmesidir. Bu yolla, teori ile uygulama arasındaki farklılıkların nedenleri ortaya çıkarılarak literatürdeki eksiklikler giderilmeye çalışılacaktır.

Çalışma boyunca ekonomi politik bir yaklaşım takip edilmiştir. Böylece çalışmada ana akım uluslararası hukuk yazınının tanımayı teorik düzeyde bırakan ve uygulamadaki gelişmeleri açıklamada yetersiz kalan tutumuna alternatif getirilecek, uluslararası hukuka yönelik eleştirel yaklaşımlara katkı sağlanacaktır. Tanıma

konusunda nicel verilere ilişkin kapsamlı analizlerin yapılması mümkün olmadığından, son bölümde tanınmanın uygulamadaki rolünü göstermek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden vaka analizi yardımıyla tarihsel düzlemde tanınmanın oynadığı rol gösterilecektir. Bu bağlamda çalışmada, öncelikle literatür taraması yapılacaktır. Kaynaklardan elde edilen olgular betimleyici, normatif ve açıklayıcı yöntemle aktarılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise ana sorunsalı ve varsayımları desteklemek amacıyla uluslararası alanda meydana gelen farklı tanıma veya tanımama örneklerinden yararlanılarak yapılan yorumsamacı yaklaşım pekiştirilecektir.

Kosova'nın tanınmasının son çare ayrılma (*remedial secession*) olarak meşrulaştırılması, tanıma doktrininde yaşanan dönüşümleri göstermek açısından önemli bir duraktır. Bu bağlamda ikircikli düzeni göstermek adına Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Donbas bölgesindeki ayrılıkçı iddialardan yararlanılacaktır. Kosova için uygulanan doktrinin günümüzde eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerin tanınması hususunda niçin uygulanmadığı, emperyalist politikaların tanıma ile olan yakın ilişkilerini göstermek maksadıyla seçilmiştir. Böylece tanımaya ilişkin doktrinde yer alan teorilerin zayıf kaldığı, devlet olmanın saf bir olgu meselesi olmadığı örneklerle bir kez daha gösterilecektir. İkinci olarak Batı Sahra, Güney Sudan'ın kendi kaderini tayin hakkı iddiaları ve uluslararası tanınmanın oynadığı rol gösterilecektir. Son olarak ise hükümetlerin tanınmasına yönelik artan müdahaleci yaklaşım çerçevesinde, Afganistan'da Taliban rejiminin iktidara gelişi ve Venezuela'daki hükümet krizi değerlendirilecektir. Hükümetlerin tanınması konusunun devletlerin kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutuna olan etkileri ve emperyalist politikaların sürdürülmesinde bu hususun önemi kavranacaktır. Sonuç olarak hem teorik hem de uygulamadaki durum ve bunlar arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada esas olarak devletlerin tanınmasına odaklanılacak olup savaşan/muharip, ayaklanan/asi, ulusların veya ulusal kurtuluş hareketlerinin statüsünün tanınmasına ilişkin unsurlar yalnızca tanınmanın geçirmiş olduğu değişimleri ortaya koymak maksadıyla işlenecektir. Hükümetlerin tanınmasına örneklerle değinilmesinin arkasında yatan neden devletlerin tanınmasıyla hükümetlerin tanınması arasındaki farklılıkların bulanıklaşmasıdır. Devletlerin tanınmasını anlamak için devlet denilen entitenin incelenmesi gerekmektedir. Ancak

Çalışmanın amacı devletin ne olduğuna ilişkin kavramsal bir tanım yapmak değil, devlet denilen yapının egemenliğin dönüşümüyle olan bağlantısını göstermek ve tanıma konusuyla ilişkisini ortaya koymaktır. Bu nedenle devlet kuramları ayrıntılı bir biçimde incelenmeyecek emperyalist politikaların tanıma konusuna olan etkisi bakımından devlet olma süreçlerine değinilecektir.

2. TANIMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Ana akım uluslararası hukuk yazını, uluslararası hukukun yaratılması, yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgili olarak sosyal bilimlerin parçalanmasını dikte eden bir hukuk epistemolojisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Pozitivizm adı verilen bu yöntem, bir dizi sosyal, ekonomik ve politik uygulamayı dışlamaktadır. Kısaca ana akım görüşler daha çok uluslararası hukukun ve doktrinlerinin soyut tanımlarına odaklanmaktadır.

Uluslararası hukuku, uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğünü kurmak için bir araç olarak gören bu görüş, uluslararası hukukun karakterini ve doktrinlerini farklı tarihsel evrelerde tasniflemekte ve grupları, sınıfları, devletleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Daha da önemlisi devletin, toplumsal ilişkilerin bir işlevi ve bir biçimi olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir (Chimni, 2008). Bu nedenle, modern devletin on altıncı ve on yedinci yüzyıl Avrupa'sına denk gelen (feodalizmden kapitalizme geçiş) belirli temel toplumsal dönüşümlere tepki olarak çıktığı, devletin kapitalist dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olarak var olduğu ve bu sistemin, tüm devletlerin aynı anda gelişmesine izin vermediği kabulü üzerinden hareket etmek yanlış olmayacaktır.

Güncelliğini hala koruyan tanıma kurumunun anlaşılması için hukukun işlevinin esas amacını ve hukukun ekonomi politik yönünü göstermek, ayrıca eşitsiz ilişkilerin uluslararası hukuka yansımaları değerlendirmek önem arz etmektedir. Uluslararası hukukta tanıma kurumunun işleyişi, diğerleri gibi burjuva devletini evrenselleştirmek için ileri kapitalist devletler tarafından düzenlenmiş; bir dizi yasa ve uygulamayla belli bir zemine oturtulmaya çalışılarak meşrulaştırılmıştır.

1948 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Orta Doğu üzerine yapılan tartışmalar sırasında ABD'li bir yetkili, ABD'nin, bir devletin *de-facto* statüsünün tanınması yönündeki siyasal tasarrufunun herhangi bir ülke tarafından sorgulayamayacağını açıkça ifade etmiştir. Söz konusu temsilci, ABD'nin tanıma yönündeki tasarrufunun hukuka uygunluğu ya da geçerliliğini belirleyebilecek hiçbir otoritenin bulunmadığını eklemiştir (Shaw, 2018:317). Tanımayı bir çeşit onaylama işareti olarak kullanan bahse konu Amerikan bakış açısı, bir nesil boyunca Komünist Çin'e yönelik benimsenen tutumda apaçık ortadadır.

Uluslararası hukukta tanıma, sonuçları bakımından hukuki bir tasarruf olarak görülebilmektedir. Ancak tanımanın ekonomi-politik etkenler altında yapıldığını konunun salt hukuksal bağlamda anlaşılamayacağı çalışmamız boyunca gösterilecektir. Tanımanın hukuki niteliğini incelemek, kast edilen tanıma beyanının bir durumu, açıklayıcı veya kurucu olup olmadığına ilişkin literatürde var olan görüşleri anlamak açısından önem arz etmektedir.

Tanıma kurumunun hukuki yanının cevap vermekte zorlandığı sorular, konunun ekonomi-politik değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Tanımanın yalnızca bir olgu sorunu veya salt hukuki bir mesele olmadığı; ayrıca uluslararası hukukun karmaşık ve çelişik yapısının tanıma kurumunun anlaşılması için önem arz ettiği tezimizde gösterilmeye çalışılacaktır.

Tanımanın çeşitli yönleri üzerine yapılan tartışmaların, bütüncül bir tanıma resmi oluşturmadığını baştan belirtmek gerekmektedir. Grant'ın (1999) da belirttiği gibi tanıma kurumuna ilişkin tartışma ekseninin ilk ayağı, yasal bir eylem olarak algılanan tanıma ile siyasi bir eylem olarak algılanan tanıma arasındaki farklılıklardır. Bu bağlamda, öncelikle tanımaya ilişkin ortaya atılan açıklayıcı ve kurucu teori ile üçüncü bir teori olarak nitelendirilebilecek Lauterpacht'in hukuki standartlara göre tanıma teorisi incelenecektir. İkinci olarak, kolektif veya tek taraflı bir tanıma üzerinden tanımanın hukuki niteliği irdelenecektir. Böylece, bu alandaki önemli sorulardan biri olarak tanımanın tek taraflı yasal bir işlem olup olmadığı, literatürdeki tartışmalar altında sorgulanacaktır. Literatürün daha çok açıklayıcı ve kurucu teori üzerine odaklandığı gösterilecek, tanımanın hukuk ve siyaset arasındaki yelpazede nereye düştüğü hususundaki belirsizlik bir nebze olsun giderilmeye çalışılacaktır. Akabinde ise literatürde sınıflandırılan tanıma şekilleri anlatılacak ve koşullu tanıma üzerinde durulacaktır. Tanımanın geri alınması ile tanımama ve bunun hukuki etkisi üzerine değerlendirmeler yapıldıktan sonra Stimson Doktrini işlenecektir.

2.1. Tanımaya İlişkin Teoriler

Tanınmaya ilişkin en yaygın tartışmaların başında gelen -çalışmamız itibarıyla önemli bir sorunsal olan- bir devletin var olması için tanınmış olmasının zorunlu olup olmadığı literatürde iki önemli teori altında incelenmiştir. Bunlardan ilki, çoğunluk tarafından kabul gören açıklayıcı teoridir. Bu görüşe göre; diğer devletler tarafından

tanınma, bir devletin varlığının koşulunu oluşturmamakta, diğer bir deyişle, tanıma kurucu bir nitelik taşımamaktadır. İkinci görüş olarak kurucu teori ise bir devletin tanınmasını, onun uluslararası hukuk kişiliğinin kurucu öğelerinden biri olarak görmektedir (Pazarcı, 2019:3). Kısacası bu bakış açısı, bir devletin uluslararası hukukta varlığını sürdürmesini tanıma kurumuna bağlamaktadır.

Bu ayrışım, hâkim liberal kuram altında devletlerin uluslararası özne olarak ortaya çıkma sürecinde tanınmanın rolü nedir sorusuna verilen cevap ile belirlenir. Kurucu kuram, tanıma sürecinin yeni devleti yasal bir varlık haline getirdiğini savunmaktadır. Oppenheim'in (1996) deyişle yeni bir devlet tanınma olmaksızın uluslararası alanda sahip olduğu hakları iddia edemez. Diğer taraftan günümüzde daha fazla kabul gören açıklayıcı kuram, tanımının zaten varlığı açıkça ortada olan bir kavrama isim koymaktan ibaret olduğunu (malumun ilanı), yeni bir yapı oluşturmaktansa, var olan yapının statüsünün, başka devletlerce kabul edildiğinin ifadesi olduğunu belirtmektedir (Chen, 1951).

Mezkûr iki teorinin yanı sıra hukuki standartlara göre tanıma teorisi de mevcuttur. Lauterpacht tarafından ortaya atılan ve kurucu kurama yakın ilerleyen bu teori, tanıma sürecini politik yönünden ayırarak, ona sadece yasal bir prosedür olarak yaklaşmaktadır. Lauterpacht, bir devletin, mevcut devletlerin onayını beklemeye gerek olmaksızın, karşılaması gereken asgari kriterleri yerine getirdiği ölçüde hukuki olarak tanınmalarını veya tanınmamaları gerektiğini belirtmiştir (Shaw, 2018:319). Ancak, tanımayı bir olgu meselesi olmaktan kurtarmak isteyerek ona hukuki bir zemin yaratmaya çalışan bu pozitivist görüş, tanımının siyasiliğini ve keyfiliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Açıklayıcı ve kurucu teori arasındaki temel tartışma, devletin olgusal mı yoksa yasal olarak mı ortaya çıktığına ilişkin belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Saf olgu görüşüne göre devletin ortaya çıkışı, hukuk düzeni tarafından kontrol edilemeyen, hukuk dışı, sosyolojik bir olaydır. Bu görüşü benimseyenler, devletin ortaya çıkışını diplomatik tarihin gelişimiyle desteklemektedir. Elbette, çoğu devletin siyasi ve askeri mücadeleler sonucu gücünü yoğunlaştırdığını ve hükümetin konsolidasyonunu bu yolla sağladığını iddia etmek mümkündür. Örneğin Fransa, Birleşik Krallık veya İsveç gibi devletlerin yasal olarak kontrol edilen bir süreçte oluştuğunu söylemek kulağa ilginç gelecektir (Koskeniemi, 2005:272-273). Uluslararası hukukta bir varlığın hak

ve ödevlerinin kaynağı, belirli bir bölge içindeki fiili üstünlüğüne (etkin kontrolüne) bağlı kılınmıştır. Bu gerçek, uluslararası hukukun temeli olarak görülmüştür. Çünkü hukuk devletten doğarsa, devletlerin ortaya çıkışını yasal yollarla düzenlenmiş bir süreç olarak düşünmek mantıksız olacaktır. Bu nedenle, bir varlığın devlet gibi davranmaya başlaması ve muamele görmesi, hukuk tarafından yaratılan veya kontrol edilen bir şey değil, siyasi bir süreç olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, doğal hukuk teorisi altında açıklayıcı tanıma doktrini ile doğal bir ittifak halindedir. Daha ayrıntılı söylemek gerekirse, tanımanın yasallığının bir anlamı yoktur, tanıma yalnızca tanınan ve tanıyan devletler arasındaki ilişkiler için resmi bir temel oluşturmaktır.

Buradaki sorun devletlerin nasıl oluştuğuna ilişkin düğümün çözilememesinden kaynaklanmaktadır. Devletin kuruluşuna giden süreç sosyolojik olsa bile, ortaya çıkan yeni varlığın kendisini devlet olarak tanımlaması veya devletliğin getirmiş olduğu şartlara bağlı davranması sorunları kökünden çözmemektedir. Pratikte de görüldüğü üzere, devlet olmanın içsel olduğu kadar dışsal anlamda da birçok etkisi bulunmaktadır. Bir yapının veya birimin kendini devlet olarak ifade etmesi olgusal olarak birtakım etkiler doğurabilir, ancak bu oluşumun dış dünya tarafından kabulü pek çok zaman gerekli görülmüştür. Bu durum, tanımanın siyasi boyutuna önemli bir katkı sağlamaktadır.

Olgusal olarak ilerleyen süreçte var olan bir dizi kriterin hukuksal bir zemine de dayanması gerekmektedir. Ancak, söz konusu kriterlerin devletten önce ortaya çıkması, dayanak sorununa neden olmaktadır. Bir devletin, mevcut devletlerin rızası olmaksızın uluslararası hukukun öznesi haline gelebileceğini iddia etmek için yeni devletin varlığını borçlu olduğu objektif bir hukuk sisteminin varlığını baştan varsaymak gerekecektir. Böyle bir hukuk sisteminin varlığı, açıklayıcı teorinin geçerliliğinin temel şartıdır (Chen, 1951:18-19).

İlk devletlerin yaratılması sürecini olgusal bir mesele olarak görüp, daha sonra bu devletler tarafından yaratılan kriterlerin hukuki bir yapıya sahip olduğunu iddia etmek de bir başka seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır (Koskenniemi, 2005:274-275). İlk devletlere yeni kurulan devletleri tanımaları veya nasıl tanınacaklarına ilişkin kriterleri belirlemeleri için görev ve sorumluluk yüklemek Lauterpacht'in tanıma yükümlülüğü nosyonunu gündeme getirebilecektir. Bu görüşe ilişkin sıkıntılar bir

sonraki başlıkta ayrıntılarıyla işlenecektir. Bu noktada, tanımının keyfiliğinden kurtulmak istenirken çok daha büyük bir bataklığa düşülecektir.

Geriye mecburen, yasal yaklaşımı takip etmek suretiyle tanınmanın etkileri bakımından kurucu teoriye yönelmek kalmaktadır. Ancak bir devletin ortaya çıkmasının mevcut devletler tarafından temsil edilen yasal düzenin koyduğu kurallara paralel olarak ilerlemesi, tanımının politik yönünün ağır basmasına neden olabilecektir. Varlığın devlet kimliği, tamamen eski devletlerin siyasi görüşlerine bağımlı hale gelecektir. Devletliği eski devletlerin iradesine bağımlı kılmak, kendi kaderini tayin hakkına engel teşkil edecektir. Böylece her bir varlığın kimliğinin, diğer varlıkların isteklerine göre şekilleneceği eşitsiz ve emperyalist bir yasa ortaya çıkacaktır (Koskeniemi, 2005). Bu nedenle her iki görüşün de sıkıntıları olduğu açıktır. Günümüz gerçeklerine bu iki teorinin de cevap bulamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Her iki görüş de tek başına savunulabilir görünmemektedir ve hiçbir devlet pratiğinin tatmin edici bir yorumunu sağlayamamaktadır.

Tüm bunlara rağmen devlet olmanın hem olgulara hem de olguların dışsal etkisine bağlı kaldığını söyleyebilmek mümkündür. Yine de kesin bir alternatif sunabilmek ihtimal dâhilinde görünmemektedir. Dış bilişteki öznelciliği veya siyasiliği geçersiz kılmak için saf gerçekliklere ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmalıdır. Dış bilişin önemini vurgulamak, olguların belirginliğine veya yeni varlığın kendi kendini tanımlamasına ilişkin natüralist bir görüşe dayanmaktan kaçınmak için gerekli görünmektedir. Bir tanıma görevi öne sürerek uzlaşma girişimi ise kurucu veya açıklayıcı görüşün maruz kaldığı eleştirileri tekrardan gündeme getirecektir (Koskeniemi, 2005:277-278).

Yine bu teoriler ışığında cevaplanması gereken diğer bir soru, belirli koşulları¹ yerine getirmiş olan toplulukların öteki devletlerce “devlet” olarak tanınmasının zorunluluğunun olup olmadığıdır. Diğer bir deyişle tanımının, öznenin var oluş sürecinde oluşturu bir rol oynayıp oynamadığının sorgulanmasıdır. Bu sorunun cevabının verilebilmesi için yine iki teorinin görüşlerine bakmak gerekecektir. Çoğunluk tarafından benimsenen açıklayıcı teori, böyle bir zorunluluğun olmadığına dikkat çekmektedir. Uygulamaya baktığımızda açıklayıcı teori lehine bir durumun olduğu görülecektir. Bu zorunluluğun olmaması, devletlerarası ilişkilerde güçlü

¹ Bu koşullar, bir sonraki bölümde devlet olarak tanıma kriterleri başlığı altında incelenecektir.

devletlerin lehine gelişmelerin yaşanmasını gündeme getirmektedir. Ancak, özellikle Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın parçalanması sonucu oluşan yeni devletlerin durumu göz önüne getirildiğinde, tanınmanın kurucu yönüne ilişkin saptamaların ağırlık kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tanınmanın “kurucu” ya da “açıklayıcı” olup olmadığı konusundaki doktriner anlaşmazlıkta her iki görüşün argümanları arasında farklılıklar veya çelişkiler varmış gibi görünse de Koskeniemi (2005), tartışma sırasında bu farklılıkların yok olduğunu iddia etmiştir. Devlet olma ve tanınma konusundaki standart anlaşmazlıkların, bu konumlar arasında bir karşıtlık olduğunu varsayarak örgütlenmesinin, bu tür anlaşmazlıkları iyice çözümsüz bıraktığını ifade etmiştir. Grant (1999) ise analiz noktasında teorilerin yardımını kabul ederken, bunlar arasında belirgin bir ayrımın olmadığını ifade etmiştir. Çünkü her iki doktrin de tanınmanın hukuk ve siyaset arasındaki yelpazede nereye düştüğünü doğrudan ele alamamaktadır.

Yukarıdaki hususlar ışığında mezkûr üç teori alt başlıklar halinde incelenecektir. Esasen bu teorilerin daha iyi anlaşılabilmesi, ikinci bölümde tartışılacak olan devlet ve egemenlik kavramının irdelenmesiyle mümkün olacaktır. Şimdilik literatürde yer alan teorik tartışmalara yer verilecek; daha derin değerlendirmeler diğer bölümlere bırakılacaktır.

2.1.1. Kurucu (İnşacı) Teori

Literatürde Oppenheim, Anzilotti, Kelsen², Triepel, Le Normand, Liszt ve kısmen Lauterpacht gibi hukukçular tarafından desteklenen kurucu teori (*constitutive theory*), bir devletin uluslararası kişiliğinin oluşmasında tanınmanın oldukça etkili olduğunu savunmaktadır. Bu teoriye göre tanıma; “statü kurma”, tanımama ise “statü engelleme” etkisine sahiptir. Bu görüşü savunanlar, tanınmayan devletlerin uluslararası alanda hak ve yükümlülöklere sahip olmasını mümkün görmemektedirler. Diğer bir deyişle, tanınmanın kurucu olduğunu savunan bu kişiler, tanımayı, *conditio sine qua non* (olmazsa olmaz bir koşul) olarak görürler. Belirli bir toprağa sahip olma, bir nüfus üzerinde istikrarlı güç ve uluslararası antlaşmalara saygı gösterme kapasitesi

² *American Journal of International Law*'daki bir makalede, Profesör Kelsen eskiden savunduğu açıklayıcı görüşü terk ederek kurucu teoriden yana olduğunu ilan etmiştir.

gibi nitelikler devlet olmanın unsurları olarak görülse de kurucu görüşe göre devletler tanınmadığı takdirde bu kriterler bir hiçten ibarettir (Grant, 1999).

Tarihi bir değerlendirme yapıldığında, kurucu teorinin 19. yüzyıl Avrupası'nda baskın olduğu görülecektir. Viyana Kongresi³ ile ortaya çıkan “Avrupa Uyumu” içerisinde belirginleşmeye başlayan uluslararası hukuk, bu uyumu sağlayan temel aktörlerin kontrolünde bir nitelik taşıdığını resmiyete dökmüştür. Genel hatları ile Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren bahse konu dönemde, uluslararası hukuk kuralları, başta Viyana Kongresi olmak üzere devletler arasında yapılan antlaşmalar çerçevesinde gelişmiştir. Bu Uyum, diğer devletlerin sisteme dâhil edilmesinde tek sorumlu otorite olarak kalmıştır. “Seçim” veya “Uyum’a kabul”, zamanla uluslararası tanıma şeklini almış; bu seçimin şartları yalnızca topluluğun üyeleri tarafından belirlenebilmiştir.

Bilindiği üzere Fransız İhtilali ile hükümdarların siyasal iktidarlarını dayandırdıkları ilahi hukuk anlayışının temeli yıkılmıştır. Ancak bu fikirlerin imparatorlukların yaşamsal çıkarlarına aykırı olması, Avusturya, Prusya ve Rusya'yı kendi aralarındaki ilişkileri Hristiyan dininin kutsal ilkelerine dayandıracakları 26 Eylül 1815 tarihli Kutsal İttifak'ı (*La Sainte Alliance*) imzalamaya zorlamıştır (Lee, 2014:51). Bu İttifak, milletlerarası ilişkileri dinsel ilkelere ve temellere dayandırarak eski bir anlayışı tekrardan gün yüzüne çıkarmıştır. Bu İttifak ile devrimle kurulmuş olan bir hükümet yasadışı görülmüş, böyle bir devleti tanıyan “İttifak” üyesi ülke, yeni devlet diğerleri tarafından tanınmıncaya kadar “İttifak” dışına atılabilmektedir (Malanczuk, 1997: 83). Yine 19. yüzyılda, Avrupalı devletlerin birlik kararı sonucu, 1830 yılında Yunanistan'ın veya 1831 yılında Belçika'nın tanınması, tanımanın kurucu nitelik taşıdığına ilişkin diğer örneklerdendir.

Aslında yeni devletlerin tanınmasında Avrupalı devletlerin belirleyeceği kriterlerin hâkim olması düşüncesi bu zamandan günümüze kadar hâkim olmuştur. Bu dönemde Hristiyanlığa dayandırılan değerler, liberal ekonomik düzenin sunduğu bir

³ Vestfalya ile beraber ulus devlet sistemine kavuşan ve Napolyon Savaşları'ndan yorgun düşen Avrupalılar için 9 Haziran 1815'te Viyana Kongresi ile yeni bir dönem başlamıştır. Viyana Kongresi ile Avrupa barışını sağlayacak bir dengeyi oluşturulması hedeflenmiştir. İngiltere, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Prusya ve Rusya tarafından toplanan Konferans'ta Fransız İhtilali ile ortaya çıkan yenilikçi akımlara karşı mutlak monarşi desteklenmiş; ülkelerin, özellikle imparatorlukların sınırlarının tanınması ve azınlıkların çıkardığı isyanların kabul edilemez bir durum olarak algılanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Armaoğlu, 2019; Chapman, 1998).

ilahi buyruk gibi lanse edilen demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü kavramları ile günümüzde de dayatılmaktadır.

20. yüzyılda ise Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Milletler Cemiyeti (MC) ile tanınmanın kurucu niteliği pekiştirilmiştir. Yeni devletlerin MC'ye üye olma yarışı hem uluslararası örgütlere üye olmanın hem de tanınmanın önemini pekiştirmiştir. Paris Barış Konferansı sırasında MC antlaşma taslağı üzerine yapılan görüşmelerde, yeni kurulan bazı devletler, uluslararası tanınma ve yeni kurulacak olan MC'ye üyelik için başvuruda bulunmuşlardır. MC Misakı'nın ilk iki maddesinde belirtildiği üzere, Cemiyet'e iki farklı şekilde üye olunabilmekteydi. Bunlardan ilki, Misak'ın Ek'inde yer alan yazılı imzacı devletler ile yine MC kurulduktan sonra Misak Ek'inde adları yer alan devletlerdir. İkincisi ise Misak Eki'nde gösterilmeyen daha sonradan kabul edilen devletlerdir.⁴

MC'ye üye olmak, uluslararası alanda devlet olarak kabulün bir ifadesi olarak görülüyordu. Nitekim Irak'ın 1932 yılında MC'ye kabulü buna örnektir. Kabulün tanımayı gerektirdiğine ilişkin diğer bir örnek 1921 yılında Estonya'nın MC'ye kabulüdür. Ancak yine de MC'ye üye olmak, mevcut üyelerin üye olan yeni devleti tanıması anlamına gelmemektedir. Arjantin, Belçika ve İsviçre, 1934'ten 1939'a kadar Cemiyet'in üyesi olmuş, ancak bu devletlerin hiçbiri SSCB'yi tanımamıştır. Ayrıca Sovyet Rusya'nın 1934'te Cemiyet'e girmesi, bu ülkeler ile Sovyet Rusya arasında ilişkilerin gelişmesine neden olmamıştır (Aufrecht, 1949:680).

İkinci Dünya Savaşı sonrası MC'den daha güçlü bir yapı olarak Birleşmiş Milletler kurulmuştur. BM Şartı'nın 4. maddesinin 1. fıkrasında ifade edildiği üzere, *“Şart'ın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına Örgütçe hükmedilen tüm barışsever devletler BM'ye üye olabilecektir.”*⁵ BM süreciyle başlayan uluslararası alandaki örgütlenme ve işbirliği

⁴ Misak'ın 1. maddesinin 2. fıkrasında belirtildiği gibi; *“Tam bağımsız devletler; uluslararası yükümlülüklerle içten ve etkili bir şekilde uymayı taahhüt etmek, Cemiyet tarafından yapılacak olan kara, hava ve deniz kuvvetlerini içeren her türlü askeri düzenlemeler de dâhil olmak üzere Cemiyet kararlarına uymak koşuluyla MC Genel Kurulu'nun üçte ikisinin kabulüyle üyeliğe kabul edilir.”* Ayrıntılı bilgi için bkz. (The Peace Treaty of Versailles, 1919).

⁵ Hillgruber (1998:42) devlet olma kriterlerini taşıyan, barışçıl olan, BM Şartı'nda yer alan koşulları kabul eden ve bunların devamlılığını sağlayan devletlerin BM'ye üye olabileceğini ifade etmiştir. Ancak sayılan bu kriterlerin kesinliği konusunda henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Prensipite her ne kadar bağımsız devletlerin BM'ye üye olabileceği düşünülse de Belarus, Hindistan, Filipinler ve Ukrayna'nın BM'ye üye olduğu dönemlerde bağımsızlıklarına ilişkin birtakım kuşkular vardır. Bu

ihtiyacı, devletleri uluslararası örgütlere katılmaya zorlamıştır. Devletlerin uluslararası örgütlere katılabilmesi için tanıma etkili bir araç haline gelmiştir. Kısacası 19. yüzyıldaki güç dengesi altında devlet olarak tanınmanın önemiyle başlayan süreç devam etmiştir.

Uluslararası toplumu eskiden olduğu gibi adem-i merkeziyetçi gören Oppenheim (1996:129-130), yeni bir devletin, tanınmak suretiyle uluslararası örgütlere girebileceğini ifade etmiştir. Devletlerin, uygulamada ikili ilişkiler üzerinden uluslararası topluma dâhil olabileceğini belirtmiştir. Yeni bir devletin sınırlı sayıda devlet tarafından tanınması, uluslararası kişiliğini elde etmesinde yeterli olmayacaktır. Nitekim tek taraflı olarak 1967 yılında Nijerya'dan bağımsızlığını ilan eden Biafra Cumhuriyeti yalnızca beş devlet tarafından tanınmıştır. Uluslararası alanda tanınmayan bu devlet, yaşanan iç savaş neticesinde üç yıl aradan sonra tekrardan Nijerya'nın parçası olmuştur.⁶

Oppenheim, uluslararası kişiliğin kazanılmasını keyfi bir duruma bağladığı için eleştirilmiştir. Mevcut devletlerin takdir yetkilerine bağlı olarak, yeni devletlerin tanıma yoluyla sisteme dâhil edilmeleri, uluslararası hukukun evrensel yapısına aykırı olarak görülmüştür. Lauterpacht ise devlet-uluslararası kişi ayrımına karşı çıkmış; devletlik unsuruna uluslararası hukukun tanımaya hazır olduğu haklar ve yükümlülüklerin eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Lauterpach'e göre, (1947: 38-39) bir topluluğun varlığını devlete dayandırmak o varlığa hukuki neticeler yüklediğimiz sürece yetersiz olacaktır. Oppenheim'dan farklı olarak Lauterpach, tanıma eylemini uluslararası bir yükümlülük olarak algılamaktadır. Böylece tanıma kurumunu Oppenheim'ın öznel ve keyfiliğinden kurtarmaya çalışmaktadır. Kısacası Oppenheim, tanımayı egemen devletlerin rızasına dayandırırken; Lauterpacht tanımayı, devletlerin yükümlülüğü olarak görmektedir.

Kurucu görüşü savunan diğer bir teorisyen Hans Kelsen'dir. Onun görüşleri tıpkı Oppenheim'da olduğu gibi uluslararası ilişkilerin adem-i merkeziyetçi yapısına dayanmaktadır. Öncelikle Kelsen, tanımanın iki ayrı eylemden oluştuğunu söyleyerek

nedenle evrensel bir örgüt olarak görülen BM'nin bile zaman zaman politik kararlar verdiğini unutmamak gerekecektir.

⁶ Gabon, Fildişi Sahili, Tanzanya, Zambiya ve Afrika dışından Haiti, Biafra'yı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Afrika Birliği (AfB), Papalık ve başka ülkeler, savaşan taraflar arasında uzlaşma sağlamaya yönelik adımlar atmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Daly, 2020).

işe başlamaktadır. Bunlardan ilki siyasi tanıma eylemidir; tanıyan devletin, tanınan devlet veya hükümetle, milletler topluluğunun üyeleri arasında var olan türden ilişkilere girmeye istekli olduğu anlamına gelmektedir. Bir devlet veya hükümetle siyasi ve diğer ilişkilere girme isteğinin beyan edilmesinin herhangi somut bir yasal yükümlülük oluşturmadığını iddia ederek, bu tanımayı hukuki açıdan önemsiz olarak nitelendirmiştir. Siyasi tanıma eylemi, hiçbir şekilde yasal bir etki barındırmadığı için, tanınan devlet veya hükümetin yasal varlığı için kurucu bir niteliği haiz değildir (Kelsen, 1941: 605-606). Bu nedenle tanımanın siyasi niteliğine ilişkin bu ilk tanıma bildiricidir.

Kelsen'e göre, siyasi eylemden tamamen farklı olan ikinci bir yasal tanıma eylemi vardır. Bu eylem, şimdiye kadar, uluslararası hukukta mutlak bir şekilde işlenmemiştir. Bu yasal tanımayı açıklığa kavuşturmak için, tartışmanın önüne teorik nitelikte bazı açıklamalar sunmak gerektiğini savunmuştur:

Her hukuk düzeni gibi, uluslararası hukuk da belli olgulara belli sonuçlar yüklemektedir. Bir hukuk düzeni, belirli bir olguya, belirli bir sonucu koşul olarak bağlarsa, öngörülen sonucun ona bağlanabilmesi için koşullandırma olgusunun varlığının hangi şekilde ve özellikle de kim tarafından belirleneceğinin açığa çıkarılması gerekir. Hukuk alanındaki mutlak gerçekler, “kendi başlarına” oluşan gerçekler değildir. Bu gerçekler, yetkili mercii tarafından yasal düzenin öngördüğü bir prosedüre göre oluşturulmuştur. Hukukçu, hukuk düzeninin ancak yetkili mahkeme tarafından *önceden belirlenmiş bir usule göre* tespit edilen bir hırsızlığa belirli bir ceza verdiğini bilir. “A hırsızlık yapmıştır” ifadesi sadece bir bireyin öznel görüşünü ifade edebilir. Hukuk alanında, yalnızca hukuk düzeni tarafından gerçeği tespit etmek için kurulan merciin görüşü olan gerçek görüş belirleyicidir. Hukuk düzeni tarafından belirlenen bir olgunun varlığına ilişkin başka herhangi bir görüş, hukuki açıdan önemsizdir (Kelsen, 1941:606).

Yukarıdaki görüşünde anlaşılabacağı üzere Kelsen, bir topluluğun devlet olduğuna uluslararası hukukun karar vermesi gerektiğine inanmaktadır. Uluslararası hukuk bir topluluğun devlet olabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiğini belirlemeli ve böylece onu uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülöklere tabi kılmalıdır. Nasıl ki devletler arasında bir sorun çıktığında uluslararası hukukta bunu çözecek üstün bir otoritenin olmayışından dolayı devletler kendi aralarında karara varıyorsa, bir topluluğun devlet olarak tanınmasında da yine devletlerin kararlarının etkili olması gerektiğini savunmaktadır. Bu eylemin yasal bir etki doğuracağından dolayı kurucu olduğunu belirtmektedir (Kelsen, 1941:607).

Kelsen, her ne kadar kurucu ve açıklayıcı görüş arasında bir uzlaşa sağlamayı amaçlıyor gibi gözükse de onun gerçek vurgusunun yasal tanıma üzerinde olduğu gerçeği gözden kaçmamaktadır. Kelsen, mezkûr iki eylemin nasıl farklılaştığı konusunda yeterince açık olamamıştır. Görünüşe göre, tüzel kişiliğin varlığı söz konusu olduğunda, önemli olan tek şey yasal tanıma işlemidir. Bu ikiye ayırma yöntemiyle, kurucu teorinin geleneksel bakışı altında tanınmanın politik yönünü görmezden gelmemektedir. Hatta bu yönünü vurgulayarak geleneksel kurucu teoriye eşlik eden aksaklıkları düzeltmeyi amaçladığı düşünülmektedir (Chen, 1951:48).

Kelsen'in "*Hukuk alanında, doğrudan doğruya aşikâr bir olgu yoktur; sadece kanunla belirlenen usullerde yetkili makamlarca tespit edilen olgular vardır.*" mantığı tanımayı prensipte açıklayıcı, pratikte kurucu yapmaktadır (1941:606). Özetle, Kelsen'e göre uluslararası hukuk, üstün bir otoriten yoksundur ve uluslararası hukuktaki yasaları belirleyecek olan devletlerdir. Bu nedenle devlet olarak tanınma kurucu bir nitelik taşımaktadır. Kelsen'e göre tanınmadan yoksun bir topluluk diğer devletlerin gözünde hukuki bir mevcudiyete sahip değildir; ancak tanınma ile bahse konu topluluk doğal var olma halinden çıkıp tanıyan devletin veya devletlerin karşısında hukuki bir varlık, bir devlet, uluslararası bir özne olarak durabilecektir.

Anzilotti, tanımayı, herhangi bir kapsayıcı yasa veya düzenden bağımsız olarak, daha önce bu tür karşılıklı hak ve yükümlülüklerin bulunmadığı durumlarda, iki eşit aktör arasında haklar ve yükümlülükler üretmek olarak tarif etmektedir. Uluslararası hukukta ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesine bir hayli önem veren Anzilotti, uluslararası hukuk kurallarının antlaşmayla oluştuğunu, bu nedenle bir uluslararası hukuk süjesinin de ancak ilk antlaşmadan itibaren var olabileceğini savunmaktadır (Anzilotti, 1946). Bir devletin, tanımadığı başka bir devletle hiçbir hukuki ilişkisi olamayacağını ifade etmiştir.

Anzilotti'nin bu görüşünü eleştiren Kelsen (1941) ise doğal hukuk anlayışı çerçevesinde gerçekliği devletin varlığıyla sınırlamaktadır. Devletin geçerliliği sadece o devletin kendi normlarıyla belirlenemez, iç hukuka göre oluşan devletin şartlarını üstün bir hukuk sistemi belirlemelidir. Bu ise uluslararası hukuktur. Bu nedenle bir devletin hukuken var olması diğer devletler tarafından tanınmasına bağlıdır.

Kurucu teori, devletin fiilen bağımsızlığını kazandığı zamanı temel almamaktadır. Diğer bir deyişle, yeni devletin kendi bağımsızlık ilanının değil, diğer

devletler tarafından yapılan tanıma tasarrufunun tarihinin yeni bir devleti ortaya çıkardığına inanmaktadır. Tanıma, yeni bir topluluğun uluslararası toplum içinde bir devlet olarak dikkate alınması ve söz konusu topluluğun yeni politik statüsünün kabul edilmesinin kanıtı olması dolayısıyla, siyasi anlamda kurucu bir nitelik göstermektedir. Fakat bu, tanıma tasarrufunun tam anlamıyla hukuken kurucu olduğu anlamına gelmez, çünkü haklar ve ödevler tanımanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Ancak günümüzde tanıma kurumunun giderek devletlerin tanınması sürecinden hükümetlerin tanınması, savaşılan/muharip veya ayaklanan/asi statüsünün tanınmasına doğru evrilmesi tanımanın kurucu niteliğini pekiştirirken, tanımanın hukuki niteliğini kurucu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu konu bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kurucu teori, başta açıklayıcı teoriyi savunanlar olmak üzere literatürde birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Bu yaklaşımın dezavantajı, tanınmayan bir devletin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülöklere tabi olmaması ve bu yüzden, bu devletlerin uluslararası hukukta yer alan kısıtlamalardan muaf kalabilmesidir. Örneğin kuvvet kullanma hukukun yasaklanması gibi hayati konularda tanınmayan bu devletlerin muafiyet hakkı kazanabileceğı düşünölmektedir. Ancak bu eleştirinin fazla hassasiyet içerdiği düşünölmektedir. Özellikle kuvvet kullanma gibi *jus cogens* olarak görölen ve tüm devletleri bağlayan bir kuralın tanınmayan devletler için bir kazanım sağlayabileceğı mümkün gözökmemektedir.

Diğör taraftan Marek (1968:137-138) devletlerin, devlet olma kriterlerini karşılamayan bir varlığı tanımaya karar vermesi halinde ne olacağını merak etmiştir.⁷ Eğer bu karar yanlış da olsa galip gelirse, o zaman kurucu teori, oluşturuculuk⁸ (*constitutivism*) tezine düşecek; karar etkisiz ise, o zaman açıklayıcı teori haklı çıkacaktır. Devletler tek başlarına, belirli durumların yasal statüsünü veya sonuçlarını belirleyebilmekte özgör olsaydı, uluslararası hukuk herhangi bir çözüm beklentisi olmaksızın tek tek devletlerin onayını veya muhalefetini kaydeden bir sisteme

⁷ Literatürde Somaliland, devlet olma kriterlerini yerine getirdiğı halde devlet olarak sayılmadığından bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Bkz. (Fabry, 2010:4-5)

⁸ *Constitutivism*, meta-etikteki, ahlaki olarak yapmamız gerekenleri, her türlü eylemi gerçekleştiren failler olarak yapımızla ilgili kurallarla ilişkilendiren konumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Katsafanas, 2018).

indirgenirdi (Crawford, 2006:20). Aynı şekilde Talmon da (2005) kurucu teorinin bu göreceliliğini eleştirmiştir.

Diğer taraftan toprak, nüfus, hükümet ve dış ilişkiler kapasitesi gibi “nesnel” olguların diğer bir deyişle devlet olma kriterlerinin nasıl değerlendirileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Mevcut devletler bu görevi nasıl yerine getirecek? Bahse konu kriterlerin, tartışmasız olsalar dahi (ki öyle değildirler ve hiçbir zaman da olmamışlardır), belirli durumlarda uygulanmaları, öznel bir değerlendirmeye yol açacaktır. Bir devlet, devlet olma kriterlerini karşılamadığını düşündüğü için yeni bir varlığı tanımayı reddediyorsa, her halükârda nesnel kriterler devreye girecektir. Elbette mevcut devletler, yeni varlığın kötü niyetli olduğunu ve devlet olma kriterlerini yerine getirdiğini söyleyebilirler. Diğer taraftan Marek’in ifade ettiği gibi yerine getirmedeği halde yeni oluşan yapının ilgili kriterleri sağladığı noktasında ısrarcı olabilirler. Ancak burada esas mesele; hiç kimsenin, devletin amaçlarını, devletin kendisinden daha iyi bilememesi noktasında düğümlenmektedir (Koskenniemi, 2005:279). Eğer böyle olmasaydı, o zaman basitçe “birisini” süper yasa koyucu olarak kabul edip uluslararası hukukun otorite boşluğu sorununu kökten çözebilirdik. Ancak “daha iyi bilmek” öznel çıkarlarla ilgili bir argümandır ve konunun hukukiliğini sekteye uğratmaktadır.

Ayrıca diğer önemli bir soru kurucu nitelik taşıyan tanımının gerçekleştirilmesi için kaç devletin tanıma işlemine ihtiyaç duyulduğudur (Nicholson ve Grant, 2019:30; Crawford, 2019:137). Örneğin Kosova’nın, çok sayıda devlet tarafından tanınması devlet olarak kabul edilmesinde önemli bir etken midir? Crawford (2006:501) yeni devlet oluşumlarının birçok örneğinde uluslararası eylemin belirleyici olduğunu kabul etmiştir. Hatta uluslararası örgütlerin veya devlet gruplarının -özellikle büyük güçlerin- yeni devlet oluşumlarını denetlemek, düzenlemek ve sürekliliğini sağlamak için kolektif bir yetki kullandığını ifade etmiştir.

Fabry’nin (2010) yorumunda belirttiği gibi, tanıma eylemleri yasal, ahlaki, politik, ekonomik, güvenlik ve diğer hususları içeren isteğe bağlı bir yargıyı içermektedir. Karmaşıklık, çatışan normlar ve araçsal meşruiyet, devletlerin tanınmasında ikiyüzlülüğe yol açmakta; tanımaya ilişkin getirilen ilkeler ve normlar her ne kadar uzun ömürlü olsa da sıklıkla ihlal edilmektedir. Bu ihlallerin nedeninin daha iyi anlaşılması için süregelen emperyalist politikaların göz önünde

bulundurulması gerekmektedir. Devletlerin tanınması için hâlihazırda tartışmalı olan mevcut kriterlere ek ölçütler getirilmesi devletlerin takdir yetkisinin baskın olduğu tanıma sorununu çözümsüz bırakmaktadır. Özellikle SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması sonrası ortaya çıkan devletlerin tanınması sürecinde getirilen ek kriterler, kurucu bir tanıma görüşü lehinde hareket etmektedir. Ayrıca uluslararası alanda kolektif tanımanın araç olarak kullanılması tanımanın kurucu etkisini aklı getirmektedir. Özellikle yeni bir devletin, hükümetin veya rejimin etkinliğine veya bağımsızlığına ilişkin olguların farklı değerlendirmelere tabi olduğu durumlarda, tanıma, var olan bir olgunun salt beyanından daha fazlasını ifade etmektedir.

2.1.2. Hukuki Standartlara Göre (Lauterpacht) Tanıma Teorisi

Kurucu görüşe yakın olan Lauterpacht ve onunla benzer görüşlere sahip Guggenheim bir devletin, uluslararası hukuk tarafından öngörülen koşulları yerine getirdiği takdirde mevcut devletler tarafından tanınmasının zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Bildiğimiz üzere, uluslararası hukukta tüzel kişiliği değerlendiren veya konumuz itibarıyla devlet olma koşullarını yerine getiren oluşumları belirleyecek merkezi bir otorite yoktur. Böylece Lauterpacht, uluslararası hukukun en temel sorunu olan bu hususun çözümünü, en azından tanıma konusunda, uluslararası hukukun en önemli aktörleri olan devletlere bırakmıştır. Ayrıca Lauterpacht'ın asıl amacı tanımanın siyasi yönünü bertaraf ederek tanımaya yasal bir prosedür kazandırmaktır.

Tanımanın, tanıyan devletin egemenliğinden doğduğunu iddia eden Lauterpacht (1947), tanınan devletin yalnızca tanıyan devletler nezdinde var olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle tanımanın, tanıyan devlete hukuki kişilik sağladığını savunmaktadır. Tanıma, tanınan yapıların veya topluluğun uluslararası hukukun olağan bir süjesi gibi haklara sahip olmasını sağlarken, onun hukuki kapasitesini veya statüsünü de belirlemektedir. Bu bağlamda, tanınmayan yapılar hukuken yetkili değildir.

Tanınmanın siyasi değil hukuki bir eylem olduğunu savunan Lauterpacht (1947), yasal bir görevin tarafsız şekilde işletilmesinden dolayı tanımayı kurucu olarak nitelendirmektedir. Tanınma, gerçeklerin beyanı ve hakların kurucu unsurudur. Doğru ve makul kural hem tanınmayan hükümetin hem de eylemlerinin geçersiz olduğu yönündedir. Devletlerin kimi durumlarda ulusal çıkarlara göre hareket ettiğini, bu

nedenle tanımının bir pazarlık veya siyasi bir baskı meselesi olarak kullanılabileceğini iddia etmiştir.⁹ Lauterpacht, tanımının bu şekilde kötüye kullanılması yüzünden konuya etik bir çerçeveden yaklaşılmaya çalışarak, tanımının hukukiliğine odaklanmıştır. Zira tanıma yönelik yasal bir zemin oluşturmasaydı, tanınma sorunu uluslararası hukukun yapısında ciddi bir kusur teşkil edecekti (Kunz, 1950:715).

Yeni devletlerin yasal varlığını hâlihazırda kurulmuş olanların iradesinden çıkaran kurucu görüş, 19. yüzyıl pozitivizminin ve devletin uluslararası alanda mutlak egemenliğinin manevi babalarından biri olan Hegel'e kadar uzanmaktadır. Hegel'le başlayan, devletlerin, tanıma eylemi sayesinde kendi iradelerine paralel olarak birbirleriyle yasal ilişkilere girdiği düşüncesinin tüm yazarları etkilediğini savunan Lauterpacht (1947:38), üstün bir hukuk kuralının ağır basan emrinden farklı olarak, antlaşmaya dayalı daha gevşek bir koordinasyon şeklinde varlığını sürdüren bu görüşü uluslararası hukukun doğasına uygun bulmaktadır.

Jellinek'in görüşlerinde de benzer yönlerin olduğu bilinmektedir. Jellinek (1882:99), devletler arasındaki bu yasal düzenin üstün bir otoriteden kaynaklanmadığı görüşünü benimseyerek, iki devletin birbirini tanıma iradesiyle hukuki zeminin sağlandığını ifade etmiştir. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk tarafından tanınmayan hiçbir topluluğun hukuken devlet olamayacağı iddiasında bulunmaktadır.

Kurucu teoriye göre tanımının, açıklayıcı teorinin savunduğu gibi, yasal bir işlem den ziyade bir politika meselesi olarak ele alınması, suistimal ve keyfiligi beraberinde getirecektir. Ancak bu durumda, neden yeni bir devletin tanınması kararının hâlihazırdaki devletler tarafından verildiği sorusu akla gelecektir. Kurucu teorinin cevabı ise böyle bir kişiliğin otomatik olarak sağlanamayacağı veya bu olgunun tespitinin zor olduğu yönünde olacaktır. Ayrıca bu karar için önceden belirlenen hukuk koşullarına ihtiyaç duyulmakta ve daha da önemlisi bu görevi yerine getirecek bir otoritenin olması gerekmektedir. Bu işlevi yerine getirmek için tarafsız bir uluslararası organın kurulmasına ilişkin tercihler sunan Lauterpacht (1947), bunun

⁹ Burada Lauterpacht, Fransa'nın ABD'yi tanınması ile İngiltere'nin Finlandiya'yı tanınması örneğinden yararlanmıştır. Ancak Kunz bu örnekleri, Lauterpacht'ın yükümlülük tezi için yeterli görmemektedir. Kunz, Lauterpacht'ın bu örneklerinin devletler uygulamasına neden olmadığını, yazarın yalnızca uygunluk değerlendirmeleri içeren birkaç İngiliz ifadesinden yararlandığını iddia ederek bu örneklerle genel bir kaniya varılamayacağını savunmuştur (Kunz, 1950:717).

zorluğu durumunda ise çözümünü mevcut devletlere bırakmaktadır. Yalnızca bu şekilde tanımanın keyfiliğinden kurtulmanın mümkün olacağına inanmaktadır.

Lauterpacht'ın devletlere sorumluluk yükleyen bu görüşüne ilişkin eleştiriler, hâlihazırda var olan devletlerin, uluslararası hukuk kişisi olamamış bir yapıya karşı nasıl yükümlülük altına alınacağı temelinde şekillenmiştir. Lauterpacht ise devletlerin yeni oluşan yapıya karşı değil uluslararası topluma karşı yükümlülüğünün olduğunu söyleyerek eleştirilerden kaçınmaya çalışmıştır. Ancak bu sefer de bu hak ve yükümlülüklerin hangi kural ve normlar ile oluşturulduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere pozitif hukukta bu yükümlülüğe ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildir.

Bu eleştiriye bir cevap olarak tekrardan Anzilotti'nin görüşlerine dönmek gerekecektir. Anzilotti'ye göre (1946) uluslararası hukukun üstünlüğü, devletlerin rızasıyla oluşmaktadır. Uluslararası hukukun herhangi bir konusu, ilk antlaşmanın akdedilmesiyle ortaya çıkar. Bu antlaşmalar karşılıklı ve yapıcıdır; ayrıca her antlaşma gibi, son tahlilde *pacta sunt servanda* nedeniyle bağlayıcıdır. Bu son hüküm, bir devletin varlığını bir antlaşmaya veya diğer bir devletin iradesine bağlı kılmaya yönelik eleştirileri etkili bir şekilde bertaraf etmek için düşünülmüş bir önlemdir.¹⁰ Çünkü Anzilotti, bu norm sayesinde antlaşmanın, daha yüksek bir hukuk kuralına uygun olarak bundan böyle her iki devlet üzerinde karşılıklı bağlayıcı olacağına inanmaktadır.

Diğer bir eleştiri hukuki varlığı olmayan bir topluluğun nasıl olup da uluslararası hukuk kişiliği gerektiren bir antlaşma akdedebileceği yönünde olmuştur. Bu eleştiri özetle, devlet olduğu henüz kesinleşmemiş bir yapının, antlaşma imzalayabilme kapasitesinin olmadığına ilişkindir. Ancak bu eleştirilere karşı kurucu görüşü savunanlar, tanımanın, var olan bir durumu ilan etmediğini; aksine yeni bir durumu (ki burada devlet olma durumu) yaratarak onu nitelediğini ifade etmişlerdir. Böylece tanımayı, hâlihazırda var olan devletlerin yeni devlete yönelme iradesinin tezahürü olarak görmüşler; söz konusu eleştirilere tatmin edici bir yanıt verememişlerdir.

¹⁰ Anzilotti'nin bu bakış açısı, ahde vefa ilkesini, uluslararası hukukun tek güçlü kaynağı haline getirmiştir. Ancak uluslararası hukukta örf ve adet hukukun önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu görüş, antlaşmaların, teamüllerle olan ihtilafında öncü olduğunu kabul etsek bile antlaşmaların birbirleriyle olan ihtilafında nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda soru işaretleri mevcuttur.

Lauterpacht’a en büyük eleştirisi Kelsen’in öğrencisi olan Josef L. Kunz’dan gelmiştir. Lauterpacht’ın uluslararası hukukta tanınma teorisinin eleştirel bir analizinde Kunz (1950:718), pozitif uluslararası hukukta tanınması gereken bir hak veya görev normunun olmadığını, bunun sadece *postulat de lege ferenda* (olması gereken hukuk) olarak düşünülebileceğini ifade etmiştir. Tanıma yükümlülüğünün, devletlerin egemen eşitliği ilkesini bozacağını söylemiştir.

Bununla birlikte, Kelsen de (1941:610) uluslararası bir tanıma yükümlülüğü fikrine karşı çıkmıştır. Böyle bir yükümlülüğün, ne kadar arzu edilirse edilsin, pozitif uluslararası hukuk tarafından şart koşulmadığını; mevcut devletlerin, yalnızca tanıma eylemini gerçekleştirme yetkisine sahip olduğunu, ancak bu konuda zorunlu tutulamayacaklarını ifade etmiştir. Kelsen’e göre yeni bir devletin varlığını reddetmek, genel uluslararası hukukun bir ihlali olarak görülemeyecek ve dolayısıyla başka herhangi bir topluluğun hakkının ihlali anlamına da gelmeyecektir. Devletler sadece tanıyıp tanımama kararını vermekte özgür olmakla kalmaz, aynı zamanda bu gücün bireysel kullanımı sadece tanıyan devleti, tanınan devlet karşısında bağlayacaktır. Kelsen’in belirttiği gibi tanımanın kurucu etkisi burada ortaya çıkar; “yasal tanıma eylemiyle tanınan topluluk, tanıyan devletle ilişkili olarak yasal mevcudiyet kazanır ve böylece uluslararası hukuk bu devletler arasındaki ilişkilere uygulanabilir hale gelir” (1941:605-606).

Lauterpacht, açıklayıcı ve kurucu yaklaşımı, uluslararası ilişkilerin işleyişini kolaylaştıracak ve uluslararası hukuka uygunluğunun güvence altına alınmasına yardımcı olacak şekilde bir araya getirmeye çalışmıştır. Uluslararası Adalet Divanı’nda (UAD) yargıç olmasından mütevellit uygulamayı rahatlatmak üzere görüşler ortaya atması doğal karşılanmaktadır. Tanıma eyleminin statü açısından kurucu olduğu görüşünü benimserken, her devletin, herhangi bir yapının devlet olma iddiasını, yasal kriterlere göre değerlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Bahse konu yapının yasal olarak bir devlet olduğuna ikna olunması halinde devletlerin onu tanıma görevi olduğunu belirtmiştir. Bunu devletlerin, uluslararası topluma borcu olarak gören Lauterpacht, tanınma sürecinin kolektifleştirilmesinden yana bir tutum benimsemiştir. Ancak Lauterpacht’ın iyi niyetli teorisi, uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısından dolayı mümkün olamamıştır. Çünkü devletler uygulamada farklı siyasi saiklerle bazı devletleri tanımaktan kaçınmıştır. Yine de onun gerçeklerin

bildirici, haklarınsa kurucu olduğu görüşü, diğeryazarları da etkilemiş; kendisinden sonra gelenleri, kolektif bir mekanizma arayışına itmiştir (Warbrick, 2003:250).

Lauterpacht'in tanıma yükümlülüğü tezi günümüz koşullarında oldukça tehlikeli sonuçlara neden olabileceğı düşünölmektedir. Güncel uluslararası alanda birçok yapı, ana devletinden ayrılarak (kimi zaman iç savaş kimi zaman bir ayaklanma ile) yeni bir devlet kurma çabası içindedir. Emperyalist politikaların hız kesmediğı bu dönemde, tüm bu yapıların mevcut devletler tarafından tanıma yükümlülüğü altında tanınması yine sermaye birikiminin lehine uygun olarak ilerleyecektir. Çünkü bu kararı verecek olan devletler, dünya kapitalist sisteminin çıkarlarına göre hareket edecek, burada belirleyici aktörler ise büyük emperyalist güçler olacaktır.

2.1.3. Açıklayıcı (Bildirici) Teori

Açıklayıcı teori (*declaratory theory*), tanımanın, hâlihazırda var olan bir durumun devletler tarafından kabulünden ibaret olduğunu savunmaktadır. Diğery bir deyişle, uluslararası hukuka göre devlet olma koşullarını sağlayan yeni bir devlet tüzel kişiliğini, başkalarının onu tanımasıyla değil, belirli fiili durumları yerine getirmesiyle kazanacaktır. Bu teoriye göre, söz konusu devlet, bağımsızlık mücadelesi örneğinde olduğu gibi kendi çaba ve koşullarıyla hukuki olarak kurulacak ve diğery devletler tarafından tanınma prosedürüne ihtiyaç duymayacaktır. Bu doktrin, devletlerin üstünlüğüne ilişkin geleneksel düşünceye ve beraberinde gelen uluslararası hukuktaki otorite boşluğuna çok şey borçludur (Shaw, 2018:316).

Açıklayıcı görüşe göre yeni devletlerin, hükümetlerin veya savaşan toplulukların hakları veya yükümlölükleri onların gerçek varlıkları tarafından belirlenmektedir. Kısaca, bu yapılar var oldukları andan itibaren hak ve yükümlölükleri otomatik olarak kazanmaktadırlar. Var olan yabancı bir devlet tarafından tanınma, bu yeni yapıya, hukuka göre muamele etme ve o devletle tanınan hakların çerçevesinde işlem yapma niyetini sağlamaktadır. Ayrıca yeni bir devlet veya hükümet söz konusu olduğunda, mevcut devletlerin, bu yeni devletle siyasi ilişkiler kurması gerekecektir. Tanıma bu noktada önemli bir rol üstlenir ancak tanınmama, bu oluşuma uluslararası hukukun sınırlarının ötesindeymiş gibi davranma hakkı vermeyecektir (Chen, 1951:5-6).

Hakların kullanılmaması mutlaka ehliyet eksikliği anlamına gelmeyecek ve devletlerin tanınmaması hakların kullanılmasını engellemeyecektir. Açıklayıcı görüşe

göre, antlaşmalar yürütmek veya diplomatik ilişkiler kurmak ne mutlak bir hak ne de mutlak bir görevdir. Devletlerin, köklü bir devlet olsalar dahi, kişiliğini inkâr etmeksizin bir devletle diplomatik ilişkilere girmeyi reddetmesi ihtimal dâhilindedir. Sovyet rejiminin erken döneminde, diğer devletlerin SSCB ile olan tüm diplomatik ilişkilerini fiilen kesmesi, SSCB'nin kişiliğini kaybetmesine yol açmamıştır (Chen, 1951:16). Diplomatik ilişkilerin kurulması, uluslararası kişiliğin veya tanınmanın olmazsa olmaz koşulu değil, tamamlayıcısı veya sonucudur.

Açıklayıcı görüşe göre tanınmanın birincil işlevi, şimdiye kadar belirsiz olan bir olguyu, diğer bir deyişle devlet olduğunu iddia eden bir yapının bağımsızlığını, bir gerçek olarak kabul etmektir. Böylece tanıyan devlet, bu gerçeğin sonuçlarını kabul etmeye hazır olduğunu tanıma yoluyla beyan etmektedir (Brownlie, 1982). Rivier de benzer şekilde tanımayı, uluslar hukukunun yeni kişinin egemenlik haklarına ve niteliklerine saygı gösterilmesine yönelik resmi bir taahhüt olarak görmektedir. Bu haklar, herhangi bir tanımadan bağımsız olarak ona aittir, ancak tanınmasından sonra bunların kullanılması güvence altına alınacaktır (aktaran Chen, 1951:15). Tanımayı devletlerin takdirine bırakan açıklayıcı teori, yeni bir devletin tanınmasını siyasi bir karar olarak nitelendirmekte, onun uluslararası hukukun süjesi haline gelmesini, tanımadan bağımsız olarak değerlendirmektedir.

Açıklayıcı görüş, aslında tıpkı kurucu görüşte olduğu gibi mevcut devletlere yeni devletlerin ne zaman ortaya çıktığını belirleme görevi yüklemektedir. Bu, bir devleti, neyin oluşturduğuna ilişkin belirgin bir kavrayışı gerektirmektedir. Bu çerçevede açıklayıcı yaklaşımda, tanıma kurumu ile devlet olmanın kapsamı iç içe geçmiştir. Doktrinin en önemli karmaşıklığı burada ortaya çıkmaktadır (Grant, 1999). Eğer devlet olma kriterleri açıksa ve bilgi toplama mekanizmaları sağlam bir şekilde kurulmuşsa, açıklayıcı doktrin için bir sorun ortaya çıkmayacaktır. Ancak pratikte bu oldukça zordur çünkü devleti tanımlamak özellikle de günümüz koşullarında imkânsızla yakın bir iştir.

Bu görüş, tüzel kişiliğin yasal düzen tarafından bir devlet olarak tanınmasına yönelik herhangi bir eylemden önce (tanımadan önce), bir devlet olarak var olmak için bahse konu devletin kendi öznel gücünü ve iradesini öncelemektedir. Ancak, varlığın öz değerlendirmesine izin vererek en başından kendi görüşüne karşı ihtiyatlı davranmak zorunda kalmaktadır (Koskeniemi, 2005:273). Daha ayrıntılı ifade etmek

gerekirse, açıklayıcı görüş bir devletin devlet olma vasfını kendisinin belirlediğine, diğer devletler tarafından herhangi bir onay mekanizmasının (ki bu tanıma ile sağlanmakta) gerek olmadığına inanmaktadır. Ancak bir devletin kendini devlet olarak tanımlaması birtakım güvensizlikleri beraberinde getirmektedir. Zira uluslararası sistemde birtakım haklara sahip olduğunu iddia eden yapıların hiçbir devlet tarafından tanınmaması onun sürekliliği için tehlikeli gözükmemektedir. En azından diğer devletlerin belli ekonomi-politik çıkarları çerçevesinde bu iddiaya karşı görüşler oluşturacağı muhtemeldir.

Diğer taraftan, doğal hukuk anlayışı altında devletin kurulması süreci sosyolojik olsa bile, tamamen ortaya çıkan varlığın kendisinin ne yaptığına veya kendisine nasıl baktığına bağlı kalınamayacaktır. Haydarabad¹¹ ve Rodezya¹² olayları, bir varlığın devlet olup olmasının yalnızca devlet iddiasında bulunan birimin kendi kendini tanımlamasıyla ilgili olamayacağını göstermiştir. Bu yapıların, devlet olma iddialarının yasal sonuçlar yaratması için dış kriterlerle ilişkilendirilebilecek koşullara gerek duyduğu görülmüştür. Çünkü diğer devletlerin her iddia makamı için bunu kabul etmesi söz konusu olmayacaktır. Bu nedenledir ki devletlik, açıklayıcı görüşe sahip olanların ifade ettiğinin tersine öznel olmayan bir dizi dışsal kritere atıfta bulunarak kendini göstermektedir (Koskenniemi, 2005:274). Daha açık söylemek gerekirse olgusal olarak gerekli görülen bu kriterler başlı başına dışsaldır.

Tanınmayı devlet olmanın ilanından başka bir şey olarak görmeyen bu teori için devleti oluşturan kriterler ile tanımayı tetikleyen kriterlerin özdeş olması gerekmektedir. Bununla birlikte, uygulamada devlet olma ve tanıma kriterleri arasında

¹¹ Haydarabad adını taşıyan iki farklı coğrafi bölge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Pakistan, diğeri ise Hindistan sınırları içinde yer almaktadır. İkisi arasındaki ayrımı gösterebilmek için Haydarabad (Sind) ve Haydarabad (Dekken) tabirleri kullanılmaktadır. Burada bahsedilen Hindistan'ın Dekken bölgesinde varlık gösteren Haydarabad Nizamlığıdır. 1724 yılında kurulan Haydarabad Nizamlığı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Hindistan'daki İngiliz etkisini kendi coğrafyasında kırmayı başarabilmiştir. İngilizlerle olan dengeli ilişkileri sayesinde doğrudan sömürge alanına girmeden varlığını devam ettiren Nizamlık, 1947 yılında Hindistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle müstakil yapısını kaybetmiştir. Her ne kadar Hindistan'a karşı dirense de başarılı olamamış; 1948 yılında Hindistan'ın bir parçası olmuştur. Hatta 1956 yılında Hindistan hükümetinin yapmış olduğu bir düzenlemeyle Haydarabad toprakları dil esasına göre bölgedeki diğer eyaletlere paylaştırılmıştır (bkz. Kutlutürk, 2022:77-81).

¹² 1965 yılında tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden İngiliz sömürgesi Rodezya, beyaz azınlığın hüküm sürdüğü bir devlet kurmaya çalışmıştır. Siyahileri görmezden gelen bu rejim, BM tarafından ırkçı olarak nitelendirilmiştir. Böylece Montevideo Sözleşmesi'nde belirtilen şartlara uyup uymadığına bakılmaksızın nüfusun yüzde 6'sının geri kalan yüzde 94'ü üzerindeki ırksal egemenliği, kendi kaderini tayin ilkesiyle tutarsız görülmüş ve insan haklarına aykırı olması nedeniyle bu rejimin meşruiyeti reddedilmiştir (Dore, 1980:40).

bir eşgüdümlülük yoktur (Grant, 1999:32). Uygulamaya baktığımızda, devlet olma kriterleri üzerinde tamamen antlaşmaya varılsa bile, bu kriterleri sağlayan her devletin tanınmadığını veya bu kriterleri sağlamadığı halde tanınan birçok devletin olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Doktrinde baskın olan açıklayıcı görüş, devletlerin yeni oluşan yapıları tanıma görevini kabul etmemektedir. Çünkü tanımanın kurucu olması halinde, sistem, yeni varlığın başlangıçtaki özgürlüğünü ve eşitliğini, kendi kaderini tayin etme hakkını koruyamayacak; varlığın bir devlet olarak kimliğini tamamen eski devletlerin siyasi görüşlerine bağımlı hale getirecektir. Bu ise kapitalist üretim süreçleri için bir hayli önemli olan hukukun üstünlüğü ilkesini tehdit edecektir. Ayrıca, ortaya çıkan herhangi bir varlığın, toprak, nüfus ve hükümete sahip olmasına rağmen, mevcut devletler tarafından yasal açıdan bir hiç olarak görülmesine neden olacak bir durum yaratılacaktır. Her varlığın statüsü, bir devletin onu tanıyıp tanımadığına bağlı olarak sonsuz değişken haline gelecek; tanınmayan yapılar ise tutarlı bir yasal kimlikten tamamen yoksun olacaktır. Bu argümanlar nedeniyle açıklayıcı görüş, uluslararası doktrinde çoğunluk tarafından destek görmektedir. Devlet olmanın, dar bir şekilde tanımlanmış kişisel çıkarlara dayalı *ad hoc* kararlardan ziyade, bir dereceye kadar öngörülebilirlik ve tutarlılık içeren genel bir kurala bağlı olduğu fikri, açıklayıcı teorinin uluslararası hukukçular arasındaki popülaritesinin bir diğer nedenidir (Nicholson ve Grant, 2019:27).

Ancak Grant (1999:24) tanımanın, küçük büyük fark etmeksizin, devletler veya uluslararası örgütler nezdinde siyasi öneminin, açıklayıcı görüş altında ima edilenin çok ötesinde olduğunu belirtmiştir. Amerikan Devletleri Örgütleri gibi bazı kuruluşlar tanımayı, beyan edici nitelikte karakterize eder, ancak bu tür nitelendirmeler altında bile tanınmayan yönetimlerin birtakım sınırlamalarla karşı karşıya kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tanıma, yeni gücün yasal statüsünü veya kapasitesini oluşturmaya da önemli siyasi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Çok sayıda devlet veya az sayıda da olsa güçlü devletler tarafından tanınmak, rejime istikrar kazandırma ve onun uluslararası arenada siyasi konumunu güvence altına almak açısından hayatidir. Aynı zamanda tanıma, özellikle günümüzde yeni yapının varlığının güçlü bir kanıtıdır. Bu tür kanıtlar,

genellikle tanıyan devletin organları ve ulusal mahkemeler üzerinde etkili olmaktadır (Chen, 1951).

Tanıma eylemleri gerçekleştirilirken, devletlerin niyetleri tek başına yeterli değildir. İleride ayrıntılı olarak görüleceği üzere, Badinter Komisyonu'nda¹³ bir devletin kurulması için tanımanın bir koşul olmadığı ve etkisi bakımından tanımanın, tamamen beyan niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. Böylece devletlerin tanınması diğer devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır. Her ne kadar Badinter Komisyonu tanımanın bildirici niteliğini vurgulayarak tanımayı devletlerin takdirine bıraksa da bu takdir yetkisini birtakım koşullara bağlayarak aslında tanımanın beyan edici niteliği ile çelişen kararlar almıştır. Devletlerin tanıma konusundaki takdir yetkisi yine hâkim paradigmanın değerleri üzerinden tanımlanmış; genel uluslararası hukukun kuvvet kullanımını yasaklayan kurallara riayet eden ve etnik, dini veya dilsel azınlıkların haklarını garanti altına alan devletlerin tanınması şartıyla tanıyan devletlerin kendi seçimini yapabileceği kabul edilmiştir. Burada tanıma kurumu altında uluslararası hukuk meşru bir araç olarak kullanılmıştır.

2.2. Tanımanın Hukuki Niteliği

Hukuk kurallarından yararlanabilmek belli şartlara tabiidir. Uluslararası hukuk kuralları oluşturulurken, bu kurallardan yararlanacak olan hukuk kişileri de belirlenmektedir. Objektif koşullar olarak ifade edilen bu kuralların herhangi bir birim¹⁴ tarafından yerine getirilmesi, o birimin uluslararası hukuk düzeni içinde yer alacağını garanti etmemektedir. Çoğu durumda bir birimin uluslararası hukuk düzeni içinde yer alabilmesi, mevcut uluslararası hukuk kişilerinin bu yeni birimle ilişkiye girmeyi kabul etmesine bağlıdır.

Uluslararası hukukta tanıma, genellikle *bir uluslararası hukuk kişinin kendi dışında oluşan belli bir olayı, durumu, belgeyi ya da iddiayı kendisi bakımından yasal kabul ettiğini ve hukuksal ilişkilerini bu yolla kabul edilen hususlar üzerine kuracağını*

¹³ YSFC'nin dağılmasından kaynaklanan sorunların çözümü amacıyla Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansı toplanmıştır. Konferans'ta çatışmaların önlenmesi ve sorunların niteliğinin belirlenmesi için hakemlik kurumunun işletilmesine karar verilmiş olup, söz konusu hakemlik kurumu, Fransız Anayasa Mahkemesi Başkanı Robert Badinter'in başkanlık etmesi nedeniyle Badinter Komisyonu olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pellet, 1992; Azarkan, 2016b).

¹⁴ Burada birim ifadesinin seçilmesinin nedeni, uluslararası hukukun kişilerinin hakim liberal paradigma altında sürekli olarak genişletilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ifade, bireyleri veya devlet olarak nitelendirilmeyen ayrılıkçı yapıları da kastettiğinden tercih edilmektedir.

bildiren tek taraflı hukuksal işlem olarak tanımlanmaktadır (Pazarcı, 2019:1). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, tanıma yalnızca uluslararası birimlerin uluslararası alanda yer almaları hususuyla sınırlı değildir. Söz konusu birimlerin icra etmiş olduğu eylemlerin uluslararası alandaki geçerliliği, bu birimin sahip olduğu hak ve yükümlülüklerin kabulü gibi birçok hususu içinde barındırmaktadır.

Uluslararası hukukta yaptırım mekanizmasına sahip bir otoritenin olmayışı, devletlerin, kuralları belirlemede etkin politika izlemesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle, uluslararası hukuk kurallarının oluşmasında birincil rol üstlenen devletlerin, iç hukuktaki mekanizmalardan farklı olarak uluslararası alanda egemen eşit devlet vasfına sahip olması, uluslararası hukukun kendine has bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Devletlerin egemenliği, uluslararası hukukun en önemli ilkesi olmuş; bu egemenliğe atfedilen anlamlar, tanımanın kavranması için de kilit rol oynamıştır. Bu kapsamda devletler, herhangi bir otoriteden bağımsız bir şekilde hareket edebilirken, açıkça veya zımnen kabul etmedikleri hiçbir kuralla da bağlı kılınamaz. İradeci görüş altında bütünleşen bu görüş, bir devlet için hukuki olan bir olayın diğer herhangi bir devlet için hukuki olmayacağını ve hatta sıradan bir olay olarak görülebileceğini iddia etmektedir. Burada tanıma, devletlerin mutlak egemenliğinin sınırlarını çizen bir yapı olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü tanıma, bir nevi uluslararası hukuktaki güç boşluğunu doldurmaktadır (Çağırın, 2005:162-164).

Bir devleti tanınmanın en önemli etkilerinden biri tanınan devletle her türlü uluslararası ilişkinin kurulmasının, hukuksal açıdan önünün açılmasıdır. Böylece tanıyan devlet ile tanınan devlet arasında başta diplomatik ilişkiler olmak üzere karşılıklı hak ve yükümlülükler tesis edilebilecektir. Ayrıca, tanınan devletin kamu işlemleri ve belgeleri de tanıyan devlet için bir anlam taşımaya başlayacaktır. Bugün tanınma konusunda uluslararası alanda sıkıntı yaşayan devletlerin pasaportları, yalnızca onları tanıyan sınırlı sayıda devlet nezdinde geçerli olmaktadır.¹⁵ Dahası, tanınan devlet, kendisini tanıyan devlet nezdinde dokunulmazlık ve yargı

¹⁵ Ancak güçlü devletler tarafından tanınma iddiası kabul edilen yapılar, bahse konu devletlerin pasaportunu kullanabilmektedir. Örneğin; Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester vatandaşları, yurtdışı seyahatlerinde Rus pasaportunu kullanabilmektedir. Benzer şekilde, 2019 yılından beri Rusya, Donbas'ta yaşayan çok sayıdaki kişiye Rus pasaportu temin etmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) makamları kendi vatandaşlarına pasaport verebilmektedir. Ancak KKTC vatandaşları bu pasaportla; Avustralya, Fransa, Pakistan, Türkiye, ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere sadece altı ülkeyi ziyaret edebilmektedir. Diğer taraftan Kıbrıs Türkleri, hem KKTC, hem "Kıbrıs Cumhuriyeti" pasaportu, hem de Türk pasaportu alabilmektedirler.

bağışıklığından yararlanabilecek; tanınan devlet ile tanıyan devletin birbirlerinin uluslararası sorumluluklarını ileri sürme hakları doğacaktır.

Tanımanın hukuki niteliği değerlendirilirken, literatürde üzerinde ortak karara varılmayan birçok soru karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tanımanın yasal bir etkisinin olup olmadığına ilişkindir. Tanımanın yalnızca siyasi bir etkisi mi vardır? Yoksa tanıma işlemiyle, birimler arasında hukuki ilişkiler yaratılabilir mi? İkincisi, tanıma eyleminin tek taraflı bir işlem olup olmadığına yöneliktir. Üçüncüsü, tanımanın, yalnızca uluslararası hukuka katılan yeni birimlere has bir işlem özelliği mi taşıdığına dairdir. Tezimiz itibariyle devletlerin tanınmasına odaklanıldığı için üçüncü soruyla ilgili cevaplandırmalar daha kısa tutulacaktır. Dördüncü olarak ise tanımanın hukuki etkilerinin neleri içerdiği.

Tanımanın uluslararası ilişkilerde zorunlu bir unsur olmaması ve devletlerin yeni oluşan birimleri tanımaya zorlanamaması, tanımanın siyasi yönünün güçlenmesine sebebiyet vermektedir. Ancak bu, tanımanın yasal etkiler doğurduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Örneğin; Birleşik Krallık, Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) ve Kuzey Kore'yi uzun yıllar devlet olarak tanımaktan kaçınmıştır. Bunun nedeni söz konusu ülkelerin kendi toprakları üzerinde etkin bir kontrol sağlayamadıklarına ilişkin inanç değildir, daha çok Birleşik Krallık'ın tanımanın hukuki sonuçlarının bu ülkeler için işletilmesini istenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tanımanın siyasi yönünü öncelerken hukuki boyutunu göz ardı edemeyiz.

2.2.1. Tanıma Yasal Bir İşlem Midir?

Uluslararası hukukta, tanımanın tasnifi ilk kez 1936 yılında “Uluslararası Hukuk Enstitüsü” tarafından yapılmıştır. Enstitü; Brüksel’de yapmış olduğu “Yeni Devletlerin ve Yeni Hükümetlerin Tanınmasına İlişkin Karar Toplantısı’nda” tanımayı şu şekilde ifade etmiştir:

Yeni bir devletin tanınması, belli bir toprak parçası üzerinde siyasî bakımdan teşkilatlanmış, hâlihazırda var olan diğer herhangi bir devletten bağımsız ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri yerine getirmeye muktedir bir insan topluluğunun varlığının bir veya birden çok devlet tarafından kabul edilmesidir. Tanıma, bu kapsamda, mevcut devletlerin yeni devleti uluslararası camianın bir üyesi olarak kabul etme niyetini açıklayan serbest bir tasarruftur (Institut De Droit International, 1936:185).

Görüldüğü üzere doktrin, ilk etapta, olgusal kriterleri yerine getiren devletlerin tanınabileceğini ifade etmiş; tanımanın beyan niteliğini vurgulamıştır. Bu kapsamda doktrinde, bir durumun tanınması, *“tanıyan devletin herhangi bir olgusal durumu kabul etmeye ve bu tanımanın belirli yasal sonuçlarını doğurmaya istekli olduğunu gösterdiği”* tek taraflı bir eylem olarak kabul görmüştür.

Bununla birlikte, zamanla uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle bir halkın veya yabancı işgaline karşı savaşıyan bir halkı temsil eden ulusal kurtuluş hareketinin tanınması gibi çeşitli durumlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, tanıma eyleminin kapsamı genişletilmiş, tanımaya konu olan birimlerden beklenen kriterler mevcut değerlere göre uyarlanmıştır. Böylece tanıma, kabul ettiği olgu veya duruma bağlı olarak, yasal etkileri değişkenlik gösteren bir yapıya doğru evrilmiştir. Örneğin bir grubun tanınması, tanıyan devletin manevra sahasında köklü bir değişikliğe neden olabilecektir. Bir devletin, isyancılara karşı mücadelesinde şimdiye kadar tanınan hükümeti desteklediğini farz edelim. Bahse konu devlet, bir gün isyancıları, yeni hükümet olarak tanırsa, önceki hükümeti destekleme hakkından vazgeçecektir. Burada tanıma, yeni pozisyonun meşruluğu için bir araç olarak kullanılacaktır. Günümüzde hükümetlerin tanınmasının, devlet temsilcilerinin uluslararası kuruluşlar bağlamında yetki belgelerinin incelenmesi açısından büyük önem taşıdığını da vurgulanmak gerekmektedir (Saganek, 2015:522).

Anzilotti (1946) tanımanın, belirli bir durumu veya iddiayı meşru olarak ortaya koyan bir irade beyanı olduğunu yazmaktadır. Hatta Anzilotti'nin bu meşruiyet referansı diğer yazarları da etkilemiş, A. Cassese (2005:184) gibi diğer bir İtalyan uluslararası hukukçu, tanımayı, *“Bir durumu veya davranışı zımni veya açık fark etmeksizin tanımak, o durumu veya davranışı meşru olarak değerlendirmeyi amaçlayan tek taraflı bir işlemdir”* şeklinde tasnif etmiştir. Aynı şekilde Pfluger (aktaran Saganek, 2015:478), tanımanın genel etkisini, tanınan durumun meşrulaştırılması olarak tanımlamıştır. Bu meşrulaştırma, tamamen *de-facto* olan bir durumun veya iddianın uluslararası alanda yasal hale gelmesini, kısmen yasal olan bir durumunun tamamen yasal hale gelmesini veya hukuk ihlalden kaynaklanan bir durumun hukuka uygun hale gelmesini anlatmaktadır. E. Suy, W. Levi, G. Schwarzenberger gibi yazarlar da tanımayı, belirli bir durumun varlığını ve bir hukuk öznesinin niyetini meşru ve yasal bağlamda belirten irade beyanı olarak görmüşlerdir.

Belirli bir durumu veya iddiayı tanıyan bir devlet, artık tanıdığı nesnenin varlığını ve yasallığını sorgulayamayacaktır. Tanınmanın bir sonucu olarak tanınan bir nesneyi şüpheye düşürme (reddetme, itiraz etme, sorgulama) hakkının eksikliği, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) ve UAD içtihatlarına da yansımıştır (Saganek, 2015:478-479). Doğu Grönland örneğinde USAD, ikili ve çok taraflı antlaşmalarının bağlayıcı niteliğine vurgu yaparak, Norveç'in Grönland'ın tamamının Danimarka'ya ait olduğunu tanıdığını teyit etmiştir (ICJ, 1933).

Tanımaya ilişkin tanımlarda, hukuka yapılan atıflar sınırlı kalmıştır. Çünkü literatürde tanıma işlemi; devletlerin, hükümetlerin veya diğer yapıların tanınmasının ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Tanınmanın nesnesini göz ardı eden bu yaklaşımlar, aynı zamanda tanınan fiili duruma ilişkin olarak tanınmanın yasallığının değişiklik göstereceğini savunmaktadır. Örneğin Chen (1951:411), söz konusu eylem veya durumun uluslararası olarak yasa dışı olduğu veya yasallığının şüpheli olduğu durumlarda tanınmanın rolünün farklı olduğunu belirtmiştir. Böyle bir durumda, tanıma, tanıyan devleti ilgilendirdiği ölçüde, bir talepten feragat etme, yeterli sayıda devletin katılması halinde ise tüm topluluk açısından bir yarı-yasama eylemi niteliği kazanacaktır.

W. Góralczyk tanınmanın, bir devletin belirli bir durumu veya belirli bir iddiayı hukuka uygun olarak ele alma niyetini ifade ettiği beyan olarak nitelendirmektedir. Aynı yazar aynı kitabının başka bir sayfasında biraz daha farklı bir tanım sunmaktadır. İkinci açıklamaya göre, tanıma, belirli olguların mevcudiyetinin ve bunlarla bağlantılı yasal etkilerin, tanıyan özne tarafından teyididir (aktaran, Saganek, 2015:473).

Oppenheim (1996:128) ise tanımayı, devletlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini ve genel olarak statülerini veya yasal kapasitelerini etkileyen uluslararası düzlemde bir eylem olarak tarif etmektedir. Tanınmanın ulusal düzeyde de sonuçları olduğunu söyleyerek örneğin, iç hukuk kurallarının uygulanmasının, yeni bir devlet veya hükümeti tanıma kararından etkilenebileceğini savunmuştur. Tanınmanın hukuki olduğu kadar politik bir yanının da olması, onun sadece var olan durumu açıklayan bir kavram olarak tanımlanmasını güçleştirdiğini belirterek, tanınmanın kurucu yönünü bir kez daha vurgulamıştır.

Daha önce anlatıldığı üzere açıklayıcı görüşe göre tanınmayla yeni bir devlet, tanınmanın olağan yasal sonuçlarına hak kazanacaktır. Bu, açıklayıcı teorinin

tanınmanın yalnızca beyan edici olduğuna ilişkin temel savına bir tezatlık oluşturmaktadır. Ancak açıklayıcı teorisyenler, tanımayı güçsüzleştirip onu formaliteye, hâlihazırda var olan haklardan yararlanmanın güvencesine ya da diplomatik ilişkiler kurmayı kabul etmeye isteklilik beyanına indirgeyerek bu ikilemi bertaraf ettiklerini düşünmektedirler.

Tanıma, yeni kurulan bir devletin ve bir ülkedeki ayrılıkçı birimlerin veya bir ülkede anayasal düzene aykırı şekilde değişen hükümetin tanınması şeklinde gündeme gelebileceği gibi başka devlet tasarruflarının iddiasında da ortaya çıkabilecektir. Bir devletin başka bir devlete karşı gerçekleştirmiş olduğu bir fiilin hukuka uygunluğunun tanınması veya tanınmaması buna verilecek örneklerdendir. Bu nedenle tanıma, belirli bir hukuki durumun veya talebin geçerli veya hukuki olarak nitelendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Öyle ki tanımaya büyük önem atfeden Birleşik Krallık'ta, bir yapının, devlet olarak tanınması, aksi durumda önemli olmayacak hak ve ödevlerin dikkate alınmasını gerektirecektir. Çünkü tanınma ile yerel mahkemeler önünde yabancı bir devlete veya onun vatandaşlarına birtakım haklar sağlanacaktır (Shaw, 2018:315).

Tanınmanın yasal etkisinin olmadığını iddia ettiğimizde karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: Devletler haklarının (özellikle toprak iddialarının) tanınmasına neden bu kadar önem vermektedirler ve uluslararası hukuka aykırı durumlarda tanınmanın reddine uluslararası toplum neden bu kadar dikkat çekmektedir? Bu noktada, yalnızca şüpheyi yol açan bir hakkın tanınmasının hukuki bir işlem yarattığı; herhangi bir şüpheyi neden olamayacak bir hakkın tanınmasının ise siyasi bir işlem olduğu görüşü akıllara gelebilecektir. Örneğin Lauterpacht (1947:410), yasallığı sorgulanmayan bölgesel değişikliklerin tanınmasına yalnızca siyasi önem atfeder. Onun görüşüne göre bu tür konularda tanınma veya tanınmama sorunu ortaya çıkmaz. Ancak bu mantıksal sonuç da sorunlu olabilecektir. İki devletin bir toprak devri konusunda anlaşmış, ancak üçüncü bir devletin buna karşı olup tanımadığını varsayalım. Üçüncü devlet tarafından bu tanınma eksikliği, örneğin devredilen bölgenin sakinleri açısından diplomatik koruma alanında, yeni bir egemen için pratik bir sorun oluşturabilecektir (aktaran, Saganek, 2015:491-492).

Sonuç olarak tanınmanın yasal bir işlem olup olmadığına ilişkin soruya cevap ararken yine tanıma teorilerinden yararlanmak gerekecektir. O halde açıklayıcı

görüşün, tanımının siyasi boyutuna odaklandığını hatırlatmakta fayda vardır. Tanımayı, olguların beyanı olarak gören açıklayıcı görüşün savunduğu gibi tek başına olgular ile yasa yaratmak mümkün gözükmemektedir. Olguların anlamlı olabilmesi için Kelsen'in de ifade ettiği, onları normatif anlamla donatan önceki bir hukuk sisteminin varlığı varsayılmalıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere, devlet olma kriterlerinin, herhangi bir devletten önce var olduğu kabul edilirse, bu kriterlerin bir doğal hukuk kuralı olduğuna yönelik inanca ihtiyaç duyulacaktır. Tanımının yasal etkisinin olduğunu savunmak için doğal hukuk anlayışından ziyade herhangi bir kriterin, mevcut devletler tarafından yasal bir eylem yoluyla ortaya çıktığını kabul etmek daha makul gözükmemektedir. Çünkü bir devletin ortaya çıkmasının, mevcut devletler tarafından temsil edilen yasal düzen tarafından kontrol edildiğini varsaymak daha kolaydır. Burada ise sadece ilk devlet(ler)in nasıl ortaya çıktığı veya yalnızca ilk devlet(lerin) yaratılmasının bir olgu meselesi olarak görülmesi gerektiği gündeme gelecektir (Koskeniemi, 2005:272-275). Görüldüğü üzere iki görüşün de nihayetinde doğal hukuk anlayışına başvurmak zorunda kaldığını söyleyebiliriz.

2.2.2. Tanıma Tek Taraflı Bir İşlem Midir?

Uluslararası hukukun hala en etkin aktörleri arasında sayılan devletler, uluslararası düzlemde önemli sonuçlara yol açan eylemlerde bulunmaktadır. Bu tür eylemler, genellikle hukuk literatüründe “tek taraflı eylemler” olarak tanımlanmaktadır. Bunlara örnek olarak ülke sınırlarının belirlenmesi, deniz yetki alanlarının ilanı, savaş veya tarafsızlık beyanları gibi bir devletin ülkesel statüsü ile ilgili almış olduğu kararlar¹⁶, UAD Statüsü'nün 36. maddesinin 2. fıkrası altında yapılan bildirimler¹⁷, geleneksel kuralların oluşturulmasına yol açan eylemler verilebilmektedir. İlaveten, genel kanıya göre bir devletin, diğer devletlerce tanınması tek taraflı işlemdir. Ancak, tüm tanıma eylemleri gerçekten tek taraflı işlem olarak mı

¹⁶ Ancak unutulmamalıdır ki karasuları, kıta sahanlığı gibi deniz yetki alanlarının belirlenmesinde devlet tarafından yapılan bir işlem, iki devlet arasındaki ortak bir sınırı ilgilendirmiyorsa tek taraflıdır. Bununla birlikte, diğer devletlerin yetki alanlarını da etkilemesi durumunda, uluslararası hukuka aykırı olmadığı takdirde, etki yaratan tek taraflı bir işlem olarak yerini alabilecektir.

¹⁷ UAD Statüsü'nün 36. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “İşbu Statü'ye taraf olan devletler herhangi bir anda, aynı yükümlülüğü kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, konusu hepsine ilişkin olarak Divan'ın yargı yetkisini fiilen ve özel antlaşma olmaksızın zorunlu olarak tanıdıklarını bildirirler: a) Bir antlaşmanın yorumlanması, b) Uluslararası hukuka ilişkin her konu, c) Saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın gerçekliği, d) Uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zarar giderimin niteliği ya da kapsamı.” (UAD Statüsü, 1945).

kabul edilmelidir? Bu konu hakkında literatürdeki tartışmalar devam etmektedir. Bu başlıkta tanınmanın tek taraflı işlem olup olmadığı değerlendirilecektir.

Daillier ve Pellet (1999:358) tek taraflı işlemleri; tanıma, protesto, bildirim, vaat ve feragat olarak sınıflandırmıştır. Suy'un (aktaran Saganek, 2015:97-99), tek taraflı fiillere ilişkin tasnifinde; tanıma, vaat, protesto, feragat ve bildirim ile örf ve adet kurallarının oluşumuna katkı sağlayan fiiller yer almaktadır. Oppenheim (1996) ise, protesto ve feragati tek taraflı işlem türleri olarak öne çıkarırken, tanıma konusunu onlardan ayrı konumlandırmıştır. Ancak genel olarak doktrinde tanıma, protesto, feragat, bildirim ve vaat içeren temel bir maddi eylemin varlığında tek taraflı işlemlerden söz edildiği hususunda çoğunluk bulunmaktadır (Kassoti, 2015).

Diğer taraftan devletlerin tek taraflı eylemlerini, örf ve adet hukuku ile antlaşmalar bağlamında ele alan yazarlar bulunmaktadır. Virally'e (1968:156) göre devletlerin tek taraflı eylemleri gibi görünen işlemler, çoğu zaman sadece antlaşma yapma sürecindeki adımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür eylemlerin yasal önemi, ahde vefa (*pacta sunt servanda*)¹⁸ kuralından kaynaklanmaktadır. Devletler tarafından teati edilen beyanlar, onay veya katılma işlemleri, antlaşmalara çekincelerin konulması, devletlerin belirli bir antlaşma rejimine tabi olduklarına dair beyanlar ya da UAD Statüsü'nün 36. maddesi uyarınca Uluslararası Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisinin kabulü veya devletler arasında yapılan antlaşmaların etkilerini genişleten beyanlar bunlara örnek olarak verilebilecektir. Diğer birçok durumda, tek taraflı işlemler, yalnızca emsal teşkil ettikleri bir teamül kuralının oluşumuna katkıda bulundukları sürece, uluslararası hukukta bir eylem vazifesi oluşturmaktadır. Tanıma yalnızca devletlerin tanınmasından ibaret görülürse bu argümanlar destek bulabilecektir.

Devletler başka uluslarla ilişkilerinde her zaman antlaşma yoluna gitmemekte, bazı eylemlerini tek taraflı olarak icra etmektedir. Zira fiilin gerçekleştiği bağlam ve ilgili hukuk kurallarının etkisi tek taraflı işlemlerin tanımlanmasında oldukça önemlidir (Saganek, 2015). Aynı husus, bu işlemlerin hukuki niteliğinin tespitinde de karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸ Ahde vefa ilkesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 3. kısmı Antlaşmalara Riayet, Antlaşmaların Uygulanması ve Yorumu bölümünün 26. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre; "Yürürlükteki her antlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerekir" (Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969).

Tek taraflı bir fiilin hukuki niteliğinin tespitinde dikkate alınması gereken unsurlar niyet, eylemin gerçekleştiği bağlam ve ilgili hukuk kurallarının etkisidir. Bu nedenle, tanıma durumunda, tanıyan devletin tek başına niyeti, tanınan devletin tanıyan devlete karşı uluslararası bir kişi olarak kabul edileceğini kanıtlamak için yeterli değildir. Uluslararası hukuka göre aynı devletin devlet olma sıfatını tamamlayan tüm hak ve ödevlere sahip olması gerekmektedir. Daha da önemlisi, tanımanın yasal olarak verilmesi, güç kullanarak toprak ilhakını tanımama yükümlülüğü gibi tanımaya ilişkin geleneksel kurallara uyulmasını da içermektedir¹⁹ (Kassoti, 2015:32). Görüldüğü üzere, tanıma ile devletlik hususunu birbirine indirgemek doğru değildir.

UAD, Nükleer Denemeler Davalarında, hukuki veya fiili durumlara ilişkin tek taraflı yapılan açıklamaların, hukuki yükümlülük doğurma etkisinin olabileceğini ifade etmiştir. Eğer bir devlet bir husus üzerinde beyanda bulunuyorsa ve bu devletin niyeti, beyanatının kendi hükümlerine göre bağlayıcı olması şeklindeyse, bu niyet devletin yapmış olduğu beyana hukuki bir taahhüt karakteri verecektir ve devlet bu beyanına uygun hareket etmek zorunda kalacaktır (ICJ, 1974). Uluslararası hukukta tüm tek taraflı işlemler yükümlülük doğurmazlar, ancak bir devlet kendini bağlama niyetiyle belirli bir tutum sergiliyor ise hukuki etkiye sahip bir taahhüt ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası hukukta tanıma eyleminin gerçekleşebilmesi için öncelikle tanımaya konu olacak olayın ilgili devlet tarafından varlığının tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra bahse konu devlet, ilgili olayın kendisi için hukuki anlamda sonuç doğurduğunu kabul eden bir irade açıklamasında bulunmalıdır. Tüm bu süreçlerde tanıma işlemini gerçekleştirecek olan devlet serbest hareket edebilir. Hangi olayların tanıma kapsamına gireceği veya hangi yöntemle işlemin gerçekleşeceği devletin takdir yetkisine bağlıdır.

Bu bağlamda literatürde sıklıkla ifade edilen tek taraflı beyan işlemi ile tanımanın gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi antlaşma, mahkeme kararı veya herhangi bir uluslararası örgüt kararıyla da tanımanın gerçekleşmesi gündeme gelebilecektir. Kelsen (1941:605), siyasi tanımanın tek taraflı işlemle veya ikili antlaşma yoluyla olabileceğini ifade etmiştir. Bir devlet veya hükümet ile siyasi ve

¹⁹ Aynı hususun Badinter Komisyonu'nda da dile getirildiğini hatırlatmak gerekecektir.

diğer ilişkilere girme isteğinin beyanı, herhangi bir somut yasal yükümlölük oluşturmadiğından, bunları yasal açıdan önemsiz görmüştür. Ancak hukuki tanıma işleminin tek taraflı olduğunu iddia ederek bir topluluğun devlet olarak tanınmasını antlaşma olarak görmemiştir. Çünkü bir antlaşmanın, yalnızca birbiriyle ilişkili iki mevcut özne arasında mümkün olacağını savunmuştur (1941:609). Kısacası antlaşma sırasında, taraflardan biri tüzel kişilikten yoksunsa, yaratıcı bir tüzel kişilik sözleşmesinin yapılamayacağını belirtmiştir.

Lauterpacht (1947:438) de, tanımanın antlaşmada yer almasına rağmen, antlaşmanın akdi içeriğini oluşturmadiğini ileri sürmekte ve antlaşmayla kayıt altına alınan hususun, tek taraflı bir eylem olduğunu iddia etmektedir. Hatta 1783 tarihli Paris Barış Antlaşması'nı ve 1825 tarihli Portekiz-Brezilya Antlaşması'nı buna örnek olarak ileri sürmektedir. Ancak bir akit tarafın kişiliğini oluşturan tek taraflı tanıma işlemi ile esas sözleşmenin aynı belgede yer alması, birinin diğlerinden önce gerçekleşme ihtimaline şüphe düşürmektedir. Müzakerelere katılma gerçeğinin, tarafların hukuki varlığına ilişkin karineyi gündeme getirip getirmediğı sorusu da akla gelebilecektir. Böyle bir antlaşmanın imzalandıktan sonra onaylanmadığını varsaydığımızda, taraflardan birinin antlaşmanın hükümsüz olması nedeniyle diğere tarafın kişiliğinin de otomatik olarak var olamayacağını söylemesi mümkün müdür? Bunun yanıtını olumsuz olarak değeriendirilenler, tanıma ile devletliğı birbirine indirgeyenlerdir. Örneğın Chen (1951:44), yeni devletin kişiliğinin, antlaşmanın müzakeresinde ve akdedilmesinde ortaya çıkacağını; iki taraflı veya tek taraflı olmasına bakılmaksızın, antlaşmadaki herhangi bir özel şarta bağılı olmadığını belirtmiştir.

Çağıran (2005:169) ise tanımanın, antlaşma veya diğere türden işlemlere konu olabileceğini söylemiş; Lauterpacht, Schwarzenberger, Charpentier'in aksine tanımanın bir antlaşma içerisinde yer almasının, onun tek taraflı işlem olduğu gerçeğini değıştirmediğ görüşüne karşı çıkmıştır. Mezkûr yazarlar, antlaşmanın herhangi bir nedenden dolayı yürürlüğe girmemesi veya belli bir zaman sonra yürürlükten kalkması durumunda dahi tanıma işleminin hala geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle tanıma işleminin mahiyetini tek taraflı olarak nitelendirmektedirler. Ancak eğer devletler görüşmeler esnasında, tanımaya ilişkin davranışlarda bulunuyorlar ise buradaki tanımanın tek taraflı bir işlem beyanı

olduğunu söyleyebiliriz. Fakat buna ilişkin herhangi bir durum yok ise tanımanın antlaşma ile sağlandığı ortaya çıkacak, tanımanın bu örnekte tek taraflı bir irade beyanı olmadığı sorunsalı gündeme gelecektir. Diğer taraftan antlaşmanın sona ermesi durumunda tanımanın etkilerinin devam ettiği doğrudur. Ancak buradan tanımanın her zaman tek taraflı bir işlem mahiyetinde olduğunu çıkarmak yanlış olacaktır. (Çağırın, 2005:167-168).

Bu argüman, açık bir şekilde tanımayı ima etmeyen bir antlaşma durumunda daha da geçerlidir. Taraflar sanki birbirlerinin kişiliğini kesin kabul ediyormuş gibi sözleşmeye dayalı ilişkilere girebilirler. Böyle bir durumda sözleşme ilişkisine girmeden önce tek taraflı bir tanıma işleminin olduğu söylenebilir mi veya buna kesin olarak gerek var mıdır? Kesin olarak gerek olduğu şeklinde yanıt verirsek, tanıma şekillerinden zımni tanımanın varlığı şüpheye düşecektir. Diğer başlıkta işlenecek olan zımni tanımanın, belli başlı eylemler nedeniyle ima edilebilmesinin nedeni, söz konusu eylemlerin üstü kapalı bir şekilde bir devletin varlığını önceden varsayabilmesinden kaynaklanmaktadır (Chen, 1951:44).

Antlaşmaya konu olan tanıma işlemi ve tek taraflı irade beyanıyla yapılan tanıma işlemi arasında birtakım farklılıklar vardır. Tanıma eğer bir antlaşmanın gereği olarak öngörülmüşse, tabiatıyla antlaşmalar hukukuna tabi olacaktır. Bu nedenle, tanıma işleminin her zaman tek taraflı bir hukuki beyan olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Dahası, uluslararası hukukta tanımanın tek taraflı bir beyan olduğuna ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Hatta doktrinde tek taraflı beyanı savunanlar kadar Rubin (1977:5) gibi tanımanın tek taraflı işlem olarak tanımlanmasının zor ve karmaşık olduğunu ileri süren yazarlar da vardır. Kısacası tanıma işlevi, belirli bir olgu durumunu onaylamak ve kabul etmekse, bu her zaman tek taraflı bir eylem olarak adlandırılmayacaktır. Yine tanımanın son yıllarda önemli bir şekli olarak karşımıza çıkan koşullu tanıma göz önünde bulundurulduğunda ise, tanımanın her daim tek taraflı beyan edici bir işlem olduğunu söylemek iyice zorlaşacaktır.

Tek taraflı işlemin formüle edilmesinin siyasi bir yanı olduğu düşünülmektedir. Antlaşma yerine tek taraflı bir eylem taahhüdünde bulunmanın nedenini bir örnekle açıklamak daha kolay olacaktır. Cenevre görüşmeleri sırasında Rusya, Gürcistan'ı ayrılıkçılara karşı kuvvet kullanmama konusunda antlaşmalar yapmaya çağırmıştı.

Ancak, ayrılıkçı gruplarla bu tür antlaşmaların imzalanması, bu yapıların zımnen tanınması olarak yorumlanabilecekti. Bu ise Gürcistan'ın o süreçte kabul etmeyeceği bir durumdu. Bu nedenle, diğer tek geçerli alternatif, tek taraflı bir eylemin formüle edilmesi idi. Bu kapsamda, Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili, Gürcistan'ın Rus işgalinden kurtulmak ve işgal altındaki bölgelerdeki kontrolü yeniden sağlamak için güç kullanmayacağını ilan etmek üzere tek taraflı girişime hazır olduğunu söyleyen bir taahhütte bulunmuştur.²⁰

Tanımanın tek taraflı irade beyanı olarak yapılması durumunda, herhangi bir şekil şartı bulunmamaktadır. İlerideki başlıklarda görüleceği üzere tanıma; açık, zımnî, bireysel, kolektif, koşulsuz veya koşullu şekillerde yapılabilmektedir. Ancak tek taraflı nitelik göstermeyen tanıma durumlarında bazı şekil şartları aranabilmektedir. Buna örnek olarak UAD Statüsü, Divan'ın zorunlu yargı yetkisinin tanınması için BM Genel Sekreterliğine yazılı bildirimde bulunma şartı getirmiştir.

Sonuç olarak devletler, diğer devletlere veya daha genel olarak uluslararası topluma çeşitli olgusal veya yasal durumları iletmek için beyanlardan, tebliğlerden veya diğer tek taraflı eylemlerden yararlanmaktadır. Ancak tanıma gibi devletlerin uluslararası alandaki kişiliğine ilişkin hususlar oldukça karmaşıktır. Tanıma işlemi literatürde her ne kadar tek taraflı bir beyan şeklinde nitelendirilse de tanımanın bu şekilde yapılmadığı durumlar da mevcuttur. Özellikle günümüzde, tanımanın öneminin artmasıyla beraber, tanımaya ilişkin doktrinde kabul edilen genel geçer fikirlerin güncellenmesi gerekecektir.

2.2.3. Tanımanın Hukuki Sonuçları

Tanımanın hukuki açıdan en önemli etkisi, fiili bir varlığın kabul edilmesi sonucunda tanıyan devlete yükümlülükler, tanınan devlete ise haklar getirmesidir. Özellikle uygulamaya baktığımızda, yeni devlet, tanınma yoluyla uluslararası sistemdeki diğer devletlerle eşit haklara ve statüye sahip olabilmektedir. Tanıma yoluyla yeni devlet, mevcut diğer devletlerle ilişki kurabilmekte, antlaşmalar imzalayabilmekte veya diplomatik temsil hakkı kazanabilmektedir. Diğer taraftan yeni devlet, uluslararası hukukun öngördüğü sorumluluklar çerçevesinde yükümlülükler

²⁰ Saakaşvili, verdiği bu taahhüdün, uluslararası hukuka göre tek taraflı bir devlet beyanı olduğunu özenle vurgulamıştır (Joint Staff Working Paper Implementation of the European Neighbourhood Policy, 2010).

üstlenecektir. Bu bağlamda, iç hukuk düzenine saygı duyulması, vatandaşlarının diğer ülkede yargı yoluna gidebilmeleri, pasaportların tanınması ve vatandaşların şahsi haklarının korunması gibi yükümlülükler iki tarafın ilişkilerinde karşılıklı olarak talep edilebilecektir. Diğer bir deyişle, yeni devlet yasaların koyduğu dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanırken, aynı hakkı tanıyan devlete karşı sağlama yükümlülüğünü de üstlenecektir.

İkinci önemli husus, tanıma işleminin etkilerinin tanımanın kurduğu hukuki ilişkinin taraflarıyla sınırlı kalmasıdır. Üçüncüsü ise daha çok tanımanın uluslararası alandaki etkisine yönelik olup tanınan devlet ile tanıyan devletin birbirlerine karşı uluslararası sorumluluklarını ileri sürme haklarının doğmasıdır. Buna ilişkin en çok başvuru yöntem devletlerin uluslararası haksız fiillere karşı uluslararası yargı yoluna gitmesidir.

Bildirici görüşe göre bir devletin ya da hükümetin tanınması tek başına devlet kişiliğinin veya hükümet kapasitesinin yaratılmasında yasal bir etki üretmez (Chen, 1951:133). Ancak uygulamayı incelediğimizde, bir devletin tanınması fiilî bir durumun hukuki onayı olarak görülebilmektedir. Tanıma, çalışmamız boyunca ortaya koyulacağı üzere, daha çok siyasi bir tasarruf olduğundan, tanıma işlemi hükümetin yürütme organına aittir. Bu durum ise mahkemelerin, genel bir hukuk ilkesi olarak yürütmenin takdir yetkisini kabul etmesi ve kararlarını bu doğrultuda uygulaması gerektiği anlamına gelmektedir. Mahkemeler, bir devleti ya da hükümeti tanıyamazlar. Bu nedenle ön kabul olarak yürütmenin tanıma kararının olup olmamasına göre bir tutum sergilemektedirler. Bu durum, hükümetlerin açıkça tanıma yerine, bu tür yapılarla ilişki kurma yoluna gitmeleri şeklindeki politika değişiklikleriyle -zaman zaman *de-facto* tanıma olarak karşımıza çıkan- daha karmaşık bir hâl almaktadır. Yine de bu konuda yürütmenin siyasi kararının baskın olduğunu unutmamak gerekecektir (Shaw, 2018:334). Hatta tanımanın kurucu niteliğine ilişkin en önemli özelliği bu noktada devreye girmektedir. Zira hukuki işlem, tanıma gereği norm yaratıcı, hak ve yükümlülükler meydana getirici bir prosedürdür. Aksi takdirde tanıma hukuki bir işlem olamayacaktır (Çağırın, 2005:176).

Uygulamada mahkemeler, tanıma konusunda, siyasi alan tarafından onay gelene kadar, olgusal gerçeklere ilişkin kendi değerlendirmelerini görmezden gelmektedir. Bahse konu devlet veya hükümetin varlığına ilişkin bilgiye ulaşmada tanıma, araçsal

bir önem kazandığından, siyasal tanıma hukuki sonuçlar doğurmada etkili olacaktır (Chen, 1951). Özellikle Birleşik Krallık ve ABD'deki mahkemeler, hükümetin yürütme organının belirli bir topluluğu tanınmaya ilişkin kararını takip etmektedir. Diğer bir deyişle, bahse konu oluşumlar devlet olarak tanınmışsa yerel mahkemelerde dava açabilmekte veya kimi durumlarda davadan muafiyet kazanabilmektedir. Uzunca bir süre İngiliz mahkemeleri, kendi Dışişleri Bakanlığı tarafından tanınmayan bir topluluğun, mahkeme önünde yargı dokunulmazlığını talep etme hakkının olmayacağı savunmuştur. Benzer şekilde, tanınmayan bir devlet veya hükümet, bir davada davacı olarak yer alamamıştır.

Yabancı güçlerin, bir devletin mahkemesinde dava açma hakkı hangi ölçüde o devlet tarafından tanınmalarına bağlıdır sorusu, ilk kez 1804 yılında İngiliz Chancery Mahkemesi tarafından *Berne v. Bank of England*²¹ davasında ortaya çıkmıştır. Bu davada, Birleşik Krallık hükümeti tarafından tanınmayan bir devletin, İngiliz mahkemelerinde itibarı olmadığına karar kılınmıştır. Uzun bir süre bu karar, daha sonraki yargıçlar tarafından da kabul görmüştür. Ancak, belli bir zaman sonra bu kararın kesinliği konusunda şüpheler ortaya çıkmıştır. İlk olarak, bu karar, Lord Eldon'un aynı konuyla ilgili birbirini takip eden iki davadaki kararlarıyla önemli ölçüde sorgulanmıştır. *Dolder v. Bank of England* (1805) davasında aynı yargıç, saf gerçekler ile yalnızca adli olarak kabul edilebilecekler arasında kafa karışıklığının olduğunu belirterek, yargıcı olduğu ülkenin hükümeti tarafından İsviçre'deki devrimlerin tanınmadığı gerçeğinden bağımsız hareket edemeyeceğini söylemiştir. Bu açıklamayla, tanınmayan bir hükümetin dikkate alınıp alınmayacağı hususunda yargıcın şüpheyne düştüğü görülmüştür.²²

²¹ 4 Eylül 1802'de devrimden önce Bern Şehri Büyük Konseyi'nin bir üyesi olan ve Londra'da ikamet eden Christoph Friedrich Frendenreich, kendisi ve İsviçre'deki Bern Şehri Ortak Konsey Odası üyeleri adına Bank of England ve South Sea Şirketi'nin yanı sıra Vanneck & Company'nin ortakları olan Lord Huntingfield ve Robert Walpole tarafından yatırılan fonların davacı dışında herhangi birine devredilmesinin engellenmesi kapsamında Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. 29 Şubat 1804'te Lord Eldon L.C. huzurunda yapılan duruşmada sanıklar, İsviçre'nin mevcut hükümetinin İngiliz hükümeti tarafından tanınmaması nedeniyle mahkemenin talep edilen emri veremeyeceğini savunmuştur. Lord Eldon ise “*Bir adli mahkemenin, mahkemenin bulunduğu ülke hükümeti tarafından yetkilendirilmemiş bir hükümeti dikkate alabilmesinin ve yabancı hükümetin kamuoyunda kötü bir şöhrete sahip olup olmadığını söylemenin son derece zor olduğuna*” karar kılmıştır (Marston, 1997:379-380).

²² Aslında yargıcın, 1804 Bern Şehri davası ile 1805 Dolder davasındaki yaklaşımları birbiriyne tutarsızdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Marston, 1997).

Bu konuda Birleşik Krallık'ta görülen *Luther v. Sagor* davasının²³ ayrı bir önemi haizdir. Dava öncelikli olarak Sovyet hükümetinin çıkarmış olduğu bir kamulaştırma kararının İngiliz mahkemeleri önünde geçerliliğinin olup olmadığına ilişkindir. Davada iki önemli sorunun cevabı aranmıştır: Sovyet Rusya, İngiltere tarafından tanındı mı, tanınmadı mı? Sovyet hükümeti tarafından kararnameyle yapılan millileştirme geçerli midir?

Mezkûr davada, tanımanın hukuki niteliğine ilişkin birden fazla husus karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki *de-facto* veya *de-jure* olmasına bakılmaksızın, mahkemenin, tanınan bir devlet ya da hükümeti mevzuatını yürürlüğe koymakla yükümlü tutmasıdır. Karar temyiz aşamasındayken Birleşik Krallık hükümeti Sovyet hükümetini *de-facto* tanıdığını bildirmiştir. İngiliz Mahkeme, Sovyet hükümetinin tanımanın *de-facto* olmasının bir değişiklik yaratmayacağına ve her halükârda tanıma olarak kabul edileceğine hükmetmiştir.

Tanınmadan yoksun bir gücün herhangi bir devlette, muafiyetten yararlanıp yararlanamayacağı tanımanın hukuki etkisine ilişkin diğer bir sorudur. *Wulfsohn - R.S.F.S.R.* (1923) davası önemli bir örnektir. Tanınmayan Sovyet hükümetinin belirli miktardaki kürke el koyması nedeniyle dava açılıp açılmayacağı hakkındaki bu davada, New York Yüksek Mahkemesi Sovyet hükümetinin dokunulmazlığını reddetmiştir. Ancak karar New York Temyiz Mahkemesi'nde bozulmuş, SSCB'nin kendi topraklarında münhasır ve mutlak yargı yetkisini fiilen kullanmasından ötürü, davaya ilişkin dokunulmazlığın, SSCB'nin bağımsızlığının bir sonucu olduğuna karar verilmiştir. Burada Temyiz Mahkemesi nezaket ilkesi ve kamu düzeni gerekçesine başvurmuştur (bkz. Court of Appeals of New York, 1923).

İsviçre yargısının sistemli uyguladığı etkililik prensibi altında benzer kararlar alındığı görülmüştür. *Hausner v. Banque Internationale de Commerce de Petrograd*

²³ Luther, Sovyet Rusya'da bir kereste fabrikası işleten bir İngiliz vatandaşıydı. 1917'de Rus hükümeti fabrikasını kamulaştırdı ve ardından Luther, Rusya'dan ayrıldı ve İngiltere'ye döndü. 1920'de Sagor, bir miktar kereste satın almak için Rus ulusallaştırılmış ticaret şirketi ile bir antlaşma yaptı, şirket keresteleri gönderdi, ancak Luther, bu kerestelerin kendi keresteleri olduğunu iddia etti ve bu kapsamda İngiltere'de dava açtı. Mahkeme, Rus mevzuatını onaylayamayacağını vurguladı ve Luther'i haklı bularak Sovyet hükümetinin fabrikayı devralmasını kabul etmedi. Luther, alt mahkemedeki davasını kazandı. Ancak bu karardan dolayı haksızlığa uğradığını hisseden Sagor, İngiliz yüksek mahkemesine gitti. Yapılan temyiz sonucunda Kings Bench Division Temyiz Mahkemesi, İngiltere'nin 1921 yılında Sovyet hükümetini *de-facto* olarak tanıdığını ve bu tanımanın geçmişe yönelik etki doğurduğunu, tanımanın, söz konusu kararnamenin yapıldığı yıla da yansıyacağını kabul ederek Sagor'un kararını onadı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Garg, t.y.).

davasında²⁴, Sovyet hükümetinin tanınmamasının, bu hükümetin İsviçre’de uluslararası hukuk veya özel hukuk bakımından temsil edilmeyeceği anlamına gelmediğine karar verilmiştir. Aynı şekilde Japon mahkemelerince de bu ilke uygulanmıştır. Bir Japon mahkemesi, yabancı hukukun etkililiğinin tanımaya bağlı olmadığını belirterek Tayvan hukukun uygulanmasını onaylamıştır.

Ancak yine de tanımanın siyasi doğasından dolayı kimi durumlarda olağan uygulamaların dışına çıkıldığını söylemek mümkündür. Örneğin Gülcemal²⁵ (*Gul Djemal*) davasında²⁶ geminin Türk hükümetine ait olması nedeniyle geminin kaptanı, ABD mahkemelerinden dokunulmazlık talebinde bulunmuş ve geminin serbest bırakılmasını istemiştir. Ancak bu davada diplomatik ilişkilerin kesintide olmasından dolayı Türk hükümetine ait bir kamu gemisi dokunulmazlıktan mahrum bırakılmış, olağan uygulamadan sapılmıştır.

Tanınmış bir hükümetin dava açma hakkı kesinken, tanınmayan bir rejimin böyle bir hakkı olmadığını belirten bir uluslararası hukuk normunun olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Bir devlet, çeşitli nedenlerle, tanınan bir hükümetin dava açma hakkını yukarıdaki örnekte olduğu gibi reddedebilir. Çünkü dava açma hakkı genellikle hukukun değil nezaketin (*comitas gentium*) bir sonucu olarak algılanmaktadır. Öte yandan, devletleri tanınmayan bir hükümete tanınmış bir hükümetle aynı şekilde davranmaya zorlayacak hiçbir uluslararası hukuk normu da yoktur.

²⁴ İsviçre Federal Mahkemesi, Rus bankalarını millileştiren Sovyet kararnamesini yasa olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte, bu kabul, İsviçre’de Sovyet mevzuatının etkisinin bir bütün olarak kabul edileceği anlamına gelmeyecektir. Özel mülkiyetin kamulaştırılması, bazı durumlarda uluslararası kamu düzenine aykırı olarak değerlendirilebilir ve bu durumda kamu düzeninin istisnası olduğu gerekçesiyle Sovyet hukuku İsviçre’de uygulanmayabilir (Habicht, 1927:252).

²⁵ Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan Gülcemal gemisi, 75 yıl boyunca hizmet veren Türklerin sahip olduğu ilk transatlantik yolcu gemisidir. Hizmet ettiği süre boyunca birçok önemli olaya şahitlik eden bu gemi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Yeni Dünya’ya gitmek isteyen göçmenleri taşıyarak ABD’ye giden ilk Türk gemisi olma özelliğini kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Demircioğlu, 2019).

²⁶ Atlantik’i geçmeyi planlayan Gülcemal buharlı gemisi bir iftiraya maruz kalmış ve gemiye el konulmuştur. Sadece mahkemenin yetkisine itiraz etmek amacıyla ortaya çıkan gemi kaptanı, geminin Türk hükümetine ait olması nedeniyle dokunulmazlık talep etmiş ve geminin serbest bırakılmasını istemiştir. Çünkü taraflar, diplomatik ilişkiler kesilse dahi Türkiye ile ABD’nin mevcut durumda birbirleriyle barış halinde olduğunu, geminin Türk hükümetinin mutlak malı ve hatta geminin Denizcilik Bakanlığının nakliye ve idaresinde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Mahkeme, ilk olarak geminin kamu malı olmasından ziyade ticaretle uğraştığını vurgulayarak dokunulmazlık talebinde bulunacak yetkili bir kişinin de olmadığını ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Justia U.S. Supreme Court, 1942)

Sonuç olarak tanımanın hukuki etkisine ilişkin gerçeklikler belirgin olmasa da uluslararası hukuka göre, tanıma eylemi, uluslararası toplum adına temel bir taahhüdü sembolize etmektedir. Uluslararası yasal korumaların tüm ayrıcalıklarının tanınan devlete genişletilmesi bu yolla garanti altına alınacaktır. Aksi duruma ilişkin belirsizlik devam etmektedir. Bu kapsamda, egemen devletler olarak tanınan yönetimler daha yüksek oranda sürekliliğini sağlamaktadır. Buna karşılık, egemen devletler olarak tanınmayan siyasi oluşumlar kendilerini son derece savunmasız bir konumda bulurlar.

2.2.3.1. Tanımanın geçmişe yürümesi (*retroactivity of recognition*)

Tanımanın hukuki etkisiyle bağlantılı diğer bir husus, tanımanın geçmişe yönelik etkisi üzerinedir. Doktrine baktığımızda konuya ilişkin fikir birliğinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Uygulamada ise yine *Luther v. Sagor* davasının özel bir yeri vardır.

Mezkûr *Luther v. Sagor* davasında, tanıma işleminin geçmişe yürüdüğüne karar kılınmıştır. Tanıma işlemi geriye dönük olduğundan Birleşik Krallık'ın Sovyet hükümetini *de-facto* olarak tanıdığı tarih temel alınmamış, yerine Sovyet hükümet otoritesinin kurulduğu kabul edilen tarih göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, davaya konu olan 1918 Sovyet kararnamesi sırasında Sovyet hükümeti, Birleşik Krallık tarafından tanınmasa da daha sonra Birleşik Krallık'ın *de- facto* tanınması sayesinde Sovyet hükümetinin önceki hukuki geçerli olduğuna ve tanımanın geçmişe yönelik etki doğurduğuna karar verilmiştir.²⁷ Dahası Dışişleri Bakanlığı beyannamesinde, Birleşik Krallık tarafından tanınan Rusya geçici hükümetinin Aralık 1917'de dağılmış olduğuna ilişkin bir bildirim bulunduğu için, Mahkeme o tarihten itibaren Sovyet hükümetinin başlamış olduğu sonucuna vararak tanımanın beyan edici niteliğine paralel olarak olgusal bir saptama yapmış; tanımanın geriye yürütülmesine ilişkin tutumu benimsemiştir.

²⁷ *De-facto* tanımanın hukuki sonuçlarının *de-jure* tanıma ile aynı olacağını öne süren bu görüş, *Haile Selassie v. Cable and Wireless Ltd (No. 2)* davasında da vurgulanmış, ancak fiili hükümetin etkin bir şekilde kontrol ettiği kabul edilen topraktaki kişiler veya mülklerle ilgili tasarruflar ile sınırlandırılmıştır (Shaw, 2018:336).

Tanımanın geriye dönük olarak kabul edilmesinin esas amacı devletlerin iç işlerine karışılmasının engellenmesidir. Aksi durumda devletler, tanıdıkları tarihi temel alarak tanıdıkları devletlerin, tanıma tarihi öncesindeki mevzuatlarını reddedebilirler. Yine devletlerin Dışişleri Bakanlıkları söz konusu devlet veya hükümetin, dava tarihi itibarıyla egemen bir devlet veya hükümet olarak tanınması konusunda ısrar ederlerse, mahkemeler de buna bağlı olacaklardır (Shaw, 2018:336).

Öte yandan, Lauterpacht (1944:440-442) tanımanın geriye dönük olmasını dostça ilişkilerin yürütülmesi için bir kolaylık olarak görmekte; bunun hukuki bir mantıktan ziyade esas olarak siyasi mülahazaların sonucu olduğunu kabul etmektedir. Uygulamada²⁸ bu kadar yaygın bir şekilde benimsense de, uluslararası hukuk yazarları, geriye dönük etkinin tanıma eyleminin doğasında bulunup bulunmadığı ve geçmişe yürüme doktrininin uluslararası hukukun bir ilkesi olup olmadığı konusunda tam olarak fikir birliğine varamamışlardır (Chen, 1951:175). Tanımanın geçmişe yürümesini ilkeden çok bir kolaylık olarak gören Oppenheim (1996:161) ise, geriye dönük etkiyi yalnızca yeni hükümetin, eylemin yapıldığı sırada kontrolü altında olan alanlardaki eylemlerine yönelik tanımaktadır. Dolayısıyla kontrolü dışında kalan alanlardaki eylemlerin geriye dönük olarak tanınması doğrulanamaz veya bu alanlarda daha önce tanınan hükümetin eylemleri geçersiz kılınamaz. Kısacası bildirici görüş, mahkemelerin, tanınmış bir devletin eylemlerini, tanınmadan önce var olsalar dahi tanımanın geçmişe yürümesi ilkesinden hareketle kabul etmesi gerektiğini iddia etmektedir. Ancak, tanımanın devlete tüzel kişilik kazandırmasından dolayı daha önce var olmayan varlıkların eylemlerine yasal etki verilebileceği fikri, kurucu görüşün argümanlarına terstir. Bu sorun bizi tekrardan devletin tanınmadan önce yasal varlığının olup olmayacağına ilişkin temel problemimize götürmektedir.

Brownlie (1982:208-209), belirli bir tanıma eyleminin yasal açıdan geriye dönük uygulanıp uygulanamayacağını, bağlamın genel olarak değerlendirilmesiyle mümkün olacağını savunmaktadır. Yeni bir devletin tanınmasının, geriye dönük bir varsayımdan hareketle olamayacağını ifade ederek mevcut bir devletin yeni hükümetinin tanınmasının geriye dönük olabileceğini iddia etmiştir. Yeni bir devletin

²⁸ Tanımanın geriye yürümesi ilkesi, anlatıldığı üzere ilk olarak *Luther v. Sagor* davasında uygulanmış, daha sonra Amerikan mahkemesinde, Meksika'nın Carranza Hükümeti'nin ABD tarafından tanınmadan önceki bir müsadere eyleminin geçerliliği konusundaki *Oetjen v. Central Leather Company* (1918) davasında tekrarlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (U.S. Supreme Court, 1918).

geç tanınması durumunda ise tanımının geriye dönük olamayacağını, çünkü bunun yasal mantığa aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre tanıma eylemi, geleceğe yönelik ikili ilişkilere girmeye istekli olunduğunun işaretidir.

İngiliz ve ABD mahkemeleri, tanıma konusunda veya yorumlanmasında geçmişe yürüme ilkesini uygulamışlardır. Ancak uluslararası hukukta geriye dönüklük kuralının olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Devlet olmanın gerektirdiği temel hak ve yükümlülüklerle ilişkin olarak, gecikmeli tanınma, “geçmişe dönük” olamaz. Tanımının isteğe ve rızaya dayalı olmasından dolayı geçmişe yönelik etkiye sahip olduğunu söylemek tezatlığa yol açabilecektir.

2.3. Tanımının Geri Alınması (*Revocability of Recognition*)

Bir topluluk belli bir zaman sonra devlet olma kriterlerinden bir kısmını veya tamamını kaybedebilmektedir. Bir devlete karşı oluşan bir grubun elde ettiği savaşçı, ayaklanan veya asi statüsünün sonuna kadar korunması bazı durumlarda mümkün gözükmeyebilecektir. Devletler bağımsızlığını kaybedebilir; hükümetlerin etkinliği sona erebilir, iç savaşta savaşan taraflar mağlup olabilmektedir. Tüm bu gibi durumlarda, eski durumun tanınması meşru olmaktan çıkar ve genellikle verilen tanımlar geri çekilir veya durdurulur (Oppenheim, 1996:176-177).

Doktrinde çoğunluk tarafından tanıma, tek-tarafli hukuksal bir işlem olarak nitelendirildiği için bu görüş paralelinde, tanımının geri alınabilmesi hukuki açıdan imkân dâhilinde görünmektedir. Ancak bu geri alma durumlarının siyasi olaylar neticesinde şekilleneceğine ilişkin inançtan dolayı, tanımının geri alınmasının birtakım durumlarla sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır.

Tanımının geri alınamayacağına ilişkin görüş, iyi niyet, *estoppel*²⁹ ve *pacta sunt servanda* ilkesine dayandırılmaktadır. Lauterpacht’in (1947:370) ifade ettiği üzere tanımının tipik minimum etkisi *estoppel*’dir. Diğer bir deyişle, tanımının asgari etkisi, tanıyan devletin daha önce kabul ettiği olgu veya duruma itiraz etmekten men edilmesidir. Tanınmayı tıpkı Lauterpacht gibi *estoppel* ile ilişkilendiren Cassese (2005) de aynı görüşü paylaşmaktadır. Bunlara paralel olarak Montevideo

²⁹ Önceki beyan veya tavırlara aykırı tutum yasağı olarak bilinmektedir. Estoppel ilkesi belli bir duruma rıza göstermiş devletlerin daha sonra bu durumdan vazgeçemeyeceğini belirten hukuki bir yöntemdir. Genelde daha önceki tanıma ya da muvafakat aracılığıyla ortaya çıkabilmektedir. Rıza gösteren devletin menfaatinin niteliği önceliklidir (Shaw, 2018:186,368; bkz. Sitnik, 2021).

Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre de tanıma geri alınamaz (Montevideo Convention, 1933).

Dahası 1936 yılında Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün Yeni Devletlerin ve Yeni Hükümetlerin Tanınmasına İlişkin Kararının 5. maddesinde açıkça “*de-jure* tanıma geri alınamaz; ancak tanıma anında bağlantısı kurulmuş olan temel unsurlardan birinin kesin olarak ortadan kalkması durumunda tanıma geçerliliğini yitirir.” ifadesi yer almaktadır (Institut De Droit International, 1936:186). Ancak hukuken baktığımızda *de-facto* ve *de-jure* tanıma arasında fark bulunmamaktadır. Farklılık daha çok siyasal anlamda kendini göstermektedir. Tanımanın ortadan kalkması genellikle ilgili devletin bağımsızlığını yitirdiği zamanlarda gündeme gelmektedir ve bu noktada *de-jure* veya *de-facto* tanıma arasında bir ayrım gözetilmemektedir³⁰ (Chen, 1951:261). Görüldüğü üzere *rebus sic stantibus* ilkesi gereğince tanımanın geri çekilebileceği durumlar oluşabilecektir. Devletlerin devlet olma kriterlerini yitirmesi, devletin ortadan kalkması durumunda tanıma doğal olarak anlamsız hale gelecek ve son bulacaktır.

Ancak geçmişten günümüze tanımanın geriye alınmasına ilişkin örnekler uygulamada vuku bulmuştur. 25 Ekim 1971 tarihinde alınan BM Genel Kurulu kararıyla BM nezdinde Çin'in temsilcisi olarak ÇHC, Tayvan'daki Milliyetçi Çin Hükümeti'nin yerini almıştır. Akabinde 1972 yılında Başkan Nixon döneminde ÇHC ile ilişkilerini başlatan ABD, 1979 yılında Başkan Carter döneminde ise ÇHC'yi tek yasal hükümet olarak tanımış; aynı tarihte Tayvan'daki hükümete yönelik tanımını geri çekmiştir. Dahası Tayvan ile 1954 yılında yapılan Karşılıklı Savunma Antlaşması'nı feshedeceğini bildirmiş; Tayvan'daki askeri personelini geri çekmiştir (Glahn ve Taulbee, 2017:209).

Son dönemde ise, politik bir karar nedeniyle tanımanın geri çekilmesi örnekleriyle karşı karşıya kalınmıştır. Togo, tanıma tarihinden dokuz yıl sonra, Kosova'yı tanımaktan vazgeçtiğini duyurmuştur. Togo Dışişleri Bakanı Dussey bu kararını açıklarken Sırbistan ile kurduğu turizm ve tarım alanındaki ilişkilere vurgu yaparak Sırbistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir (“9 yıl sonra geri çekildiler”, 2023). Togo, Sırbistan ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için böyle bir karar

³⁰ Örneğin, ABD, 1920 yılında Ermenistan Cumhuriyeti'ni *de-facto* tanımını geri çekerken, “Ermenistan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak varlığının sona ermesi” nedeniyle olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Chen, 1951:261).

almıştır. Diğer taraftan Tuvalu, Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıdığına ilişkin kararını 2014 yılında geri almıştır (Minakov, 2019:63).

Batı Sahra konusunda yeni bir diplomatik atak başlatan Fas ise, “Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti”ni (SDAC)³¹ tanıyan ülkelerden bu tanımayı geri veya askıya almalarını talep etmeye başlamıştır. Fas'ın mali ve teknik destekleriyle 19'u Afrika ülkesi 25 ülke Batı Sahra'da başkonsolosluk açmıştır. Bu, Batı Sahra'nın Fas'a ait olduğunun diğer devletler tarafından kabul edildiği anlamına gelmekte ve Fas'ın diplomatik girişimlerinin başarıya uğradığını göstermektedir. Aynı şekilde Aralık 2020'de ABD Başkanı Trump'ın İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlatılmasına karşılık Fas'ın SDAC'deki egemenlik hakkını tanıyacağını ifade etmesi Fas'ın elini güçlendirmiştir. Bu gelişmeler tanınmanın, ekonomi politik önemini bir kez daha bizlere göstermiştir.

Tanınmanın geri çekilmesinin geniş kapsamlı sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade eden Oppenheim (1996:177), bunları şu şekilde sıralamıştır: *De-facto* tanınmanın verilmesi, daha önce farklı bir makama tanınan *de-jure* tanınmanın geri alınmasını zorunlu olarak içermemektedir. İkinci olarak, devletin niyetini açık bir şekilde ifade eden eylemler dışındaki fiillerinden tanınmanın geri alındığına ilişkin sonuca varılmasına izin verilmediğini söylemiştir.

Örnek vermek gerekirse bir ülkenin herhangi bir devlet nezdinde diplomatik temsilciliğini Büyükelçilikten maslahatgüzar seviyesine indirmesi, geçici olarak o ülkeyle ilişkilerini askıya alması ya da diplomatik ilişkilerini tamamen durdurması tanınmanın geri alındığı anlamına gelmemektedir. Örneğin, Türkiye, 21 Eylül 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ı 16 Aralık 1991 tarihinde devlet olarak tanımıştır. Ancak Ermenistan ile Azerbaycan arasında başlayan Karabağ Savaşı iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tesis edilmesini ve ikili ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Dahası Ermenistan'ın 1993 yılında Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi sonrasında Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır kapatılmıştır (Türkiye

³¹ Batı Sahra son bölümde örnek olarak inceleneceğinden konunun tarihsel arka planına burada yer verilmemiştir. Ancak 2021 itibarıyla, 85 ülke SDAC'yi tanımış (bunlardan 43'ü bilahare tanıma kararını geri çekmiş veya dondurmıştır), 40 ülke SDAC'yle diplomatik ilişki kurmuş, 18 ülkede SDAC diplomatik temsilcilikleri açılmıştır.

Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, t.y.). Görüldüğü üzere günümüze kadar Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişki kurulamamış ancak Türkiye, Ermenistan'ı tanımaya devam etmiş; tanınmanın geri alınması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Benzer şekilde, Türkiye, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanıyarak 7 Ocak 1950 tarihinde İsrail nezdinde ilk diplomatik temsilciğini açmıştır. Ancak Mavi Marmara olayı ve 30 Mart 2018 tarihinde başlayan “Büyük Dönüş Yürüyüşü” gösterilerine katılan Filistinli sivillere karşı İsrail tarafından orantısız güç kullanımı Türkiye'nin, İsrail ile olan ilişkilerini maslahatgüzar seviyesinde tutmasına neden olmuştur. İsrail Devlet Başkanı Isaac Herzog'un göreve gelmesiyle ilişkiler normalleşmeye başlamış, 17 Ağustos 2022 tarihinde karşılıklı Büyükelçi atanması kararı alınmıştır. Nitekim Türkiye tarafından İsrail'e büyükelçi olarak atanan Şakir Özkan Torunlar, 1 Aralık 2022 tarihinde göreve başlamış; İsrail'in Türkiye'ye atanan Büyükelçisi Irit Lillian ise güven mektubunu 27 Aralık 2022 tarihinde sunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, t.y.). Aynı şekilde diplomatik ilişkilerin maslahatgüzar seviyesine düşürülmesi Türkiye'nin İsrail'i devlet olarak tanımasını etkilememiştir.

Bir devleti tanıma kararının ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının çoğu zaman eşzamanlı olduğu bilinmektedir. Hatta bu eylemler bazen “diplomatik tanıma” olarak da adlandırılmaktadır. Her ikisi de isteğe bağlıdır; bu nedenle, bir devlet diğerini tanıdıktan sonra bile, diplomatik ilişkilerin mutlak surette kurulmasına gerek yoktur. Ayrıca ilişkilerin bir kez kurulduktan sonra değiştirilemeyeceği veya sonlandırılmayacağı anlamına gelmemektedir (Warbrick, 2003:240). Özetle diplomatik ilişkilerin sürdürülmesinin sürekli tanınmayı gerektirdiğini söylemek doğru olsa da, bunun tersi doğru değildir. Bir devlet, onun varlığından en ufak bir şüphe duymadan, başka bir devletle ilişkisini kesmeye karar verebilmektedir (Chen, 1951:262). Her ne kadar tanıma kararından vazgeçmek, ilişkileri kesmek kadar kolay olmasa da günümüzde tanınmanın artan kurucu etkisiyle siyasi amaçlar için kullanılması, tanınmanın geri alınabilmesi örneklerini de güçlü devletler lehine çoğaltmaktadır.

2.4. Tanıma Şekilleri

Devletlerin tanınması, uygulamada farklı tanıma biçimlerine yer vermektedir. Bunlar; *de-jure* (hukuki) ile *de-facto* (fiili), açık ile örtülü (zımni), otomatik, şartlı, ferdi ile kolektif tanıma şekilleridir.

İlk olarak, *de-jure* tanıma, tam bir hukuki tanıma şekli iken *de-facto* tanıma geçici veya fiili bir durumu tanıma olarak ifade edilebilmektedir. Herhangi bir topluluğu tanıyan devletler genellikle *de-jure* tanıma ile *de-facto* tanıma arasında ayırım yapmaktadır. Bu terimler, uygulamadaki durum farklılıklarını açıklamak için elverişli olabilmektedir. Ancak hukuki veya fiili terimler, tanıma eyleminin kendisinden ziyade tanınan devleti veya hükümeti niteleyen sıfatlardır. *De-jure* ve *de-facto* tanıma arasındaki ayırım, aslında birincisinin en eksiksiz tanıma türü olması, ikincisinin ise mevcut gerçekliklerin geçici temeli dikkate alınarak daha düşük bir tanıma derecesini belirtmesidir (Oppenheim, 1996:155).

Tanıma, açık irade beyanı ile olabildiği gibi örtülü veya zımni şekilde de olabilmektedir. Uluslararası hukukta devletlerin yapmış olduğu bazı fiiller tanımaya mahal verebilmektedir. Örneğin, bir devletin diğer bir devletle resmi ilişkilere girmesi zımni tanıma olarak nitelendirilecektir. Hangi eylemlerin zımni tanıma olarak görüleceği örf ve âdet hukukunda yaşanan gelişmelerle belirlenmektedir.

Otomatik tanıma, ana devletin rızasıyla ayrılma veya devletlerin kendi yasal süreçlerine uygun olarak parçalanma durumlarında ortaya çıkan bir uygulamadır. Şartlı tanıma, Yugoslavya'nın dağılması sürecinden sonra tekrar gündeme gelen ve devletlerin tanınmasını Montevideo'da belirlenen kriterlere ek olarak getirilen yeni koşullara bağlayan bir tanıma türüdür. Ferdi tanıma, devletlerin bir devleti olağan usulde tek başına tanınması iken; kolektif tanıma ise ortaya çıkan yeni devletin uluslararası alanda toplu olarak tanınmasıdır.

Mezkûr tanıma şekilleri aşağıda alt başlıklar şeklinde işlenecektir.

2.4.1. De-jure - De-facto Tanıma

De-jure ve *de-facto* tanıma terimleri, Latin Amerika'daki isyanlar sırasında Anglo-Amerikan terminolojisine girmiştir (Chen, 1951:270-271). 1800'li yıllarda ABD Başkanı Monroe, Avrupa'daki *de-facto* hükümetleri meşru hükümet görme yolunda hareket etmiştir³² (Williams, 1932:114). Ancak günümüzde, ABD tarafından diğer devletlere verilen tanıma, diplomatik tanımadır ve tanınanın daha düşük bir versiyonu yoktur. Hatta ABD, *de-facto* ile *de-jure* ayrımının olağan uygulamalara

³² Yeni hükümetlerin otomatik olarak tanınmasını öngören Meksika Dışişleri Bakanı tarafından ortaya atılan Estrada doktrini ile paralel bir görüştür.

uymadığını iddia ederek bu tasniflemenin güncelliğini yitirdiğini iddia etmektedir (Brownlie, 1982:207-208).

Genel olarak tanıma türlerinden *de-jure* tanıma, tanımanın sağladığı bütün hukuksal etkileriyle birlikte bir devleti tanımayı belirtmektedir. Başka bir deyişle, uluslararası hukukta tanıma denildiğinde ifade edilmek istenen genellikle *de-jure* tanımadır (Aksar, 2021:242). *De-facto* tanıma ise istisnai durumları tanımlarken tercih edilmektedir. Hukukiliği ise tartışma konusudur. Ancak ikisi arasındaki belirgin fark hukuki olmaktan ziyade siyasidir.

Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 17-24 Nisan 1936 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirdiği toplantıda, tanımanın kesin ve tam olduğu durumlar *de-jure* olarak; geçici ya da belirli hukuki ilişkilerle sınırlı olduğu durumlar ise *de-facto* tanıma olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bir hükümetin *de-facto* tanınmasının, mutlaka yargı, idari veya diğer organlarının yetkilerinin tanınması veya eylemlerine ülke dışı etkiler atfedilmesi anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir. Buna karşılık bir hükümetin *de-jure* tanınması, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak adli, idari veya diğer organların tanınmasını ve eylemlerine -bu eylemler daha önce herhangi bir *de-facto* tanımadan önce tamamlanmış olsa bile- sınır dışı etkilerin atfedilmesini ifade etmektedir.³³ Buradan görüldüğü üzere *de-facto* tanıma, doktrinde daha çok hükümetlerin tanınması süreciyle yakından ilişkilidir. Tanımanın nesnesinin artırılmasında *de-facto* tanıma önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle iki tanıma türünü tanıyan devletin durumuyla ilgili görüp tanıma işleminin bizatihi değerlendirmesi olmadığını düşünen yazarlar bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Başka bir deyişle, bu yazarlar gerek *de-facto* gerekse *de-jure* tanımayı birer hukuksal işlem olarak değerlendirmektedir. Tanınma yapılırken eklenen bu iki ifade tanıyan devletin durumuna bağlı olarak yalnızca tanımanın kapsamını ve hukuksal etkilerinin ölçüsünü ortaya koymaktadır (Pazarcı, 2019:9). Diğer taraftan Chen (1951:273), Brownlie (1982) gibi yazarlar bir devletin hükümetinin *de-facto* tanınmasını politik bir karar olarak görmektedir. Çünkü bu terimler, içerdikleri sözde hukuki terminolojiden kaynaklanan belirsizliklerle doludur. *De-jure*, her ne kadar öyle atfedilse de yasallığa atıfta bulunmamakta, çekincesiz ve

³³ Enstitü'nün Resmi Belgesi'nin 11-17'inci maddeleri arasında *de-jure* ile *de-facto* tanıma hakkında açıklamalar bulunmaktadır (Institut De Droit International, 1936).

kesin tanıma anlamına gelmektedir. İkisi arasındaki fark bazen oldukça kısıtlı olabilecektir. Esasen buradaki belirleyicilik, ilgili siyasi onay ve kabul derecesiyle alakalıdır. Bu husustaki devlet uygulamaları değerlendirilirken devletlerin niyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca *de-facto* tanımının da yasal durumlar doğurabileceği unutulmamalıdır (Brownlie, 1982:207).

De-facto tanıma, geçici ve sınırlı nitelikteki bir tanımayı ve yalnızca fiili durumun kabulü anlamını taşımaktadır. Bir devletin sahip olması gereken tüm özelliklere sahip olan *de-facto* devlet, siyasi nedenlerle önemli bir diplomatik tanıma elde edemeyen ve bu nedenle uluslararası toplumun gözünde gayri-meşru kalmaya devam eden bir yapıdır (Talmon, 2005:101). *De-facto* tanıma, resmi kabulü sağlamak için tüm şüphelerin giderilmesi veya söz konusu durumun değerlendirmesini yaparak bekle ve gör tutumu içerisinde olma hali olarak özetlenebilecektir. *De-facto* tanıma ayrıca, daha çok devletlerin anayasalarına uygun olmayan hükümet değişiklikleri durumunda gündeme gelen bir tanıma türüdür. Birleşik Krallık, Sovyet hükümetini fiili olarak 1921’de, hukuki olarak ise 1924 yılında tanıması her iki duruma da örnek teşkil etmektedir.

Öte yandan, *de-facto* veya *de-jure* tanıma, bazı iç savaş durumlarında fiili otorite ile hukuki otorite arasındaki ayrımı belirtmek üzere de kullanılmaktadır. Örneğin, 1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya iç savaşında, Birleşik Krallık, Cumhuriyetçi hükümeti *de-jure* hükümet olarak tanımışken, General Franko’nun ülkeyi adım adım ele geçirmesiyle fiili tanımayı Franko emrindeki güçlere genişletmiştir.

De-facto tanıma kavramı ile günümüzde bir hayli yaygın olarak kullanılan *de-facto* devlet³⁴ / hükümet / rejim kavramları arasında farklar mevcuttur. Yukarıda ifade edildiği gibi günümüzde *de-facto* tanıma yöntemine ender olarak başvurulmaktadır. Bunun yerine tanınmayan devletlere *de-facto* devlet / rejim / hükümet etiketlemesi yapılmaktadır. *De-facto* tanıma en azından uluslararası doktrinde kullanmış bir terim iken *de-facto* devlet / rejim / hükümet tanımlaması, modern uluslararası düzenin uygulamada yer alan farklılıklarını belirtmek için kullandığı etiketlemelerdir. Son

³⁴ *De-facto* devlet tanımlaması ABD ile İngiltere’nin Latin Amerika’daki devletlerin tanınması sürecinde üretmiş olduğu bir kavramdır. Ancak zamanla bu kavram, diğer devletler tarafından da kullanılmıştır (Fabry, 2010:70).

zamanlarda *de-facto* bir rejim olarak tanımlanan Libya buna güzel bir örnektir.³⁵ *De-facto* rejim, aslında daha önceden uluslararası alanda tanınmış bir devletin genellikle iç savaş sonrası yaşanan gelişmelere binaen resmi hükümetinin uluslararası toplum tarafından tanınmasını belirten bir ifadedir.

Lauterpacht (1947:330), *de-jure* tanımının anayasal meşruiyet gerektirdiğini *de-facto* tanımının ise yalnızca egemenlik haklarının kullanımıyla ilgili olduğunu iddia etmiştir. Chen (1951:278-280) ise iki tanıma türünün şekliyle ilgili bir farklılık olmadığını, açık tanımının *de-jure* tanıma, zımni tanımının ise *de-facto* tanıma şeklinde tanımlanamayacağını ifade ederek literatürde yer alan yanlış değerlendirmeleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan *de-facto* tanımının şartlı veya geçici olduğuna ilişkin iddiaların da doğru olmadığını belirtmiştir (1951:283). Ancak bilindiği üzere devlet uygulamalarında, yeni yapıların belli bir süreye kadar *de-facto* tanınması ve belli şartları yerine getirmesiyle *de-jure* tanımaya geçilmesi örnekleri mevcuttur. *De jure* tanımının da şartlı olarak değerlendirildiği tanıma örnekleri ilerideki başlıklarda görülecektir.

Diğer taraftan *de-facto* tanıma ile devletlerin başka bir devletin varlığını fiilen kabul etmesi durumu arasında fark vardır. *De-facto* tanıma bir hukuksal işlemin gerçekleşmesini gerektirirken, diğeri yalnızca fiili durumu teyit etmektedir. Bir devletin başka bir devletin fiili varlığını tanınması herhangi bir hukuksal etki yaratmamaktadır. 1978 yılında *Hesperides Hotels Ltd. v. Aegean Turkish Holidays Ltd.*³⁶ davasında İngiliz Mahkemesi'ne görüşünü belirten İngiliz Dışişleri ve Kalkınma

³⁵ 2011 yılında Muammer Kaddafi taraftarları ile Kaddafi'yi devirmek isteyen muhalif güçler arasında cereyan eden bir iç savaş sonucunda, 1969'dan beri iktidarda olan Kaddafi rejimi, BMGK'nın aldığı 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 (2011) sayılı karara dayanarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) komutasında gerçekleştirilen askeri müdahale sonucu devrilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir, 2012). Libya'da meydana gelen tartışmalı rejim değişikliği sonrasında silahlı gruplar arasında çatışmalar artmış, radikal terör örgütleri bölgede artışa geçmiştir. Tüm bu gelişmeler Libya'nın "devlet olma" statüsü hakkında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 2014 ortalarında tekrardan nükseden iç savaş, Libya Ulusal Ordusu (*Libya's National Army (LNA)*) ve General Halife Hafter'in desteğine sahip Doğu ve Güney Libya'yı kontrol eden Temsilciler Meclisi (HoR) ile batıdaki Libya Şafak, Libya Kalkanı gibi çeşitli milislerden destek alan "Genel Ulusal Kongre" (*General National Congress (GNC)*) arasında olmuştur. 2015 yılında her ne kadar "Libya Siyasi Antlaşması" imzalsansa da 30 Mart 2016 tarihinde BM aracılığı ile kurulan ve uluslararası açıdan meşru görülen "Ulusal Mutabakat Hükümeti" (*Government of National Accord - (GNA)*) ile onun yetkisini tanımayan Temsilciler Meclisi (HoR) arasında iç savaş hala devam etmektedir. Bu gelişmelere dünyadaki farklı güçlerin ayrı ekonomi-siyasi hedefleri eklenince ülkedeki kriz derinleşmiş, iki hükümet arasındaki çekişme yoğunlaşmıştır (Taşdemir, 2020: 376-377).

³⁶ Olağan işlemleri sırasında, bir ülkenin mahkemelerinden, diğer devletlerin yasalarını ve hükümet eylemlerini yorumlamaları istenebilmektedir. Ayrıca, tanınmayan bir devletin mahkeme kararının, onu tanımayan bir devlette uygulanması gerektiğinde sorunlar daha karmaşık bir hal alabilmektedir. Bu gibi

Bakanlığı, Kıbrıs'ta fiilen iki yönetimin varlığını kabul etmiş, ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni *de-facto* tanımadığını bildirmiştir.

Bu iki tanıma türü arasındaki en önemli fark *de-facto* tanımının geri alınabilmesinin daha kolay olmasıdır. *De-facto* tanıma geçici bir nitelik taşıdığından kesin değildir ve geri alınabilmektedir. Özellikle *de-facto* hükümet etkili kontrolünü kaybederse, tanıma ortadan kalkabilir. Buna karşılık *de-facto* tanımada bulunan bir devlet tanıdığı devletin tanımaya ilişkin tüm koşulları yerine getirdiği kanısına varırsa tanımayı *de-jure* tanımaya dönüştürebilecektir. İngiliz hükümeti, İtalya'nın Etiyopya'yı ilhakını başlangıçta *de-facto* tanırken İtalya ile 16 Nisan 1938'de imzalanan bir antlaşmada bu ilhak *de-jure* olarak tanınmıştır (Brownlie, 1982). Kısacası *de-jure* tanıma daha kesin bir adımdır ve geri alınabilmesi daha zordur. Siyasi anlamda, iki tür tanıma da her zaman geri alınabilirken; yasal olarak, koşullar değişikliği gerektirmedikçe *de-jure* tanımının geri alınabilmesi daha zordur (Crawford, 2019:143).

Sonuç olarak, devletler herhangi bir topluluğun devlet olma kriterlerini yerine getirip getirmediği konusunda tereddütte ise *de-facto* tanıma yoluna gitmektedir (Crozat, 1953:15). Böylece kesin bir beyandan kaçınırlar ve bu tanıma türü sayesinde herhangi bir olumsuz durumda tanıma işlemini geri alabilirler. Nitekim *de-jure* tanıma geri alınamaz olduğu için özellikle son yıllarda iç savaşlar neticesinde hükümet değişikliklerin sıklıkla yaşandığı Orta Doğu'da yeni oluşan yapıların tanınmasında *de-facto* tanıma yöntemine gidilmektedir. Literatürde yer alan kavramsal tanımlamalar ne

durumlarda, yasal meseleler, korunması gereken ticari çıkarlar da dâhil olmak üzere uluslararası özel sektöre ciddi şekilde engel olabilmektedir. Kısacası tanınmayan bir devletin mahkeme kararlarının tanınması veya tenfizi ile ilgili konular oldukça karışıktır. Örneğin, tanınmayan bir devletin idari organı tarafından tescil edilen tüzel kişiler, başka bir devlette yatırım yapmak isteyebilir ve bu nedenle, kabul eden devletin ibraz edilen belgeleri kabul edip etmeyeceği konusu oldukça karmaşıktır. Tanınmayan devletlerin mahkeme kararlarının tenfizi konusunda belirgin bir uluslararası emsal uygulama olmamasına rağmen, mahkemelerin tanınmayan devletler tarafından düzenlenen fiilleri veya belgeleri uygulattığı bir dizi dava olmuştur. 1933'te, *Salimoff & Co. v. Standard Oil* davasında New York mahkemesi açıkça eylemlerin veya belgelerin tanınmasının bir devletin tanınacağı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir (Chen, 1951:156-157). Konuya ilişkin diğer önemli bir karar ise Kuzey Kıbrıs'taki otellere, Türkiye Cumhuriyeti tarafından el konulmasına ilişkin olan *Hesperides Hotels Ltd v Aegean Turkish Holidays Ltd* davasıdır. Yargıç Denning, açıkça *de-jure* veya *de-facto* olarak tanımına bakılmaksızın bir bölgeyi etkin bir şekilde kontrol eden bir organın yasalarının veya eylemlerinin Birleşik Krallık mahkemeleri tarafından tanınabileceğini ifade etmiştir (Özkan, 2017:125). *Loizidou v Türkiye* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), uluslararası hukukun; doğum, ölüm ve evlilik gibi tescil işlemleriyle ilgili olarak tanınmayan devletlerin yapmış olduğu yasal düzenlemelerin veya işlemlerin meşruiyetini kabul ettiğini savunmuştur (European Court of Human Rights, 1996).

olursa olsun *de-jure* tanıma ile *de-facto* tanıma arasındaki ayrımın siyasi saiklerle yapıldığı düşünülmektedir.

2.4.2. Açık – Zımni (Örtülü) Tanıma

Öğretide kabul edilen ağırlıklı görüşe göre, uluslararası hukukta tanıma işlemi, açıkça (*express recognition*) olabileceği gibi üstü kapalı ya da zımni (*implied or tacit recognition*) bir biçimde de olabilmektedir. Uluslararası içtihat, tanımanın iki şeklini de kabul etmektedir. UAD'ın 18 Kasım 1960 tarihli *İspanya Kralı Tarafından Verilen Hakem Kararı Davası*'na ilişkin kararında, Nikaragua'nın açıkça İspanya Kralı'nca verilen bir kararı tanımasıyla Nikaragua'nın bundan böyle aksine iddialar ileri süremeyeceği ifade edilmiştir (ICJ, 1960). Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 5 Nisan 1933 tarihli *Doğu Grönland Statüsü Davası*'na ilişkin kararında³⁷ ise Norveç'in, bazı antlaşmaların kabulü yoluyla dolaylı olarak Danimarka'nın Grönland üzerindeki egemenliğini tanımış sayılması, üstü kapalı tanımaya ilişkin bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (PCIJ, 1933).

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, açık tanımada, devletler tanınan devlete tanıma iradesini açıklayan doğrudan bir bildirimde veya beyanda bulunmaktadır (Pazarcı, 2019:243; Oppenheim, 1996:169). Bu noktada tanıma, açıkça ve şekli bir beyandan, diplomatik bir notadan, üçüncü şahısla veya tanınan devletle yapılan bir sözleşmeden kaynaklanmaktadır (Croizat, 1953:13).

³⁷ Doğu Grönland Davası, Norveç'in Doğu Grönland'ın küçük bir kısmı üzerinde egemenliğini bir Krallık yasasıyla ilan etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Danimarka, egemenliğinin Grönland'ın tamamına yayıldığını savunarak Norveç'in bu yasanın geçerliliğine itiraz etmiştir. Norveç, *terra nullius* (yani hiçbir devlete ait olmayan topraklar) olarak kabul ettiği bölgeyi işgal ederek Danimarka'nın iddialarını reddetmiştir. Mezkûr davaya ayrıntılı baktığımızda, ilk argümanında egemenliğin genel tanıma ve rızaya dayandığını belirten Danimarka, uluslararası hukuka göre, belirli bir bölgenin yasal statüsünün, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin genel kanaatleri ile belirlendiğini söylemiştir. Ayrıca Danimarka bu davada, 1916 ile 1921 yılları arasında ABD, Fransa, İsveç, Japonya, Birleşik Krallık gibi üçüncü devletler tarafından Grönland'ın tamamı üzerinde Danimarka egemenliğinin tanındığına dair bir dizi diplomatik ilişkiden faydalanmıştır. Danimarka'nın iddiasını kurgusal gören Norveç ise etkin kontrol üzerinde durarak Danimarka'nın diğer devletlerle ilişkilerinden doğan tanımanın üçüncü bir taraf olarak kendisini bağlamayacağını iddia etmiştir. Böylece uluslararası hukukta bir yapının birçok devlet tarafından tanınmasının herhangi bir hüküm getirmeyeceğini söyleyerek buradaki tanıma eyleminin kaçınılmaz olarak Norveç'in egemen eşitliğini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Ancak dava sırasında tarafların birbirlerine karşı sunduğu argümanlar takas edilmiş zaman zaman her iki taraf da gerek etkin kontrol gerekse genel tanıma argümanlarını birbirlerine karşı kullanmıştır. Kararın ilk bölümünde, Mahkeme, Danimarka'nın egemenliğini genel tanımadan ziyade etkin kontrole dayandırmıştır. Ayrıca tüm Grönland için geçerli olan yabancı uyruklulara Danimarka'dan imtiyaz hibesi talep etme uygulamasında kanıtlandığı üzere, genel tanımaya ilişkin argümanın da Danimarka'nın lehine olduğunu kabul etmiştir. Böylece taraflar arasında gidip gelen argümanların her ikisi de Danimarka'ya yaramıştır (Koskeniemi, 2005:288-293).

Üstü kapalı tanıma ise, açıkça ve doğrudan bir tanımadan söz etmemekle birlikte tanıyan devletin, tanınan devletle, tanıma konusundaki iradesine ilişkin kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde işlem gerçekleştirmesidir (Pazarcı, 2009:340). Zımni tanıma, Birleşik Krallık dâhil olmak üzere birçok devlet tarafından yeni bir hükümeti açıkça tanımama politikasının kabul edilmesiyle daha büyük bir önem kazanmıştır (Oppenheim, 1996:169).

Zımni tanımada önemli olan husus, tanıma iradesinin varlığının kuşkuya yer vermemesidir. Ancak uluslararası hukukta her zaman olduğu gibi hangi hususların üstü kapalı tanıma olarak kabul edileceğine ilişkin belirgin bir kural yoktur. Uluslararası hukukun genel olarak örf ve âdet hukuku çerçevesinde ilerlemesine paralel olarak üstü kapalı tanıma sayılabilecek durumlar da uygulamada karşılaşılan tutumlara göre genel bir çerçeveye sokulmaya çalışılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki bu tutumların çoğunluğu ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin yaklaşımlarının öncülüğünde belirlenmiştir.³⁸ Uygulamada genel olarak aşağıdaki durumlar üstü kapalı tanıma olarak değerlendirilmektedir (Pazarcı, 2009:340; Crawford, 2019:139; Mugerwa, 1968:282):

- i. Tanıma olmadığına ilişkin herhangi bir çekince konulmadan iki ülke ilişkilerini düzenleyen kapsamlı ikili antlaşma yapmak
- ii. Resmi olarak diplomatik ilişkiler kurmak, özellikle diplomatik ajanların değişimini yapmak³⁹
- iii. Konsolosa buyrultu (*exequatur*) vermek (talep etmekten farklı olarak)
- iv. Devlet olarak tanınmayan bir devletin bağımsızlık merasimine resmi devlet temsilcinin katılması ya da bağımsızlığını yeni kazanan devlete tebrik mesajı göndermek
- v. Sadece devletlerin üye edildiği bir örgüte üyeliğin kabulü veya örgütte temsili yönünde olumlu oy kullanmak
- vi. Muharipliğin tanınması konusunda resmi bir tarafsızlık beyanı vermek.

³⁸ Örneğin İngiliz Hükümeti, Sovyet Rusya ile bir ticaret antlaşmasının akdedilmesini bir tanıma eylemi olarak değerlendirirken, şekil olarak aynı kategoriye ait olan 12 Şubat 1920 tarihli önceki antlaşmayı (esirlerin değişimine ilişkin bir antlaşmaydı) bu şekilde kabul görmedi (Chen, 1951). Zira bir antlaşmanın tanıma eylemine sebep olup olmayacağı genellikle antlaşmanın konusuna bağlıdır.

³⁹ Bu konuya ilişkin düzenlemelerde de birtakım belirsizliklerin olduğu görülmüştür. Örneğin, Suudi Arabistan'ın Filistin'e atadığı ilk büyükelçi Nayif bin Bender es-Sudeyri'nin güven mektubunu, Ürdün'ün başkenti Amman'daki Filistin Büyükelçiliği'nde Filistin Devlet Başkanı Diploması Müsteşarı Mecdî el-Halidî'ye teslim etmesi ilginç bir uygulamadır. Olağan uygulamanın aksine, Büyükelçi, güven mektubunu doğrudan devlet başkanına sunmak yerine başka bir ülkede atandığı ülkenin Büyükelçiliği'nde bu işlemi gerçekleştirebilmiştir. Ayrıca Filistin nezdinde Büyükelçi olurken, mukim olmayan Kudüs Başkonsolosu olarak görev yapabilmektedir ("Suudi Arabistan'ın Filistin'e atadığı ilk büyükelçi güven mektubunu sundu", 2023).

Yukarıda sayılan durumlar tanımının gerçekleştiğine ilişkin herhangi bir şüpheyi yer bırakmayan durumlardır. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin diğer devletler tarafından tanınması, ikili antlaşmalar yoluyla olmuştur (Chen, 1951:193).

Buna karşın aşağıdaki durumlar ise genellikle üstü kapalı tanıma olarak sayılmamaktadır (Pazarcı, 2009:340):

- i. Tanınmayan bir devlet veya hükümetin hâlihazırda taraf olduğu çok taraflı bir antlaşmaya katılmak veya tanınmayan devletin taraf olduğu çok taraflı antlaşmaya sonradan dâhil olmak
- ii. Tanıma konusuna ilişkin görüşmelerde bulunmak
- iii. Tanınmadıkları ülkelerin diplomatik temsilcileri dışındaki diğer temsilcileri ile ilişki kurulabilmek
- iv. Ticari ilişkilerde bulunmak.

Örneğin BM'de evrensel tanıma testi, yeni bir üyenin kabulünde bir faktör değildir. BM ve yardımcı kuruluşlarının üyeleri arasında, hükümetleri veya devlet olarak varlıkları diğer üyeler tarafından tanınmayan devletler bulunmaktadır. Bu nedenle, uygulamaya baktığımızda, çok taraflı antlaşmadan kaynaklanan bağlantıların kurulması ile tanıma arasında zorunlu bir bağlantı olmadığını söyleyebilmek mümkündür (Mugerwa, 1968:281). Ancak kapalı antlaşma söz konusu olduğunda tanımaya ilişkin karinenin ortaya çıkması muhtemel olabilmektedir (Chen, 1951).⁴⁰

Tanıma, devletlerin isteklerine bağlı olduğundan ve tanımının yapılması veya reddedilmesi önemli yasal sonuçlar doğurduğundan, devletin tanınması istenmiyorsa o devlete karşı tanıma niyetini ima eden eylemlerden kaçınılmalıdır (Crawford, 2019). Diğer taraftan Oppenheim (1996:170-175), devletlerin fiili tanıma anlamına gelecek bazı eylemlerden imtina etmesine gerek olmadığını belirterek yukarıda üstü kapalı tanıma olarak sayılmayan eylemleri daha geniş ele almıştır. Bu eylemler aşağıdaki gibidir:

- i. Tanınmayan makamla sınırlı amaçlar için ikili bir antlaşmanın imzalanması,
- ii. Diplomatik temsilcilerin geçici bir süre için (atamadan farklı olarak) tutulması, örneğin yeni devletin başka bir devlet ülkesinde doğması sırasında o ülkede bulunan diplomatik temsilciliğin geçici süre açık tutulması ve sınırlı, gayri-resmi ilişkilerin devam ettirilmesi

⁴⁰ Bu maddeye ilişkin Chen (1951), siyasi ve siyasi olmayan antlaşmalar, pozitif hükümet işbirliğini gerektiren ve gerektirmeyen antlaşmalar ve çekinceli veya çekincesiz imzalanan antlaşmalar arasında ayırım yapmaktadır.

- iii. Tam diplomatik karaktere sahip olmayan temsilciliklerin kurulması ve hatta yüksek makam sahibi kişilerin karşılıklı ziyaretleri ve doğrudan müzakereler dâhil olmak üzere yabancı makamlarla iletişimin olması
- iv. Protesto eden devletin çıkarlarını etkileyen bir otoritenin eylemlerine karşı protestoların yapılması
- v. Bir iç savaşta isyancılarla temasın sürdürülmesinde ve onlarla müzakerelerin yürütülmesi veya bu tür bir kabule karşı çıkan devletler söz konusu olduğunda, BM gibi uluslararası bir kuruluşa bahse konu devletlerin kabul edilmesi tanımayan devlet için bir hüküm doğurmayacaktır.

Görüldüğü üzere Oppenheim, üstü kapalı tanıma anlamına gelmeyecek durumları daha geniş değerlendirmiştir. Oppenheim'in görüşlerine paralel değerlendirmeler Mugerwa (1968:281-282) tarafından da yapılmıştır. Ancak yine de bazı durumların kapalı tanıma sayılacağı yönünde şüpheler bulunmaktadır. Bunu uluslararası alanda "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Türkiye ile ilişkilerini iki ayrı uluslararası örgüt üzerinden örneklendirebilmek mümkündür. Bilindiği üzere Türkiye ile o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ortak üye yapan, taraflar arasında gümrük birliğine dayanan ve ileride Türkiye'nin tam üyeliğini öngören Ankara Antlaşması, Avrupa Birliği'nin (AB) 2004 yılı genişlemesiyle GKRY de dâhil olmak üzere Birlik'e kabul edilen 10 ülkeyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 29 Haziran 2005 tarihinde Ek Protokol'ün Brüksel'de imzalanma sürecinde, Türkiye, Protokol'ü imzalamasının GKRY'yi tanıma anlamına gelmeyeceğini belirten bir notayı, anılan tarihlerde Dönem Başkanlığını yürüten İngiltere'ye iletmiştir (bkz. Karluk, 2006).⁴¹ Ancak bu Protokol, sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmamıştır. Günümüzde de Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin tıkanmasına neden olan en önemli sorunlardan birisi budur. Görüldüğü üzere Türkiye, Ankara Antlaşması'na Ek Protokol'ü, kapsamlı ilişkiler içermesi nedeniyle GKRY'yi tanıma anlamına geleceğinden çekinerek onaylamamıştır.

İkinci örnek ise GKRY'nin Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü'ne (IDLO) üye olması için başvuruda bulunmasıyla ilgilidir. IDLO, hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi için oluşturulmuş bir uluslararası örgüt olup devletler arasında kapsamlı ilişkiler düzenlemediğinden Türkiye'nin üyesi olduğu bu Örgüt'e GKRY'nin üye

⁴¹ Türkiye, Protokol'ü imzalarken Dönem Başkanı'na mektup ile bildirimde bulunmuş, bahse konu bildiride Rum kesiminin Türk hava ve deniz limanlarını kullanamayacağını çekince olarak eklemiştir. Ayrıca Türkiye, bu Protokol'ün, GKRY'yi tanıma anlamına gelmediğini güçlü ifadelerle vurgulanmıştır (bkz. Karluk, 2006).

olarak kabul edilmesi Türkiye tarafından tanıma anlamına gelmeyecektir. Nitekim Türkiye, GKRY'nin IDLO'ya üye olmasına karşı çıkan ülkeler arasında olmuştur. Tıpkı İsrail'i tanımayan Arap devletlerinin İsrail'in taraf olduğu antlaşmalara katılırken bu katılımın İsrail'i tanıma anlamına gelmeyeceğini özellikle belirttiği gibi Türkiye de çekincelerini ilgili taraflara sunmuştur. Yine de antlaşmaya taraf olan her devletin, yeni katılacak üye devletler hakkında veto hakkı varsa ve buna rağmen yeni devletin katılımına itiraz etmiyorsa, üstü kapalı tanımanın gündeme gelebileceği kabul görmektedir.

Devletlerin yeni kurulan başka ülkelerde diplomatik temsilcilik açması veya tanımadığı devletin konsolosuna buyrultu vermesi üstü kapalı tanıma olarak değerlendirilecekken konsolosluk vasıtasıyla görüşmelerde bulunmak her zaman tanıma anlamına gelmeyecektir. Örneğin bir İngiliz elçisi uzun yıllar Tayvan'da görev yapmış, ancak İngiltere Tayvan'ı tanımamıştır (Şöhret, 2014:205). Diğer taraftan devletler tanımadıkları ülkelerle diplomatik ilişkilere varmayan ticari ilişkiler yürütebilirler. Örneğin, Türkiye'nin de Tayvan'da ticari ofisi bulunmaktadır. İtalya KKTC'yi tanımamaktadır, ancak Roma'da sınırlı ilişkiler kurmaya yardımcı olmak üzere KKTC'nin temsilcisi bulunmaktadır.⁴²

Zımni tanımanın açık tanımaya dönüşmesi söz konusu olabilecektir. Buna ilişkin en güzel örnek Mısır ile İsrail arasında yaşanan tanınma sürecidir. 1977 yılında Mısır Devlet Başkanı ile İsrail Başbakanının karşılıklı resmi ziyareti olmuş ve 1978 yılında iki ülke arasında Camp David Antlaşması⁴³ imzalanmıştır ve böylece zımni tanıma

⁴² KKTC'nin dış temsilcilikleri için bkz. (Dışişleri Bakanlığı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, t.y.).

⁴³ ABD'nin üçüncü taraf olduğu Mısırlı lider Sedat ile İsrailli lider Begin'in görüşmesi yeni bir barış sürecinin başlangıcı olmuştur. Filistin'in kendi kaderini tayin hakkı üzerindeki anlaşmazlık görüşmeleri çıkmaza girince, ABD Başkanı Carter, Begin ile Sedat'ı Camp David'e görüşmek üzere çağırıştır. Bunun sonucunda imzalanan Camp David Antlaşması iki belgeden oluşan bir çerçeve antlaşmasıdır. İlki Mısır-İsrail barış antlaşmasının koşullarını içermekteyken; Orta Doğu'da Barış için Bir Çerçeve adını taşıyan ikinci belge ise daha kapsamlı ancak ucu açık varsayımlara dayanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cleveland, 2004; Sander, 2010:544-546).

gerçekleşmiştir. Bu zımni tanımadan bir yıl sonra imzalanan Barış Antlaşması'yla⁴⁴ açık tanıma gerçekleşmiştir.⁴⁵

Yukarıda belirtildiği üzere tanınmayan devletlerle sınırlı amaçlarla ikili antlaşmaların imzalanması mümkün görünmektedir, ancak bu sınırlı amacın mahiyeti veya yorumlanması bazı tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Konuyu güncel bir mesele olan Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin İsrail ile Lübnan arasında yapılan ikili antlaşmayla açıklamak daha kolay olacaktır.⁴⁶ Hala kâğıt üzerinde savaş halinde olan bahse konu iki devletin, böyle bir antlaşmaya imza atması bazı soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. İsrail'i tanımayan Lübnan'ın

⁴⁴ Camp David Antlaşması çerçevesinde Sedat ile Begin 26 Mart 1979 tarihinde Washington'da Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşma'nın onaylanmasıyla iki ülke arasındaki savaş durumu sona ermiştir. Hatta ertesi yıl iki ülke birbirlerine büyükelçi göndermiş, böylece tanınmanın etkisi diplomatik ilişkileri doğurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cleveland, 2004:422-423; Sander, 2010:544).

⁴⁵ Antlaşma'nın dibacesinin 3. kanun maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde yer alan “*Birbirlerinin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını tanıyacaklar ve saygı göstereceklerdir.*” ifadesiyle açık tanıma vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (UN Treaty Series, 1979).

⁴⁶ 11 Ekim 2022 tarihinde Lübnan ve İsrail, iki ülkenin karasularını ve Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölgelerini (MEB) sınırlandırmak için antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma, aralarında diplomatik ilişkilerin bulunmadığı iki ülke arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik ilk olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz özelinde, bitişik devletler arasında kabul edilen ilk antlaşma olan bu girişim, ABD'nin arabuluculuğu altında dolaylı müzakereler yoluyla uzun bir süreç sonunda akdedilmiştir. Başlangıçta Lübnan, BM'nin arabuluculuğunu istemiş ancak İsrail'in Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) taraf olmaması ve İsrail'in BM'ye olan güvensizliği, ABD'nin arabulucu olarak sahne almasına neden olmuştur. Bu kapsamda, İsrail ile Lübnan arasında doğrudan bir antlaşma olmamış, İsrail-ABD ve Lübnan-ABD arasındaki iki ayrı antlaşma yapılmıştır. ABD aynı zamanda antlaşmanın garantörüdür. Antlaşmanın ana metni sınırlandırılmakta olan deniz bölgelerini açıkça tanımlamamaktadır. Ancak ekteki metin, karasuları ve MEB'in sınırlandırılmasına atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda kıta sahanlığına ilişkin bir düzenleme yoktur (bkz. Yiallourides, Ioannides ve Partain, 2022; Staff, 2022; Singh ve Rajiv, 2022). İki ülke arasındaki anlaşmazlık, Kariş ve Kana Sahalarının belirli kısımlarına denk düşmektedir. 2017 yılında Lübnan, kendi sahaları olduğu iddiasıyla, Fransız Total, İtalyan Eni ve Rus Novatek firmalarının oluşturduğu konsorsiyumla hidrokarbon incelemesi yapmak üzere antlaşma imzalamıştır. Ancak konsorsiyumdaki Total, İsrail ile Lübnan arasındaki anlaşmazlıktan dolayı sondaj çalışmalarını başlatmamıştır. 2020 yılında ise bu sefer İsrail, Kariş sahasında çalışma yapmak üzere ihaleye çıkacağını duyurmuştur. Ancak Kariş sahasının belli bir kısmının kendisine ait olduğunu iddia eden Lübnan ile İsrail arasında gerilim tırmanmıştır. Bu noktada, ABD arabulucu olarak devreye girmiştir. Derin bir ekonomik kriz içinde olan Lübnan, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile görüşmelere başlamış, diğer taraftan ülkede yaşanan elektrik kesintilerini çözmek üzere Mısır ve Ürdün'den elektrik satın almak için girişimlerini sürdürmüştür. Bu dönemde Lübnan yetkilileri tarafından, İsrail ile olan deniz yetki alanlarına ilişkin sorunların, gerek IMF gerekse de Ürdün ve Mısır ile olan temaslara zarar vereceği düşünülmüştür. Mezkûr görüşmeler devam ederken 5 Haziran 2022 tarihinde *Energean Power* gemisini yetkilendirerek İsrail, Kariş Sahası'nda yani ihtilafli bölgede sondaj hazırlıklarına başlamıştır. Lübnan'daki Hizbullah yönetimi ise bunu Lübnan'ın güvenliğine bir tehdit olarak görmüştür. Ancak ABD'nin arabuluculuğuyla yapılan bu yeni antlaşma, hem bölge hem de Avrupa açısından önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Bilhassa Ukrayna Savaşı'yla ortaya çıkan enerji krizi, Avrupalı devletleri enerji kaynaklarında çeşitliliğe itmiştir. İsrail'in, büyük oranda doğal gaz yatağının olduğu tahmin edilen Kariş Sahası'nda arama yapması, Avrupa için Rus doğal gaz tekelini kırmak için önemli bir adım olarak görülmektedir. Diğer taraftan antlaşma, Lübnan'daki istikrarın sağlanması ve buna bağlı olarak İran'a karşı daha temkinli hareket edilmesi için de etkilidir (Göksedef, 2022).

ekonomik darboğazda böyle bir antlaşmayı onaylaması İsrail'in tanınması olarak kabul göreceğine ilişkin tartışmaları ortaya çıkarmıştır.

Genel olarak devletler arasındaki genel nitelikteki ilişkileri geçici veya kalıcı olarak düzenleyen bir antlaşmanın, tanıma eylemi oluşturacağına yönelik görüş literatürde hâkimdir. İkili bir antlaşma için sadece müzakerelere girmek tanıma teşkil etmiyorsa, aynı nedenle uluslararası konferanslara katılım da tanıma teşkil etmeyebilecektir.⁴⁷

2.4.3. Otomatik Tanıma

Otomatik tanıma (*automatic recognition*), Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan bir tanıma türüdür. 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus Cumhuriyeti tarafından imzalanan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT)⁴⁸ Kuruluş Antlaşması'nda SSCB'nin bir uluslararası hukuk süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona erdiği ilan edilmiştir. 13 Ocak 1992 tarihinde ise Rusya Federasyonu, SSCB'nin devamı olduğunu ilan etmiş, bu sebeple diğer devletler tarafından tanınmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Böylece diğer devletler otomatik olarak Rusya Federasyonu'nu tanımışlar; BMGK'nın daimî üyeliği SSCB'den Rusya'ya geçmiştir (Pazarcı, 2009:341).

25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan Yugoslavya'nın dağılması süreci Eylül 1991'de Makedonya'nın, Kasım 1991'de Bosna Hersek'in bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. Aynı yılın sonuna kadar Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek ve Makedonya bağımsız olarak tanınmak için Avrupa Topluluğu'na başvuruda bulunmuştur. 28 Nisan 1992 tarihinde etkinliği

⁴⁷ Bu konuya ilişkin ABD'nin görüşü bu yöndedir. Ancak toplantıya katılırken çekincenin konulup konulmamasına olan ihtiyaca ilişkin ABD'nin emin olmadığını söyleyebiliriz. Tanınmayan hükümetlerle birlikte bir belgeye imza atılırken çekincenin gerekli olmadığı düşünülmektedir. Diğer taraftan tanınmayan hükümetin ev sahipliği yaptığı konferansa katılım söz konusu olduğunda, çekincenin gerekli olduğu düşünülmüştür. Ayrıca tanınmayan devletlerin uluslararası toplantılara çağırılması konusunda da yine ABD'nin farklı davranışlarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak BM San Francisco Konferansı'na Birleşik Krallık ve ABD'nin o dönem Polonya'yı tanımamasından dolayı Polonya davet edilmemiştir. Bununla birlikte, Şart metninde, Polonya imzasının eklenmesi için bir boşluk bırakılmıştır. Polonya Hükümeti, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından tanındıktan sonra, Polonya temsilcisi tarafından Şart imzalanmıştır (Chen, 1951:203).

⁴⁸ Bu Topluluğa eski SSCB cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna katılmış olup eski cumhuriyetlerden yalnızca Estonya, Letonya ve Litvanya üye olmamıştır. Bu Topluluk; ekonomi, savunma ve dış politika alanlarında çok taraflı işbirliğini amaçlamıştır (bkz. Kubicek, 2009).

tartışmalı olan Federal Meclis'in kabul ettiği bir anayasayla Sırbistan ve Karadağ'dan meydana gelen Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) ilan edilmiştir (Şöhret, 2014:176). YFC, YSFC'nin halefi olduğunu iddia ederek BM'ye otomatik olarak üye olmak istemiştir. Ancak uluslararası toplum YFC'nin YSFC'nin devamı olduğunu kabul etmemiştir. BM ise 1 Kasım 2000 tarihli ve A/RES/55/12 sayılı BM Genel Kurul kararıyla YFC'yi, yeni bir üye devlet olarak örgüte kabul etmiştir. Sonrasında Sırbistan Karadağ olarak isim değişikliğine uğrayan YFC'nin, 2006 yılında yapılan referandumla Karadağ'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle varlığı son bulmuştur. Görüldüğü üzere, SSCB'nin dağılmasına göre daha sancılı geçen Yugoslavya'nın dağılması sürecinde otomatik tanıma işletilememiştir.

2.4.4. Erken Tanıma

Siyasi niteliği ağır basan erken tanıma (*precipitate recognition*), literatürde yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Hatta Oppenheim, erken tanımayı bir tanıma türü olarak nitelendirmemiş, siyasi bir müdahale aracı olarak görmüştür. Bu konuya ilişkin asıl tartışma, tanımının zamanlamasına ilişkin olmuştur. Özellikle son zamanlarda iç savaş, ihtilal, isyan gibi durumlar neticesinde bir devletten ayrılmaya yönelik girişimler sıklıkla yaşanmaktadır. Ancak bu ayrılmalar sonucu kurulan yeni yapıların, mevcut devletler tarafından bir devlet olarak tanınmasının ne zaman ve ne şekilde gerçekleşeceğine ilişkin bir usul belirlenmemiştir. Uygulamaya baktığımızda, bir devlete karşı ayaklanan ve başarıya ulaşan, devlet olma kriterlerini sağlayan bir yapının, ayrıldığı esas devlet ile bir siyasi uzlaşmaya varması ve bir antlaşma imzalaması halinde uluslararası alanda diğer devletler tarafından tanınma süreci başlayacaktır. Örneğin üçüncü bölümde anlatılacak olan Güney Sudan örneğinde, yeni oluşan devletin, esas devlet ile antlaşmaya varması sonucunda Güney Sudan'ın diğer devletlerce tanındığına şahit olunmuştur. Ancak uluslararası alanda ayrılan devlet ile esas devlet arasındaki ilişkiler her zaman kolay yolla çözülememektedir. Bu nedenle erken tanıma, diğer devletler tarafından ilgili bölgedeki çatışmaların kendi çıkarlarına göre evrilmesinde kullanılan siyasi bir yöntemdir.

Bu tanıma türü, ayrılma neticesinde bir devletin diğer devletler tarafından tanınmasıyla yakından ilişkilidir. Bir devletten ayrılan yeni devleti, üçüncü devletler ana devletten önce tanıyabilmektedir. Örneğin, Belçika'nın bağımsızlığı, Avrupalı devletler tarafından 1831 yılında tanınmış ancak ana devlet Hollanda tarafından

1839'a kadar tanınmamıştır.⁴⁹ Panama yeni bir devlet olma arzusuyla Kolombiya'dan ayrıldığında, ABD tarafından bu devlet anında tanınmış ve hatta tanındıktan hemen sonra Panama kanalının yapımı için yeni devletle bir antlaşma bile imzalanmıştır. Böylece içişlerine karışmama ilkesi göz ardı edilerek Kolombiya'nın bu isyancı devlet üzerinde tekrardan egemenlik kurması, ABD tarafından engellenmiştir. Bu örnekte ABD güçlü bir devlet olarak Panama'yı tanıyarak Panama'nın meşruiyeti için önemli bir adım atmıştır. Burada ekonomik ve siyasi çıkarlarını önceleyen ABD, erken tanıma müessesesinden yararlanmıştır (Sur, 2017:135). Ancak bu husus ABD ile Kolombiya arasında uyuşmazlığa neden olmuş, bahse konu uyuşmazlık ancak 1922 yılında bir antlaşma ile çözülebilmektedir. Bu antlaşmaya göre, ABD Kolombiya'ya 50 milyon dolar vermiş ve böylece Panama egemen bir devlet olarak bağımsızlığını ABD gibi güçlü bir devlet tarafından erken tanıma yoluyla elde etmiştir (Şöhret, 2014:215). 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulan İsrail'in aynı gün ABD tarafından tanınması erken tanıma olarak kabul görmektedir. Aynı şekilde Aralık 1971'in başlarında fiilen Pakistan makamlarının kontrolünde bulunan Bangladeş'in, Hindistan tarafından tanınması bir diğer erken tanıma örneğidir (Oppenheim, 1996:144).

Yeni oluşan bir devletin ne zaman tanınacağı konusunda belirgin bir kural yoktur. Ancak devletler, başka devletleri tanıırken devletlerin içişlerine müdahale etmemeye dikkat etmektedirler. Erken tanıma, özellikle bölünme ve ayrılmanın gerçekleştiği durumlarda ana devlet tarafından tanıma gerçekleşmeden tanınan yeni devletlerin durumu için kullanılmıştır. Özellikle bir ülkede silahlı çatışmaların devam ettiği sırada ayrılıkçı yapının tanınması, erken tanıma olarak nitelendirilebilecektir. Günümüzde Ukrayna'dan ayrılan Donetsk, Luhansk, Herson ve Zaporijya'nın Rusya tarafından tanınması buna örnek olarak verilebilecektir. Erken tanımadan kaçınmak için devletler genellikle *de-facto* tanıma yöntemine başvurmaktadır. Böylece devletlerin içişlerine müdahale edilmesinin önüne geçileceğine inanılmaktadır. Görüldüğü üzere uluslararası hukuk bir şekilde kendisine iyileştirici bir mekanizma sunabilmektedir.

⁴⁹ 1830 yılının Ağustos ayında, Hollanda Kralı I. William'ın tüm çabalarına rağmen Belçika ayaklanması başarılı olmuştur. Bu kapsamda bağımsızlığını ilan eden Belçika, 1830 yılının Aralık ayında toplanan Londra Konferansı tarafından tanınmıştır. Hollanda Kralı ise başlangıçta Belçika'nın bağımsızlık kararını tanımamış ancak Belçika'ya karşı göndermiş olduğu ordu başarısız olunca 1839 yılında Belçika'nın ayrı bir devlet olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Witte, Craeybeckx ve Meynen, 2009)

Erken tanımanın hukuksal bir karşılığından ziyade, uygulamadaki örnekler nezdinde yeri oluşmuştur. Özellikle 6 Nisan 1992 tarihinde AT ile üye devletlerin ve ABD'nin Bosna Hersek'i tanınması buna ilişkin önemli bir örnektir. Dayton Barış Antlaşması'na kadar Bosna Hersek'teki hükümet, ülkenin yarısını bile etkili bir şekilde kontrol edemezken tanınmayı başarabilmiştir. Bu dönemde Hırvatistan'ın tanınması da aynı şekilde olmuştur. Hatta o dönemde bu devletlerin, tanıma konusunda bir hayli önemli olan etkin kontrol şartını sağlamadıkları sıklıkla ifade edilmiştir.

Erken tanıma ayrılan devlet için kazançlı bir durum yaratabilmektedir. Çünkü ayrılan devletin, diğer devletler tarafından esas devletten önce tanınması, yeni devletin meşruiyeti için oldukça önemli bir husustur. Böylece esas devletin, yeni oluşan devlet toprakları üzerindeki kontrolünün kaybolduğu tasdik edilecektir. Özellikle de yeni devletin büyük devletler tarafından tanınması meşruiyetini kamçılayacaktır. Burada da aslında tanımanın birçok durumda kurucu bir nitelik taşıdığı ve bildirici teorilerin iddia ettiği gibi yalnızca beyan edici basit bir anlamının olmadığı görülecektir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, yeni oluşan devletlerin erken tanınmaları tanımanın artan kurucu etkisini bir kez daha göstermiştir.

Erken tanımayı kurucu teoriyle bağdaştıran Chen (1951:51) devletler tarafından birçok kez başvurulsa da uluslararası hukukçular tarafından erken tanımaya ilişkin kuşkuvarın bir hayli fazla olduğunu iddia etmiştir. Tomuschat (2012:31-35), erken tanımayı, ana devletin toprak bütünlüğünü korumaya çalışan egemen güçlerine karşı hukuk dışı bir müdahale olarak görmektedir. Özellikle sonraki bölümlerde işlenecek olan tanımanın diğer nesnelerinin (hükümetlerin, savaşanların veya ayaklananların) kabulünde erken tanımanın kurucu etkisi daha belirgin bir şekilde gösterilecektir.

Özetle, uluslararası hukuk doktrini genel olarak erken tanımayı reddetmektedir. Çünkü ayrılıkçı grup ile ana devlet arasındaki sorunları tamamen çözmeksizin erken tanıma yoluyla, ayrılıkçı yapıların tanınması devletlerin egemenlik alanlarına müdahale olarak görülmektedir. Hatta Lauterpacht (1947:94-95), erken tanımayı uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirmiştir. Gerçekten de erken tanıma örneklerine baktığımızda genellikle siyasi saiklerle hareket edildiği görülecektir. Yine de bir devletin bağımsızlığını kazandıktan sonra istikrar sağlamayarak diğer devletler tarafından tanınmasına ilişkin karşıt bir görüş yoktur. Dahası, “erken” ibaresi ilke olarak, değişen bir duruma yönelik bir nitelemedir. Uluslararası toplum genelinde bu

tür konulardaki kararlar kısa bir süre içinde değişiklik gösterebilmektedir. Tanıma beyannamesi, bir varlığın devlet statüsüne ilişkin yasal sorunun uluslararası sistemin görüşüne sunulabileceği mevcut birkaç araçtan biri olduğundan, bir üye devletin erken davranmasının herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği düşünülmektedir (Roth, 2019:196). Sonuç olarak güçlü ve sayıca fazla devletler tarafından erken tanınan devletler meşruiyetini daha kolay sağlam zemine oturtabilmektedir. Böylece erken tanımanın uluslararası hukukta var olmaması gerçeğinin bir önemi kalmamaktadır. Çünkü pratikte uluslararası hukuka aykırı her durum, özellikle 1990 sonrası yeni emperyalist düzende, bir şekilde uluslararası hukukla uyumlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu yolla tanımanın kurucu niteliği pekiştirilmektedir.

2.4.5. Şartlı (Koşullu) Tanıma

Uluslararası literatürde baskın olan açıklayıcı görüşe göre, devletlerin veya hükümetlerin tanınması herhangi bir şarta bağlanmamakta; devletler, devlet olmanın kurucu unsurlarını taşıdığı müddetçe tanınabilmektedir. Ancak uzun yıllar boyunca baskın olan bu görüş, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde koşullu tanıma (*conditional recognition*) kavramının işletilmesiyle sorgulanmıştır.

Koşullu tanıma, isminden anlaşılacağı üzere yeni devletin, tanıyan devlet tarafından ortaya atılan belli koşulları yerine getirmesi şartıyla tanınacağı anlamına gelmektedir. Bu tanıma sayesinde, tanıyan devlet, kimi haklarının gözetilmesini sağlayacak veya kimi hususlarda yeni devletin tanıyan devlete güvence vermesi istenecektir.

Koşullu tanıma, yeni bir kavram değildir. Tarihsel düzlemde baktığımızda, 1824 yılında İngiltere, Brezilya⁵⁰ ve Meksika'yı tanımadan önce onlardan köle ticaretini yasaklamasını istemiştir (Fabry, 2010:66; Şöhret, 2014:227). 19. yüzyılın sonlarında Balkan ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinde koşullu tanımaya sıklıkla başvurulmuştur (Shaw, 2018). 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla güçlü devletler tarafından Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya tanınırken bu devletlere din ayrımı

⁵⁰ Brezilya'nın, İngiltere tarafından tanınmadan önce köleliği kaldırması; tanıma talebinde bulunan yeni bir devletin meşru bir şekilde kurulması şartının ötesine geçen bir şeyin taahhüt edilmesinin veya yerine getirilmesinin istendiği ilk örneklerden biridir. İngiltere, köle ticaretinin kaldırılmasının önde gelen savunucusuydu. Önemli bir "medeniyet standardı" olarak görülen bu husus, Viyana Kongresi sırasında imzalanan bir sözleşmede de kabul edilmiştir (Fabry, 2010:66)

yapmama ilkesi şart koşulmuştur. O dönemde, devletlerin içişlerine müdahalenin yasak olmaması, devletlerin bu tarz yollara başvurmasını sağlamıştır (Azarkan, 2016a:1059). 20. yüzyılda, Belçika hükümeti de tarafsız kalma zorunluluğuyla Avrupalı büyük güçler tarafından tanınmıştır (Azarkan, 2012).

1942 yılında ABD ise, Lübnan'ı tanımak için Lübnan'dan ABD'nin ve yurttaşlarının haklarını koruyacağına ilişkin yazılı güvence istemiştir (Şöhret, 2014:213). Ek olarak MC'ye üyelik sürecinde Cemiyet; Arnavutluk, Estonya, Letonya ve Litvanya'ya dini, ırksal ve dinsel azınlıklara ilişkin olarak birtakım yükümlülükleri şart koşturmuştur (Aufrecht, 1949:682).

Genel anlamda şartlı tanımda, tanınacak devletten bazı yükümlülükleri yerine getirmesi istenmektedir. Bu yükümlülükler; tarafsızlığın korunmasını, köle ticaretinden kaçınmayı, belirli hükümet biçimlerinin benimsenmesini, en çok kayırılan ulus muamelesine uyulmasını, kapitülasyon veya ayrıcalıkların muhafaza edilmesini, serbest ticaret rejiminin sürdürülmesini, özel mülkiyete saygıyı, azınlıklara özel muamele garantisini ve siyasi veya ticari nitelikteki diğer taahhütleri içerebilmektedir (Chen, 1951:265-267).

Ancak son dönemlerde, koşullu tanıma bir istisnai durumu yansıtarak daha çok liberal düzenin gerekliliklerine uygun kriterler aracılığıyla gündeme gelmiştir. Şartlı tanıma konusundaki en önemli uygulama AT'nin, Doğu Avrupa ve Balkanlarda kurulan yeni devletleri tanıma sürecinde görülmüştür. "Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde Yeni Kurulan Devletlerin Tanınmasına İlişkin Yol Haritası'nı" (*Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union*) kabul eden AT üyesi devletlerin Dışişleri Bakanları, tanımının sağlanabilmesi için bahse konu devletlerin beş kriteri sağlaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak devletler hukukunda devlet olmanın şartları ileride ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan Montevideo Sözleşmesi ile belirlenmiştir. Bunlara ek beş yeni kriterin getirilmesi koşullu tanımının siyasi yönünü gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu yeni kriterler çoğunluk tarafından kabul edilen tanımının beyan edici niteliğine tezatlık getirmektedir.

AT üyesi devletler tarafından Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde yeni kurulan devletlere ilişkin getirilen yeni kriterler şunlardır (Aksar, 2021:244):

- i. İnsan haklarına saygı
- ii. Azınlık haklarının garanti altına alınması
- iii. Sınırların değişmezliğine saygı
- iv. Bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmayı kabul etme
- v. Devletlerin halefiyeti ile ilgili uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü.

Mezkûr şartları kabul ettiğini söyleyen Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek 1992 yılının ilk günlerinde AB üye devletleri tarafından tanınmıştır. Böylece Doğu Avrupa ve eski SSCB devletlerinin nükleer güvenlik, demokrasi ve serbest piyasa konularında vermiş oldukları taahhüt ve garantilerin hem tanınma hem de diplomatik ilişkilerin kurulması sürecindeki önemi vurgulanmıştır.

Diğer bir mesele koşullu tanımanın, *de-facto* tanıma ile benzerlikler içermesidir. Koşullu tanıma da tıpkı *de-facto* tanıma gibi siyasi yönü ağır basan, keyfiliğin daha yüksek olduğu bir tanıma türüdür. Bu nedenle devletler belli başlı kriterleri sağlayana kadar bir topluluğu *de-facto* olarak tanıyabilmekte, onlara birtakım şartlar dayatarak *de-jure* tanımanın yolunu açabilmektedir.

Bu tanıma türü, tanımanın keyfiliğini ve tanımanın kurucu bir niteliğe doğru evrilmesini göstermesi açısından çalışmamız itibarıyla oldukça önemlidir. Tanımanın tarihsel gelişiminin ele alınacağı ikinci bölümde, konuya ilişkin ayrıntılı incelemeler yapılacağından burada yalnızca kavramsal açıklamanın yapıldığını hatırlatmak gerekecektir. Yine de tanıyan devletin, tanınacak devlete yeni şartlar getirmesi, devletlerin egemen eşitliği ilkesi için tehlike arz etmekte; tanımanın siyasi yapısını şiddetlendirmektedir. Bu tarz dayatmaların emperyalist politikalara hizmet edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.4.6. Bireysel - Kolektif Tanıma

Bireysel tanıma, yaygın olarak yapılan tanıma türüdür. Bir devletin, tek başına yeni devleti açık veya üstü kapalı bir şekilde tanınması bireysel tanımadır. Kolektif tanıma ise birden çok devletin çok taraflı antlaşma veya bir uluslararası örgüte üyeliği yoluyla bir devleti tanınmasını ifade etmektedir (Pazarcı, 2019:11).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı imparatorluklar parçalanmış ve Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Ukrayna, Litvanya ve Yugoslavya gibi birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu ulus-devletler, yapılan çok taraflı antlaşmalar neticesinde

tanınmışlardır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin halefi olarak Türkiye Cumhuriyeti yine çok taraflı bir antlaşma olan Lozan Antlaşması ile tanınmıştır.

Uluslararası ilişkilerde meydana gelen düzenlemelerin hız kazanması, sırasıyla MC ve BM'nin ortaya çıkması, devletleri, uluslararası alanda hak ve yükümlülüklerle sahip olma arayışlarına sürüklemiştir. Bu bağlamda iki büyük dünya savaşı sonrasında ulus-devletler uluslararası örgütlere katılarak egemenliklerini tüm dünyaya karşı ifade etme yarışına girmiştir. Bu dönemlerde bu örgütlere üye olmak ulus-devlet inşasının kabulünün bir vesikası olmuş, yine de üye olmayan devletlerin devlet olmadığı hususunda bir onay doğurmamıştır. Daha kısa ifade etmek gerekirse MC veya BM gibi örgütler tanınmanın kolektifleştirilmesi için uygun bir araç sunmuştur.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 4 maddesinin 1. fıkrasında ifade edildiği üzere, *Şart'ın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer barışsever devletler BM'ye üye olabilecektir.* Hillbruber (1998:42) Montevideo Sözleşmesi'nde yer alan devlet olma kriterlerini taşıyan, barışçıl olan, BM Şartı'nda yer alan koşulları kabul eden ve bunları benimseyen devletlerin BM'ye üye olabileceğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere BM'nin tanıma kriterleriyle Montevideo kriterleri birbirleriyle örtüşmektedir.

Ancak BM'ye üye olmak tanınmak isteyen her devlet için kolay olmamaktadır. BM Şartı'na göre bir devletin üye olabilmesi için öncelikle BMGK'nın tavsiyesi, ardından BM Genel Kurulu'nun üçte iki çoğunlukla onayı gerekmektedir. Buradaki kilit konu BMGK'nın tavsiye kararını almasıdır. BMGK'nın üyelik konusunda karar alabilmesi için on beş üyesinin en az dokuzunun olumlu oy vermesi aynı zamanda beş daimî üyeden herhangi birinin veto hakkını kullanmaması gerekmektedir.⁵¹ Diğer bir deyişle, bir devletin üyeliğini, beş daimî üyeden herhangi birisinin kabul etmemesi halinde, üyelik yolu ilgili devlete kapanmış olacaktır. Bilindiği üzere özellikle Soğuk Savaş döneminde, batı ve doğu bloku ülkeleri BMGK üzerinden birbirlerinin

⁵¹ Birleşmiş Milletler Şartı'nın 4. maddesinin 1. fıkrası örgüte hangi devletlerin üyelik başvurusunda bulunabileceğini ifade etmektedir: *"İşbu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer barışsever devletler Birleşmiş Milletler'e üye olabilirler."* Ayrıca aynı maddenin 2. fıkrası örgüte üyeliğinin usulüne ilişkin bilgiler içermektedir: *"Bu koşullara uyan her devletin Birleşmiş Milletler üyeliğine kabulü, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararı ile olur."* bkz. (BM Antlaşması, 1945).

politikalarına aykırı durumları defalarca veto etmiştir. Bu kapsamda, tanınmak isteyen devletlerden birinin, beş daimî üyenin ekonomik-siyasi çıkarlarına aykırı olması halinde BM'ye üyeliği kolayca veto edilebilecektir. Kısacası BMGK'nın olumlu tavsiyesi üzerine BM Genel Kurulu'nun önüne gelen yeni devlet başvurularının BM Genel Kurulu'nda genellikle kabul edildiği bilinmektedir. Bu kapsamda, yeni bir devletin BM teşkilatına üye olarak kabul edilmesinde kritik eşiğin veto yetkisinden dolayı BMGK'nın karar aşaması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

BM'ye yeni bir üyenin kabul edilmesi, bireysel olarak üye devletlerin yeni topluluğa karşı tutumlarını temsil etmekte, ancak bu durum uluslararası toplumun merkezi bir organı tarafından yeni üyenin bir devlet olarak tanınmasına yönelik kolektif bir eylemi içermemektedir (Oppenheim, 1996:177-178). Yine de BM organları olarak BMGK'nın ve BM Genel Kurulu'nun kolektif karar alma mekanizmalarıyla, devletlerin kaderini etkileyecek durumlar yaşanmıştır. Genel Kurul'un 1948'de Kore Cumhuriyeti Hükümeti'ni onaylaması ve 1971'de Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Hükümeti temsilcilerini, Çin'in BM nezdindeki tek meşru temsilcisi olarak tanınması buna ilişkin örneklerdir.⁵² Yine mezkûr BM organları belirli bir ulusal kurtuluş hareketine gözlemci statüsü vererek o grubun, tanınmak için sesini duyurmasına yardımcı olabilmektedir (1996:178). Buna en güzel örnek 1974 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) gözlemci statüsünün verilmesidir⁵³ (UN General Assembly, 1974). 1998 yılında BM Genel Kurulu, FKÖ yerine, Filistin ibaresinin kullanılması kararını almıştır (UN General Assembly, 1998). Daha sonra ise Filistin'e BM'de “devlet” statüsü kazandırmak için Mahmut Abbas tarafından girişimler başlatılmıştır. Bu kapsamda, BM'ye tam üyelik için başvuran Filistin otoriteleri, 29 Kasım 2012 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamayla BM nezdinde “üye olmayan gözlemci devlet” statüsünü kazanmıştır (UN General Assembly, 2012). Böylece ilk başta BM nezdinde ulusal kurtuluş hareketi olarak görülen FKÖ, zamanla Filistin'in “devlet” statüsü kazanmasında etkili olmuştur.

⁵² Uygulamada BM'nin tanıma üzerindeki en önemli etkisi Tayvan'ın durumuna ilişkin olmuştur. Çin'in milliyetçi hükümeti, 1949'da Çin anakarasının tamamında iktidarı ele geçiren komünist güçler tarafından sürülmüştü. Anlaşmazlık tamamen siyasiydi ve Genel Kurul'da Batılı devletlerin çoğunluğa 1971'e kadar milliyetçi temsilcilerden yanaydı. Ancak 1971'de üyeler, ÇHC hükümetinin temsilcilerini “Çin'in BM'deki tek meşru temsilcisi” olarak tanımıştır (UN General Assembly, 1971). Tayvan ise hala çoğunluk tarafından tanınmayan bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir.

⁵³ 1998 yılında ise BM Genel Kurulu, FKÖ yerine, Filistin ibaresinin kullanılması kararını almıştır (bkz. UN General Assembly, 1998).

Ancak BM'ye kabulün tanıma anlamına gelip gelmeyeceği hususu tartışmalıdır. BM Şartı'nın 3. ve 4. maddeleri uyarınca BM'ye ancak devletler üye olabilmektedir. Bu bağlamda BM'ye üyeliğin devlet olma vasfıyla ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. BM'ye üye olan bir devlet, en azından üyeliği için olumlu oy kullanan üye devletler nezdinde yeni katılan devletin devlet olma kriterlerini sağladığına dair onayın bir göstergesi olabilecektir. Uygulamada da BM'ye üyeliğin, devlet olarak kabulün önemli bir ibaresi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak yine de BM'ye üye olmasına rağmen gerek BM'nin diğer üye devletleri gerekse BM'ye üye olmayan devletler tarafından tanınmayan devletler mevcuttur. Örneğin BM üyesi İsrail, BM üyesi olan 160 devlet tarafından tanınırken Afganistan, Cezayir, Bahreyn, Küba, Cibuti gibi 32 BM üyesi tarafından tanınmamaktadır. Aynı şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımayan BM üyeleri de mevcuttur. Yine de çoğunluk tarafından tanınmayan devletlerin BM'ye üye olması kolay değildir. Kısacası BM'ye kabul, bazı devletler tarafından tanınmamasına rağmen, yeni bir üyenin uluslararası topluma dâhil olmasında etkili olacaktır.

Dugard (2013), BM üyelik prosedürlerine kabul yoluyla toplu tanınmanın güçlü bir savunucusudur. Devletlerin uluslararası tüzel kişiler olarak varlıklarının bu yolla güvence altına alındığını iddia etmektedir. Uygulamada, devletler veya devlet olarak kabul edilmek isteyen oluşumlar, BM üyeliği için başvuruda bulunmaktadırlar. Bu başvuru, BM'ye üye tüm devletlerin, üyelik için başvuran bir oluşumun statüsü hakkında bir pozisyon almaya çağrıldığı anlamına gelmektedir. BM Şartı'nın mezkûr 4. maddesi bunu açık bir şekilde ifade etmektedir. 9 Temmuz 2011 tarihinde Güney Sudan, ana devleti Sudan'ın rızasıyla bağımsızlığını ilan etmiş; 14 Temmuz 2011 tarihinde ise BM'ye üye olmuştur. Çoğu devlet Güney Sudan'ı bireysel olarak tanımaktan ziyade, Güney Sudan'ın BM'ye kabulü için olumlu oy kullanarak Güney Sudan'ın uluslararası tüzel kişiliğe sahip olduğu gerçeğini kabul etmiştir (2013:64).

Hillgruber (1998) ise Oppenheim'in kurucu tanıma görüşünü öne sürerken eksik kalan kurumsal mekanizmanın BM üyeliğine kabul edilme yoluyla sağlandığına ilişkin radikal bir iddiada bulunmaktadır. Yine Vidmar (2019:220) toplu tanıma yoluyla bir yapının yasal statüsüne ilişkin şüphelerin ortadan kaldırılabileceğini savunmaktadır. Yeni bir devletin uluslararası topluma (bunun yasal tezahürü BM'dir) kabul süreciyle diğer devletler, üyelikten doğan karşılıklı hak ve yükümlülüklerin

geçerliliğine itiraz etme hakkına sahip olamayacak ve böylece yeni oluşumların devletliğini sorgulayamayacaktır.

Buna karşılık Raic (2002:47) ise kurucu teoriye destek anlamına gelebileceği nedeniyle BM'ye kabul yoluyla tanımanın kolektifleşmesini reddetmektedir. Böyle bir ön kabulün, herhangi bir BM üyesi devletin, BM'ye yeni üye olarak kabul edilen oluşumu, otomatik olarak tanımakla yükümlü hale getireceğini ifade etmiştir. Ancak, çağdaş uluslararası hukukta böyle bir zorunluluk yoktur. Bu nedenle, tanımanın birkaç devlet tarafından aynı anda verilebilmesi mümkün olsa da BM'ye üyelik üzerinden tüm üye devletlerin yeni oluşumları tanımalarının zorunlu bir hale getirilmesi şimdilik mümkün gözükmemektedir. Bunlara ek olarak BM Genel Sekreteri 1950 yılında şu uyarıda bulunmuştur: *“BM'nin ne yeni bir devleti ne de mevcut bir devletin yeni hükümetini tanıma yetkisi vardır. BM tarafından toplu tanıma kuralını oluşturmak için ya Şart'ta bir değişiklik ya da tüm üyelerin bağlı kalacağı bir antlaşma gerekmektedir”* (UN Security Council, 1950).

Kolektif tanımaya ilişkin diğer bir önemli gelişme ise Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanmıştır. AB görüş farklılıklarına son vermek için bölgeye diplomatik müdahalede bulunmuş, kolektif tanıma kurumundan yararlanmıştır. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde Oluşan Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber yayınlayan Avrupa Topluluğu, üye devletlerin tanınması için Topluluk üye devletlerini tek sesliliğe davet etmiştir. Buna göre, üye devletler, klasik tanıma kurumunun uygulamasını takip ederek, diğer bir deyişle kendi kişisel tanıma yetkilerinden ayrılmayarak, kolektif bir şekilde Avrupa'da oluşan yeni devletleri tanıyacaktır. Burada tanıma işlemi yapılırken Avrupa değerlerine olan vurgu ve ortaya çıkan yeni devletlerin bu değerlere uyum sağlamasına ilişkin talepler dikkat çekicidir. Bu girişim son zamanlarda kolektif tanımaya ilişkin önemli bir örnektir.

Lauterpacht'ın tanıma yükümlülüğü görüşü kendi zamanının uygulamasıyla çelişiyor gibi gözükse de devletlerin tanıma konusunda daha az takdir yetkisi kullandığı günümüz koşullarında politik veya ekonomik çıkarlar doğrultusunda, kolektif veya çok taraflı bir tanıma sürecinin olduğunu söylemek mümkündür. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, Batı Avrupa devletlerinin uygulamaları bu kaymaya örnek olarak gösterilebilecektir (Grant, 1999:197).

2.5. Tanınmama Durumu (*Non-recognition*) ve Hukuki Sonuçları

Uygulamada, devlet olma koşullarının tamamını karşılamasına rağmen tanınmayan devletler mevcuttur. Diğer taraftan devlet olma kriterlerini tamamıyla karşılamadığı halde tanınan devletler de vardır. Yalnızca devlet olma koşullarını yerine getirmek, bir varlığı uluslararası hukukun öznesi kılmak için yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla tanınmama durumu; tanınmayan devleti, tanımayan devletlere karşı hak ve yükümlülüklerden yoksun bırakmaktadır. Diğer bir deyişle bu devletler arasında uluslararası hukuk işletilememektedir. Yeni bir devletin tanınmaması, kurucu teorisyenler için bir sorun oluşturmaz; çünkü tanınma statü yaratıcı olarak görülür, tanınmama (ya da daha doğrusu tanımanın gerçekleşmemesi) statü engelleyici etkiye sahiptir (Talmon, 2005:102). Bu nedenle kurucu teori, tanınmayan devletleri, uluslararası hukuk kapsamındaki sorumluluklarını uygulamaktan aciz olarak nitelendirmektedir. Bu bakış açısı, tanınmayan devletlerin uluslararası hukukun bir öznesi halini alamaması ve uluslararası hukukta hakları olmadığı anlamına gelecek; tüm uluslararası yasal yükümlülüklerden muaf oldukları düşüncesini doğuracaktır. Ancak uygulamaya baktığımızda, tanınmayan devletlerin, defalarca uluslararası saldırı iddialarından ve uluslararası hukuk kapsamındaki diğer yasa dışı eylemlerden dolayı kınandıklarını söyleyebiliriz (Brownlie, 1982).

Açıklayıcı görüş altında ise tanıma işlemi, statü onaylayıcı bir etkiye sahip kabul edilirse; yalnızca nesnel olarak yasal bir durumu, başka bir deyişle bir devletin varlığını doğrulamaktadır. Buna paralel olarak tanınmama durumunda gerçek bir devletin bulunmaması gerekecektir. Bu durum, kolektif olarak tanınmayan devletler söz konusu olduğunda, açıklayıcı teorisyenlerinin bir devletin var olmadığını kanıtlamak için neden çaba sarf ettiklerini açıklamaktadır. Çünkü böyle bir devlet gerçekten var olsaydı, açıklayıcı görüşü savunanlar, bu devletin tanınmamasını ve özellikle devlet olmanın doğasında bulunan haklarının alıkonulmasını haklı gösterememe ikilemiyle karşı karşıya kalacaklardı (Crawford, 2006:160). Diğer bir ifadeyle, açıklayıcı görüş kapsamında tanıma bir devlet yaratamayacaksa, tanımanın kolektif olarak durdurulması neden gerekli görülmektedir (Vidmar, 2019:223)?

Kolektif olarak tanınmayan devletler, devlet olmanın üç klasik kriterini de karşıladığından, açıklayıcı teorisyenler, tanınmamayı, devletlerin yaratılmasında uluslararası hukukun temel normlarının ihlalinin meydana geldiğini işaret ederek

açıklamaya zorlanmışlardır. Sömürge yönetimi dışındaki halkların kendi kaderini tayin hakkı iddiası, ırk ayrımcılığına dayalı yönetimler veya güç kullanımı yoluyla toprak edimi bu ihlallere örnektir. Bu ihlaller devletliğin önünde engeller olarak görülmüştür. Zaman zaman ise devletliğe ilişkin ek kriterleri karşılayamama (ırk ayrımcılığına dayalı yönetimler veya insan haklarına aykırı devlet uygulamaları) üzerinden devletlerin, devlet olma iddiaları reddedilmiştir (Talmon, 2005). Devletlik için ek yasal kriterlerin varlığı şüphelidir. Aynı zamanda devletlerin yaratılması sürecinde uluslararası hukukun ihlali, yeni devletin hükümsüzlüğüne neden olmamaktadır. Uluslararası hukuku ihlal ederek oluşan bir devleti geçersiz kılan hiçbir uluslararası teamül hukuku kuralı yoktur (Vidmar, 2012). Hatta BM Genel Kurulu veya BMGK bir bağımsızlık beyanını geçersiz kılsa bile bahse konu devleti geçersiz kılamaz. Çünkü açıklayıcı görüş altında bir devlet varsa ve devlet olarak yasal statüsü diğer devletler tarafından tanınmasına bağlı değilse, devletin varlığı yalnızca fiili durumdan kaynaklanıyorsa o zaman tanınmamanın beyana dayalı olması mümkün gözükmemektedir. Nesnel yasal durum (bir devletin varlığı), bu durumda teyit edilmiş yasal duruma, diğer bir deyişle bir devletin yokluğuna tekabül etmeyecektir. Bu nedenle uluslararası hukuka aykırı olarak kurulmuş bir devletin tanınmaması ne kurucu ne de açıklayıcı bir etkiye sahiptir (Talmon, 2005:143-144).

Bu durumda akla şu soru gelmektedir. O zaman devletler niçin tanımama doktrinine başvurmaktadır. Talmon (2005), yasa dışı olarak oluşturulmuş etkili bir varlığın kolektif olarak tanınmaması çağrısına, yalnızca böyle bir varlığın tanınma yoluyla bir devlet haline gelebileceği durumlarda başvurulduğunu savunmaktadır. Ancak açıklayıcı teorisyenlerin bunun böyle olmadığını yeterince kanıtlayamadığını iddia etmektedir. Açıklayıcı görüşü savunanlar, tanımamanın, bir devletin kurulması sürecinde uluslararası hukukun ihlaline bir tepki olarak kullanıldığını düşünmektedir. Ancak devletlerin tanınmaması yalnızca bir tepki olarak görülemez. Çünkü tanımama, uygulamada birçok yasal sorunu beraberinde getirmektedir.

Uygulamada, tanımamanın sonucu olarak uluslararası özel hukuku ilgilendiren meselelerde nasıl hareket edileceği üzerine birtakım soru işaretleri vardır. Bunlar vatandaşlık ve diplomatik koruma, dokunulmazlık, yabancıların durumu, mülkiyet hakları, kanunlar ihtilafı kurallarının uygulanması, mahkemelerin milletlerarası yetkisi ve yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi gibi hususlardır (Özkan,

2017:1). Bunların içinde en önemlisi devletlerin vatandaşlarının sahip olduğu diplomatik koruma hakkının akıbetidir. Devlet ve kendi ülkesi içinde bulunan insanları birbirine bağlayan vatandaşlık müessesesi sayesinde vatandaşlar, kendi devletlerinin korumasına ve uluslararası hukukun öngördüğü farklı imtiyazlara sahiptirler (Shaw, 2018:471). Tanımanın olmadığı durumlarda bu imtiyaz tehlikeye düşmektedir.

Diplomatik koruma bir devletin vatandaşlarının diğer devletlerin haksız fiillerine karşı korunması anlamına gelmektedir. Uluslararası Hukuku Komisyonu'nun Diplomatik Himayeye İlişkin Taslak Metni'nde diplomatik himaye; *“bir devlet tarafından, diplomatik yoldan veya diğer barışçıl çözüm yollarıyla, bir başka devletin uluslararası hukuka aykırı eylemi tarafından kendi vatandaşı olan bir gerçek veya tüzel kişiye verilen zarar için diğer devletin sorumluluğuna, bu sorumluluğun uygulanması amacıyla başvurulmasını içermektedir.”* şeklinde tanımlanmıştır. 2010 tarihli Diallo Davası'nda⁵⁴, Gine Cumhuriyeti vatandaşı olan Diallo'nun haklarının Demokratik Kongo Cumhuriyeti tarafından ihlal edildiğine karar kılınmıştır. UAD, Viyana Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi'nin 36. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendine aykırı hareket edildiğini⁵⁵ belirterek insan haklarının UAD tarafından korunması adına önemli bir karara adım atmıştır. UAD, âdil yargılanma hakkı ihlâl edilerek haddinden fazla bir süre tutuklu bırakılan ve hukuka uygun olmayan biçimde 32 yıldır ikamet ettiği ülkeden sınır dışı edilen Diallo'nun manevi zarara⁵⁶ uğradığına hükmetmiştir.

⁵⁴ Gine Cumhuriyeti ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti arasındaki bu davada, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde ikamet eden Gine vatandaşı Ahmadou Sadio Diallo, bu devlette hisselerinin çoğunluğunun kendisine ait olduğu iki şirket kurmuş fakat belli bir süre sonra Kongo Cumhuriyeti tarafından tutuklanarak sınır dışı edilmiştir. Gine egemen bir devlet olarak, vatandaşı Diallo hakkında alınan bu tedbirlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu, Diallo'nun tutuklu olduğu süre boyunca insanlık dışı muamelelere maruz kaldığını, konsüler yardım alma hakkının olmasına rağmen Kongo Cumhuriyeti tarafından bu hakkın Diallo'ya sağlanmadığını ve sınır dışı edilmesinin sonucu olarak vatandaşının şirketlerine bağlı mülkiyet hakkının ihlâl edildiğini belirterek diplomatik koruma müessesesi işletmek suretiyle UAD'a başvurmuştur (bkz. Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo, 2010).

⁵⁵ Sözleşme'nin ilgili maddesi *“İlgili talep ettiği takdirde, kabul eden devletin yetkili makamları gönderen devletin bir uyruğunun gönderen devlet konsolosluğu görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde gözaltına alınmasından vakit geçirmeksizin söz konusu konsolosluğu haberdar edeceklerdir. Tutuklanmış, hapsedilmiş veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde gözaltına alınmış olan kişiden konsolosluğa hitaben sadır olmuş her türlü haber, kaza, anılan makamlarca derhal konsolosluğa intikal ettirilecek ve yine bu makamlar, bu bentle tanınmış olan haklar hakkında ilgili kişiye gecikmeksizin bilgi vereceklerdir.”* ifadesini içermektedir (UN Vienna Convention on Consular Relations, 1963).

⁵⁶ Söz konusu davada UAD, “maddi olmayan zararın, ruhsal acı, davacının duygularına verilen hasar, küçük düşürme, mahcup edilme, şeref ve haysiyetini zedeleme, toplum içindeki sosyal konumun sarsılmasına ve kaybolmasına sebebiyet verme veya itibarını sarsma gibi eylemler” sonucu ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo, 2010).

Manevi zarar kavramını ayrıntılı bir şekilde tartışan Divan, uyuşmazlığa konu olan uluslararası haksız fiilin devlet nezdinde doğurduğu dolaylı manevi zararın maddi yöntemlerle giderilmesinde önemli bir adım atmıştır (Pirim, 2016:352-353).

Bu durumda Gine Cumhuriyeti'nin tanınan bir devlet olması nedeniyle UAD makamları önünde haksız fiile ilişkin hak arayışında olması makul gözükmemektedir. Ancak aynı durumun tanınmayan devletler için imkân dâhilinde olması söz konusu değildir. Örneğin KKTC vatandaşının, GKRY nezdinde uğradığı haksız fiil nedeniyle UAD'da dava açması ihtimal dâhilinde değildir. Öncelikle bahse konu iki devlet birbirini tanımamaktadır, uluslararası toplum nezdinde "Kıbrıs Cumhuriyeti" her iki kesimin temsilcisi olarak kabul edilmektedir ve KKTC devlet olarak tanınmamaktadır. Bu nedenle tanınmayan devletlerin uluslararası alanda vatandaşları adına diplomatik koruma müessesine başvurması zor görünmektedir.

Uluslararası hukuka göre, tanınmamış devletler diğer devletlerin mahkemesinde yargılanamaz. Tanınmayan devletler, uluslararası hakemlik ve yargı organlarına başvurmakta sıkıntı yaşayabilirler. Ancak İngiltere ile Arnavutluk arasındaki Korfu Boğazı meselesi İngiltere'nin Arnavutluk'u tanımamasına rağmen UAD'ın önüne gelmiştir.⁵⁷

Yabancı bir ülkede devlet ve hükümet mallarının mülkiyetini talep etme hakkı genellikle tanınmayan bir hükümete verilmez. Tanınmayan yapıların, tanınmadıkları ülkelerde, siyasi, ekonomik ilişkilerini yürütmek üzere diplomatik temsilciliklere benzer ofisler açabildiği bilinmektedir. Örneğin KKTC'nin İtalya'nın başkenti Roma'da diplomatik düzeyde olmayan temsilciliği bulunmaktadır. Ancak olağan diplomatik temsilciliklerden farklı olarak bu tür yapıların diğer devletlerde açtığı ofisler, kira sözleşmeleri üzerinden yürütülmektedir. Diğer bir deyişle ilgili ülkede tanınmayan bu yapıların o ülkede açtığı temsilciliklerin mülkiyetini satın alma hakkı bulunmamaktadır.

⁵⁷ Söz konusu davanın sebebi iki ülkenin Korfu Boğazı üzerinde sahip olduğu egemenlik hakkına ilişkin anlaşmazlıklardır. 1946 yılının Mayıs ayında Korfu Boğazı'nın Arnavutluk kısmından geçerken, İngiliz savaş gemisine kıyıda ateş açılmıştır. Aynı yılın Ekim ayında ise Boğaz'ın yine bu kısmından geçen İngiliz savaş gemisi, Arnavutluk tarafından döşenen mayınlara çarparak hasara uğramıştır. Bu kapsamda, Korfu Boğazı'nın uluslararası seyrüsefere açık bir boğaz olduğunu iddia eden İngiltere tarafından UAD'da Arnavutluk'a karşı dava açılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. The Corfu Channel Case (Preliminary Objection), 1948; Corfu Channel Case (Merits), 1949; Corfu Channel Case (Assessment Of Amount Of Compensation), 1949).

Ayrıca tanınmayan devletlerin yasa, hukuki işlem ve kararlarının tanınmasına ilişkin olarak, ulusal mahkemelerin içtihatları arasında birlik yoktur. Ancak uluslararası içtihat, tanınmayan devletlerin, diğer ülke vatandaşlarının mülkiyet haklarına yönelik düzenlemelerine karşı daha korumacı yaklaşmaktadır. Örneğin tanınmamış bir devlet olan KKTC'deki Rum mallarıyla ilgili AİHM'e Türkiye aleyhine açılan davalar dikkat çekicidir. Bu davalardan ilki Loizidou davasıdır⁵⁸ ve bu davayla Türkiye, KKTC'de etkin kontrol işleten bir devlet olarak tazminat ödemeye zorlanmıştır.⁵⁹ Bu kapsamda, Mahkeme, uluslararası hukukta hâkim olan devletlerin sorumluluğuna dair prensipleri dikkate alarak hukuka uygun olup olmamasına bakmaksızın devletlerin askeri operasyonlar neticesinde kendi ülkesi dışındaki bir alanda etkin kontrolü sağlaması halinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) öngörülen hak ve özgürlükleri bu alanda da korumak zorunda olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu noktada etkin kontrolün doğrudan taraf devletin askeri gücü veya taraf devletin kurduğu kendisine bağlı yerel yönetim vasıtasıyla sağlanması arasında herhangi bir sorumluluk farkının olmadığını belirtmiştir (Gündüzler, 2016:34-35). Mahkeme, Türkiye'nin KKTC'de aktif görevler ifa eden çok sayıda askeri birliğinin bulunduğundan hareketle, Türkiye'nin KKTC toprakları üzerinde etkin kontrolü olduğuna, KKTC'nin Türkiye'ye bağlı bir yerel yönetim olduğuna ve bu nedenle KKTC'nin politikalarından Türkiye'nin sorumlu tutulabileceğine hükmetmiştir.

Görüldüğü üzere, buradaki sorun KKTC'nin bağımsız devlet olarak tanınmamasından ötürü, Avrupa Konseyi'nin (AK), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tarafı olarak Türkiye'yi veya "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında GKRY'yi kabul etmesidir. Bu nedenle bireyler iç hukuk yollarını tükettikten sonra

⁵⁸ Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı askeri müdahale sonucunda, (bu müdahale yasal veya yasa dışı olabilir) o bölgede etkin kontrolü olduğu var sayıldığından, sorumluluğu gündeme gelmiştir. Türkiye ise, 1985 KKTC Anayasası'nda yer alan madde 159'a dayanarak, KKTC tarafından kamulaştırma yapıldığını ve Loizidou'nun mülkiyet hakkında devam eden bir ihlalin olmadığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine AİHM, "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin uluslararası düzeyde tanınan tek hükümet olduğunu söyleyerek KKTC'yi uluslararası hukuk kapsamında bir devlet olarak tanımadığını ifade etmiştir (The European Court of Human Rights, 1998).

⁵⁹ Sonrasında Türkiye aleyhine artan davalar neticesinde tazminat konusunu çözmek için AİHM, KKTC bünyesinde tazminat komisyonunun kurulmasına karar vermiştir. Xenides - Arestis davasında iç hukuk mekanizması olarak kurulan Taşınmaz Mal Komisyonu (TMK) incelenmiş ve eksikliklerinin giderilmesi halinde iç hukuk yolu olarak sayılabileceğine karar kılınmıştır. Yine bu davada Mahkeme, Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri kontrolü nedeniyle sorumluluğun Türkiye'ye ait olacağını yinelemiştir. Demopoulos ve diğerleri davasında AİHM, başvuruda bulunan mülk sahiplerinin iç hukuk yollarını tüketmemesi nedeniyle davanın reddedilmesi gerektiğine; bir başka ifadeyle TMK'nin artık, AİHM nezdinde bir iç hukuk yolu olduğuna karar kılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Eskimuhtaroglu ve Bozkurt, 2020; Kaçmaz, 2008).

bile, Sözleşme'nin ihlali nedeniyle olan başvurularını KKTC aleyhine yapamayacak, Türkiye ve GKRY aleyhine yapabileceklerdir. Ayrıca AİHM, KKTC'nin yaptığı hukuki işlemlerin tanınmasına ilişkin genel bir teori oluşturmaktan kaçınmış; KKTC gibi tanınmayan yönetimlerin sadece doğum, ölüm ve evlenme kaydı gibi işlemlerinin uluslararası hukuk tarafından tanındığına işaret etmiştir (Gündüzler, 2016:34). Bu kararlar KKTC'nin bağımsız bir devlet olduğuna ilişkin iddiaları zayıflatmaktadır. Ancak Necatigil (1999:156), AİHM'in KKTC'yi Türkiye'nin bir alt yönetimi olarak görmesini tanımanın beyan edici görüşüne ters olduğunu belirterek KKTC'nin devlet olma şartlarını yerine getirdiğini ve Türk ordusunun adadaki varlığının KKTC'nin devlet olma vasfını engelleyemeyeceğini ifade etmiştir.

Bununla birlikte, bir devletin tanınmaması, tanınmanın hukuki kişiliğin asli unsuru olduğu durumlar dışında, bu oluşumun uluslararası hukuk önünde haklardan ve ödevlerden mahrum kalacağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Genel olarak, bir devletin siyasi varlığı diğer devletler tarafından tanınmasından bağımsızdır ve bu nedenle tanınmayan bir devlet uluslararası hukuk kurallarına tabidir. Tanınmayan devletin kuvvet kullanma kısıtlamalarından muaf olduğunu düşünmemek gerekecektir. Ayrıca bu devletlerin toprakları sahihsiz (*terra nullius*) değildir. Uluslararası antlaşmalara tanımadıkları devletlerle birlikte imza atan devletler, tanımadıkları bu devletlerin bahse konu sözleşmeye bağlı olduğunu varsaymak durumundadır. Örneğin, Birleşik Krallık, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni tanımadığı zamanda bile, söz konusu devletin 1963 Nükleer Test Yasağı Antlaşması'nı imzalamasıyla Sözleşme'ye bağlı olduğunu varsaymıştır.

Kısacası tanınmama, diplomatik ilişkilerin bulunmaması nedeniyle, tanınmayan devleti, haklarını iddia etmek konusunda veya diğer devletleri uluslararası hukuk uyarınca ödevlerini yerine getirmek konusunda etkileyebilir; ancak bu tür hak ve ödevlerin varlığını inkâr edemeyecektir (Shaw, 2018:334).

Tanınmama durumu, statükoyu sonsuza kadar korumak amaçlı değildir; genellikle uluslararası hukuka aykırı bir eylemin yol açtığı durumu tersine çevirmek amacıyla yapılmaktadır. Gerçek durumu önceki durumla değiştirmek, ana devletin yasal hükümetinin veya sömürgeci gücün, tanınmayan devletin topraklarıyla ilgili yetkilerini kullanmaya devam etmesine izin verecektir. Devletin yasal statüsünün reddi, yalnızca takdire bağlı ilişkilerin durdurulmasından daha farklı bir durumdur.

Diğer bir deyişle devletler hâlihazırda yeni kurulmuş devletleri tanımama veya herhangi bir ilişkiye girmeme yoluna gidebilir. Ancak burada bahsedilen “tanımama” doktrini daha farklıdır ve içinde bir yaptırım barındırmaktadır (Warbrick, 2000). Yine de devletin yasal statüsünün saklı tutulması, tanınmayan devletin geçersiz sayılacağı anlamına gelmez.

Bu kapsamda uluslararası hukukun en etkin mekanizması olarak görülen BMGK tarafından yasadışı işgal yoluyla kurulduğu iddia edilen devletlerin tanınmaması için örnek kararlar alınmıştır. KKTC’nin tanınmamasına ilişkin karar bunlardan biridir. Türkiye’nin sözde işgali neticesinde KKTC’nin varlık deklarasyonu kabul görmemiştir. KKTC’ye yönelik müdahalenin nedenine odaklanmak yerine KKTC’nin nasıl ilan edildiğine odaklanan devletler, tanımayı, KKTC’nin iddialarına set koymak için etkili bir şekilde kullanmışlardır. Buna rağmen devletler, uluslararası çıkarlarına paralel olarak hakkında tanınmama kararı çıksa dahi tanımak istedikleri devletleri tanıyabilmektedir. Yine KKTC örneğinde Türkiye, KKTC’yi devlet olarak tanımaktadır. Ancak bu tanımın KKTC’nin varlığına ilişkin tartışmaları ne kadar bertaraf ettiği ayrı bir tartışma konusudur.

Diğer taraftan tanınmayan devletler, kendi toprakları üzerinde fiilen otorite kullandığı sürece, tanımayan devletler gerçeklere gözlerini tamamen kapatamayacaklardır (Talmon, 2005:147). Bu durum uluslararası alanda kullanılan terminolojiye de yansımaktadır. Örneğin hem devletler hem de BM, KKTC’ye ilişkin “Kıbrıs Türk makamları” veya “fiili Kıbrıs Türk yönetimi” ibarelerini kullanmaktadır. Avrupa Topluluğu Komisyonu, “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin üyelik başvurusuna ilişkin yaptığı açıklamalarda ve BM İnsan Hakları Uygulamalarına İlişkin Ülke Raporlarında adanın kuzey kesiminin fiili otoritelerine atıfta bulunmuştur (bkz. Reports of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus 1994, 1996, 1998; the Council of Europe’s Parliamentary Assembly Recommendations, 1995). Kullanılan dil; uluslararası toplumun Kıbrıs Türk makamlarını sözde işgalci güç Türkiye’nin organları veya alt organları olarak görmediğini, KKTC’nin ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Talmon (2005:147-148), tanınmayan bu devletlerin statüsünü J. Spiropoulos’un “yerel *de-facto* hükümetler” terimiyle tanımlamıştır. Bu terim, tanınmayan devletlerin yasama, idare ve yargı gibi hükümetin tüm işlevlerini fiili olarak yerine getirdiğini

göstermektedir. Ancak bu terim, tanınmayan devletin kontrolü altındaki bölgenin mevcut bir devletin parçası olarak görülmeye devam ettiğini ve ana devletin hükümetinin hâlâ yasal hükümet olarak kabul edildiğini ifade etmektedir.

Tanınmamaya ilişkin devlet tutumlarına baktığımızda, bir devletin kuvvet kullanma veya tehdidi sonucu BM Şartı'nı ihlal eden oluşumları tanımaması gerektiğini savunan ABD'nin açık bir tanımama prosedürü bulunmamaktadır. Ancak ABD Yabancı İlişkiler Kanunu *Restatement III* 205. maddesine göre, devlet olarak tanınmayan birimlerin ABD mahkemesine başvurusu reddedilmektedir. ABD'de tanımama konusundaki Başkanlık kararları federe devletleri ve mahkemeleri de bağlamaktadır (Shaw, 2018:342-343). Konuya pragmatik yaklaşan Birleşik Krallık da tanımama doktrinine sahip değildir, ancak yine de tanımama konusunda uluslararası hukukun prensiplerini takip ettiğini iddia etmektedir. Avustralya hükümeti ise BMGK gibi bağlayıcı bir otoritenin kararı dışında tanımama zorunluluğunu kabul etmemektedir. Yunanistan, BMGK kararı dışında hukuka uygun olmayan kuvvet kullanımı veya diğer şiddet yollarıyla elde edilen bağımsızlık ilanlarının tanınmaması zorunluluğu olduğunu kabul etmiştir. (Özkan, 2017:9-11).

Tanımama, söz konusu eylem veya durumun uluslararası hukuka aykırı olduğu veya devletlerin yasallığının şüpheli olduğu durumlarda bir yaptırım mekanizması olarak kullanılabilir. Durumun veya fiilin tanınmasının engellenmesi halinde, böyle bir fiil veya durum, tanımayan devletlerin mahkemeleri nezdinde hukuka aykırı bir hale gelecektir. Bu nedenle, tanımayı reddeden devletlerin sayısı ne kadar fazlaysa, bu tür bir durum veya fiilin yasa dışı kalması o kadar yüksek olacaktır (Mugerwa, 1968:278).

Özetle uluslararası hukuka aykırı bir fiil, bir devletin kurulmasına engel teşkil etmeyecek ve fiilen var olan bir devlet, tanınmadan bağımsız olarak, yalnızca varlığı temelinde hukuki bir devlet statüsü kazanacaktır. Bir devletin yaratılması tek başına tanımama ile ortadan kaldırılamayacak ve bu nedenle tanınmamanın statü yok edici etkisi olamayacaktır. Bununla birlikte tanımama ile devlet olmanın doğasında var olan haklardan yeni bir devlet mahrum bırakılabilecektir. Bu kapsamda, tanınmamanın olumsuz, yani statüyü reddeden bir etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Talmon, 2005:180).

2.5.1. Stimson Doktrini (Kolektif Tanımama)

Stimson Doktrini, Mançurya'nın Japonya tarafından işgal edilerek bağımsızlığını ilan etmesiyle ortaya çıkmıştır. Mançurya Devleti olarak adlandırılan bu devleti ilk olarak, tabiatıyla Japonya tanımıştır. Bu durumu kabul etmeyeceğini açıklayan ABD Dışişleri Bakanı Stimson, Japonya'nın işgalini kanunsuz işgal olarak tanımlamış,⁶⁰ böylece tanımama doktrini (*non-recognition*), onun adıyla anılmaya başlanmıştır. Kanunsuz işgal ve bu işgallerin doğurduğu fiili sonuçları tanımama üzerine kurulu Stimson Doktrini, o dönemde MC Genel Kurulu tarafından da benimsenmiştir.

Aslında doktrin, daha eski zamanlarda Amerikan kıtasında uygulanmaktaydı. Uluslararası ilişkilerde fetih yoluyla toprak kazanımının engellenmesine yönelik en erken girişim, Orta ve Güney Amerika'daki İspanyol kolonilerinin bağımsızlıklarını ilan ettiği 19. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanabilmektedir. Bu dönemde ortak sınırları düzenlemenin bir yolu olarak sömürgecilğe hizmet eden *uti possidetis juris* kuralı⁶¹ (neye sahipsen ona sahip kal) benimsenmiştir. Bu ilkeye dayanarak, İspanyol İmparatorluğu'nun bağımsızlık zamanında Orta ve Güney Amerika'da var olan idari bölümlerinin, yeni devletlerin sınırlarının temelini oluşturduğu kabul edilmiştir (De Aréchaga, 1983:45-46). Böylece birbirlerinin topraklarına karşılıklı saygı göstermeyi taahhüt eden bu devletler, o dönemde uluslararası hukukta meşru kabul edilen fetih hakkını ortadan kaldırdıklarını ilan etmişlerdir.⁶² Stimson Doktrini sonrasında da zor

⁶⁰ Sovyetler Birliği ile ABD'nin başka sorunlarla uğraşmasını fırsat bilen Japonya, 1931 yılında Mançurya'nın işgaline başlamıştır. 1932 yılında bölgeyi denetim altına alan Japonya, bağımsız bir Mançurya devletini kurmuştur. Çin ise bu açık saldırıya karşı Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Ancak MC, protestoların ötesine geçmemiştir. Bu işgal, Washington Deniz Silahları Konferansı ile askıya alınan kuvvet mücadelesini yeniden başlatarak Uzak Doğu'da Japonya, ABD ve SSCB arasında bir hesaplaşma alanı yaratmıştır. (Sander, 2010:70-71). Hatta Japonya'nın Mançurya'yı işgali İkinci Dünya Savaşı'na giden yolun kilometre taşlarından biri olmuştur (Hobsbawn, 2014:47).

⁶¹ Latin Amerika'daki bağımsızlık süreçleriyle ilişkilendirilen *uti possidetis juris* ilkesi esasen ilk olarak Amerikan bağımsızlık savaşı sırasında gündeme gelmiştir. ABD söz konusu ilkeyi, İngiltere ile varılan bir uzlaşının temeli olarak önermiştir (Fabry, 2010:66). Bu ilkeye göre sömürge idaresinden kurtularak kurulan yeni devlet, sömürgeci devlet tarafından daha önceden belirlenmiş olan iç idari yapının sınırları içinde bağımsızlık kazanmakta ve bu mekânsal alanda egemenlik haklarını kullanabilmektedir. Kısacası, bu ilke sayesinde sömürgeci gücün iç sınırları yeni bağımsızlığını kazanan devlete aktarılacak mevcut sınırlar korunmakta ve böylece bu sınırlar, yeni kurulan devletin uluslararası sınırları haline gelmektedir (bkz. Çakır, 2022:597).

⁶² 1820'lerde başlayan girişimler, toprak değişikliklerinin tanınmamasına ilişkin meşru bir görev oluşturmaya çalışan ilk antlaşmanın 1856'da Pan Amerikan Konferansı'nda imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Latin Amerika dünyasının fetih yoluyla toprak kazanımını yasaklama çabalarına rağmen, Şili, Peru ve Bolivya arasındaki 1879-1883 yılları arasındaki Pasifik Savaşı sırasında Şili'nin ilhakçı eğilimleri süreci tıkamıştır. Bu uygulamalara karşı ABD Dışişleri Bakanı tarafından fetih

yoluyla elde edilen toprakların tanınmaması ilkesi, özellikle Pan-Amerikancılık altında Amerikan devletleri arasındaki birçok bildiriye veya açıklamaya yeniden konu olmuştur⁶³ (bkz. Korman, 1996).

Japonya'nın Mançurya'yı işgaliyle ilgili Japonya ve Çin'e yazmış olduğu bir notada ABD, 27 Ağustos 1928 tarihli Paris Paktı'na ve yükümlülüklerine aykırı yollarla ortaya çıkabilecek herhangi bir durumu veya antlaşmayı tanımayacağını belirtmiştir (Department of State US., t.y.). Stimson'a göre bu tanımama doktrini, yasallığın tesis edilmesinde ve haksız yere topraklarından men edilen devletlerin kendi topraklarını geri kazanmasında etkili olacaktır. Böylece baskı veya antlaşma ihlali yoluyla elde edilmeye çalışılan herhangi bir mülkiyetin veya hakkın bundan sonra meşruluğu önleneyecek; burada Çin örneğinde olduğu gibi mahrum bırakılan hakların ilgili devletlere geri verilmesinin önü açılacaktır. ABD tarafından bu formül, Japonya'nın da dâhil olmak üzere birçok devletçe savaşın bir ulusal politika aracı olarak kullanımının reddedildiği Briand-Kellog Paktı⁶⁴ veya Paris Paktı ile

hakkının kullanılmasının siyasi kargaşalara neden olacağı ve tazminat hakkı en geniş tahmini değerinin bile toprak kazanımıyla sübvansedilmemesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Ancak, sonrasında galip devlet Şili tarafından mağlup rakiplerine topraklarını parçalayan antlaşmalar dayatılmış, ABD hükümeti tarafından ise konuya ilişkin hiçbir işlem yapılmamıştır. 1890 yılında Washington'daki ilk Pan-Amerikan Konferansı'nda ABD, fetih yoluyla toprak kazanımının kaldırılması için bir öneride bulunmuştur. Konferans tarafından kabul edilen tavsiye kararında antlaşmanın devamı süresince savaş tehdidi altında veya silahlı bir kuvvet varlığında toprak devirlerinin Amerikan kamu hukuku uyarınca kabul edilebilir olmadığı ifade edilmiştir. 1925'te ise Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından hazırlanan ve 30 No'lu Proje olarak bilinen fetih sorunu üzerine bir taslak Pan-Amerikan Birliği'ne sunulmuş, gelecekte savaş yoluyla veya savaş tehdidi altında veya bir askeri işgal mevcudiyetinde elde edilen toprak kazanımlarının yasal olmayacağı bu yollarla gerçekleştirilen toprak edinimlerinin fiilen ve hukuken geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. Ancak 1927'de bu projenin sunulduğu Amerikan Hukukçular Komitesi, bu kararı bastırmıştır (Korman, 1996:234-238; Langer, 1947).

⁶³ Boliviya ve Paraguay arasındaki Gran Chaco Savaşı, diğer on dokuz Amerikan cumhuriyetinin 3 Ağustos 1932'de özellikle savaşan tarafların hükümetlerine hitaben Chaco Deklarasyonu'nu yayınlamasına neden olmuştur. Bildiri kısmen şunları içermekteydi: *"Amerikan ulusları, barışçıl yollarla elde edilmeyen herhangi bir toprak düzenlemesini veya işgal, silah zoruyla veya fetih yoluyla elde edilebilecek toprak kazanımlarının geçerliliğini tanımayacaklarını beyan ederler."* Ayrıca bu ilke 10 Ekim 1933 tarihli Saavedra Lamas Paktı'nda ve 1936 Barışın Sürdürülmesi için Amerikalılar Arası Konferans'ta da yer almıştır. Sonrasında 6 Mart 1945 tarihinde Meksika'da düzenlenen Amerika Kıtası Savaş ve Barış Sorunları Konferansı'nın Chapultepec Yasası olarak bilinen bildirisinin önsözünde, tanımama ilkesinin 1890'dan beri Amerikan devletleri sisteminde var olduğu teyit edilerek güç kullanma veya güç kullanma tehdidiyle elde edilen toprak kazanımlarının tanınmayacağı bir kez daha vurgulanmıştır (Korman, 1996:240-242).

⁶⁴ ABD ve Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nın onuncu yıldönümünde basına verdikleri kendi aralarında bir daha hiçbir zaman savaş yapmayacaklarını öngören demeç ile başlayan süreç Almanya, Japonya, İngiltere, İtalya, Çekoslovakya, Belçika ve Polonya'nın da katılımıyla daha büyük bir yapıya dönüşmüştür. Sonrasında ise Pakt'ın bütün ülkelere açık olduğu ilan edilmiş, 48 MC üyesi olmak üzere toplam 57 ülke bu Pakt'a katılmıştır. Pakt'ın temel amacı imzacı devletler arasındaki sorunların çözümünde savaşa başvurulmaması barışçıl yolların tercih edilmesidir (Çakmak, 2003:63-64; Möller, 1932).

ilişkilendirilerek geliştirilmiştir. Böylece herhangi bir devletin toprak bütünlüğünü bozacak şekilde güç kullanması yasa dışı olarak kabul edilmiştir.

Diğer taraftan fark edildiği üzere ABD, Briand Kellog Paktı ile Paris Paktı'na atıf yapmış, ancak Milletler Cemiyeti Misakı'na herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Bunun nedeni ABD'nin MC'ne üye olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim MC Misakı'nın 10. maddesi şunu içermektedir: *“Birlik'in üyeleri, Birlik'in tüm üyelerinin toprak bütünlüğüne ve mevcut siyasi bağımsızlığına, dış saldırılara karşı saygı göstermeyi ve korumayı taahhüt eder.”* Bu bakımdan işgal yoluyla kazanılan toprakların meşruiyeti MC Misakı açısından da sorunludur. Yine de birkaç hafta içinde, MC üyeleri, Japon hükümetine, Misak'ın 10. maddesine⁶⁵ istinaden herhangi bir Birlik üyesinin siyasi bağımsızlığında meydana gelecek hiçbir değişikliğin Birlik tarafından tanınmayacağına ilişkin 16 Şubat 1932 tarihli bir nota göndermiştir. Milletler Cemiyeti, böylece Amerikan tutumunu benimsemiş ve Stimson'ın notasının ötesine geçerek tanınmamayı tüm Birlik üyelerinin izlemesi gereken bir politika haline getirmiştir. Dahası Cemiyet, bunun takdir yetkisinden ziyade zorunluluk meselesi olduğunu bir kez daha belirterek bu politikayı üyelerine zorunlu kılan bir karar almıştır. Japonların Çin'e saldırısının kapsamlı bir soruşturması ve özel olarak atanan bir komisyon tarafından takip edilen gelişmelerin ardından Cemiyet, Şubat 1933'te Çin'in Mançurya üzerindeki egemenliğini kabul ederek Japonya'nın Mançurya'yı tanımasının yasadışı olduğunu doğrulamıştır (The League Special Assembly, 1933).

Lauterpacht'e (1947) göre Misak'ı ihlal eden bu işgalin tanınmaması, diğer Birlik üyelerinin toprak bütünlüğüne saygı gösterme ve koruma yükümlülüğünün asgarisini oluşturmaktaydı. Ancak bu asgari durum yeterli olmamış, Japonya bu işgalden vazgeçmek yerine MC'den ayrılmıştır. Böylece MC'nin yasadışı fiili durumu, yasal veya hukuki durumla uyumlu hale getirmek için büyük ölçekli zorlayıcı güç kullanımını gerektiren iradesinin yokluğu test edilmiştir. Bu durumda tanınmama, en iyi ihtimalle etkili olmayan bir yasal mekanizma, en kötü ihtimalle ise, kınanan ülkeyle barışçıl ilişkilere yönelik büyük bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır

⁶⁵ Misak'ın 10. maddesi şu şekildedir: *“Birliğin üyeleri, Birliğin tüm üyelerinin toprak bütünlüğüne ve mevcut siyasi bağımsızlığına veya dış saldırılara karşı saygı göstermeyi ve onları korumayı taahhüt eder. Bu tür bir saldırı durumunda veya bu tür bir saldırı tehdidi durumunda Konsey, bu yükümlülüğün yerine getirileceği araçlar konusunda tavsiyede bulunacaktır* (Covenant of the League of Nations, 1919).

(Borchard ve Morrison, 1941). Nitekim 1935'te İtalya'nın Etiyopya'yı, 1938'de ise Almanya'nın Avusturya'yı işgali MC'nin etkisizliğini bir kez daha göstermiştir.

BM Şartı ise tanımama yükümlülüğüne ilişkin herhangi bir norm içermemektedir. Bunun, BM sistemiyle kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın açık olarak yasaklanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. BM sistemi altında saldırganlık suçunun çok daha ağır yaptırımlarla cezalandırılacağı anlayışı hâkimdir. Yine de BM Genel Kurulu'nun "BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi" başlıklı 24.10.1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı kararında, açık bir şekilde bir devletin topraklarının BM Şartı'nın hükümlerine aykırı olarak kuvvet kullanımından kaynaklanan işgalin konusu olamayacağı, kuvvet tehdidi veya kuvvet kullanımından kaynaklanan hiçbir toprak ediniminin ise yasal olarak kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir (BM Genel Kurulu, 1970). Ayrıca BM Genel Kurulu'nun saldırı kavramının tanımına ilişkin 14 Aralık 1974 tarih ve 3314 (XXIX) sayılı Kararı'nın 5. maddesinin 3. fıkrası, saldırıdan kaynaklanan hiçbir toprak kazanımının meşru kabul edilmeyeceğini teyit etmiştir.⁶⁶

BM Güvenlik Konseyi'nin barışa yönelik tehditler bağlamında bağlayıcı kararlar alabilmesinden mütevellit, tanımamanın yaptırım olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Bu yaptırımların, her ne kadar BM'ye üye olmayan devletlere karşı uygulanabileceğine ilişkin soru işaretleri olsa da BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm çerçevesinde Rodezya ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne (YFC)⁶⁷ BM üyesi olmadıkları halde yaptırım uygulamıştır. Bununla birlikte, Rodezya dışında, BMGK tanımama çağrısını hiçbir zaman açıkça Şart'ın VII. Bölümü'ne dayandırmamıştır. Rodezya olayında dahi, ilk etapta bağlayıcı olmayan bir kararla tanımama çağrısında bulunulmuş, dört yıldan fazla bir süreden sonra bu karar, Şart'ın VII. Bölümü'ne dayandırılmıştır. Genellikle tanımama çağrısı, resmi bir BM kararında yer almamakta, bunun yerine Konsey üyeleriyle gayri resmi istişareler sonrasında BMGK Başkanı tarafından yayınlanan bir bildiride bulunmaktadır. Bu tarz başkanlık

⁶⁶ 1974 tarihli Saldırının tanımına ilişkin Bildiri'nin 5. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: "*Saldırıdan kaynaklanan (ileri gelen) hiçbir ülkesel kazanım ve özel avantaj, hukuki olarak tanınmaz veya tanınmayacaktır.*" (UN General Assembly, 1974).

⁶⁷ BMGK, 30 Mayıs 1992 tarihli ve 757 (1992) sayılı kararıyla, ticari ilişkilerin kesilmesi de dâhil olmak üzere, YFC'ye karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır (UN Security Council, 1992).

açıklamaları ise, Genel Kurul kararları gibi tam olarak bağlayıcı etkiye sahip değildir (Talmon, 2005:156).

Diğer taraftan UAD'ın, 1971 yılında Namibya'nın Güney Afrika tarafından işgal edilmesi nedeniyle vermiş olduğu görüşte, yasa dışı durumları tanımama yükümlülüğünden söz edilmiştir (ICJ, 1971). Buradaki yasadışı durum yine yukarıda olduğu gibi zorla elde edilen toprak kazanımlarıdır. Güvenlik Konseyi'nin bir durumun yasa dışı olduğuna dair bağlayıcı tespitinin ve bu duruma ilişkin olarak BM üye devletlerine tanımama görevi yüklemesi bakımından Namibya Kararı oldukça önemlidir. Daha güncel olarak ise UAD'ın İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusundaki istişari görüşünde, tanımama yükümlülüğüne yer verilmiştir (ICJ, 2004).

Tanımama doktrininin, günümüzde uluslararası davranış kurallarının bir parçası haline geldiği söylenebilecektir. Örneğin Korman (1996:234), fetih yoluyla toprak kazanımının sonuçlarının tanınmamasına ilişkin Stimson Doktrini'nin ilanından bu yana *ex injuria jus non oritur* (hukuka aykırı yollarla hak elde edilemez) ilkesi gereğince devletlerin, kuvvet kullanımı yoluyla elde edilen toprak kazanımlarını yasadışı gördüğünü ileri sürmektedir. Her ne kadar devletlerin tanımaya ilişkin kararları devletlerin takdirinde gibi gözükse de kimi durumlarda devletlerin baskı yaparak tanımama konusunda diğer devletleri etkilediği bilinmektedir.

Görüldüğü üzere tanımama doktrini öncelikle işgal yoluyla toprak kazanımlarıyla gündeme gelmiş; BM sistemi altında ise kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi yoluyla toprak kazanımları bağlamında tartışılmıştır. Ancak tanımamanın bunun dışında soykırım, bağımsızlık eksikliği, kendi kaderini tayin hakkının reddi olmak üzere başka nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin, Güney Rodezya⁶⁸ soykırım yaptığı iddiasıyla, KKTC ise burada yaşayan Türk halkının kendi

⁶⁸ Bugünkü Zimbabwe'nin de içinde bulunduğu topraklarda kurulu yerli Ndebele Devleti, 1889'da Cecil John Rhodes'in sahibi olduğu İngiliz Güney Afrika Şirketi'ne ilk maden arama imtiyazını verdi. Şirket bünyesinde silahlı birlikler oluşturan Rhodes, bugünkü Zambiya, Malavi ve Zimbabwe topraklarını gasp etti. İşgal ettiği topraklara kendi isminden mülhem Rodezya ismini verdi ve Avrupalı yerleşimcileri iskân etmeye başladı. Bölgenin tarım için elverişli iklim koşullarına sahip olması bölgenin İngiliz sömürgeciliğinde önemli bir yere sahip olmasına neden oldu. Beyaz halkın toprak sahibi olabildiği ancak siyahilerin olamadığı bu sömürgeci sistemde Avrupalıların araziye sahip olma şartları söz konusu arazide yerli bir kişiyi veya ailesini istihdam etmesine bağlıydı. Böylece emek arzı istikrarı sağlanmış oldu. İngilizler, 1953'te Kuzey ve Güney Rodezya'yla birlikte Nyasaland'dan oluşan Orta Afrika Federasyonu'nu kurdular, ancak bu devletlerin federasyona karşı çıkmasıyla Orta Afrika Federasyonu'nun ömrü kısa sürdü. İngilizler ise beyaz azınlığı daha fazla desteklemek istemeyince,

kaderini tayin hakkı olmadığı ve sözde işgal yoluyla ayrıldığı gerekçesiyle tanınmamıştır.⁶⁹ Ancak yukarıda sayılan bu iddiaları kanıtlamak kolay değildir. Çünkü bu noktada tanınmanın siyasi yönü devreye girmektedir ve devletler kendi çıkarlarına göre değerlendirmeler yaparak tanımama yoluna gitmektedir.

Tanınmama durumu, tartışmalı bir alan üzerinde fiili yetkilerin elde tutulmasını sorunlu hale getirmektedir. Böyle bir mülkiyet, tamamen sahibinin gücüne bağlıdır. Ancak, haklı mülkiyet uluslararası düzeyde büyük ölçüde meşruiyete de bağlı olduğundan amaç kalıcı ve istikrarlı bir mülkiyettir. Gayri meşru mülkiyetin ardındaki gücün keskin bir düşüşü veya çöküşü kaçınılmaz olarak varlığın sona ermesine neden olacaktır. Bu nedenle genel olarak tanınmayan iddialar, kabul edilenlerden çok daha fazla yok olma eğilimine sahiptir. Mançurya, Slovakya ve Hırvatistan genellikle savaş zamanı devletleri olarak anılır, çünkü tam olarak ortaya çıkmaları ve hayatta kalmaları Japonya ve Almanya'nın savaş üstünlüğüyle bağlantılı olmuştur. Farklı şekilde İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, siyasi koşullar, ABD ve İngiltere'nin üç Baltık cumhuriyetinin başlıca müttefikleri SSCB tarafından ilhakını tersine çevirmelerine izin vermemiştir. Ancak ABD ve İngiltere hukuki olarak bu ilhakı tanımamayı sürdürerek tepkilerini ortaya koymuşlardır (Fabry, 2010:137).

Tarihteki örnekleri de göz önüne aldığımızda, tanımama doktrinin, her zaman etkili bir yaptırım yolu olmadığını görebilmek mümkündür. Bir devletin tanınmaması, bağlayıcı bir BMGK kararı veya devlet olmanın doğasında var olan hakların geri alınmasını haklı çıkaracak emredici normlardan kaynaklanan ciddi bir yükümlülük ihlali olmadığı hallerde isteğe bağlı ilişkilerin durdurulmasıyla sınırlıdır. Ayrıca uygulamadaki farklı örnekler göz önüne alındığında tanımama hususunun, devletten devlete ve bir tanımama durumundan diğerine göre değişiklik arz edebileceği unutulmamalıdır. Hangi isteğe bağlı ilişkilerin tanınmayan devletten esirgeneceğine karar vermek yine tanımayan devletin takdirine bağlı olacaktır. Yine de tanımama doktrinin bir misilleme aracı olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

1963 yılında söz konusu birlik dağıldı. Birliğin dağılmasıyla Nyasaland ve Kuzey Rodezya'da biten İngiliz sömürgeciliği, Güney Rodezya'da ise ancak 1980 yılına kadar süren iç savaşla sona ermiştir (Arrighi, 1966; Johnson, 2003).

⁶⁹ Güney Rodezya'ya ilişkin kararın 6. maddesinde; BMGK tüm devletlere, bu yasadışı otoriteyi tanımama ve onunla diplomatik veya başka bir ilişki kurmama çağrısında bulunmuştur. Bkz. (UN Security Council, 1965). Kıbrıs'a yönelik kararında ise BMGK, tüm devletlere, "Kıbrıs Cumhuriyeti" dışında hiçbir Kıbrıs Devleti'ni tanımama çağrısında bulunmuştur (UN Security Council, 1983).

3. TANIMANIN NESNELERİ

1990 sonrası uluslararası hukuk, devlet olmanın üç klasik unsurunun yanına insan hakları, hukukun üstünlüğü, mülkiyetin kutsallığı gibi yenilerini eklemektedir. Bu yeni kriterler, devlet olmanın bir unsuru olarak kabul edilen “diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi” üzerinden çoğaltılmaktadır. Devlet olma, Montevideo Sözleşmesi’ndeki veya buna ek kriterleri karşılama veya karşılamama gibi basit bir mesele değildir. Tanımanın en önemli nesnesi olarak karşımıza çıkan “devlet”, çelişiklere sahip, açıklanması karmaşık bir ilişkiler yumağıdır. Tanımanın uluslararası hukuktaki yeni pozisyonunu veya geçirdiği tarihsel değişimleri anlayabilmek için devlet denilen yapının ve onun kapitalist üretim ilişkilerine binaen geçirdiği dönüşümleri incelemek gerekmektedir.

Çoğu uluslararası hukuk kuramı, devlet olma sürecini yanlış kavramsallaştırmakta veya aşırı yasallaştırmaya çalışmaktadır. Bu durum haliyle tanımanın doğası ve amacı hakkında birçok yanlış sonuca yol açmaktadır. Pozitivizm kisvesi altında yapılan bu değerlendirmeler, hukuk alanının dışında kalan bir dizi sosyal ve politik gerçeklikleri göz ardı etmektedir. Benzer şekilde uluslararası hukukun nesnel olarak bilinebilen, yorumlanabilen ve uygulanabilen bir kurallar sistemi olduğu anlayışı altında, tanıma konusunun emperyalist politikalarla bağlantısı koparılmaktadır. Her ne kadar literatürde, tanımanın politik yönüne vurgu yapılsa da vurguların güç ve çıkar ilişkileri ekseninde ilerlediğini, yine bunların sosyoekonomik alanı dışladığını söyleyebilmek mümkündür.

Tanıma, Avrupalı devletler tarafından özellikle 19. yüzyılda hız kazanan egemenlik teorisi altında meşrulaştırılan sömürgeci hareketlerin icrasında önemli bir araç olmuştur. Tanıma sayesinde Avrupalı olmayan toplulukların belli şartlar altında uluslararası sisteme dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Bu kapsamda, tanımanın, egemenlik ve bilhassa Avrupa egemenliği kavramıyla yakın bir ilişkisi vardır. Sömürge döneminde Avrupa ekseninde başlayan uluslararası hukuk doktrini, emperyalist dönemde Avrupa için uluslararası hukuk şeklinde ilerlemektedir. Tanıma hususu da her dönemin kendi dinamikleri içinde belli bir kavramsallaştırmanın itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılda tanıma, Avrupalı devletlerin kendi kriterlerini taşımak kaydıyla ilişki kurdukları ve bir nebze kendilerine benzeyen “yarı

uygar” olarak nitelendirdikleri toplulukları sistem içine dâhil etmek için kullanılmıştır. Aynı kavram Birinci Dünya Savaşı sonrasında mandacılık sistemiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürge tasfiyesiyle Üçüncü Dünya devletlerinin Batılı devletler tarafından yaratılması sürecinde etkili bir araç olarak sunulmuştur.

Devlet olma kriterleriyle hem tanınma hem de egemenlik arasında, ayrıca egemenlik ile tanınma arasında da sıkı bir bağlantı vardır. Bu kavramlardan devlet olma ve egemenliğin zaman zaman birbiri yerine kullanıldığını görmek mümkündür. Bu kavramlar arasında esasında farklılık yoktur, ancak bu kavramların tanıma kurumuna farklı araçlar sağladığını söyleyebilmek mümkündür. Devlet olma kriterleri genellikle tanımanın kriterleri olarak lanse edilmekte, devlet kavramı ise egemenlik ile bağdaştırılmaktadır. Esasında bu kavramların hepsi bulunduğu tarihsel süreçlere göre anlam kazanmakta, tarihsel süreçlerdeki kapitalist üretim ilişkilerinden etkilenmektedir. Yine de devlet olmanın, ulus-devlet yapılanması sürecinde yarattığı kriterlerle beraber uluslararası alanda devletin tanımının yapılmasında etkili olduğunu söylemek gerekecektir. Egemenlik ise çok daha karmaşık anlamları içinde barındırmakta, tarihsel bağlamda anlam kazanmaktadır. Bu nedenle tüm bu kavramların detaylı olarak incelenmesi tanıma ile olan bağlantısının ortaya konulması gerekmektedir.

Realist görüş altında tanımanın nesnesini genel anlamda devletler oluştururken, uluslararası alanda meydana gelen yeni gelişmeler sonrası tanımanın nesnesinin daha geniş bir perspektife yayıldığını söyleyebilmek mümkündür. Özellikle literatürde uluslararası hukuk alanında yapılan çalışmalarda birçok tanıma durumunun olduğu ileri sürülmüştür. Devletlerin, hükümetlerin veya savaşanların statüsünün tanınmasının yanında olay bazlı tanıma durumları ortaya konulmuştur. Hatta Anzilotti'nin (1946) tanımanın belirli bir durumu, iddiayı meşru olarak ele alan bir irade beyanı olduğunu söylemesi tanımanın daha çok hukuksal yönünü pekiştirmeye çalışan diğer yazarları etkilemiştir. Ancak çalışmamız itibariyle tanımanın olağan nesnelere odaklanılacaktır. Bu kapsamda hükümetlerin tanınması, savaşan (muharip) statüsünün ayaklanan (asi) statüsünün ve ulusların ve ulusal kurtuluş hareketlerinin tanınması incelenecek olup bunların emperyalist politikalarla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1. Tanımının En Önemli Nesnesi Olarak Devlet ve Kurucu Öğeleri

19. yüzyılda hâkim olan görüşe göre, devlet olmak için egemen bir güce ihtiyaç vardır. Bu dönemde devletin birincil unsuru egemenliktir ve buradaki egemenlik, “kudreti” simgelemektedir. Bu kapsamda, 19. yüzyıl pozitivizmi egemenlik dışında başka bir unsura ve devleti tanımlamaya ihtiyaç duymamıştır. Bu dönemde, siyasi sistem Avrupalıların önderliğinde şekillenmiştir. Bir tarafa Avrupalılar diğer tarafa ise Avrupalı olmayan topluluklar konumlandırılmıştır. Devletler arası ilişkiler bu ikilem üzerinden ilerletilmiş, Avrupalıların Avrupalı olmayanlara yönelik sömürgecilik faaliyetleri döneme damgasını vurmuştur. Ancak 20. yüzyılda manda sistemiyle başlayan ve sömürge tasfiyesi süreciyle devam eden ulus-devlet yapılandırmasını gerektiren anlayış, “devlet olmanın” tanımlanmasına ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle 19. yüzyılda devlet olmanın egemenlik ile olan birlikteliği ayrıştırılmış, ayrı bir tanımlamaya ihtiyaç duyduğu gerçeği belirlemiştir. Bu çerçevede “devlet” denilen entitenin tanımlanması sorunu gündeme gelmiştir. Devletin egemenden ibaret olmadığı ortaya atılmış, devleti oluşturan birtakım unsurlara odaklanılmıştır. Bu noktada devlet olma, Avrupa dışı devletlerin taşınması gereken kriterleri belirleyerek aslında bir nevi bu devletlerin varlığına ilişkin formül getirmiştir. Bu kriterleri taşıyan devletlerin uluslararası sisteme kabulü ise tezimizin esas konusunu teşkil eden tanımayla sağlanmıştır. Bu itibarla, egemenliğin ve ona bağlı olarak devlet olma konusunun geçirdiği tarihsel süreçleri değerlendirmek, tanıma konusunun anlaşılması için önem arz etmektedir. Ancak konuya girmeden önce egemenlik ile devlet olma arasında girift bir ilişkinin olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Pozitivist yaklaşımla birlikte, bir devleti neyin oluşturduğuna dair kriterlerin belirlenmesine, 19. yüzyıl Alman klasik okulu, özellikle de Paul Laband ve George Jellinek’in çalışmaları önderlik etmiştir. Bu yazarlar; toprak parçası, nüfus, bağımsız ve etkili bir hükümeti devletin asli unsurları olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda, uluslararası hukuktaki genel kanıya göre devlet, bir grubun belli bir toprak parçası üzerinde etkili ve bağımsız bir şekilde organize olmasıyla varlığını sürdürmektedir (Orakhelashvili, 2015:172). Bu tanım, devleti tamamen olgusal bir fenomen olarak ele alması nedeniyle eleştirmiş olsa da devlet pratiğinde hala yaygın olarak kabul görmektedir.

Jellinek, devletin yalnızca hukukî yapısının değil sosyolojik, siyasal ve ekonomik yanlarının da bilinmesine önem vermektedir. Diğer bir deyişle, tüm bu alanlardan toplanan bilgilerin başarılı bir sentezi yapılabildiği takdirde devlet denilen entitenin anlaşılacağını iddia etmektedir (Zabunoğlu, 1973:35). Sosyal dünyada ikili veya çok taraflı işbirliği biçimlerine sahip çeşitli antlaşmalar vasıtasıyla bir uluslararası topluluk gelişirken hukukçular, devletlerin egemenliğini herhangi bir yasal kısıtlama olmadan hareket eden, tamamen özgür ve keyfi bir siyasi gücün hukuki kapasitesi olarak algılamaktaydı. Jellinek geleneksel hukuki egemenlik anlayışına meydan okuyarak, egemenliğin, devletlerin yasal olarak bağlayıcı yükümlülüklerle girme kapasitesi olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Jellinek iki taraflı doktrin adını verdiği yaklaşımla kurumların sosyal ve hukuki taraflarını birbirinden ayırmış ve bu iki taraf arasındaki bağlantıları sorgulamıştır. Bu bağlamda, her kurumun özellikle devletin iki tarafı olduğunu iddia etmiştir. Bunlardan biri sosyal diğeri ise toplumsal taraftır. Toplumsal perspektifte devlet, insanları yöneten özgün bir siyasi güçken, hukuki perspektifte devlet, bölgesel bazda insanlara ilişkin yasal yetkiyi kullanan tüzel kişidir. Ayrıca Jellinek’e göre yukarıda ifade edilen devletin üç unsuru (toprak parçası, nüfus, bağımsız etkili bir hükümet) devletin iki tanımının da parçasıdır (Kersten, 2021:258-260).

Devletin tanımlanmasına ilişkin çabalara baktığımızda, Badinter Komisyonu’nun 1 No’lu görüşünde devletin, *“belirli bir bölgede, organize bir siyasi otoriteye tabi olan nüfustan ibaret topluluk”* olarak tarif edildiğini görmekteyiz. Devlete ilişkin en etkili tanımın ise ulus-devlet yapılanmasının hız kazandığı dönemde, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) tarafından Devletlerin Hak ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi’yle⁷⁰ yapıldığını söylemek gerekecektir. Mezkûr Sözleşme’nin ilk maddesinde, devletin dört unsuru tanımlanmış olup bu unsurlar, devletlerin tanınmasına ilişkin süreçlerde de etkili olmuştur. Bunlar; nüfus, tanımlanmış bir bölge (toprak parçası), hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girme yeteneğidir. Aslında Jellinek’in, “etkili kamu otoritesi” unsuru, hem bölge içinde düzeni sağlamanın dâhili yönünü hem de herhangi bir kamu otoritesinden yasal ve olgusal olarak bağımsız olmanın harici yönünü içermektedir. Bu nedenle Badinter Komisyonu ve Montevideo Sözleşmesi ile getirilen unsurlar esasında Jellinek’in

⁷⁰ Bir sonraki bölümde tarihsel perspektifle ayrıntılı olarak incelenecektir.

unsurlarından farklı değildir. Montevideo Sözleşmesi’ni hazırlayanlar, etkili kamu otoritesinin dışsal yönünü “diğer devletlerle ilişkilere girme yeteneği” olarak tanımlayarak kafa karışıklığına sebep olmuşlardır. Çünkü bu unsur diğer devletlerin, yeni devleti kabul etmelerine bağlıdır (Talmon, 2005:116-117). Böylece tanıma olmadan devlet olmanın mümkün olamayacağı görüşü ortaya çıkmaktadır. Diğerleriyle ilişkiye girebilme yeteneğinin devlet olarak kabul edilmenin bir ön koşulu olarak sunulması, tanımanın bildirici olduğu görüşüne tezatlık oluşturmaktadır. Kaldı ki aynı Sözleşme, tanımanın bildirici nitelikte olduğunu söyleyen önemli bir belgedir.

Modern devlet, tıpkı kapitalizm gibi, feodalitenin içinde ortaya çıkmıştır. Devleti anlamaya ilişkin klasik kuramlar da Batı Avrupa’daki ekonomik ve siyasi koşullarda gerçekleşen dönüşümlerden doğmuştur (Carnoy, 2014:12). Devlet, insanların, belirli amaçlarını güvence altına almak için kendi aralarında kurdukları bir ilişkiler sistemi veya insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları kurumların toplamından ibaret değildir. Devlet, sermayenin yeniden üretimi ekseninde bir araya gelmiş işleyişi çelişkilerden muaf olmayan yapısal biçimlerin, kurumların ve örgütlerin toplamıdır (Özdemir ve diğerleri, 2020:328; Özdemir, 2014:59). Her ne kadar burjuvazinin temel bir devlet biçimi olmasa da her kapitalist devlet, kendi zaman ve mekân dinamikleri içerisinde sınıf iktidarını gerçekleştiren bir form edinmiştir. Bu kapsamda her kapitalist devletin ortak özelliği bulunmaktadır. Bunlar; tüzel kişiliğe sahip olmak, hukuk önünde eşitlik prensibine uygun örgütlenmeler gerçekleştirmek, hukukun üstünlüğü prensibinin değişen dönemsel koşullara göre gerekliliklerini yerine getirmek⁷¹, sözleşme ideolojisine bağlı kalmak, kolektif haklara dayalı hak talep etme lisanını bireysel haklar lisanına tercüme etmek, sermaye birikimini sağlayacak ve arttıracak düzenlemeler yapmak, emekçi sınıfları kapitalist çalışma ilişkisinin dinamiklerine göre biçimlendirmek, ilkel birikim süreçlerini özel mülkiyetin güncel biçimlerine tahvil etmek, metalaşma süreçlerini yönetmektir (Özdemir, 2011:288).

⁷¹ 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar hukukun üstünlüğü prensibi, yönetenlerin yönetilenlerle aynı hukuk kurallarına aynı şekilde tabi olması anlamına gelmekteydi; 20. yüzyılın ortalarından itibaren, Amerikan hegemonyası döneminde, sermayenin uluslararasılaşmasıyla uyumlu olarak küresel düzlemde geçerli kabul edilen üstün hukuk ilkelerine uymak anlamını edinmiş, “milli irade” ile uyuşmadığı durumlarda bile, insan hakları ve mülkiyetin kutsiyeti üzerine birçok değeri küresel yükümlülük haline getiren süreçleri başlatmıştır (Özdemir ve diğerleri, 2020:76).

Günümüzde devletlerin bu özelliklere sahip olması uluslararası alanda kabul edilmeleri için oldukça önemlidir.

Uluslararası hukuk doktrini, bir topluluğun bağımsız bir devlet olma iddiasını, devlet olmanın gereklerini yerine getirip getirmediğine göre dikkate almaktadır. Bu nedenle tanımaya ilişkin uygulamaya baktığımızda, devletin tanımından ziyade önemli olan diğer devletler nezdinde yeni bir topluluğun karşılaması gereken kriterlerin neler olduğudur. Uluslararası Hukuk Komisyonu da “devlet” terimini tanımlamaya çalışmanın hiçbir yararlı amaca hizmet etmeyeceği söyleyerek bir topluluğun devlet olabilmesi için sahip olması gereken niteliklere odaklanmıştır (ILC, 1949). Bu kriterlerin hepsi yukarıda sayılan devletin ortak özellikleriyle ve ona bağlı olarak emperyalist politikalarla yakından ilişkilidir ve tarihsel süreçte yeniden biçimlenmektedir. Bu kapsamda, tanımaya ilişkin çerçevenin anlaşılabilmesi için devlet olma kavramının incelenerek tarihsel düzlemde geçirmiş olduğu dönüşümleri ve bunların emperyalist politikalarla bağlantısını anlamlandırmak gerekmektedir.

3.1.1. Devlet Olma Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme

Devlet (*state*), egemenlik (*sovereignty*) ve devlet olma (*statehood*) sıklıkla karıştırılan kavramlardır.⁷² Devletin pek çok olası tanımı mevcut olsa da genel olarak devlet; kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir bölge, hükümet ve diğer devletlerle ilişkilere girme kapasitesi niteliklerini haiz olması gereken uluslararası hukuka tabi bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, devletlerin tarihsel gelişiminden bilhassa pozitivizmden ve Orta Çağ’dan itibaren gelişen egemenlik kavramından kaynaklanmaktadır. Görüldüğü üzere devletin tanımlaması, onun taşıması gereken unsurları üzerinden yapılmaktadır. Diğer taraftan geleneksel hukuk teorisi, devletin uluslararası alanda birincil aktör olduğunu ve her devletin “eşit egemenlik” yetkilerine sahip olduğunu savunmaktadır. Bu kapsamda devletin egemenlik terimiyle de yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Devlet olma ise devlet olarak tanımlanmak için gerekli unsurların neler olduğunu bizlere göstermektedir. Kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamak ancak tarihsel bir incelemenin yapılmasıyla mümkün olacaktır.

⁷² Esasen İngilizce tabirleriyle bu kelimeleri anlamlandırmak daha kolay gözükmemektedir.

Avrupa'daki reform sonrasında hükümdarlar, kendi tanımladıkları topraklar üzerinde nihai otoriteyi ele geçirmeye başlamışlar, kilisenin etkisini yok etmişlerdir. Bu yeni dönem, 1555 Augsburg Barışı ile başlamış ve 1648 Vestfalya Barışı'yla resmi hale gelmiştir. Monarşilerin nihai otoritesi, tebaa üzerinde uygulanan gücün dış etkiyi de kapsayacak şekilde gelişmesiyle meydana gelmiş, bu gelişim sürecinde ise hukuk önemli bir araç olmuştur. Bu hadiseyle, uluslararası alanda uzun süredir egemen olan devlet merkezli bir hukuk düzeninin temeli oluşturulmuştur. Dolayısıyla, geleneksel teoride egemenlik, tipik olarak devletin vatandaşları üzerinde münhasır yargı yetkisini kullanma yeteneği ve diğer devletlerle eşit olması üzerinden değerlendirilmiştir. Kilisenin gücünün azalmasıyla, devlet, dünya sahnesindeki tek meşru aktör olarak tanımlanmış ve egemenlik, bir devletin diğer devlet aktörleri karşısındaki konumunu sürdürmesini sağlayan en önemli mekanizma olarak görülmüştür.

Pozitivist hukukun temeli olarak görülen egemenlik doktriniyle, uluslararası hukuk sisteminin tamamı yeniden inşa edilmiş, uluslararası hukukun bir bilim dalı olması yönünde harekete geçilmiştir. Böylece pozitivizm, yalnızca uluslararası anlaşmazlıklarla ilgilenen yasal çerçeveyi oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda, egemenlik doktrinini hem şekillendiren hem de onun tarafından şekillendirilen kelime dağarcığını, bir dizi kısıtlamayı ve düşünceyi oluşturmuştur.⁷³ Pozitivistler için egemen devlet, tüm hukuk sisteminin temeli haline gelmiş ve uluslararası hukukun tüm çerçevesi bu öncül temeli yeniden oluşturmak üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla pozitivistler, egemen devletlerin kapsayıcı bir doğa yasasına bağlı olduğu veya devlet eylemlerinin daha yüksek bir ahlak tarafından yönlendirilmesi gerektiği şeklindeki doğal hukuk kavramlarını tamamen reddetmişlerdir (Anghie, 2004:43). Bu kapsamda, hükümdar en yüksek otorite haline getirilmiş ve yalnızca hükümdarın kendisinin kabul ettiği şeye bağlı kılınmıştır.⁷⁴

⁷³ Pozitivizm öncesinde birçok hukukçu tarafından kabul edilen doğal hukuk, aklın kullanılması yoluyla belirlenebilecek bir dizi ilkedен oluşmaktadır. Doğal hukuk, tüm insan faaliyetlerinin kapsayıcı bir ahlaka bağlı olduğu düşüncesiyle, adalet ilkeleriyle güçlü bir şekilde özdeşleştirilmiş ve böylece egemen devletler, doğal hukuk ilkelerine de bağlı kılınmıştır.

⁷⁴ Hukukun tek ve nihai kaynağı olarak egemene odaklanan pozitivist uluslararası hukukçular, özellikle Thomas Hobbes ve Jean Bodin gibi seçkin siyaset felsefecileri tarafından geliştirilen uzun bir geleneği takip etmişlerdir. 18. yüzyılın sonlarında Vattel, pozitivizme doğru bu geçişte önemli bir figür olarak karşımıza çıkmış; bununla birlikte, 19. sonlarındaki İngiliz hukukçular en çok, o dönemde pozitivizmin önde gelen sözcüsü olan John Austin'den etkilenmişlerdir (Anghie, 2004:44). Austin'e (1971) göre, uluslararası hukukun kuralları, adaletin veya teleolojinin doğasına dair spekülasyonlarla değil, devletlerin gerçek davranışlarının ve onların yarattığı kurum ve yasaların dikkatli bir şekilde incelenmesiyle keşfedilmelidir.

Egemenliğin bu işlevi, 19. yüzyıl siyasi tarihine damgasını vuran sömürgecilik hareketleriyle de yakından ilişkili olmuştur. Uluslararası hukukun gelişmesinde merkezi bir rol oynayan sömürgeciliğin hız kazanmasıyla, Avrupalı devletlerin Avrupalı olmayan devletler ile olan ilişkilerini düzenlemede yarı egemenlik ve tanıma gibi yeni doktrinler ortaya atılmıştır. Buradaki esas amaç Avrupalı olmayan kuruluşların kapasitesini belirlerken birtakım kriterler ortaya atarak, Avrupalı olmayan devletleri bu tasniflemenin dışında tutmaktır. Burada ortaya çıkan kriterler zamanla devlet olma kriterlerine evrilmiş, ileride işlenecek olan Montevideo Sözleşmesi ile de kurumsallaşmıştır. Şimdilik bu kriterlerin çoğunun, 19. yüzyıl ile başlayan Avrupalı diğer bir deyişle pozitivist uluslararası hukuk anlayışının meyvelerini olduğunu söylemek yeterli olacaktır.

Tüm bu kriterleri belirleme sürecinde, devlet olma unsurlarıyla egemen olma unsurları arasındaki ayrım muğlak kalmış, somut olmayan kavramlara somut etiketler koymaya yönelik herhangi bir girişimde olduğu gibi, bu ayrıştırma da eleştirilere maruz kalmıştır. Devlet için gerekli olan unsurların belirlenmesinde devlet terimine atfedilen tarihsel anlama bağlı kalınarak bir sınıflandırma yapma eğilimi takip edilmiştir. Bu nedenle örneğin, 19. yüzyılda pozitivistizmin etkisiyle devlet kavramı egemenlikle eş görülmüş, egemenin taşınması gereken unsurlar devlet olmanın unsurları olarak sayılmıştır. Ancak ulus-devlet kavramsallaşmasının ortaya çıkmasıyla devletin taşınması gereken unsurların neler olduğunu belirleme ihtiyacı doğmuş, devlet olma ile egemenlik arasında ayrıma gidilmiştir.

Uluslararası örgütler, şirketler, hatta bireylerin uluslararası hukukun kişisi olduğu yönündeki görüşlerin ağırlık kazanmasıyla, liberal ekonominin gereğine uygun olarak bırakınız yapsınlar (*laissez faire*) felsefesiyle, devletin her alanda rolünün azaldığına dair görüşler paylaşılmaya başlanmıştır. Bu noktada, devlet olma ile egemenlik terimlerini birbirinden ayırmak düsturu yaygın bir araç haline gelmiş; bir devletin tam ve meşru bir uluslararası aktör olmasına rağmen bazı egemenlik unsurlarından vazgeçebileceği planı kolaylaştırılmıştır. Eş zamanlı olarak, diğer devlet dışı varlıklar da geleneksel olarak egemene verilen yetkileri, devlet olarak kabul edilmeksizin kullanabilir hale gelmiştir. Böylece bir devletin kendi gücünün bir kısmını başka aktörlere, herhangi bir değişiklik olmaksızın tahsis edebileceğinin açıkça tanınmasına izin verilmiştir (Taylor, 1997:753). Aynı zamanda buradaki

egemenlik tahsisinin kapsamı, devletin çöküşüne veya başarısız, zayıf veya düşkün devlet gibi kavramlara maruz kalmaya ilişkin süreçleri belirlemede de etkili olmuştur.

Uluslararası hukuk, tanıma doktrininde ve egemenliğin tanımlanmasında *de facto* öğeler aracılığıyla ortaya çıkan başarısız, düşkün, haydut devlet gibi öğelerle egemenliği tehlike altına giren ülkelere müdahalenin araçlarını sunmak ve yenilerini üretmek için zemin sağlamaktadır (Uğurlu, 2023:281). Bu nedenle, Castlereagh ve ardılları açısından *de jure* tanıma aslında devletin egemenliğinin tanınması anlamına gelmekte ya da o devletle ilişki kurma konusundaki istekliliği göstermekteyken; aksine *de facto* ve diplomatik tanıma egemenliğin bir manifestosunu içermemekte, sadece belli ilişkilerin kurulmasına olan istekliliği göstermektedir. Bu kavramsal ayrıştırmalar sayesinde emperyalist politikaların devamı sağlanmaktadır.

Ana akım literatürde sıklıkla sayılan devlet olma unsurları şu şekildedir; toprak parçası, hükümet ve nüfus. Aslında bu unsurlar, Jellinek ve Laband tarafından sayılan devletin kurucu unsurları üzerinden somut bir norm inşasıdır. Sınırları belirlenmiş bir coğrafi bölgede, varlığını sürdürmek ilk şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle tek bir devlet tarafından kontrol edilen fiziksel bir alanın var olması önemlidir. Ancak buradaki kasıt bir başkasının veya başkalarının etkisinden, rehberliğinden veya kontrolünden bağımsızlık değildir. Tam siyasi bağımsızlık devlet olmanın bir iddia unsuru da değildir. Bir devlet, tanımlanabilir bir fiziksel bölgeyi elinde tuttuğu sürece, bu statüye ilişkin iddiasını kaybetmeden bazı siyasi bağımsızlık araçlarını devredebilir. Devlet olmanın diğer bir unsuru olan hükümet, devlet kişiliğinin bir gerekliliği olarak bunu hem yurt içinde hem de yurt dışında ileri sürme hakkına sahip bireylere ihtiyaç duymaktadır. Üçüncü olarak kimliği belirlenebilir bir hükümetin varlığı, bir devletin gerekli iddiaları ileri sürebilmesi için elzem olarak görülmektedir. Belli bir nüfusun varlığı devlet olmanın tipik bir ön koşuludur. Nüfus olmadan, devlet olmanın iddia unsurlarını ileri sürmek için gerekli olan hükümette rol alacak aktörler olamaz. Bir devletin tanımlanabilir hükümeti ile nüfusunun bitişik olduğunu hayal etmek mümkün olsa da devlet yapısının gerçekçi bir şekilde anlaşılması, belirli bir hükümet tarafından yönetilen bir nüfusun varlığını içermektedir (Taylor, 1997:757-762).

Görüldüğü üzere, devlet olmanın unsurları arasında bağımsızlık sayılmamıştır. Avrupalı devletlerin sömürgecilik faaliyetleriyle başlayan tarihsel süreçte görüldüğü

gibi Avrupalı devletlerin bazı devletler üzerinde hegemonya kurması o devletlerin devlet olma vasfını elinden almamaktadır. Bu nedenle bağımsızlığını kaybetme, devlet olma önünde bir engel olarak görülmemiştir. Bağımsızlığın devlet olma unsuru olarak sayılmaması emperyalist politikaların hem sonucu hem de nedenidir. Örnek vermek gerekirse, Avrupalılar, Amerikalı ya da Afrikalı kabilelerle temasa geçtikten sonra, bu kabilelerin evlerinde alışık oldukları karmaşık yaşamı, koruması altında sürdürebilecekleri bir hükümet kurmakla işe başlamıştır. Yerel adalet sistemlerinin yetersiz olduğu bu toplumlarda, Avrupalı vatandaşların bunlara tabi tutulması söz konusu değildi. Dolayısıyla Avrupalı devletler, kendi vatandaşlarının bu Avrupalı olmayan devletlerdeki faaliyetlerini düzenleyen ve onlara bölge dışı yargı yetkisini veren kapitülasyon antlaşmalarını Avrupalı olmayan devletlere dayatmışlardır (Anghie, 2004:85). Genellikle ticaret ve kuruluş hakları veren bir anlaşmanın bölümünü oluşturan kapitülasyonlar, bu devletlere dayatılan eşitsiz anlaşma rejiminin bir parçasıdır ve bağımsızlık denilen kavrama aykırıdır. Bu antlaşmalar sayesinde Avrupalı devletler istedikleri zaman ticari faaliyetlerinin kapsamını genişletebilmiş, bu antlaşmalar devlet bağımsızlığına aykırı görülmemiştir.⁷⁵ Ancak literatürde, bağımsızlık kavramına önem atfedilmiş, bağımsızlığın tek bir devlet tarafından kontrol edilen fiziksel bir alanı sağlamasından ötürü gerekli olduğu iddia edilmiştir (bkz. Brownlie, 1990:73-74).

Brownlie (1990:72-79), devlet olmanın kriterlerini çok daha geniş kategorileştirmiştir. Bunlar; insan topluluğu, belirli bir toprak parçası, hükümet, bağımsızlık, kalıcılık, uluslararası hukuka uyma istekliliği, uygarlık derecesi, egemenliktir. Brownlie'nin ilk üç kriteri Montevideo Sözleşmesi'nin kriterleriyle aynıdır. Ancak Brownlie, Montevideo Sözleşmesi'nde geçen diğer devletlerle ilişkiye girebilme yeteneğini, bağımsızlık kriteri altında işlemiştir. Oppenheim ise (1996:122), “etkin kamu otoritesi” yerine “egemen hükümet” (*sovereign government*) ifadesini

⁷⁵ Kaldı ki, uluslar ailesine girmeye çalışan bir devletin, hem iç hem de dış reformları yerine getirmesi şarttı. Dışta devletin, uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesi ve Avrupa devletleriyle ilişkileri mümkün kılmak ve korumak için gerekli diplomatik misyonları ve kanalları sürdürme becerisine sahip olması gerekiyordu. İçte ise, devletin hukuki ve siyasi sistemlerini bir bütün olarak Avrupa standartlarını yansıtmak ölçüde radikal bir şekilde reform etmesi elzemdi. O halde, içte Avrupalı olmayan bir devletin haysiyet, mülkiyet, seyahat özgürlüğü, ticaret ve din ile ilgili temel hakları garanti etmesi ve yayınlanmış yasal düzenlemelerden oluşan bir mahkeme sistemine sahip olması gerekiyordu. Yurtiçi reformu zorlayan tüm bu kurallar, esasen Avrupalı olmayan toplumların bölgesel egemenlik ilkesini boşa çıkaracak şekilde derin dönüşümlerini şart koşuyordu (bkz. Anghie, 2004:86).

kullanmıştır. Aynı şekilde bağımsızlığın gerekli bir tamamlayıcısı olan tanımlanabilir hükümet, başka bir iddia unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iddia kapsamında, kişiliğin bir anlamının, ancak bunu hem yurt içinde hem de yurt dışında ileri sürme hakkına sahip bir bireyin olmasıyla sağlanacağı düşünülmektedir. Kimliği belirlenebilir bir hükümetin varlığı, bir devletin gerekli iddiaları ileri sürebilmesi için oldukça önemli görülmüştür. Her ne kadar dünya toplumunun ne tür bir hükümeti tanıyacağı meselesi tartışmalı olsa da ve iktidardaki partiler hızla değişse de devlet olma iddiasındaki varlığı temsil edecek tanımlanabilir bir grubun mevcut olması beklenmektedir.

Yine de tüm bu kriterlerin içinde barındırdığı anlamlar aşağı yukarı aynıdır ve Montevideo Sözleşmesi'nde belirlenen kriterlerin aşırı yorumlanmasıyla bağlantılıdır. 1990 sonrasında Yugoslavya'nın çözülmesi sürecinde devlet olma kriterlerine ek olarak liberal devletin gerekliliği olarak görülen insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarının korunması gibi unsurlar eklenmeye çalışılmaktadır. Bunlar bir sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak işlenecektir.

Yukarıda anlatılan devlet ve devlet olma kavramlarının esas olarak anlaşılabilmesi için belirli bir zaman - mekân ilişkisi içerisinde anlam kazanan egemenlik nosyonunun incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bahse konu kavram günümüz siyasi düşüncesinin asli unsurlarından biridir. Devlet olmanın temel özelliklerinden egemenlik ve onunla ilintili olarak egemen eşitlik ve bağımsızlık, devletlerin diğer devletlerle nasıl bir ilişki kuracaklarını seçme özgürlüğüne sahip olduğunun önemli bir kanıtı olagelmıştır. Bu nedenle devletlerin tanımaya ilişkin tasarruflarını da etkilemiştir.

3.1.2. Devletin Asli Unsuru Olarak Tezahür Eden “Egemenlik”

Kapani'nin (2007:60) ifadesiyle egemenlik, çağdaş anlamda “devlet”in ortaya çıkışında teorik bir işlev görmüştür. Özellikle mutlakiyetçi devletlerin ortaya çıkış sürecinde bu kavram önemli bir kurgu sağlamıştır. En yaygın olarak egemenlik, bağımsız bir bölgesel birim olan devlette ikamet eden, uluslararası hukuk tarafından tanınan uluslararası haklar ve görevlerin toplamı için kullanılan bir terimdir. Kendi başına bir hak ya da devlet olma kriteri değildir. Egemenlik bir ön koşul değil,

devletlerin özelliğidir (Crawford, 2006:32). Egemenlik, yurttaş kavramının modern anlamda oluşmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir.

Egemenlik kavramı, her daim farklı anlamlarda kullanılmış, 1648 Vestfalya Barışı'yla⁷⁶ kendisini doğuran gücün meşruluk koşullarını ima etmiştir (Mısır, 2011:12). Dahası Vestfalya Barışı ile oluşturulan Avrupa egemenlik modeli, yavaş yavaş Avrupalı olmayan çevre ülkelere de yayılmıştır.⁷⁷ Yine de egemenlik anlayışı, doğaçlama biçiminde hareket etmiş; mevcut Avrupa egemenliği kavramlarından farklı ve istikrarsızlaştırıcı benzersiz biçimler de benimsemiştir (Anghie, 2004:6-7). Bu nedenle, egemen devletler arasında düzen yaratmaya yönelik süregelen çabanın sonucu olarak, uluslararası hukuktaki doktrinsel ve kurumsal gelişmeleri, her zaman istikrarlı, felsefi olarak tasarlanmış bir egemenlik doktrininin mantıksal ayrıntıları olarak değerlendiremeyiz. Daha ziyade, bu doktrinlerin ve kurumların sömürge düzeniyle ilgili sorunlardan kaynaklandığını söyleyerek başlamak daha uygun olacaktır.

Egemenlik kavramı uluslararası hukuktaki diğer kavramlar gibi tarihsel bir dönüşüm perspektifinden incelenmelidir. Egemenlik, sabit bir anlam taşımaz, bağlı olduğu dönemin tarihsel koşullarına göre dönüşüme uğramaktadır. Bu kapsamda egemenlik kavramı, 16. yüzyılda Kıta Avrupası ile 17. yüzyıl İngiltere'sinin yer aldığı bölgedeki coğrafi ve tarihsel değişimlerden fazlasıyla etkilenmiştir⁷⁸ (Uğurlu, 2023:33). Bu değişimler, kapitalist üretim ilişkilerinin işleyebilmesi için gerekli olan siyasi ve ideolojik alanlardaki gelişmelerdir. Bunlar homojen, toplumsal sınıfa bakılmaksızın herkese uygulanan yasalara, ülke çapındaki gümrüklere, merkezi yargı

⁷⁶ Modern dünya sisteminin başlangıcı olan 15. yüzyılda tarihçiler, İngiltere, Fransa ve İspanya'da yeni monarşilerin ortaya çıktığından bahsetmektedirler. Devletlerarası sistem ise genellikle İtalyan yarımadasında Rönesans diplomasisiyle başlatılmakta, 1648 Vestfalya Barışı ile de kurumsallaştırılmaktadır. Avrupa'da çoğu devlet tarafından imzalanan Vestfalya Antlaşması, göreceli özerkliği sınırlamış, belirli devletlerarası kuralları kanunlar haline getirmiştir. Bu kanunlar daha sonra uluslararası hukuk altında genişletilmiştir (Wallerstein, 2014:82).

⁷⁷ Bu yayılmanın Kuzey ve Güney Amerika'nın Hristiyan devletlerine doğru olduğunu savunan Alexandrowicz, bunu Liberya ve Haiti gibi Avrupalı olmayan nüfusa sahip Hristiyan devletlerin takip ettiğini söylemiştir. Hristiyan olmayan ilk gücün (Türkiye) Milletler Ailesi'ne kabul edilmesi ancak 1856 yılında gerçekleşmiştir (bkz. Alexandrowicz, 1969:466).

⁷⁸ Bu dönüşümlerden belki de en önemlisi bölgesel iktidar yapılarının, hükümdarın genel otoritesine bağlı kılınmasına yönelik çalışmalardır. Bu sayede sivil ve askeri bürokrasi güçlenmiş, vergilendirme yetkileri elde eden bu yapılar bu vergileri toplayacak yeterli personeli istihdam ederek güç kazanmaya başlamıştır. Özellikle 17. yüzyıla beraber yeni monarşiler kendilerini mutlak hükümdar olarak ilan etmiştir. Hükümdarlar fiili iktidarlarını arttırmak için ise bürokrasileri icat etmişlerdir (Wallerstein, 2014:82-83).

sistemine, birey fikrinin belirlenmesine, hukukun üstünlüğü gibi prensiplerin yaratılmasına (devlet aklının gereğine göre her dönemde farklı içerikler edinebilir) kadar uzanmaktadır (Özdemir ve diğerleri, 2020:118). Bu nedenle egemenliğin günümüzdeki anlamına yakın bir anlam kazanması devletin günümüzdeki anlama yakın bir anlam kazanmasıyla ilintilidir (2020:119). Bu dönüşümlerle beraber gerçek devlet iktidarı, zamanla etkisini arttırmıştır. Modern devlet, egemen bir devlet olarak tanımlanmış, egemenlik kavramı ise modern dünya sistemi içinde icat edilmiştir.

Literatür incelendiğinde kavrama ilişkin olarak N. Machiavelli, J. Bodin, T. Hobbes ve J. J. Rousseau gibi düşünürlerden bahsetmek alışkanlık haline gelmiştir. Ancak kavramın tarihsel bir ihtiyaçtan doğduğunu ve bu ihtiyaçlara göre şekillendiğini söylemek gerekecektir. Bu ihtiyaçlar ulus devletin meşrulaştırılmasıyla yakından ilişkilidir. Her nihayetinde uluslararası alanda yaşanan gelişmelerden de azade değildir. Bu kapsamda mezkûr kişilere Vitoria'nın eklenmesi gerekli görülmektedir. Vitoria'nın disiplinin karşı karşıya olduğu bazı temel konuları tanımlamaya çalışması akabinde gelen düşünürleri derinden etkilemiştir. Çalışmalarının emperyalist bir döneme tekabül ettiği Vitoria'nın içtihatlarının, Kızılderililerin keşfinden kaynaklanan benzersiz hukuki sorunları çözme girişimleri etrafında inşa edildiğini söyleyebiliriz. Dahası literatürde Vitoria, Kızılderililerin hukuki statüsünü belirlemek için Avrupa'da geliştirilen mevcut hukuki doktrinleri genişleten ve uygulayan bir kişi olarak nitelendirilmektedir (bkz. Anghie, 2004:14-17). Vitoria, Orta Çağ Avrupa hukukunda birincil olan ilahi hukuku ve onun yöneticisi olan Papa'yı yerinden eden ve yerine laik bir egemen tarafından yönetilen doğal hukuku koyan yeni bir uluslararası hukuk sistemini yaratmıştır.

Ancak Vitoria, hükümdar tarafından idare edilen laik bir *jus gentium* otoritesinin ana hatlarını çizip sağlamlaştırdığında, bu seküler sisteme Hristiyan normlarını yeniden dâhil etmektedir. Vitoria'nın tanımladığı ve araştırdığı sorun, tamamen farklı iki toplum arasındaki ilişkilerin yasal olarak muhasebeleştirilmesi sorunudur. Bu konuyu ele alırken Vitoria, ilahi ve doğal hukuk, egemenlik ve kültür, tikelcilik ve evrenselcilikle ilgili olarak bir dizi kavram ve ilişki geliştirir ve bunlar daha sonra idealize edilmiş hukuk biçiminin kullanıldığı zorlu bir dizi manevrayı uygulayan içtihat halini alır. Bu şekilde İspanyol uygulamaları evrensel olarak bağlayıcı hale gelmekte, Kızılderililer egemenlik alanından dışlanmakta ve Kızılderililerin İspanyol

saldırılarına karşı direnişi, egemen bir İspanya'nın egemen olmayan Kızılderililere karşı sınırsız bir savaş başlatmasını haklı çıkaran bir saldırganlığa dönüşmektedir⁷⁹ (Anghie, 2004:29-30). Bu nedenle, sömürgecilik dinamikleri ve bu kapsamda egemenlik günümüze kadar uzanan Vitoria'nın içtihatlarının formülasyonunda merkezi bir öneme sahiptir.

Egemenliği, devletin esas unsuru olarak gören ilk düşünür J. Bodin'dir ve Bodin, egemenlik ile iktidar arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Egemenliği, bir devletin sahip olduğu mutlak ve sürekli emretme gücü olarak nitelendirmiştir. Egemenliğin başka bir güç tarafından sınırlandırılması mümkün değildir, ondan başka bir güç yoktur, bu nedenle mutlaklıdır. Egemenlik, yurttaşlar üzerindeki en yüksek güçtür; bu çerçevede yöneten ile yönetilenler arasında eşitsiz bir ilişki vardır. Ayrıca sürekliliği sayesinde egemenliği kullanan kişi değişse dahi onun temsil ettiği kamusal kişilik ebedi kalacaktır (Bodin, 1955:28). Böylece egemen ile iktidar sahibi arasında ayrıma gitmiştir. Egemenin buyruğu ise yasalardır ve yurttaşlar bu yasalara uymakla mükelleftir. Egemenlik, bu bakımdan zaruri bir unsurdur ve tek kişiye indirilmiştir (Ağaoğulları, 2000:25). Böylece egemenlik sayesinde modern devletin kurumsallaştırılması için önemli bir adım atılmıştır.⁸⁰

Modern devletin sistematik bir kuramla adlandırılmasında payı olan diğer bir düşünür T. Hobbes'tur. Toplumsallığı insan doğasının bir gerekliliği olarak gören Hobbes, devletin meşruiyetini, yönetilenler arasında yapıldığı farz edilen temel bir sözleşmeye dayandırmıştır (bkz. Hobbes, 2011:137). Böylece Bodin'de eksik olan iktidarı tanrısal yasalara uymaya zorlayan ve onu denetleyen güç, Hobbes'ta toplumsal sözleşme yoluyla giderilmiştir. Sözleşme yoluyla güvenliğin tesis edileceğine inanmıştır. Egemenin kendisinin bizatihi bu sözleşmeye taraf olmadığını söyleyen Hobbes, buyurma gücünün herkesin herkesle yaptığı antlaşma sayesinde sağlanacağını

⁷⁹ Vitoria'nın egemenlik tartışmasının en ayrıntılı hali, savaş yasalarına ilişkin analizlerinde görülecektir. Vitoria'ya göre, savaşı ilan eden ve savaşın tüm haklarını kullanan egemendir. Adil savaş doktrini, savaş hukukuna ilişkin tüm sorunlar kompleksinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Savaşın haklı görüldüğü birçok durumu detaylandırırken İspanyolların, Kızılderililere karşı giriştikleri savaş meşru bir zemine oturmaktadır. Diğer taraftan, Vitoria, egemenliği kısmen bir ilişki olarak anlamakta; hükümdarın halkına ve devlete karşı görevleri olduğundan hareketle, savaş açma ve unvan kazanma haklarını buna dâhil etmektedir. Hükümdar veya prens neredeyse halkın metafiziksel cisimleşmesi olarak ortaya atılan devletin araçsallığıdır (Anghie, 2004:23-24).

⁸⁰ Egemenin meşruiyetini yasadan aldığına ilişkin olarak Bodin (1955:36) şunu yazmıştır: *"Eğer adalet yasanın amacıysa, yasa prensin eseriye ve prens de Tanrı'nın suretiyse, bundan prensin yasanın Tanrı'nın yasanı örnek alması gerektiği sonucu çıkar."*

ifade etmiştir (Hobbes, 2011:138). Böylece, temsil edilen gerçek kişilerin irade aktarımları aracılığıyla tüzel kişilik ortaya çıkacak ve halkın birliğini temsil eden kralın fiziksel varlığı haricinde bir varlıktan bahsedilebilecektir (2011:144).

Hobbes'tan farklı olarak birey özgürlüğünü vurgulan J. Locke da toplumsal sözleşme fikrini benimsemiştir. Hobbes'un aksine doğal yaşamı, özgürlüğün ve mutluluğun hüküm sürdüğü bir alan olarak tasvir eden Locke, bireylerin siyasal topluma geçme nedenini tabiattaki mücadeleye bağlamamıştır (Akipek, 1953:259). Ancak Locke, doğa durumunda müşterek bir otoritenin olmayışı nedeniyle insanlar arasındaki sulh ve sükûnun bozulabileceğini bunun neticesinden insanlar arasında mücadelenin başlayabileceğini düşünmüştür (1953:260). İnsanın doğuştan sahip olduğu haklarının devredilemez oluşuna vurgu yaparak günümüz temel hak ve özgürlüklerinin gelişimine referans sağlamıştır (Locke, 2012:93). Locke, egemenin otoritesinin mutlak olmadığına, dolayısıyla bunun geri alınabileceğine vurgu yapmaktadır. Ona göre egemenin yasama gücüne sahip olması onu diğerlerinden ayırmaktadır. Eğer egemen güç bu amaçtan saparsa otoritenin meşruiyeti ortadan kalkacak ve halkın direnme hakkı doğacaktır. Bu nedenle yönetenler meşruiyetlerinin dayandığı halkın rızasını daima dikkate almak durumundadır (bkz. 2012:98).

Hem Bodin'in görüşlerine hem de dönemin tarihsel koşullarına baktığımızda, egemenliğin monarşileri betimlediğini söyleyebiliriz. Monarşinin, kilise ve feodalite karşısında gücünü perçinlenmesi için egemenliğin mutlak monarşinin elinde olması anlamlıdır. Ancak Bodin'den sonra, devlet, iktidar ve egemenlik kavramına yönelik yaklaşımlarda, sözleşme kavramına açıklayıcı bir anlam yüklendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Grotius, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler, doğal hakların taşıyıcıları olan bireyler arasındaki sözleşmenin kurucu niteliğini kuramlarının merkezine oturtmuştur (Uğurlu, 2023:38). Bunun en önemli nedeni doğa durumunda üstün bir otoritenin yokluğudur. Toplumsal sözleşmeyle insanlar cezalandırma hakkını topluma bırakmıştır, onları koruyacak olan devlettir (Zabunoğlu, 2016:437).

Kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili toplumsal formasyonlar içerisindeki dönüşümünün uzun tarihi içerisinde halk kavramının doğuşu, egemenliğin kavramsallaştırılmasında esaslı etkiler doğurmuştur. Beşerîleşen egemenliğin kaynağı olarak ilgili toplumdaki üyelere yapılan referans yeni olmasa da ilgili toplumun zaman içerisinde sürekliliği olan ve şehir boyutlarından ülkesel boyutlara varan "halk"

olgusunun doğuşuyla birlikte, Hobbes'ta veciz ifadesini bulan “egemen olan birlik” düşüncesi kendisine uygun bir vücut bulmuştur. “Egemen olan birliğe” bunu sunan kişi J. J. Rousseau olacaktır (Uğurlu, 2023:46).

J. J. Rousseau, öncelikle toplumdaki eşitsizliklere odaklanmıştır. Bu eşitsizliklerin toplumsal katmanları oluşturduğunu belirtmiştir ve iş bölümü ile mülkiyetin insan arasındaki eşitsizliği bozduğunu savunmuştur (Zabunoğlu, 2016:440). Mülkiyet kavramına önem veren Rousseau, bu hakkın korunması için bireylerin iradelerini, genel iradeye bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Adil bir düzen ve bireylerin özgürleşmesi için yeni bir sözleşme yapılmalıdır (Rousseau, 2013:28). Rousseau'nun egemeni ise, yurttaşlardan oluşan soyut halktır.⁸¹ En üstün olan genel isteme teslim olma tüm bireylerin yararına olacaktır. Başka bir deyişle, bireyler toplumsal varlıkları için kendi iradelerini yine kendi iradeleriyle sınırlandırmalıdır (2013:23).

Bu bağlamda Rousseau'nun soyut halkı sayesinde, iktidarın kaynağı oluşturulmuştur. Böylece farklı dönemlerde farklı biçimlerde söz konusu halkı temsil etme iddiasıyla toplumun tümünün çıkarları gibi sunulan burjuvazinin çıkarlarının devlet aygıtları tarafından güdülmesi garanti altına alınmıştır (Uğurlu, 2023:47). Yine de bir iktidar kaynağı olarak halkın “ulus”a dönüşmesi ancak Fransız Devrimi ile mümkün olabilmiştir. Fransız Devrimi'yle egemenlik kavramı, hükümdar ya da yasama meclisinden halka doğru yönlendirilmiştir. Dahası egemen halk düşüncesi tüm dünyada yankı uyandırmıştır. Halk artık “yurttaşlar” şeklinde tanımlanmış, “tebaa”dan “yurttaş”a geçiş esaslı değişimleri beraberinde getirmiştir. Yurttaş statüsüyle devletin temel karar alma süreçlerine katılım sağlanmış, herkesin siyasi karar alma yetkisine sahip olduğu kabul edilmiştir (Wallerstein, 2014:96-97). Bu gelişmedeki dönüm

⁸¹ Rousseau, anlam karmaşasının olduğu siyaset biliminin temel kavramlarını şu şekilde açıklamıştır: *“Toplumsal sözleşme, o anda sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur. Bu bütün, ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır. Bütün öbür kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye eskiden site denirdi; şimdiyse cumhuriyet ya da politik bütün deniyor. Üyeleri ona, edilgin olduğu zaman devlet (etat), etkin olduğu zaman egemen varlık (souverain), öbür devletler karşısında da egemenlik (puissance) diyorlar. Ortaklara gelince, onlar bir birlik olarak halk, egemen gücün birer üyesi olarak teker teker yurttaş, devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da uyruk adını alırlar. Ne var ki, bu terimler çoğu zaman birbirine karışır ve biri öbürü yerine kullanılır; belirlice kullanırken bunları birbirinden ayırt edebilmeyi bilmek gerekir.”* Bu kavramların o zamandan beri birbirleri yerine kullanıldığını göstermek açısından önemli bir alıntıdır. (Rousseau, 2013:15).

noktası, halk egemenliğinin kelimenin tam anlamıyla bölgenin tüm sakinlerini içeren bir seçim organını yansıtmıştır (Hall, 1999:142-143).

Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau siyasetin din dışı güç ideolojisi olarak düşünülmesi, gücün kaynağını ve kullanımını devlette birleştirilmesi ve buna egemenlik adının verilmesi süreçlerine önyak olmuş; egemenlik ile halk/ulus arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesi evrelerini göstermiştir. Locke, Ferguson, Smith, Ricardo ve diğer iktisatçılar ile Montesquieu ve Tocqueville gibi aristokratik liberaller ise egemenlik kuramının liberalleştirilmesi sürecinde önemli bir rol oynamışlardır (Mısır, 2011:80-81).

Bu düşünürlerin görüşleri sonucunda egemenliğin birtakım ortak özellikleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki egemenliğin tek olmasıdır. Egemenliğin bölünemez, sürekli, paylaşılamaz ve devredilemez oluşu, devletin tüzel kişiliğinin oluşma sürecinde ortaya çıkmıştır. Devletin yöneticinin mülkü olmaktan çıkması, hükümdarın hazinesiyle devletin hazinesinin ayrışması tüzel kişilik olarak devletin belirli bir zaman ve mekânda var olmasıyla ilintilidir. İktidarın kaynağının artık tanrı olmadığı ikinci özelliktir. Yurttaşlar, egemenliğin sahibi haline gelmiş ulusal egemenlik fikri de buradan yeşermiştir. Üçüncü özellik ise yurttaşların iktidarını nasıl kullanacağına ilişkindir. Yurttaşın ortaya çıktığı ve yurttaşların iktidarın kaynağı haline geldiği toplumlarda iktidarın kullanımı, temsil kurumu aracılığıyla olacaktır (Uğurlu, 2023:49-51).

Ayrıca hem ana akım siyaset biliminde hem de uluslararası hukukta, Bodin'den beri devletin önemli bir özelliği olan egemenlik, belli bir insan topluluğunun belirli ülkesel sınırlar üzerinde yasa koyma ve zor kullanma tekeli olan “iç egemenlik” ve bu insan topluluğunu diğerleri karşısında temsil etme hakkı olan “dış egemenlik” şeklinde ikiye ayrılmıştır. Egemenliğin yalnızca içeride değil dışarıda da sağlanması gerekmiştir. Diğer devletler karşısında da bir otorite olma iddiası, sabit sınırların olduğu, bir devletin bu sınırlar içinde egemen olduğu ve dolayısıyla başka hiçbir devletin bu sınırlar içinde idari kanuni, adli ya da askeri türden bir otorite ileri sürme hakkına sahip olmadığını ifade etmektedir (Wallerstein, 2014:84). Hatta bu durum, devletlerin içişlerine karışmama ilkesiyle birlikte hareket etmiştir. Bu tutum, her ne kadar zaman zaman işlevsiz olsa da en azından müdahalenin derecesinin sınırlandırılmasına hizmet etmiştir.

Egemenliğin temel bir özelliği egemenliğin bir iddia oluşu ve bu iddianın başkaları tarafından tanınmadıkça pek bir anlam ifade etmemesidir. Egemenliğin bir meşruiyet meselesi olması onu karşılıklı tanımaya mecbur bırakmaktadır. Dahası kendini devlet olarak addeden bir yapı verili bir bölgede *de-facto* kontrol sağlasa bile tanınmadığı müddetçe, egemenlik iddiası görece değersizdir.

Egemenlik bir açıklama ve bir norm olarak çalışmaktadır. Bir varlığın devlet olarak nitelendirilebilmesi için sahip olması gereken kritik özellikleri karakterize etmektedir. Uluslararası ilişkilerin normatif temelini oluşturduğu anlaşılan bir dizi hak ve görevi içermektedir. Bu kapsamda, Schmitt ile Kelsen'in egemenliğe ilişkin görüşlerine bakmak önemlidir.

Egemenliğin siyaset kuramında önemli bir kavram olduğunu düşünen C. Schmitt, egemenliği, otoritenin kaynağı ve bağlayıcı kararları alma yeteneği olarak tanımlamıştır. Egemenin gücü için düşmanı tanımlamak oldukça önemlidir. Schmitt'e göre egemen, dost - düşman (*friend - foe*) ayrımına göre karar almalıdır. Schmitt'e göre kurallar ve yasalar askıya alındığında "istisnai durum" ortaya çıkar ve bu durumda gerçek egemenlik anı yaşanmaktadır (Schmitt, 2012:68-69).

Schmitt hukuksal ile siyasal olan arasındaki ayrıma özel bir vurgu yapmaktadır. Hukuksal alan hukuk kuralları ve normlarında var olan veya olmayan ölçütlerle tanımlanırken; siyasal alan, dost ve düşman kriterlerine göre belirlenmektedir. Dost-düşman ayrımı, hukuken öngörülemeyen varoluşsal bir karardır. Dahası, siyasal olan, yasal olandan basitçe farklı değildir, ondan önce gelir, çünkü hiçbir normlar sistemi, bu normların düzenlenmesini aşan bir karar olmaksızın geliştirilemez veya uygulanamaz. Bu nedenle, siyasi aktör olarak devlet ne yasal bir sisteme indirgenebilir ne de sahip olduğu meşruiyet hukuktan türetilir. Özellikle acil bir durumda veya olağanüstü durumda, mutlak bir karar verilmelidir ve bu karar normal durumda geçerli olan normlardan türetilemez. Yasaların, kuralların ve normların içsel sınırlamaları nedeniyle, dost ve düşmanı tanımlayan siyasi karar bağımsız olarak alınmalıdır (Norris, 1998:68-69). Nihayetinde, Schmitt için siyasetin bir çatışma ve savaş meselesi olduğunu ve siyasetin gerçek ölçütünün düşmanlık üzerine kurgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Martin Jay'ın (2013:193) belirttiği gibi, homojen benliğin dayanışmasını yaratmak için nefret edilen ötekine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda siyasal olgusu, ancak dost-düşman ayrımına ilişkin gerçek olasılıkla kavranabilir; siyasal

kavramının dinsel, ahlaki, estetik, ekonomik bakımdan nasıl değerlendirildiği ise Schmitt için önemsizdir (Schmitt, 2012:65).

Schmitt için yasa, olgusal karara göre ikincil konumdur. Yasa yapmak ve uygulamak karar vermeyi içermektedir. Yasal fikir, karardan bağımsız olarak kendisini otomatik olarak toplumsal eyleme çeviremez. Her şey nihai olarak olgusal karara bağlıdır. Schmitt'in sisteminde, egemenlik bir olgu-tanımlama meselesidir ve hukuk bunun normatif bir sonucudur. Buna karşın, Kelsen'de yasa normatiftir ve "egemenlik" yalnızca yasanın devlete tahsis ettiği haklar, özgürlükler ve yetkiler için tanımlayıcı bir kısaltmadır. Kelsen'e göre, "egemenlik" sistemik bir kavramdır ve yasanın dışında değil, yasanın içinde belirlenmektedir. Kelsen ve Schmitt'in benimsemiş olduğu görüşler çelişkili gibi gözüktüğü de her ikisi belirgin biçimde modern bir sorunsal içinde hareket etmektedir. Her ikisi de devlet ve hukuk arasındaki ilişkilerin maddi adaletten yana tavır almadan nasıl anlaşılması gerektiğine dair normatif bir model tasarlamıştır. Ancak her iki görüş de tamamen kabul edilememekte veya tamamen dışlanamamaktadır. Dolayısıyla uluslararası egemenlik doktrini, Schmitt ve Kelsen'in argümanları arasında sürekli gidip gelmektedir (Koskeniemi, 2005:226-228).

İlk bölümde tanımaya ilişkin sorduğumuz soruyu burada yinelemek gerekecektir. Ancak bu sefer bu soru egemenlik için sorulacaktır. Egemenlik yasal mı yoksa olgusal bir mesele midir? Tıpkı tanımadaki gibi çelişki burada da devam etmektedir. Eğer Avrupalı olmayan varlıklar devlet olmaya hak kazanamadılarsa, bunun nedeni, onların bu şekilde nitelendirilmelerini her zaman için engelleyecek olan maddi bir kanunun varlığı değildir. Bunun nedeni, bu devletlerin öznel özlüklerinin (Anghie'nin deyişiyle uygarlık derecelerinin) Avrupalı devletlerinkine karşılık gelmemesidir. Klasik hukukçu için bu fark, siyasi görüşten değil, bir olgu meselesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre devlet olma, hukukun yalnızca tanıyabileceği, ancak kontrol edemeyeceği bir olgu meselesidir. Ancak bir varlığın; "barışsever", "demokratik" veya başka kriterleri yerine getirmesi durumunda egemen bir devletten söz edilebilecektir. Bu ise, devletten daha üstün olan normatif kodun olduğunu varsayacaktır. Ayrıca bu varlığın belli kriterleri yerine getirip getirmediğinin nasıl değerlendirileceği sorusu gündeme gelecektir. Modernler, bunları cevapları siyasi görüşlere bağlı olan zor sorular gibi gördüğünden, böyle bir kodun varlığını

varsaymazlar. Devletin meşrulaştırılmasını onun varoluşunda aramaktadırlar. Burada liberal bireycilik ile benzer bir tutum sergilenmektedir. Bireylerin haklarının inanç, renk ya da politikadan bağımsız olması savunulmaktadır. Diğer bir deyişle, insan olmak, insan haklarını ve yasal bir özne olarak statüyü temellendirmek için yeterli görülmektedir. Bu gerçeğin varlığı ise hukukun kontrolü dışındadır (Koskenniemi, 2005:231-232).

Tanıma doktrini, toplumu bir egemenlik yaratımı olarak sunarak toplumun rolünü ve işlevini belirsizleştirmeye devam etmektedir. Tanıma doktrini, yalnızca Avrupalı olmayan dünyayı asimile etme görevi açısından değil, aynı zamanda pozitivist hukuk sisteminin yapısı açısından da temel bir öneme sahiptir. Lorimer (1883:3), *“Tanınma, çeşitli aşamalarda, mantıksal bir sistem olarak ifade edildiğinde ulusların pozitif hukukunun öncülünü oluşturur.”* diyerek buna işaret eder. Pozitivizm ile tanıma arasındaki bağlantı hem tarihsel hem de mantıksal olarak takip edilebilir. Mantıksal anlamda, Lorimer’in iddiası doğru görünmektedir; zira egemenin uluslararası hukukun temeli olduğu yönündeki pozitivist vurgu, hukuk evreninin bir parçası haline gelenin yalnızca egemenin tanıdığı olgular olduğunu öne sürmektedir (Anghie, 2004:98). Tanıma doktrini, üstü kapalı olarak, Avrupa değerlerine uygun oluşturulmuş bir hükümdarın varlığı varsayımına dayanmaktadır. Tanınma doktrini görüşünün gizlediği şey, her şeyden önce egemenin oluşturulduğu karmaşık süreçtir. Egemenlik doktrininin yeniden yapılandırılması ve kendisini müstakil, tutarlı, kapsamlı ve her şeyi kapsayan olarak sunması tanıma doktrini aracılığıyla olur. Tanıma doktrininin yalnızca inceleme altındaki yapının hukuki statüsünü tespit etmek veya tesis etmekle ilgili değildir. Daha ziyade tanıma doktrini, Avrupa devletlerinin egemenlik talep etme gücünün onaylanması, bu tür kararları verme yetkilerinin güçlendirilmesi ve istedikleri zaman dağıtabilecekleri, inkâr edebilecekleri veya kısmen bağışlayabilecekleri bir mülkiyet haline getirdikleri egemenlikle yakından ilgilidir.

3.2. Devletlerin Farklı Oluşum Şekillerine İlişkin Değerlendirmeler

Avrupalı olmayan halklar üzerinde egemenliğin nasıl tahsis edileceğine ilişkin içtihat tartışmalı ve kararsızdır. Ancak genel olarak keşif, işgal, fetih ve feragat bu meseleyi ele almak için tarihsel olarak tasarlanmış doktrinlerden bazılarıdır (bkz.

Pazarcı, 2009; Doğan, 2013). Özel hukukun ve özellikle mülkiyet hukukunun sunduğu kavramsal çerçeve, toprak edinimi ile ilgili içtihatlarda etkili bir rol oynamıştır. Pozitivist analiz, Avrupa devletinin toprak edinimi üzerinde kontrol sahibi olduğunu göstermek için hangi eylemlerin yeterli olduğu sorularına odaklanmıştır.

Mülkiyet kavramına yapılan vurgu ve medeniyetsiz olarak addedilen halkların tüzel kişilikleri olmadığına dair pozitivist görüş, Avrupalı olmayan pek çok halkın varlığını ortadan kaldıran “işgal” gibi doktrinlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur⁸² (Anghie, 2013:22). İşgal, bir devletin sadece ortaya çıkmakla tüm bir bölge üzerinde geçerli bir mülkiyet elde ettiğini iddia etmesini önlemek için etkili bir araç sunmuştur.

Fetih, genellikle bir rakibin askeri olarak yenilmesi sonucunda galip olan tarafın yenilen devletin toprakları üzerinde egemenlik elde etmesini içermektedir. Fetih, unvan kazanmanın en eski yollarından birisidir ve 19. yüzyıl boyunca genişlemenin yasal ve geçerli bir yoludur (Korman, 1996). Böyle bir fetih hakkının tanınması, hukuk ilkesinden ziyade iktidarın dikte ettiği sonuçları meşrulaştırmaktadır. Bu nedenle hukuka ilişkin çelişkili bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Avrupalı olmayan devletlerin askeri zayıflığı ve güçlü bir devletin savaş başlatma kabiliyeti üzerinde herhangi bir yasal sınırlamanın bulunmaması, Avrupa imparatorluklarının Asya ve Afrika’nın büyük bölümlerini fethederek emperyalist politikalarını sürdürmesine önemli katkı sağlamıştır. Diğer bir deyişle, kontrolü ele geçirmenin bir yolu olarak fethin meşruiyeti, güce başvurmanın egemen iradenin geçerli bir ifadesi olduğu yönündeki pozitivist argümanla birlikte, emperyalist yayılmaya oldukça az kısıtlamanın getirildiği anlamına gelmektedir.

Literatürde devletlerin, ayrılma (bölünme) (*secession*) veya birleşme (*unification or merger*) yoluyla kurulduğu yazmaktadır. Ancak bunların neyi kastettiği konusu tartışmalıdır. Crawford (2006:375) ve Caney (1997:353) gibi yazarlar ayrılmanın yeni devlet oluşumunu kastettiğini ifade etmektedir. Radan (2016:5-6)

⁸² Hiçbir devletin arazisi olmayan veya devlet olarak kabul edilmeyen yerlilerin yaşadığı araziler işgalin konusu olabilmekteydi. Uygar bireyler bile, bir toprak parçası üzerinde egemenlik uygulayan bir devlet bünyesinde herhangi bir birleşme olmaksızın, yaşayabilmekte ve özel mülkiyete sahip olabilmekteydi. Diğer taraftan, yerliler, tam anlamıyla bir devlet olarak kabul edilmesi gerekmeyen bir kabile örgütüne bağlı olarak bir arazide yaşayabilmekteydi. Bu durum, kabile halklarının topraklarının, kabile örgütlenmesinin bir devlet ile örtüşmediği temelinde, Avrupa devleti tarafından basitçe işgal edilmesi yoluyla el konulabileceği anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, Avustralya kıtasındaki İngiliz mülkiyeti, ıssız bir bölgenin, sahipsiz toprak (*terra nullius*) işgaline dayanmaktaydı. Aborjin halklarının binlerce yıldır kıtada yaşıyor olmasının konuyla hiçbir ilgisi yoktu (Lindley, 1926:40-41).

başka bir devlete katılmanın devir (*cession*) olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Ayrılmada sınırların kuvvet yoluyla değiştirilmesi söz konusudur (2006:330). Ancak ana devletin rızası sonucu ayrılmalar olduğunda, kuvvet kullanımının her zaman gerçekleştiği konusu belirgin değildir. Ayrılma yoluyla kurulma, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin gelişmeleri barındırması nedeniyle tezimiz itibariyle önem arz etmektedir.

Birleşme yoluyla devletlerin kurulmasına en iyi örnek Almanya'dır. Genel bir görüş Almanya'nın birleşmesinin tamamen yeni bir devletin yaratılmasını içermediğidir. Aksi takdirde hem Almanya Federal Cumhuriyeti (AFC) hem de Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin (DAC) varlığının sona ermesi ve bu nedenle yeni bir Almanya'nın kurulmasının zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Bu yeni devletin başta BM olmak üzere uluslararası örgütlere yeniden başvuruda bulunması gerekecekti. Ancak burada daha çok DAC'ın AFC'ye katılması durumu yaşanmıştır (Craven, 1998:145).

Ayrılma, bölünme ve dağılma süreçleri birbirleri ile yakından ilişkilidir. Yugoslavya'nın dağılması sonucunda yeni devletlerin kurulması, dağılma sonrası ayrılmaya ilişkin bir örnektir. Bu parçalanma, sınır ve özerklik konularında çözülememiş birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu olayda, Batılı devletler önderliğinde, ayrılan devletlerin tanınması söz konusu olmuştur. Güçlü devletler, "diplomatik tanıma" yöntemini kullanarak çok etnikli, zayıf ve kırılgan devletlerin rahatlıkla parçalanabilmesine neden olmuşlardır (Taşdemir, 2016:663).

Bir bölge, federasyon hükümetinin karşılıklı anlaşmasıyla ayrılırsa, diğer eyaletlerin yeni devlete karşı direnmesi için ortada bir sebep kalmayacaktır. Bu koşullarda uluslararası tanınma hızlıca gerçekleşecektir. Örneğin 7 Ağustos 1965 tarihinde Singapur, anlaşmayla Malezya Federasyonu'ndan ayrılmıştır. Bir buçuk ay sonra BM'ye üye olmuştur. Aynı şekilde Eritre, 24 Mayıs 1993 tarihinde hükümetle varılan mutabakat sonucunda BM tarafından izlenen bir plebisitin ardından Etiyopya'dan ayrılmıştır ve dört gün sonra Eritre, BM'ye kabul edilmiştir⁸³ (Clapham,

⁸³ Aslında, İtalyan sömürgesi olan Eritre, İkinci Dünya Savaşı sonrasında müttefik devletlerinin yönetimine geçmiştir. BM Genel Kurulu kararıyla herhangi bir referandum yapılmadan Etiyopya ile birleştirilmiştir. Eritre'ye Etiyopya'nın egemenliğinde özerk bir statü verilmiştir (UN General Assembly, 1950). 1962 yılında Etiyopya'nın, Eritre'nin özerklik statüsünü kaldırmasıyla başlayan ve yaklaşık 30 yıl süren savaş sonrasında Eritre Cumhuriyeti ayrı bir devlet olarak kurulmuştur.

1999:84-99). Yine son zamanlarda Güney Sudan'ın ayrılması ancak ana devletin rızasıyla mümkün olabilmiştir.⁸⁴ Bu nedenle yukarıda da değinildiği gibi Crawford (2006:375), ayrılmayı ana devlet rızasıyla ayrılmadan farklı olarak tanımlamıştır. Ayrılmayı, mevcut devletin rızası olmadan, güç veya tehdit kullanımı yoluyla yeni bir devletin yaratılması olarak tanımlamıştır.

Ancak tek taraflı ayrılma beyanlarında bulunan yapıların çoğu uluslararası alanda tanınma elde edememiştir. Genellikle tek taraflı ayrılmayı gerçekleştiren yapılar destek amaçlı birbirlerini tanımış, ya da sınırlı sayıda devletler tarafından tanınmıştır. Özellikle Sovyet sonrası ortaya çıkan tanınmayan devletler, birbirleriyle düzenli iletişim halindedir. Geldenhuys (2009:76) bu iletişimi; devlet başkanları, kabineleri ve dışişleri bakanlıkları arasındaki resmi toplantılar ve istikrarlı işbirlikleri açısından analiz etmiştir. Örneğin; uluslararası alanda tanınmayan Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya birbirlerini tanımaktadır. Aynı şekilde, Donbas bölgesinde kurulan Lugansk Halk Cumhuriyeti (LHC) ile Donetsk Halk Cumhuriyeti (DHC) bu coğrafyadaki eski tanınmayan devletler tarafından gayri resmi olarak desteklenmiştir (Minakov, 2019:63). Diğer taraftan, 1960 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilan eden Katanga hiçbir ülke tarafından tanınmayı başaramamıştır (Buccheit, 1978:141-153). Benzer şekilde Somaliland hiçbir ülke tarafından tanınmamaktadır. 1967'de Nijerya'dan ayrılan Biafra yalnızca beş ülke tarafından tanınmıştır⁸⁵ (Ijalaye, 1971:553-554).

Yine de uluslararası alanda, Avrupa kıtası da dâhil olmak üzere, tek taraflı ayrılma hakkını iddia eden azımsanmayacak sayıda yapı vardır. Katalonya, İskoçya, Irak ve Suriye'deki Kürtler, İtalya'daki Veneto Bölgesi, Kanada'daki Quebec bunlara örnektir. Bunun yanında, uluslararası alanda kabul görmese de Moldova'da Transdinyester, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya, Ukrayna'da Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Lugansk Halk Cumhuriyeti, Fas'ta Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti tek taraflı bağımsızlık ilanlarında bulunan yapılardır.

Tek taraflı ayrılma yoluyla tam tanınma ya da en azından önemli ölçüde uluslararası tanınma elde eden iki istisna devlet vardır. İlki Bangladeş olup Pakistan

⁸⁴ Güney Sudan, uzun süren bir iç savaş ve ağır insani koşullar altında yaşamıştır. Bu durum Kosova'nın aksine Güney Sudan'a son çare ayrılma hakkını getirmemiştir.

⁸⁵ Gabon, Haiti, Fildişi Sahili, Tanzanya ve Zambiya Biafra'yı tanıyan devletlerdir (Ijalaye, 1971:558-559).

ordusunun acımasız müdahalesine yol açan siyasi bir krizin ardından 10 Nisan 1971 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. İlk önce uluslararası bir tanıma kazanmamış ancak Doğu Bengal'deki çatışmanın gidişatı⁸⁶ ve Hindistan'ın müdahalesiyle BM üye devletlerinin üçte biri tarafından tanınmıştır (Nanda, 1972:336). Pakistan'ın Şubat 1974'te Bangladeş'i tanımasıyla ülkenin BM'ye kabulünün yolu açılmıştır. İkincisi, Kosova'nın ayrılması durumudur. Her ne kadar Kosova'nın BM'ye üyeliği Rusya ve Çin tarafından engellense de Kosova, Avrupalı devletlerin çoğunluğu tarafından tanınmıştır. Yine de uluslararası hukukun sözde tarafsızlığına rağmen, ayrılma rıza ile sağlanmadıkça devletlerin tanımayı genişletmesi pek mümkün gözükmemektedir. Özellikle Kosova'nın tanınmasını desteklemek için ortaya atılan argüman, bunun nevi şahsına münhasır olduğu (*sui generis*), normal yasal çerçevenin dışında benzersiz bir durum olduğudur. Bu çerçevede, başka herhangi bir ülke için bu hakkın genişletilmesinin mümkün olmadığı iddia edilmektedir. Uluslararası hukuk tıpkı 19. yüzyılda olduğu gibi Avrupalı devletler adına norm oluşturmaya devam etmektedir. Bu normlar yine aynı devletler tarafından *sui generis* olarak ilan edilebilmekte, Avrupalı devletlerin çıkarlarına uymayan benzer durumlar için geçerli kabul edilmemektedir.

Uluslararası alanda devletler, ayrılıkçı devlet benzeri oluşumların tanınmaması için harekete geçebilmektedir. Bu itibarla, yeni bir devlet benzeri varlığın kurulmasını, uluslararası hukuka aykırı hale getirerek ayrılma sürecini lekeleyen bir önlem alınabilmektedir. Bu pozisyon UAD tarafından, BM Güvenlik Konseyi'nin Güney Rodezya, KKTC ve Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık beyanlarını tanımamaya çağırın uygulamasına atıfta bulunan Kosova görüşünde de desteklenmiştir. Mahkeme, bu ayrılma beyanlarının tek taraflı karakterinden değil, hukuka aykırı güç kullanımıyla veya genel uluslararası normların ihlalleriyle bağlantılı olmalarından dolayı tanınmadıklarını ifade ederek norm koyma üstünlüğünü pekiştirmiştir.⁸⁷

Hâkim görüş, dekolonizasyonun kendine has özellikleri olan bir süreç olduğunu iddia etmektedir. Hatta bu husus, 14 Aralık 1960 tarihli BM Genel Kurulu 1514 (XV)

⁸⁶ Mart ayından Aralık 1971'deki Hindistan müdahalesine kadar Doğu'daki askeri harekâtın üç milyon ölüme yol açtığı ve yaklaşık on milyon mülteci yarattığı tahmin edilmektedir (Kuper, 1985:48).

⁸⁷ Katanga, Güney Rodezya veya KKTC ile ilgili BMGK kararlarının hiçbirinde kendiliğinden ortaya atılan bu bağımsızlık bildirilerinin hukuka aykırılığına ilişkin bir husus bulunmamaktadır. Söz konusu BMGK kararlarının alınmasından önceki toplantıların kayıtlarında da tek taraflı bağımsızlık beyanlarını yasaklayan uluslararası hukuk kurallarına herhangi bir atıf bulunmamaktadır (Kassoti, 2015:191).

sayılı kararı “Sömürge Ülkeler ve Halkların Bağımsızlıklarının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Bildiri” ile pekiştirilmektedir. Bu Bildiri’nin, kendi kaderini tayin hakkını, yalnızca sömürge ülkelere tahsis ettiği savunulmaktadır. Kaldı ki uluslararası camia devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi nedeniyle, grupların ayrılma hakkına her zaman temkinli yaklaşmıştır (Arsava, 2012:1). Ancak Kosova’nın 2008 yılında Sırbistan’dan ayrılmasıyla belli bir ulusal grubun ağır baskı altında olması, bu gruba karşı uluslararası hukuk suçlarının işlenmesi, kurumsal ayrımcılığın yapılması ve yoğun insan hakları ihlallerinin işlenmesi durumları ayrılma hakkının meşru nedenleri olarak görülmüş, yalnızca sömürge ülkelere tahsis edilen kendi kaderini tayin hakkının kapsamı genişletilmiştir.

Mezkur Bildiri’den daha sonra imzalanan 24 Ekim 1970 tarihli, 2625 (XXV) sayılı Dostça İlişkiler Bildirisi’yle ancak temsili bir hükümetin bulunmadığı, eşitsiz ve ayrımcı muamele veya insan haklarının ihlal edildiği durumlarda ayrılma hakkının olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle, sınırları belirlenmiş mevcut devletlerin, büyüklüğü ve niteliği ne olursa olsun tüm halkların kendi kaderini tayin etme hakkıyla ilgili yükümlülüklerini, dilsel, etnik ve kültürel miraslarını koruyarak hem temel haklardan yararlanmalarını hem de nüfusun geri kalanıyla eşit şartlarda hükümete erişim imkânını güvence altına alarak yerine getirmeleri gerektiğine yönelik inanış hâkimdir. Her ne kadar - bireysel, kolektif veya her ikisinin birden - hangi hakların göz ardı edilmesinin ayrılma hakkını etkinleştirebileceği açık olmasa da bu Bildiri’deki mevcut kısım Kosova’nın ayrılmasının meşrulaştırılmasında defalarca kullanılmıştır.⁸⁸

Ayrıca uygulamada kendi kaderini tayin hakkına ilişkin gerçekleştirilen ayrılmaların bazıları çelişkiler barındırmaktadır. Buna en iyi örnek kendi kaderini tayin hakkının kullanımının devletlerin toprak bütünlüğü ilkesiyle sınırlı olmadığını gösteren bir sömürge durumu olarak nitelendirilen Doğu Timor’dur. Uluslararası katılımın etkin olduğu bu örnekte, dikkat çekici nokta Doğu Timor’un sömürgesi olduğu Portekiz’den değil Endonezya’dan bağımsızlığını kazanmasıdır. Bu nedenle

⁸⁸ Arsava’nın ifade ettiği gibi (2012:6), Dostça İlişkiler Bildirisi’nin dibacesi, devletlerin ulusal birlik ve ülkesel dokunulmazlığını kısmen veya tamamen ihlâl eden her girişimin BM Şartı’nın amaç ve prensipleriyle örtüşmemektedir. Dolayısıyla bu argümanın ayrılma talebinde bulunan gruplar lehine yorumlanmasının mümkün olup olmadığı belirgin değildir. Böyle bir durumun kabul edilmesi için ayrılma hakkının genel olarak kabul edilmesi, uluslararası dokümanlarda açık bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (2012:7).

Doğu Timor, klasik bir dekolonizasyon durumu değildir ve sömürgeci çerçevenin dışında yeni devletlerin ortaya çıkması bağlamında ele alınmalıdır. Hatırlatmak gerekir ki Doğu Timor'un bağımsızlığında, her ne kadar Endonezya'nın rızası olsa da BM'nin sürece müdahil olması oldukça etkili olmuştur (Vidmar, 2012:368). Bu nedenle sömürge tasfiyesiyle rabıtalı kendi kaderini tayin hakkının kullanımında da kafa karışıklığına neden olan olaylar yaşanmıştır.

Tüm bunlara rağmen uluslararası hukukun tek taraflı ayrılma hakkını yasakladığı veya kabul ettiğine ilişkin bir gerçeğin olmadığı Quebec Davası'nda da kabul görmüştür. Bu davada mahkeme, tek taraflı bir ayrılmanın nihai başarısının uluslararası toplum tarafından tanınmaya bağlı olacağını; uluslararası toplumun, tanıma verip vermemeye karar verirken diğer olguların yanı sıra Quebec ve Kanada'nın tutumunu da göz önünde bulundurarak ayrılmanın yasallığını ve meşruiyetini değerlendireceğini ifade etmiştir (Supreme Court Judgments, 1998). Böylece tek taraflı ayrılma hususlarında diğer devletler tarafından tanınmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle BM nezdinde veya Batılı devletler tarafından tanınmanın sağlanması tek taraflı ayrılma hususlarının meşruiyetini güçlendirmektedir. Kosova örneğinde bu durum test edilmiştir.

Bu kapsamda, alt başlıkta kendi kaderini tayin hakkı ve tanımayla olan yakın ilişkisi incelenecektir. Tezimizle bir hayli ilişkili olan kendi kaderini tayin hakkının egemenlik kuramıyla olan bağlantısı anlatılmaya çalışılacaktır. Egemenlik gibi kendi kaderini tayin hakkının da tarihsel süreçlere göre büründüğü anlamı açığa çıkarmak tanıma konusunun aydınlatılması için önem arz etmektedir.

3.2.1. Egemenlikteki Dönüşüm Kapsamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayin hakkı olarak da bilinen bu kavramın felsefi kökenleri, Locke ve Rousseau gibi aydınlanma düşünürlerinin çalışmalarına dek uzanabilmektedir. Kendi kaderini tayin hakkının ilk formülasyonları, insanın kendi kaderinin efendisi olma arzusunu en temel düzeyde ifadesidir. Bu nedenle egemenlik ilkesinin dönüşümüne paralel olarak ilerleyen bu ilke, hükümdarları tarafından yönetilmek yerine kendi kendilerini yönetmek veya en azından kendi hükümetlerini seçmek isteyenler için önemli bir araç sunmuştur. İlke, aynı zamanda Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi gibi belgelerin

hazırlanmasına yol açan siyasi hareketler için ideolojik anlamda itici güç sağlamış ve o zamandan beri sayısız siyasi mücadele bağlamında kullanılmıştır. Başlangıçta ilke olarak görülen kendi kaderini tayin, BM kararlarıyla hak haline dönüşmüş, belirli tarihsel dönemlere bağlı olarak anlam kazanmıştır. Örneğin bu hakkın Birinci Dünya Savaşı sonrasında barındırdığı söylem ile Soğuk Savaş sonrasında içerdiği anlam bir değildir.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Avrupa'nın genişlemesiyle beraber Avrupa uluslararası hukuku tüm toplumlara uygulanan tek bir sistem haline bürünmüştür. Birinci Dünya Savaşı travması uluslararası hukukta ve ilişkilerde pek çok değişikliği beraberinde getirmiş; Milletler Cemiyeti, artık “geri kalmış bölgeler” olarak nitelendirilen kolonilere yönelik yeni bir yaklaşım formüle etmeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya gibi mağlup güçlerin toprakları ise, galip gelen güçler tarafından sömürge olarak ele geçirilmemiş, MC Misakı'nın 22. maddesi uyarınca kurulan Milletler Cemiyeti Manda Sistemi'nin yetkisi altına alınmıştır. Bu kapsamda İngiltere, Filistin ve Irak gibi çeşitli manda bölgelerini, Cemiyet adına yönetmiştir. Bununla birlikte, manda bölgeleri söz konusu olduğunda Cemiyet, egemenlik yaratmak, bu bağımlı birimleri özyönetim yeteneğine kavuşturmak gibi olağanüstü bir görevi üstlenmiştir. O halde uluslararası kurumların, bu geri kalmış bölgelerin dönüşümünü sağlamak için çeşitli doktrinler geliştirebilecekleri yerler belirlenmiştir. 19. yüzyılda Batılı ve Batılı olmayan devletler arasındaki fark, 20. yüzyılda ekonomik açıdan var olan gelişmiş, az gelişmiş ayrımına indirgenmiştir (Anghie, 2013:28).

MC'nin esas faaliyeti, siyasi egemenliğin ekonomik egemenlikten sistematik olarak nasıl ayrılacağını yürütmektir. Bu süreç iki savaş arası dönemde de devam etmiş, BM ortaya çıktığında ise, sömürgecilikten kurtulma, uluslararası sistemin temel meşguliyetlerinden biri haline gelmiştir. BM, sömürgecilikten kurtulmanın ilerletilmesi için bir dizi kurumsal mekanizma oluşturarak yeni bir girişim başlatmıştır. Sömürge devletlerin bağımsızlığını kazanması, BM milletler sisteminde çoğunluk haline gelmelerine neden olmuş, bu durum uluslararası toplumun yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu sözde “yeni devletler”⁸⁹ - dönemin terminolojisini

⁸⁹ Ekim 1968'de, BM Genel Kurulu Altıncı Komitesi'nde, Devlet ve Hükümetlerin Antlaşmalara İlişkin Halefiyeti Hakkında Uluslararası Hukuk Komisyonu Raporu'nun tartışılması sırasında Seylan

kullanırsak - sömürgeciliği yasaklayacak ve ekonomik etkilerini tersine çevirecek bir dizi ilke oluşturmak için BM Genel Kurulu'ndaki sayısal üstünlüklerini kullanmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan uluslararası insan hakları hukuku, sömürgecilik karşıtı girişimlerin ilerletilebilmesinde önemli bir araç sağlamıştır. Dolayısıyla “kendi kaderini tayin” yeni devletlerin ileri sürdüğü ve geliştirdiği temel insan haklarından biri olarak karşımıza çıkmıştır (Anghie, 2013:29). Kısacası Manda Sistemi'yle MC, siyasi “özyönetim”i teşvik etme hedefini açıkça ilerletirken bile, sömürge güçlerinin ekonomik çıkarlarını ilerletmeye devam edebilecekleri bir mekanizmayı işler kılmıştır.

Kendi kaderini tayin meselesinin bir ilke olarak kullanımı Wilson prensipleriyle dünya gündemine gelmiştir. Ancak burada kendi kaderini tayin hakkı, ABD ve müttefiklerinin elinde bulunan sömürge halklarına bahşedilmemiş, savaşta yenilmiş üç imparatorluğun (Osmanlı Devleti, Avusturya Macaristan ve Rusya) tebaasıyla sınırlı kalmıştır⁹⁰ (bkz. Bowring, 2008:143). Benzer durumda olan tüm devletleri kapsamadığı için kelimenin tam anlamıyla hak olarak nitelendirilmesi mümkün görünmemektedir. Böylece bu dönemde, hak olmaktan ziyade düşman cezalandırma ediniimi olarak yerini aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de bu teşebbüsün kendi kaderini tayin meselesinin sosyalist dünya devrimine bir cevap olarak kullanabileceğini göstermesi açısından önemli olduğunu belirtmek gerekecektir. Diğer taraftan bu ilke, ulus-devlet formunun Avrupa çapında uluslararasılaşmasında oldukça etkili olmuştur. Son olarak Wilson'ın bu formülü 1990'lardan sonra sıkça gördüğümüz emperyalist müdahalelerde de yeniden kendini gösterecektir⁹¹ (Özdemir, 2017:188).

Temsilcisi, eski durumdan farklı olarak “yeni devlet” teriminin kullanımını sorgulamıştır. Egemenliğini sömürgeci bir güce kaptıran ve ardından 20. yüzyılda siyasi bağımsızlığını kazanan Seylan gibi kadim bir devlet söz konusu olduğunda “yeni” teriminin doğru olmayacağını vurgulayan temsilciye göre bu durumlarda “yeni” devletten daha ziyade “orijinal” devlet tabirinin kullanılması gerekmektedir. Uluslararası hukuk ilkelerinin sağlam bir tarihsel temele sahip olmasından ötürü, sömürge yönetiminden önceki bağımsızlık döneminin de devlet mirasına ilişkin uygulanabilir ilkelerin belirlenmesinde etkili olabileceğini savunmuştur. Bu sayede, Asya ya da Afrika'da dekolonizasyon sonrası ortaya çıkan devletlerin geçmişte yasal olarak var olmasının mümkün olup olmadığı sorusu gündeme gelmiştir (bkz. Alexandrowicz, 1969:465).

⁹⁰ İngiliz, Belçika, Fransız, Hollanda, İspanyol ve Portekiz İmparatorlukları hiçbir şekilde bu hakkın kapsamına girmemektedir. Ayrıca Porto Riko ve Filipinler'deki Amerikan çıkarları kutsal kabul edilmiştir (bkz. Bowring, 2008:143). Bu kapsamda MC döneminde Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya bu hakkı kullanarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Kütükçü, 2004:264). Pomerance (1976:27), Wilson'un kendi kaderini tayin ilkesi altında Balkanlaştırmayı bir demokrasi anlayışından ziyade dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmenin bir aracı gibi görmüş olabileceğini belirtmiştir.

⁹¹ “Bağımlı/mikro milliyetçilikler “kendi doğal-tarihsel” haklarını emperyalizmle işbirliği içerisinde ileri sürüp ülkelerinin kolektif varlıklarını bireysel haklara tahvil etme (metalaştırma) sözleri verirken,

Uluslararası hukukla ilgili standart metinlerde, kavramın atası olarak sadece Wilson'dan bahsedilmektedir.⁹² Ancak Lenin'in kendi kaderini tayin hakkına ilişkin katkıları oldukça önemlidir.⁹³ Lenin'in içinde bulunduğu dönem, kapitalizmin gittikçe artan ölçülerde eşitsiz gelişimine denk düşmektedir. Uluslararası iş bölümü hem hammadde, pazar ve işgücü sunucuları olan çevre ülkelerle merkez ekonomiler arasındaki karşıtlık hem de ulusal sermayelerin silahlı nüfuz alanları üzerinden yürütülen rekabet ekseninde belirlenmekteydi. Bu kapsamda, kendi kaderini tayin hakkı gelişmiş kapitalist ülkeleri hammadde, pazar ve işgücünden ayrılabilme imkânı taşıdığı için önemlidir. Ancak kendi kaderini tayin hakkıyla, yalnızca sömürgeci güçleri kendileri için elzem olan kaynaklardan men etmek amaçlanmamış; kendi kaynaklarını kullanamayan sömürülen devletlerin kendi kaynaklarına kavuşturulması da hedeflenmiştir. Bu sayede, kendi kaderini tayin hakkı siyasi bir anlam kazanmıştır (Özdemir, 2017:187-188). Wilson'inkinden farklı olan Lenin'in kendi kaderini tayin anlayışı tutarlı ve devrimcidir. Sömürgelerin derhal özgürleştirilmesine odaklanmaktadır, bu nedenle anti-emperyalisttir. Lenin, bu hakkı sadece bir slogan olarak görmemiş, tüm halklara genişletmiş ve böylece medeni ve medeni olmayan uluslar arasındaki emperyalist ayrımı bir kenara bıraktırmıştır⁹⁴ (den aktaran Bowring, 2008:144). Dahası Lenin, 20. yüzyılda bir ülkenin ilhakının, kendi kaderini tayin hakkının ihlali anlamına geleceğini ifade etmiştir.

Bu bağlamda, Rusya'daki Bolşevik Devrimi sömürgecilik karşıtı mücadelelere ilham vererek Batılı devletlerin sömürgeleştirilmiş halklara daha fazla söz hakkı

kendi kaderini tayin "hakkı"nın içeriği Lenin'in değil Wilson'un verdiği anlamla biçimlenecekti (Özdemir, 2017:188).

⁹² Wilson düşüncesinde bir halkın kendi kaderini belirleme hakkı, esas olarak üç fikri içeren bileşik bir kavramdır; a) bir halkın yabancı egemenliğinden kurtulması ve altında yaşayacağı egemenliği seçme hakkı (genellikle "dış" self-determinasyon olarak adlandırılan bir fikir), b) bir halkın kendi hükümet biçimini seçme hakkı ("iç" self-determinasyon) ve c) temsili demokratik hükümet biçiminde yönetilenlerin sürekli rızasıdır (Pomerance, 1976).

⁹³ Lenin kavramı şu şekilde açıklamıştır: *"Ulusların kendi kaderini tayin etmesinin anlamını kavramak için hukuki tanımlarla hokkabazlık yapmak ya da soyut tanımlar icat etmek yerine ulusal hareketlerin tarihsel-ekonomik koşullarını incelemeliyiz. Ulusların kendi kaderini tayin etmesinin, bu ulusların yabancı ulusal organlardan siyasi olarak ayrılması ve bağımsız bir ulusal devletin kurulması anlamına geldiği sonucuna varmalıyız."* (Lenin, 1967:7)

⁹⁴ SSCB'nin Rusya İmparatorluğu içinde yaşayan tüm halkların kendi kaderini tayin hakkının olduğunu söylemesiyle, Finlandiya 6 Aralık 1917 tarihinde bağımsızlık ilanında bulunmuştur.

tanımasının önünü açmıştır.⁹⁵ Bu kapsamda sömürgecilik karşıtı direniş, MC'nin manda bölgelerine yönelik politikalarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır.

İki savaş arası dönemde esas olarak Doğu Avrupa halklarıyla ilişkili olarak geliştirilen kendi kaderini tayin etme doktrini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürge topraklarının bağımsız, egemen devletlere dönüştürülmesini ilerletmek ve yönetmek için BM tarafından uyarlanmıştır. BM sisteminin hemen hemen her yönü bu hakkı desteklemiştir. BM Şartı'nın kendi kendini yönetmeyen ve vesayet altındaki bölgelerle ilgili hükümleri, kendi kaderini tayin hakkını dile getiren ünlü Genel Kurul kararları ve UAD'ın görüşleri Batı Sahra ve Namibya kendi kaderini tayin hakkını ele almıştır.⁹⁶ O halde modern kendi kaderini tayin doktrininin, sömürgecilik olgusunun tamamına yanıt olarak formüle edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Anghie, 2004:198). Böylece 19. yüzyıl boyunca dışarıda bırakılan Asya ve Afrika'daki toplumlar, bu hakla evrensel bir egemenlik alanının içine dâhil edilmiştir. Ancak Üçüncü Dünya halklarının sosyolojik anlamda kültür, tarih veya gelenekleri yoluyla kendi kaderini tayin etme hakkını kullanmasına izin verilmemiş; bir koloni bağımsızlık mücadelesini, eski sömürgeci güç tarafından belirlenen sınırlar içerisinde gerçekleştirebilmiştir.⁹⁷ Sınırların otomatik halefiyeti ilkesi kendi kaderini tayin etme ilkesinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla Afrika'daki sömürgecilikten kurtulma, Güney ve Orta Amerika'daki eski İspanyol kolonilerinin deneyimlerinden gelen *uti possidetis* ilkesine dayandırılmıştır (Dugard, 2013:125). Bu çerçevede, pragmatik ve siyasi kaygılar nedeniyle kendi kaderini tayin hakkı, *uti possidetis juris* ilkesi sayesinde

⁹⁵ Bu dönemde, sosyalist hareket, çok etnisiteli imparatorluklar sorunu üzerine bir dizi tartışmaya girmiş; kimi yazarlar kendi kaderini tayin hakkının karşısında durmuştur. Örneğin, Luxemburg, Marksistlerin kendi kaderini tayin hakkını desteklememesi gerektiğini savunmuştur. Sermayenin merkezileşmesine ve yoğunlaşmasına yönelik eğilim, farklı insanları çok etnisiteli uluslarda bir araya toplamaya itmektedir. Bunu, işçi sınıfının daha fazla sayıda yoğunlaşacağı anlamına geldiği ölçüde olumlu olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, kendi kaderini tayin etme iddiaları, belirli uluslardaki sınıf ayrımlarını örtbas edebilecektir. Yine de Luxemburg, kendi kaderini tayin hakkını herhangi bir sosyalist programın parçası haline getirme fikrine karşı olsa da bu hareketi, mevcut devletlerdeki tüm milliyetler için eşit haklar getirmesi bakımından önemli görmüştür (bkz. Luxemburg 1976). Lenin ve Bolşevikler, emperyalizm kapitalizmin merkezindeyse, onunla doğrudan mücadele etmek gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, kolonileri özgürleştirmenin ancak kendi kaderini tayin yoluyla elde edilebileceğini savunmuşlardır (bkz. Lenin, 1967).

⁹⁶ UAD, 21 Haziran 1971 tarihli Namibya'da Güney Afrika'nın Sürekli Varlığı ve 16 Ekim 1975 tarihli Batı Sahra konusundaki danışma görüşlerinde, sömürge ve muhtar olmayan ülkeler için kendi kaderini tayin hakkının uluslararası örf-adet hukukunun bir ilkesi olduğunu ifade etmiştir (Tomuschat, 1993:2). Ayrıca UAD'ın 30 Haziran 1995 tarihli Doğu Timor kararında kendi kaderini tayinin "*erga omnes*" nitelikte bir "buyruk kuralı" olduğunu teyit etmesi Crawford (2006:127) gibi yazarlar tarafından desteklenmiştir.

⁹⁷ İsrail'in kurulması bunun bir istisnasıydı.

yumuşatılmıştır. Böylece, sömürgecilikten kurtulma süreci sömürgeci sınırları korumuş ve hatta sağlamlaştırmıştır.⁹⁸

Kendi kaderini tayin hakkıyla, yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla meydana gelen uluslararası hukuk sorunları çözülememiştir. Ancak dekolonizasyon süreci sonrasında, uluslararası hukuk alanına dâhil olan Üçüncü Dünya devletleri, kendi ihtiyaçlarına da cevap veren bir uluslararası hukuk yaratma girişimlerinde çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bu yeni devletler, kendi çıkarlarını savunmak için yeni doktrinler yaratmaya veya eski doktrinleri uyarlamaya çalışmış ve kendi kaderini tayin etme, insan hakları, devlet sorumluluğu, devlet mirası, kazanılmış haklar, doğal kaynaklar üzerinde kalıcı egemenlik doktrini ve uluslararası kalkınma hukuku gibi birçok hususa dikkat çekmişlerdir. Kendi kaderini tayinin ilkedden hakka dönüşmesinde etkili olmuşlardır. Burada Soğuk Savaş olgusu ve Sovyet bloğunun etkisi oldukça önemlidir. Bu sayede birçok hak BM sistemine dâhil olmuştur.

BM Şartı'nın 1. maddesinin 2. fıkrasında “*Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak*” ifadesi geçmekte, kendi kaderini tayin hakkı BM'nin amaçları arasında sayılmaktadır. Yine Şart'ın “Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği” isimli IX. Bölümü'nün 55. maddesinde, “*Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak*” için BM'nin hangi görevleri olduğu sayılmıştır. Ayrıca sömürgeler ve diğer bağımlı bölgelerle ilgili 73. madde ve 76. maddenin b fıkrasında bu hakka dolaylı olarak atıfta bulunulmuştur.

Kendi kaderini tayin hakkı, her ne kadar tüm halklar için bahşedilse de “halk” teriminin bir tanımının olmaması bu hakkın süjesini bulanıklaştırmaktadır. Bu hakkı tayin edecek olan “halk”ın kim olduğunun belirlenmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Halk kavramı, her uluslararası sözleşmenin normatif hükümlerine bağlı olarak somut olaya göre şekillenmektedir (Abdullahzade, 2014:170). Uluslararası hukukta “halk” kavramına ilişkin herhangi bir tanım olmadığından, içinde yaşadığı devletin baskı ve zulmüne maruz kaldığını iddia eden pek çok halk hareketi bu ilkeye

⁹⁸ Daha da önemlisi, *uti possedetis juris* ilkesini kabul etmek Batılı güçlerin sömürgecilik sonrası rejimleri ayrılıkçı iddialardan koruyacağı anlamına gelmekteydi (Binder, 1992:237).

dayanarak ulusal kurtuluş mücadelesi yürütebilecektir. Bu nedenle BM'nin, bu ilkeyi esasen "yabancı işgali, egemenliği veya sömürüsü" altındaki halklar için benimsediği iddia edilmektedir. Ancak kavramın bugün bile eskiden daha çok dile getirilmesi, kavramın süjesinin daha kapsamlı olduğu kanısını güçlendirmektedir. Bu nedenle bu hakkın kimi ve hangi kriterlere⁹⁹ sahip oluşumları kapsadığını belirlemek gerekmektedir. Bunun yerine uygulamaya baktığımızda, bir halkın kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilmesi bu hakkının diğerleri tarafından tanınmasıyla mümkün olabilmektedir. Diğer bir deyişle, bir halkın bu haktan yararlanabilmesi, içinde yaşadığı devlet ve/veya uluslararası topluluk tarafından kabule bağlıdır.

Soğuk Savaş boyunca, BM Genel Kurulu'nda kendi kaderini tayin hakkına ilişkin birçok karar alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, SSCB'nin taslağı olan 14 Aralık 1960 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 1514 (XV) Sayılı Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'dir. Bu Bildiri'de bütün halkların kendi kaderini tayin etme, serbest bir şekilde siyasi statülerini tespit etme ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe takip etme hakkının olduğu kabul edilmiştir. Sömürgeciliğin devam etmesinin milletlerarası ekonomik işbirliğinin gelişmesini önlediğine, bağımlı halkların sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesini engellediğine vurgu yapılmıştır (UN General Assembly, 1960). Böylece yine kendi kaderini tayin hakkının öznesinin sömürge devletleri olduğu ima edilmiştir.¹⁰⁰

Genel Kurul'un 1541 (XV) sayılı kararı, BM Şartı'nın 73. maddesinde yer alan "coğrafi ve etnik ve/veya kültürel olarak kendisini yöneten ülkeden farklı olan" ibaresinin her toprak için geçerli olacağına dair bir karine yaratmıştır; bu karine, yöneten güç toprağa tabi bir konumda ise daha da güçlenecektir. Dolayısıyla Portekiz'in Afrika'daki sömürge topraklarının dekolonizasyon sürecini kabullenmeyip o toprakları kendi denizaşırı vilayetleri olduğunu iddia etmesi BM Genel Kurulu'na kabul görmemiştir (Malanczuk, 1997:330).

⁹⁹ Bölgesel veya etnografik kriter belirlemek konuyu düğümlenmektedir. Çünkü bu tarz kriterler zamanla iç içe geçmiş, bazı coğrafyalarda karmaşık sorunlar dahi doğurmuştur. Orta Doğu coğrafyası bu karmaşıklığa iyi bir örnektir. Bu kapsamda, BM uygulamalarına baktığımızda, ülkesel kıstasın etnik kıstasa her zaman tercih edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kendi kaderini tayinin dışsal boyutunun süjesi, vesayet rejimi veya ırkçı rejim altında yaşayan veya yabancı devlet hakimiyeti ve işgaline maruz kalan ülkelerin insanlarıdır. Başka bir deyişle, belli bir etnik grup veya azınlıktan ziyade, halk kavramı bahse konu ülkenin tüm vatandaşlarını kapsamaktadır (Abdullahzade, 2014:171).

¹⁰⁰ Bildiri'nin, "*Halkların yabancı tahakkümüne, hakimiyetine ve sömürüsüne tabi bulunması temel hakların inkarıdır. BM Şartı'na aykırıdır ve dünya barış ve işbirliği için engeldir.*" şeklinde başlaması bile bu hakkın sömürge devletlerine içkin olduğunu bizlere göstermektedir.

İkinci olarak BM Genel Kurulu, 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı “BM Antlaşması’na Uygun Olarak Devletlerarasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi’ndeki, *“Birleşmiş Milletler Şartı’na konulmuş olan eşit haklar ve halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi ilkesi gereğince, bütün halklar serbestçe, dış müdahale olmadan, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerini izleme hakkına sahiptir ve her devletin bu hakka Şart hükümlerine uygun şekilde riayet etme görevi vardır.”* ifadesiyle devletlere yükümlülük getirilmiştir¹⁰¹ (BM Genel Kurulu, 1970). Kendi kaderini tayin hakkının; egemen ve bağımsız bir devletin kurulması, serbest bir şekilde bağımsız bir devletle birleşme veya bütünleşme veya bir halkın serbestçe tayin ettiği diğer herhangi bir siyasi statüye kavuşması şeklinde uygulanabileceği kabul edilmiştir. Ayrıca Bildiri’de bir sömürgecinin veya kendini yönetemeyen diğer bir ülkenin kendi devletininkinden ayrı bir statüsü olduğu ve bu statünün kendi kaderini tayin etme hakkını kullandığı tarihe kadar mevcut olacağı ifade edilmiştir. Tıpkı bir önceki Bildiri’de olduğu gibi kendi kaderini tayin meselesi “hak” olarak ele alınmıştır. Ancak tüm bu maddeler, en sondaki *“.....tarif edilen eşit haklara ve kendi kaderini tayin etme ilkesine uygun şekilde hareket eden ve böylece ülkeye ait bütün halkı, ırk, inanç veya renk ayırımı yapmadan, temsil eden bir hükümete sahip olan egemen ve bağımsız devletleri parçalayacak veya ülkesel bütünlüğüne veya siyasi birliğine tamamen veya kısmen zarar verecek olan herhangi bir harekete izin verecek veya teşvik edecek şekilde yorumlanmayacaktır.”* maddesiyle sınırlandırılmıştır.¹⁰² Böylece Bildiri, bir yandan kendi kaderini tayin hakkını destekliyor gibi gözükse de devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesi gereği bu hakkın kapsamına nelerin dâhil olduğu konusunda önemli bir soru işareti bırakmaktadır.¹⁰³

¹⁰¹ Devletlerin sorumluluğuna ilişkin kapsamlı madde şu şekildedir: *“Her devletin ferdî olarak ve müştereken eşit haklar ve kendi kaderini tayin etme ilkesinin gerçekleşmesini, Şart hükümlerine uygun şekilde geliştirme ve (a) Devletler arasında dostane ilişkileri ve işbirliğini geliştirme ve (b) ilgili halkların serbestçe açıklanan iradelerini dikkate almak suretiyle sömürgeciliği sür’atle sona erdirmek için, Şart’ın Birleşmiş Milletler’e bu ülkenin uygulanması ile ilgili olarak verdiği sorumlulukların yerine getirilmesinde Örgüte yardım etmek görevi vardır ve bunu yaparken, halkların yabancı tahakkümüne ve boyunduruğuna tabi kılınmasının ve sömürünün insan haklarının bir inkârı olduğu kadar, bu ilklerin de ihtilâlini teşkil ettiğini ve Şart’a aykırı olduğunu hatırd tutacaktır.”* (BM Genel Kurulu, 1970).

¹⁰² BM Genel Kurulu, Dostça İlişkiler Bildirgesi’nde, bir devletin hükümetinin ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin o topraklara mensup bütün insanları temsil ettiği sürece, kendi kaderini tayin ilkesinin gündeme gelemeyeceğini yorumlamıştır. Aynı zamanda, bölgeler mevcut bir devletten ayrılmak için savaştığında (örneğin Çin’den Tibet, Hindistan’dan Keşmir veya Irak, Türkiye, İran ve Suriye’den Kürt toplumlarının iddiaları), uluslararası toplum yeni bir devleti tanımada isteksiz olmuştur (Murphy, 1999:555).

¹⁰³ Koskenniemi (2005:93), 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi’ni geniş kapsamlı bir liberalizm bildirisi olarak nitelendirmiştir.

Bu bakımdan ulus-devlet imparatorluklarının çizdiği sınırlar ülkesel bütünlük ilkesi uyarınca korunmaktadır (Uğurlu, 2023:277). Kendi kaderini tayin hakkı uygulanırken güç kullanma yasağı, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, devletlerin ülkesel bütünlüğü¹⁰⁴, devletlerin egemen eşitliği, devletlerin yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmesi ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama hususlarının göz önünde tutulmasına ilişkin hususlar hakkın kapsamını muğlaklaştırmıştır.

BM nezdinde kendi kaderini tayine ilişkin diğer önemli adımlar BM İkiz Sözleşmeleri'yle atılmıştır. 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ilk maddesi ortaktır ve bu madde kendi kaderini tayin hakkına ilişkindir. Bütün halkların kendi kaderini tayin hakkının olduğunu ifade eden bu madde, bu halkların ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebileceğini de kabul etmiştir. Bu kapsamda, bu halklar, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilecektir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1. maddesinin 3. fıkrasında ifade edildiği üzere, *“Özerk olmayan ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetilmesinden sorumlu olan devletler de dâhil, bu Sözleşme'ye taraf devletler, BM Şartı'nın hükümleri uyarınca, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaklar ve bu hakka saygı göstereceklerdir.”* (BM Genel Kurulu, 1966). Burada BM Şartı'ndan farklı olarak kendi kaderini tayin meselesi ilke olmaktan ziyade hak olarak lanse edilmiştir. Daha da önemlisi, bu Sözleşmelerle kendi kaderini tayin hakkının ekonomik boyutu tanımlanmıştır.

Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Sonuç Bildirgesi olan Helsinki Nihai Senedi'nde, halkların hak eşitliği ve kendi kaderini belirme hakkı kabul edilmiş, tüm halkların, her zaman tam bir özgürlük içinde dışarıdan karışma olmaksızın iç ve dış siyasal statülerini ne zaman ve nasıl isterse belirleme ve siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini dilediği gibi sürdürme hakları olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nda ve BM'nin 1993 yılındaki Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda, halkların siyasal statülerini

¹⁰⁴ Kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası metinlerde genellikle, herhangi bir ayrılma hakkını engellemek amacıyla, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması ilkesiyle eşleştirilmektedir. Kanada Yüksek Mahkemesi Quebec'in Yeniden Ayrılması davasında şu sonuca varmıştır; uluslararası hukuk, kendi kaderini tayin hakkının halklar tarafından mevcut egemen devletler çerçevesinde ve toprak bütünlüğünün korunmasıyla tutarlı bir şekilde kullanılmasını beklemektedir.

serbestçe belirleyebileceği ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sürdürebileceği belirtilmiştir (bkz. Geldenhuys, 2009:33).

Wilsoncu görüş çerçevesinde, BM bünyesinde ilerleyen kendi kaderini tayin hakkının iç ve dış olmak üzere iki boyutu üzerinde durulmuştur. İçsel boyutu, bir halkın herhangi bir dış baskı unsuru olmadan kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanırken, dışsal boyutu bir devletin istediği devlete bağlanması veya kendi devletini kurması anlamına gelmiştir (Pomerance, 1984:314-315; Pazarcı: 1989:9). İç kendi kaderini tayin hakkı, bir halkın mevcut bir devlet çerçevesinde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminin arayışını sunarken; dış kendi kaderini tayinde halk, kendi bağımsız devletinin yaratılmasına yol açabilecek kendi siyasi statüsünü belirleme hakkına sahiptir. Bu ayrımlar kendi kaderini tayin hakkının siyasi boyutuna ilişkin unsurlardır ve BM sisteminde Batılı devletlerin isteği kendi kaderini tayin hakkının siyasi bir mesele olarak kalmasıdır. Bu nedenle Batılı devletler genellikle kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutuna odaklanmaktadır ve bu onların demokrasi anlayışını yansıtmaktadır (Thornberry, 1992:217). Özellikle bir önceki paragrafta ifade edildiği üzere son dönemlerde yapılan uluslararası düzenlemeler kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutunu güçlendirmiştir.

Aslında, kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutunda yer alan yönetim biçimini seçme hakkı 1950’li yıllardan itibaren giderek ekonomik bir içerik kazanmıştır. Bu bağlamda devletlerin doğal kaynaklar üzerindeki sürekli egemenliği ilkesinin kendi kaderini tayin hakkının bir parçası olduğu BM Genel Kurulu’nun 14 Aralık 1962 tarihli 1803 (XVII) sayılı Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi’yle kabul edilmiştir (1989:9). Bu Bildiri’yle, halkların ve ulusların doğal zenginlikleri üzerinde kalıcı egemenlik hakkının olduğu ve halkların ve ulusların, bu hakları ulusal kalkınma ve refahın yaratılmasında kullanabileceği kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca

¹⁰⁵ Yeni devletler, çoğu zaman onların sömürülmesinde imtiyaz sahibi olan yabancı şirketleri kamulaştırarak, doğal kaynaklar üzerindeki kontrollerini yeniden kazanmayı amaçlayan doktrinler geliştirmişlerdir. Bu imtiyazlar, bağımsızlıktan önce sömürgeci güçler tarafından şirketlere verilmişti. Bir devletin yabancı bir kuruluşu millileştirmesine ilişkin koşullar tartışılmaya başlanmış, uluslararası ekonomi hukuku artık Batı ile yeni devletler arasındaki mücadelenin merkez alanını teşkil etmiştir (Anghie, 2013:30). Diğer taraftan, 1962 Bildirgesi, yeni devletlerin ekonomik çıkarlarını ilerletme ve koruma yönünde önemli bir girişim olarak görülürken, bu Bildirge’de yer alan bazı hükümlerin Üçüncü Dünya ülkelerinin konumunu zayıflattığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, 1803 sayılı (XVII) Karar, kamulaştırma durumunda mülk sahiplerine “uluslararası hukuka uygun olarak” ödeme yapılacağını belirtmekteydi. Burada uluslararası standartlara yapılan atıf, tazminat standartlarının yerel hukuktan ziyade uluslararası hukuka göre belirleneceğini ortaya çıkarmıştı (Anghie, 2004:220-221).

halkların ve ulusların doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki egemenlik haklarının ihlali, BM Şartı'nın ruhuna ve ilkelerine aykırı olarak görülmüş, uluslararası ekonomik işbirliğinin gelişmesine ve barışın korunmasına engel teşkil edeceği kabul edilmiştir (General Assembly, 1962). Kendi kaderini tayin hakkı, bu düzenlemeyle BM nezdinde ekonomik bir içerik kazanmış; devletlerin doğal kaynakları üzerindeki sürekli egemenliğinin kalıcı kontrolü için bir formülasyon geliştirilmiştir. Bu süreçte, kalkınma nosyonu üzerinden motivasyon sağlanmıştır.

BM Genel Kurulu'nun 1986 tarihli Kalkınma Hakkı Bildirisi'yle sadece devletlerin değil, toplumsal hareketlerin, yerel toplulukların ve bireylerin de kalkınma hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir. Ancak neo-liberalizmin yükselmesi ve Reagan yönetiminin ekonomik ve sosyal haklar ile kalkınma hakkına karşı sert bir politika izlemesi Üçüncü Dünya ülkelerinin dayanışmasını sekteye uğratmış, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla kalkınma hakkı alanındaki gelişmeler Batılı devletlere yetişme mantığına dönüşmüştür. Böylece kalkınma hususu, Üçüncü Dünya halklarının diğer haklarının ihlalinin meşrulaştırılması amacına hizmet eder hale gelmiştir¹⁰⁶ (Rajagopal, 2003:222). Buradan hareketle, uluslararası alanda son zamanlarda yaşanan gelişmeler veya düzenlemeler, kendi kaderini tayin hakkını demokratik yönetim ve insan haklarıyla ilişkilendirmiştir.

BM tarafından yapılan girişimlerde, kendi kaderini tayin etme hakkına sahip bir “halkın” özellikleri konusunda açıklık yoktur ve bu hakkın hukuki sonuçları belirgin değildir. Buradaki kendi kaderini tayin kavramı, devletlerin eşit haklara sahip olmasıyla yakından bağlantılıdır (Malanczuk, 1997:326). Bununla birlikte, uluslararası alanda kabul görmüş kendi kaderini tayin hakkını talep etme hakkına sahip halkların sayısı sınırlıdır. Bu sınırlı grup içinde bile böyle bir hakkın kapsamı

¹⁰⁶ BM Genel Kurulu tarafından 1986 yılında kabul edilen Kalkınma Bildirisi (*Declaration on the Right to Development*), kalkınma hakkının insan hakları boyutunda incelenmesine hizmet etmiştir. Toplumsal hareketlerin alternatif kalkınma uygulamalarını meşrulaştırabilecek önemli unsurlar sunmuştur. Yine de bu Bildiri'nin “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen” kapsamındaki yeniden dağıtımcı iddialarının tutulduğu ve neoliberalizm yükseldiği bir dönemde ortaya çıktığını unutmamak gerekmektedir (bkz. Rajagopal, 2003:219-22). Neo-liberal küreselleşme furyasıyla, tüm ulusal toplumların aynı şekilde fakat farklı hızlarda geliştiği varsayılmış, gelişmiş devletlerin bu toplumlara örnek olacağı düşünülmüştür. Eşitlik sloganıyla işe başlayan neo-liberal anlayış en büyük çelişkiyi kendi içinde barındırmıştır (Pehlevan Berber, 2021). Kaldı ki bu ülkelerdeki kalkınma süreçlerinde, çok uluslu şirketlerin büyük rol oynaması ulus-ötesi hukuk alanının gelişimine sebebiyet vermiştir (Jessup, 1956). Çokuluslu şirketlerin Üçüncü Dünya devletlerinin ekonomik işlerine giderek artan katılımı, Amerikan hukuk okullarında “egemenler ile özel yatırımcılar” arasındaki ilişkileri inceleyen bir konu olan “uluslararası yabancı yatırım hukuku” konusunun ortaya çıkmasına bile yol açmıştır (bkz. Friedmann, 1962:1148).

konusunda tartışmalar süregelmektedir. Örneğin, Cebelitarık ve Falkland Adaları'nın kendi kaderini tayin hakkı tartışmalıdır (Fawcett, 1967). Bu kapsamda bu bölgelerden herhangi birinin bağımsızlığını ilan etmesi halinde, diğer devletler bu devletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını tanımak şöyle dursun, kendilerini bu hakları desteklemek zorunda dahi hissetmeyebilecektir. Örneğin, Fas'ın işgal ettiği eski bir İspanyol bölgesi olan Batı Sahra'nın, SDAC olarak bağımsızlığını ilan etmesi kendi kaderini tayin hakkı olarak tanınmıştır. Bununla birlikte, SDAC'ın uluslararası tanınırlığı sınırlı kalmıştır (Summers, 2019:127-128). SDAC, AfB üyesi bir devlettir, ancak BM üyesi hatta BM Genel Kurulu'nda gözlemci dahi değildir. Kendi kaderini tayin hakkının gerektirdiği pozitif hakkın tanınma için her zaman olumlu sonuçları yoktur.

Devlet benzeri bir varlığın, bağımsız bir siyasi topluluktan yoksun kaldığı durumlarda, kendini kaderini tayin hakkına sahip olma, tanınmayı kolaylaştırmada yararlı olabilecektir. Kendi kaderini tayin hakkı, bir varlığın devlet olma kriterlerini karşılamadaki bazı eksikliklerinin yerini alabilecek veya en azından bunların haklı görünmesine hizmet edebilecektir.

Diğer yandan kendi kaderini tayin hakkını, sömürgecilik tasfiyesiyle ilişkilendirmek bir devlet içindeki grupların genel olarak ayrılma hakkını reddetmek anlamına gelmektedir. Nitekim Tibet, Katanga ve Biafra'da yaşanan devlet uygulamaları ve davaları, uluslararası geleneksel hukukun, kendi kaderini tayin ilkesinin bir sonucu olarak ayrılmanın genel yasallığını tanımadığını doğrulamaktadır. Çünkü ayrılmanın yasallığının tanınması BM sistemi için önemli görülen birtakım haklarla (egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık gibi) çelişecektir. Öte yandan, uluslararası hukuk ayrılma hakkını açık bir şekilde yasaklamayarak en başından savunduğu eşitlik ilkesini kendiliğinden baltalamaktadır. Bu yasağın olmaması tanıma kurumunun yardımıyla büyük güçlerin desteklediği kendi kaderini tayin iddialarının uluslararası alanda kabul görmesini sağlamaktadır. Bu nedenle tıpkı 19. yüzyılda olduğu gibi norm koyma gücünü elinde tutan devletler, Sovyet sonrası dönemde giderek artan biçimde kendi kaderini tayin iddialarını, Wilson prensipleri tarafından ima edilen içeriğine (büyük güçler tarafından onaylanan, piyasalara endeksli, biçimsel siyasi örgütlenme imkanına) yakınlıktır. Buradaki tek fark, artık yeni devletin politika üretme potansiyellerinin piyasa ilişkilerinin güncel gerekliliklerine uygun olma zorunluluğudur (Özdemir, 2017:210).

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde, kendi kaderini tayin hakkı, “mevcut devletleri bozma yetkisine sahip olan” dil veya kültürle tanımlanan etnik topluluklara, uluslara veya milliyetlere karşı Wilsoncu düşünce ekseninde uygulanmıştır. Avrupa'nın denizařırđ topraklarına dokunulmadan, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının parçalanmasını yönetmek için yol gösterici bir ilke olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dekolonizasyon hareketleriyle, kendi kaderini tayin, eski Avrupa kolonilerinin sakinlerinin, önceden var olan siyasi birimlerini bağımsız devletler olarak devralmasında uygulanmıştır. Son olarak kendi kaderini tayin hakkı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, neo-liberal birikim dinamiklerine uygun şekilde biçimlendirilmiş devletlerin inşa süreçlerinde, gerekirse uluslararası hukuka aykırı olarak kullanılmaktadır.

3.3. Tanımanın Diğer Nesneleri

Liberal düzenin bir gerekliliği olarak uluslararası hukukun kişilerinin giderek artması, tanımanın da nesnesinin genişlemesine neden olmuştur.¹⁰⁷ Devletlerin hala en önemli uluslararası aktör olduğu söylemek yanlış olmayacaktır, ancak devlet dışı yapıların giderek uluslararası alanda yerini alması, savaşan/muharip, ayaklanan/asi, ulusal kurtuluş hareketleri gibi yapıların tanınmasını gündeme getirmiştir.

Tanımanın en önemli nesnesi devletlerdir. Ancak tanıma nosyonunun tarihsel incelemesinde, tanımanın yalnızca devletlere değil, hükümetlere hatta hükümet dışı oluşumlara da verilebileceği görülmüştür. Bu bağlamda devletlerin, hükümetlerin, savaşanların ve isyancıların tanınması literatürün önemli bir konusu haline gelmiştir. Genel anlamda bunlar klasik tanıma nesneleri olarak kabul görmüştür. Diğer taraftan tanımanın nesnelerinin bu kadar çeşitli olması genel bir tanıma izahını daha da zorlaştırmaktadır.

¹⁰⁷ Uluslararası hukuka baktığımızda uluslararası faaliyet gösteren birimlerin hangisinin uluslararası hukuk kişiliğinin olduğu konusu hala tartışmalıdır. Uzun yıllar boyunca klasik görüş tarafından devletlerin, uluslararası hukukun tek kişisi olduğu kabul edilmiştir. Ancak 20. yüzyılda ulus devletler kadar uluslararası örgütlerin de uluslararası hukuk kişiliği kabul görmeye başlamış; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise gerçek kişilerin uluslararası hukuk kişiliğinin olabileceği tartışmaları başlamıştır. Günümüzde devletler ile gerçek kişiler arasındaki aracılar, şirketler, siyasi veya dini partiler / hareketler, örgütlü çıkar grupları, ulus ötesi etnik topluluklar ve diğer sivil toplum kuruluşları (STK'lar) oğalmış ve bunlar uluslararası toplumda roller üstlenmeye başlamıştır. Hangi varlık kategorilerinin tüzel kişiler olduğuna ilişkin hızlı değişim, uluslararası hukuk analizine belirsizlik katmaktadır.

Saganek tanımının çok daha fazla nesnesinin olduğunu, ancak literatürde G.H. Hackworth, D.P. O’Connell, N. Mugerwa, gibi birçok yazarın tanıma nesnelerini klasik olanlara indirgediğini belirtmiştir. Örneğin R. Bierzanek ve J. Symonides anayasaya aykırı hükümetin, ulusal kurtuluş hareketlerinin, isyancıların, savaşçıların ve bir devletin belirli bir bölgeye ilişkin haklarının tanınmasından bahsetmiştir. Diğer taraftan J. Charpentier, tanıma kurumunun geniş uygulama kapsamına ilişkin bir anlayış sergilemektedir. O, tanımının, yeni yetkilerin ortaya çıkmasından veya şimdiye kadar var olanların değiştirilmesinden kaynaklanan her öznel yasal durumu (*situations juridiques subjectives*) ilgilendirebileceğini savunmaktadır (Saganek, 2015:465-466). Buradaki temel mesele tanımının yalnızca yasal olaylarla sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağıdır. Her ne kadar tanıma olgusal bir durumla ilgili olabilse de tanımının günlük dilde birçok anlama gelmesi, tanımaya yasal bir çerçevenin belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

Özellikle son yıllarda devletler içindeki iç savaşlar artmış, ayrılıkçı yapılar kendini göstermeye başlamıştır. Silahlı çatışmaların seyri değişmiş, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar meydana gelmiştir. Bu kapsamda, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda¹⁰⁸, örgütlü silahlı gruplara “savaşan” statüsünün tanınması bu silahlı çatışmayı uluslararasılaştırmış ve savaşanlara uluslararası hukuk kişisi olarak hak ve yükümlülüklerin verilmesi gündeme gelmiştir.¹⁰⁹ Sözleşmeler, protokoller ve çeşitli hükümetlerarası ya da bölgesel organizasyonların kararlarıyla, bu muharip taraflar için belirli hak ve yükümlülükler ön görülmektedir. Fakat bu konuda ne belirlenen hukuki ölçütler kesin ve açıktır ne merkez devletin, silahlı çatışma halini ve kurtuluş hareketi katılımcılarının savaşan statüsünü tanıma zorunluluğu vardır ne de savaş halinin tanınması durumunda doğacak olan yasal

¹⁰⁸ Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin I. Protokol’ün dışında kalan 1977 tarihli Ek II. Protokol (Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması) ile düzenlenmiştir. Ek-II Protokolü’nün uygulama alanının ifade edildiği ilk maddesinde görüldüğü üzere, devlet dışı silahlı gruplar arasında gerçekleşen silahlı çatışmalar dışlanmıştır. Bu grupların devlet güçleriyle olan silahlı çatışmalarında, belli bir bölgeyi kontrol altında tutmaları gerektiği kabul edilmiştir (bkz. II No.lu Protokol, 1977). Kısacası uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar hukuku, devlet dışı organize silahlı yapıları, silahlı çatışmanın tarafları olarak değerlendirebilmektedir, ancak bu yapıların insancıl hukuk ihlallerinden sorumlu tutulması meselesi tartışmalıdır (Albayrak, 2020:320).

¹⁰⁹ Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda insancıl hukuk kurallarının uygulanması için çatışmanın belli bir seviyeye ulaşması gerekmektedir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Tadic kararında da devletler arasında olmayan silahlı çatışmalar için süregiden bir silahlı şiddet ve organize silahlı grup şartı aranmıştır (International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia (ICTY), 1995).

hakları garanti altına alan güçlü bir uluslararası yaptırım mekanizması bulunmaktadır. Ancak uluslararası hukukta norm icra etme kapasitesinin emperyalist güçlerde olduğunu düşündüğümüzde bu yapıların uluslararası sistemdeki güç dengesinin izin verdiği ölçüde müspet bir etki yaratabildiği ortadadır.

Tanınmanın devletlerden sonra en önemli nesnesi hükümetlerdir. Tarihte hükümetlerin tanınmasına sıklıkla başvurulmuştur. Ancak zamanla Birleşik Krallık ve ABD gibi devletler, hükümetlerin değişmesi durumunda tanınmanın önemini vurgulamaktan ve tanımayı dile getirmekten kaçınmış, bahse konu yeni hükümetlerle ilişkiye girip girmeyeceğine odaklanmıştır. Bu bağlamda, bu devletler hükümetlerin tanınmasının, tanınan hükümetle olan ilişkileri doğrudan yürütme konusundaki istekliliği belirttiğini, bu tanınma eyleminin hiçbir şekilde o hükümeti onaylamak anlamına gelmediğini savunmuşlardır. Ancak ABD son zamanlarda bu tanıma konusunu aşmak için *de-facto* devlet, *de-facto* rejim gibi tanımlamaları kullanmaktadır.¹¹⁰ Böylece tanıma eyleminin yapısına odaklanmak yerine bahse konu devletlerin yapısına odaklanarak kendisini yasal yükümlülöklere karşı korumaya çalışmaktadır. Yine AB Komisyonu, 1999 Bülteni'nde hükümetleri ve diğer siyasi kişilikleri tanımadığını ifade ederek yalnızca devletleri tanıdığını belirtmiştir (bkz. European Commission, 1999:60).

Buna karşılık son zamanda Libya ve Suriye kriziyle meydana gelen gelişmeler sonrasında, hükümetlerin tanınması konusu yeniden gündeme gelmiştir. Libya ve Suriye vakaları, bir varlığın “meşru temsilci” veya “meşru yönetim otoritesi” veya başka bir yeni terim olarak ilan edilmesi hükümetlerin tanınması pratiğine işaret etmektedir. Bu tür beyanlar, mezkûr devletlerin hükümetleri resmi olarak tanımayan önceki uygulamalarından farklı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.¹¹¹

¹¹⁰ 1940'lı yıllarda ABD *de-facto* tanımayı kullanmayacağını açıklamıştır. Tanımadan kastedilen esas şeyin *de-jure* tanıma olduğunu ifade etmiş, *de-facto* tanıma ile *de-jure* tanıma arasında herhangi bir farklılığın olmadığını iddia etmiştir (Glahn ve Taulbee, 2017:202). Onun yerine günümüzde *de-facto* hükümet, *de-facto* rejim tanımlamasını kullanmaya başlamıştır. Bu geçici veya kısmi tanıma biçimleri oluşturma girişimlerinin kökeni, açıkça, devlet adamlarının, iç savaşlar gibi belirsiz sonuçlar doğurabilen durumlarla başa çıkmada esneklik aramalarından kaynaklanmaktadır.

¹¹¹ Nisan 2012'de Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı'nda, “Suriye Ulusal Konseyi”, tüm Suriyelilerin meşru bir temsilcisi ve Suriyeli muhalif grupların altında bir araya geldiği şemsiye organizasyon olarak tanınmış; uluslararası camia nezdinde muhatap olarak kabul edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Görüldüğü üzere devletler, Konsey'i, çatı örgüt olarak görmüşler, Suriye hükümeti olarak tanıtmaktan kaçınmışlardır.

Nitekim Japonya Kasım 2012’de, ABD ise Ocak 2013’te Somali hükümetini tanıdı.¹¹²

Bir hükümetin tanınmasının normal ilişkilere girmeye hazır olduğunu gösterdiğine dair bir varsayım olsa da hükümet dışı otoriteler için durum tam olarak böyle değildir (Talmon, 1998:25). Uygulamada, bir devlet içindeki savaşıyor veya isyancı yapılar, devletlerle ve diğer savaşıyor ve isyancılarla yasal ilişkilere girebilir ve uluslararası düzlemde geçerli antlaşmalar akdedebilir (Crawford, 2019:108). Dahası Cassese (2005:125), devletler dışında ayaklananların da uluslararası hukukun geleneksel bir öznesi olduğunu iddia etmiştir.

Ancak savaşıyor bir topluluk, genellikle ayrılmayı amaçlayan bir siyasi hareketi temsil etmektedir. Bu kapsamda sömürge tasfiyesi dışında, devletler, savaşçılığın tanınması gibi durumları kabul etmede isteksiz olmuşlardır. Ayaklanma ve savaşçılığın tanınmasına ilişkin kurallar, mahkeme kararları veya antlaşmalardan çok somut olaya göre şekillenmiştir.

Savaşçılığın diğer devletler tarafından tanınması, ancak kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu husus, iç savaşlarda, isyancıların elindeki toprakların bir devlet olarak tanınması için ön hazırlık olarak görülmüştür. Örneğin, Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda Fransa ve İspanya, isyancıları bağımsız olarak nitelendirdiklerini açıklamışlardır (Zorgbibe, 1977:119).

Devlet niteliğini haiz olmamış toplumların giderek artması bu kişilere karşı hukuksal etkilerin yaratılabilmesi ve devlet niteliği kazanamamış toplumlarla ilişkilerin tahsis edilebilmesi için uluslararası hukukta tanıma kavramından yararlanılmaktadır. Kısacası, yeni dönemde tanıma emperyalist müdahalelerin nesnesi olabildiği ölçüde destek bulmaktadır. Devlet içindeki oluşumlara asi, muharip, ulusal kurtuluş hareketi gibi statülerin verilmesi bu hususa hizmet etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki verilen bu statüler, devletten devlete ve bir durumdan diğerine göre değişecektir, çünkü bunlar kesin hak ve yükümlülük doğuran statüler değildir. Aşağıda tanımanın devlet dışındaki literatürde genel kabul görmüş diğer nesneleri işlenecektir.

¹¹² 10 yılı aşkın bir süredir geçiş hükümetlerinin ardından, 2012 yılında, Somali siyasi geçiş sürecini tamamlamıştır. Yeni bir geçici anayasa ve yeni bir parlamento oluşturulmuş ve bu parlamento tarafından Hasan Şeyh Mahmud Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, t.y.). ABD, Başkan Hassan Şeyh’in hükümetini Somali Hükümeti olarak resmen tanımıştır (U.S. Department of State, 2022).

3.3.1. Hükümetlerin Tanınması

Uluslararası hukukta tüzel kişilik devlettir; hükümet devletin temsilcisidir ve devlet adına hareket etme yetkisine sahiptir. Bu nedenle hükümetlerin normal koşullarda tanınmasına gerek yoktur. Ancak uluslararası ilişkilerin gerekliliği olarak devletler, tanıma koşullarına uymayan yapıları tamamen reddetmekten kaçınmaktadır. Çünkü devletler, bazı durumlarda diğer yapılarla ilişki kurmak zorunda kalabilmektedir. Bu da tanımanın politik doğasını gözler önüne sermektedir.

Uluslararası hukuk, devletlerin istedikleri zaman diliminde kendi seçtikleri yöntemlerle yeni bir hükümeti kabul etmesine veya onları temsil edecek kişileri değiştirmesine olanak sağlamaktadır. Hükümet değişikliği, devletin varlığını, haklarını veya uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerini etkilememektedir. Ancak bir devletteki hükümet değişikliğine ilişkin diğer devletlerin sonsuz takdir yetkisi, konunun siyasi etkisini perçinlemektedir (Talmon, 1998). Günümüzde özellikle eski sömürge devletlerinde yaşanan dönüşümler sonucu meydana gelen hükümetlerin Batı bloku ile uyumlu siyasi, ekonomik ve toplumsal bir sistem kuramaması, hükümetlerin tanınması konusunun güncelliğini korumasına neden olmaktadır.

Devlet statüsü talep eden bölgesel bir varlığın, kendi adına uluslararası alanda hareket edecek bir dizi tanımlanabilir insan temsilcisine sahip olması gerektiği kabul görmektedir. Dolayısıyla, bölgesel bir varlığın bir devlet olarak tanınması, mantıksal olarak, o sırada sahip olduğu merkezi yönetici otorite ne olursa olsun, onun temsilcisi olarak tanınmayı gerektirmektedir. Yine de tanıma kararlarında takdir yetkisi o kadar geniştir ki ABD, 1962 yılının Temmuz ayında Cezayir'i bir devlet olarak tanımış; ancak Eylül ayına kadar hiçbir hükümeti Cezayir hükümeti olarak kabul etmemiştir (Talmon 1998:304).

Bir hükümetin tanınması, bir devletin tanınmasından daha farklı anlamlar taşımaktadır ve bu farklılıklar tarihsel olarak hem devletlere hem de hükümetlere uygulanan diplomatik tanıma uygulamasıyla gizlenmiştir (Brownlie, 1990:93). Devlet olma kriterleri, hükümetlerin tanınması sürecinde yol gösterici bir işlev olarak kullanılamaz. Bu nedenle hükümetlerin tanınmaması, devletlerin bu hükümeti, söz konusu devletin yasal temsilcisi olarak görmekten kaçınmasını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle hükümetin tanınmaması ortada bir hükümet iddiasının olmadığı anlamına

gelmemekte, tanımayan devletlerin, bahse konu hükümetle ilişkiye girmeyi reddetmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda, bir devletin hükümetinin tanınmaması o devletin devletliliğinin ortadan kalkmasına neden olmaz. Günümüzde Afganistan devleti birçok yabancı devlet tarafından tanınmaktadır. Ancak son dönemde etkin kontrolü tekrardan ele geçiren Taliban hükümeti çoğunluk tarafından tanınmamaktadır.¹¹³

Diğer taraftan hükümetlerin tanınması, devletin hükümetinin etkili ve bağımsız olduğunun kabulü anlamına gelebilecektir. Hükümetlerin tanınması; yeni bir hükümet ya da yeni bir topluluğa destek verildiğini ya da öncesinde verilen desteğin çekildiğini göstermek için önemli bir araç sunmaktadır. Bir devlet bünyesinde anayasaya aykırı yollarla yeni bir hükümetin kurulması durumunda hükümetin diğer devletler tarafından onay görmesi oldukça önemlidir. Diğer bir deyişle, yeni bir hükümetin ileri sürdüğü yetkinin belirsiz olduğu durumlarda, diğer devletler tarafından bu hükümetin tanınması büyük önem arz edecektir. Bu kapsamda hükümetlerin diğer devletler tarafından tanınması içeride kabulünün sağlanması için de etkili olacaktır. Bu nedenle hükümetlerin tanınmasının kurucu etkisi daha fazla ön plandadır.

Öte yandan yeni kurulan hükümetin diğer devletler tarafından tanınmaması her zaman bahse konu hükümetin meşruiyetini yok saymayacaktır. Bir hükümetin tanınmaması, onun bağımsızlık ve etkinlik açısından bir hükümet olarak görülmediği

¹¹³ Afganistan, 1933-1973 yılları arasında Zahir Şah döneminde en barışçıl dönemini yaşamıştır. Ancak Şah'ın devrilmesinden ve Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Afganistan, kendini yeniden çalkantılı bir dönem içinde bulmuştur. SSCB'nin İslamcı mücahitlere karşı savaşı 9 yıl sürmüş, SSCB'nin çekilmesiyle, Geçici Konsey, Afganistan yönetimini devralmıştır. Geçici Konsey, muhalif mücahit gruplarla bir ateşkes imzalamıştır. Ancak mücahitler arasındaki bitmeyen çatışmalar, Kabil'in bu çatışmalar sonucu bir harabe haline dönüşmesi Taliban adında bir yapının resmi olarak varlığını bölgede hissettirmesine neden olmuştur (bkz. Abbas, 2014). 29 Ekim 1994 tarihinde, bir grup medrese öğrencisinin, Kandahar'ı ele geçirmesi ülke çapında bu kişilerin, “medrese eğitimi almış kişilere” verilen “Taliban” ismi ile anılmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Taliban'ın temellerini Pakistan'daki medreselerde eğitim görmüş, savaştan kaçan Peştunlu mülteciler oluşturmuştur. Molla Ömer liderliğindeki Taliban yıllar içerisinde üye sayısını arttırmış, bir reform hareketi olarak anıldıkları Afganistan'da halkın genel desteğini almayı başarmıştır (Gündüz, 2001). Afganistan'ın güneyinde kurulan Taliban'ın, Kuzey İttifakı ile yaşadığı iç savaşta Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan destek aldığı bilinmektedir. Bu destekle sayesinde 1998 yılında Taliban, Afganistan'ın yüzde 90'ını denetim altında tutan bir konuma gelmiştir. Nitekim Taliban, 1996-2001 yılları arasında ülkeyi yönetmeyi başarmıştır. Beş yıl boyunca, Taliban rejimi (resmi olarak Afganistan İslam Emirliği'dir) Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) olmak üzere sadece üç devlet tarafından diplomatik olarak tanınmıştır. Ancak 22 Eylül 2001'de BAE ve Suudi Arabistan, Taliban'ı Afganistan'ın yasal hükümeti olarak tanımayı geri çekmiş, Ekim 2001'de ABD liderliğindeki işgal sonrasında yeni bir hükümet (resmi olarak Afganistan İslam Cumhuriyeti'dir) kurulmuştur. Ancak 15 Ağustos 2021 tarihinde ülkenin büyük bir kısmını eline geçiren Taliban tekrardan iktidarı ele geçirmiştir. Son bölümde güncel gelişmeler daha ayrıntılı anlatılacaktır.

veya onu tanımayan devletin onunla normal ilişkiler kurmak istemediği anlamını taşıyabilecektir (Brownlie, 1990:93). Bir oluşumun, devletin hükümeti olarak tanınması, devletlerin tanınmasında olduğu gibi bahse konu hükümetin sadece gerekli şartları yerine getirdiği anlamına gelmez; aynı zamanda tanıyan devletin, söz konusu hükümet ile devleti yöneten otorite olarak muhatap olacağını ve iç hukuk düzenindeki ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar açısından söz konusu hükümet statüsünün genel hukuki sonuçlarını kabul ettiğini göstermektedir¹¹⁴ (Shaw, 2018:322).

Tıpkı devletlerin tanınmasında olduğu gibi hükümetlerin tanınmasında da devletlerin takdir yetkisi esastır ancak hükümetin yönetim şeklinin mevcut liberal düzenin gerektirdiği ölçütlere uymaması durumunda, bu takdir yetkisinin çok daha geniş olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Hükümetlerin tanınması, bahse konu rejimin demokratik karakterine, belirli iddiaların rejim tarafından kabulüne veya taahhütlerin verilmesine bağlı olabilecektir. SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin AT'nin Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Kılavuz İlkeleri buna örnektir. Özellikle 1990 sonrası uluslararası hukukunda hükümetlerin tanınması; yeni rejimin demokratik karakterine, belirli taahhütlerin verilmesine ya da azınlıklara karşı muameleye bağlı kılınabilmektedir (Crawford, 2019:141-142). Bu istekler, hükümetlerin tanınması sürecinde, devletlerin tanınmasından daha fazla oranda pazarlık unsuru olarak kullanılabilecektir.

Yeni bir devletin tanınması o sırada bahse konu devlette kontrolü elinde tutan hükümetin otomatik olarak tanınmasını gerektirir. Daha önce ifade edildiği gibi hükümet, uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların veya ödevlerin öznesidir. Hükümet değişiklikleri anayasal veya diğer meşru yollarla gerçekleştiği sürece, yabancı hükümetlerin ve devletlerin bu değişikliği resmi bir tanıma eylemiyle kabul etmesi zorunlu değildir. Hükümetlerin tanınmasındaki asıl sorunlar, söz konusu devlette yasal sürekliliği sona erdiren darbe, devrim, ayaklanma gibi olağan dışı yollarla, bir gruptan diğerine yetki devrinin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkar. Bu

¹¹⁴ Tanınmayan bir hükümetin başka devletlerin mahkemelerinde dava açamayacağı öncülü *Soviet government v. Ericsson* ve *Russian Socialist Federal Soviet Republic v. Cibrario* davasında görülmüştür. Amerikan mahkemesi, yabancı bir hükümetin mahkemede dava açabilmesinin hak değil, nezaketten kaynaklanan bir ayrıcalık olduğuna hükmetmiştir ve tanınmayan Sovyet hükümetinin dava hakkının olmadığına karar vermiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Court of Appeals of the State of New York, 1923). Ancak özellikle vatandaşları ilgilendiren hususlarda diğer mahkemelerin, tanınmayan rejimlerin yasalarına dayanan birtakım kararları (evlilik, boşanma, miras, mülkün velayeti, kişilerin ve mülkiyetin korunması gibi) tanınması şaşırtıcı değildir.

durumda yabancı devletler, yeni hükümet ile ilişkilerini sürdürmeye istekli olabilecek veya olmayabilecektir. Diğer taraftan yeni hükümet temsilcileri yabancı devletler tarafından bahse konu devletin resmi temsilcileri olarak görülecek veya görülmeyecektir (Glahn ve Taulbee, 2017:203). Bu nedenle devletlerin tanınmasından sonra tanıyan devletin tanınan devletle resmi ilişkiler kurması zaruri değildir; ancak bir oluşumun hükümet iddiasının tanınması, tanıyan devletin o hükümetle resmi ilişkiler tesis etmesinde önemli bir aşamadır.

Uygulamaya baktığımızda hükümet değişiklikleri birkaç şekilde olabilmektedir; devletin kendi anayasasında, iç hukukunda veya yerleşik iç uygulamasında tanımlanan prosedürlere göre, bir darbe veya devlet içindeki siyasi aktörler tarafından başlatılan isyan yoluyla, başka bir devletin silahlı müdahalesi veya savaş zamanı askeri işgal yoluyla. İkinci ve üçüncü yollar, bahse konu devletin yeni yöneticilerinin statüsünün sorgulanması ve o devletin hükümeti olma iddialarının diğer devletler tarafından reddedilmesi için fırsatlar yaratmaktadır. Çünkü bu durumlar, hükümetler arasındaki yasal sürekliliğin kırılma anlarıdır. Hemen başarılı olan darbeler dışında, iç çatışma veya dış eylemler, birden fazla yöneticinin bahse konu devletin hükümeti olduğunu iddia etmesi gibi durumlar karışıklık doğurmaktadır. Bu nedenle diğer devletler, basit bir tanıma ya da tanımama kararından ziyade hangi hükümet iddiasının tanınması gerektiğine dair karmaşık bir süreçle karşı karşıya kalmaktadır (Peterson, 2019:207).

Hükümetlerin tanınması vasıtasıyla uluslararası hukukta yeni öznelere yaratılamaz. Uluslararası kişilik, devletin kişiliğidir ve hükümetteki değişiklikler devletin kişiliğini etkileyemez.¹¹⁵ Bir devletin hükümetinin devrilmesi veya meşruluğunu yitirmesi o devletin uluslararası tüzel kişiliğine halel getirmez. Somali'nin, 1991 yılından bu yana üç ayrı bölgeye bölünmüş olmasına rağmen bir devlet olarak tanınmaya devam etmesi buna örnektir. Dolayısıyla devletlerin

¹¹⁵ *Lehigh Valley Railroad Co. Davasında* (1919-1927), Geçici Rus Hükümeti Büyükelçisi tarafından açılan davanın, geçici hükümetin sona ermesinden sonra "Rusya Devleti" adına görülmesine izin verilmiştir. Yargıç Manton, hükümetlerin tanınmasının veya tanınmamasının devletin kendisinin tanınmasıyla alakalı olmadığını söylemiş; yabancı bir devletin, eski bir devletin hükümetindeki değişikliği tanımayı reddetmesinin, bu eski devletin uluslararası bir kişi olarak tanınmaya devam edileceği gerçeğini değiştirmeyeceğini ifade etmiştir. Dava, Rusya'daki hükümet değişiklikleri olsa dahi devletin kalıcı olduğuna karar vermiştir (U.S. Supreme Court, 1920). Somali'deki iç savaşın sonucu olarak teslim edilmeyen bir pirinç kargosunun satışından elde edilen gelirin kime ait olacağı hakkındaki Somali Cumhuriyeti-*Wodehouse Drake & Carey* davasında, Mahkeme, savaşan gruplardan herhangi birinin hükümet olarak kabul edilemeyeceğine ve herhangi birinin hükümet olma konusunda Mahkeme'yi ikna edene kadar paranın Mahkeme'de kalacağına karar vermiştir (Aristodemou, 1994:532-533).

tanınmasıyla, uluslararası alanda tanınan devletin hukuki kişiliğinin etkileneceğini söyleyebilmek mümkün iken, yeni bir hükümetin tanınması, o devletin yönetim mekanizmasının statüsüyle ilişkilidir. Ancak hükümet, devletin iradesini ifade eden bir organ olduğundan, onu tanımayı ve onunla ilgilenmeyi reddetmek, o devleti, uluslararası alanda haklarını etkili bir şekilde kullanma araçlarından mahrum bırakacaktır (Mugerwa, 1968:270-271). Öte yandan hükümetin tanınmadığı durumlarda diplomatik temsilcilerin değişimi sekteye uğrayabilir; hak ve yükümlülüklerin uluslararası alanda icrasında sorunlar yaşanabilir (Shaw, 2018:324). Örneğin 2021 yılında Taliban kontrolünün Afganistan’da yeniden başlamasının ardından, birçok Batılı devlet Afganistan’daki diplomatik misyonunu geçici olarak, Afganistan’da etkin kontrolü bulunan Taliban’ın siyasi ofisinin bulunduğu Doha’ya taşımıştır.

Hükümetlerin tanınmasında genellikle demokratik meşruiyete vurgu yapılmaktadır. Bu meşruiyet sorunu, öncelikle demokratik bir hükümetin genellikle askeri otoriteler tarafından demokratik olmayan yollarla içeriden devrildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1990’da Haiti’de Aristide Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak 1991 yılında Haiti’de asker ve polis yetkilileri tarafından darbeye yeni bir hükümet iktidara getirilmiştir. Uluslararası toplum, yeni hükümeti etkin kontrolüne rağmen tanımayı reddetmiş; Aristide’nin otoritesini tanımaya devam etmiş ve Aristide tekrar iktidara gelene kadar yeni meşruiyet iddiasında olan hükümete yaptırım uygulamıştır. Bu örnek, demokratik hükümetleri deviren oluşumların tanınmamasını öngören yeni bir uluslararası hukuk normunun yaratılması çabalarının ilk adımıdır (Murphy, 1999:574). Görülüşü üzere bu gibi durumlarda, uluslararası toplum yeni hükümeti tanımayı reddederek ve yeni hükümeti demokratik yönetime geçişe ikna etmek amacıyla kapsamlı ekonomik yaptırımlar uygulayarak reaksiyon göstermektedir. Bu tutumun en aşırı örneği, demokratik olmayan bir rejime karşı demokratik bir hükümet kurmaya çalışan isyancılara destek verilmesini savunan ABD Başkanı Ronald Reagan’ın adını taşıyan Reagan Doktrini’dir (Murphy, 1999:570).

Devletlerin, demokratik olmayan bir devleti tanımamalarını zorunlu kılan hiçbir uluslararası hukuk normu yoktur. Böyle bir normun varlığı, demokratik bir hükümet kurmak için dışarıdan müdahalenin iznini mümkün kılabilecektir. Bu ise devletlerin iç işlerine karışmama ilkesine aykırı olarak güçlü devletlerin, emperyalist politikalarını

sürdürmesine zemin sağlayacaktır. Ancak uluslararası hukukta 1990 sonrasında, ABD hegemonyasının pekişmesiyle bu gibi durumların sıklıkla yaşandığı görülecektir.

Tanıma, belirli bir statüdeki belirli bir nesneye verilir. Bu nedenle, genellikle bir devletin topraklarını kontrol eden otorite, bu devletin hükümeti olarak tanınır. Ancak bazı koşullar, sınırlı veya özel statülerde tanınmayı gerektirebilir: örneğin, bir rejim, yalnızca devlet topraklarının kontrol ettiği bölümünün yerel *de-facto* hükümeti olarak tanınabilir (Talmon, 1993:232-233). Günümüzde sıklıkla kullanılan *de-facto* hükümet bir hükümetin belli bir toprak parçası ve nüfus üzerinde etkili kontrol sağlayamadığını da betimleyebilir. Diğer taraftan bu terim; anayasaya aykırı yollarla gelen bir hükümeti, uluslararası hukuk altında tümünü olmasa da bazı koşulları yerine getiren bir hükümeti, kısmi başarılı bir hükümeti (isyancı bir halkı veya askeri işgalciyi), egemenlik yetkisine sahip olmayan bir hükümeti veya yasal olmayan bir hükümeti tanımlayabilir (Talmon, 1998:60). Bu terimlerin gerçek anlamlarını anlayabilmek için bu terimleri kullanan devletlerin gerçek saiklerini araştırmak gerekmektedir. Genellikle *de-facto* hükümetin tanınması hususu bahse konu hükümetle resmi ilişkilerin tesis edilip edilmeyeceğiyle yakından ilişkilidir (1998:28).

Görüldüğü üzere iki ya da daha fazla oluşumun bir devleti temsil ettiğini ya da etkili olmayan bir oluşumun hükümet olduğunu iddia etmesi durumunda, hükümetlerin tanınması sorunu gündeme gelmektedir. Aslında devlet ve hükümet ayrıştırması devletlerin iç işlerine müdahale etmek için önemli bir alan yaratmaktadır. Yoksa devlet dediğimiz yapı normalde hükümeti de kapsamaktadır. Tanıma kurumu sayesinde güçlü devletler, zayıf devletlerin iç işlerinde yaşanan hükümet krizlerine daha kolay müdahale edebilmektedir.¹¹⁶ Hükümetlerin tanınma politikalarıyla yeni bir rejimin hayatta kalma şansı yaratılabilecektir. Bu durum, Rusya ve ABD'nin Portekiz'deki Dom Miguel hükümetini tanıdığı 1828 yılında, Batılı güçlerin 1918'de Bolşevik hükümetini tanımayı reddetmelerinde, 1936'da Franco rejiminin İtalya ve Almanya tarafından tanınmasında açıkça görülmüştür (Aristodemou, 1994:534).

¹¹⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1927 tarihli bir memorandumunda, “Orta Amerika’nın kaderini biz kontrol ediyoruz ve bunu ulusal çıkarların böyle bir rotayı gerektirdiği basit bir nedenden dolayı yapıyoruz. . . . Şu ana kadar Orta Amerika’daki devletler, tanıdığımız ve desteklediğimiz hükümetlerin iktidarda kaldığını, tanımadığımız ve desteklemediğimiz hükümetlerin ise düştüğünü hep anlamıştır.” şeklindeki ifadeler durumu özetlemektedir.

3.3.1.1. Etkili kontrol prensibi (etkinlik ölçütü) (*effectiveness*)

Hükümetlerin tanınması, fiili bir hükümetin ya da yönetimin tanınması veya söz konusu devletin topraklarının yalnızca bir kısmı üzerinde etkin kontrole sahip bir hükümet ya da yönetimin tanınması şeklinde olagelmıştır (Shaw, 2018:322). Genellikle devletin etkin kontrolü sağladığı an yasal varlığının başladığı, bu kontrolü kaybettiği an ise devletin sona erdiği kabul edilmektedir (Kelsen, 1967:382). Hükümetler de etkinlik kriterini sağladıkları an yeni bir hükümet olabilecektir. Bu nedenle hükümetlerin tanınması, bu süreçte kurucu bir niteliği haizdir (Talmon, 2005:107).

Öte yandan hükümetin gücü yabancı bir gücün silahlarına bağlıysa veya bahse konu güç bir dış müdahaleden kaynaklanıyorsa, o hükümet, etkinlik ölçütü gereğince tanınmayacaktır (Brownlie, 1982:210-211). Etkili kontrol için bağımsızlık ve halkın desteği önemli görülmüştür.

Tarihsel olarak baktığımızda etkinlik doktrini Vattel ve Martens gibi yazarlar tarafından savunulmuştur. Etkinlik doktrini, geleneksel otorite kavramlarından ziyade devlet kontrolünün gerçeklerini birincil olarak ele alan pozitivizmle birlikte hareket etmiştir. Etkin kontrol genel olarak tanınmanın gerekli bir koşulu olarak kabul edilmiştir. Ancak etkinliğin atfedilmesi hâlâ öznel, bu nedenle tanıma konusu politik bir çıkmazda kalmaya devam etmektedir.

Kısacası etkinlik, devletin fonksiyonlarını hem içte hem dışta sürdürebilme kapasitedir. Ancak bir devletin bu fonksiyonlarını yerine getirip getirmediğinin ölçütü siyasi kararlar neticesinde belirlenmektedir. Bu bağlamda modern uluslararası hukukta dahi sıklıkla başvurulmuş etkin kontrol prensibinin içeriği belirgin bir şekilde tanımlanamamış, bu nedenle etkinlik ölçütü, tanıma sorunlarını basitleştirememiş, özellikle iç savaş veya benzeri durumlarda, etkinliğin belirlenmesi sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır.

Bir hükümetin yönetme yeteneğinin ve gücünün etkinliğinin nasıl test edileceği veya bir hükümetin etkin kontrolü sağladığı durumları göstermek açısından Tinoco Tahkimi¹¹⁷ önem arz etmektedir. Mahkeme, Tinoco yönetiminin ülkeyi yönettiği süre

¹¹⁷ 1917’de Kosta Rika Savaş Bakanı Federico Tinoco Granados darbeyle hükümeti indirmiş, aynı yıl yapılan seçimleri kazanmıştır. 2 yıllık bir diktatörlük döneminin ardından, Tinoco, 1919 yılında baskılar karşısında dayanarak görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Tinoco’nun devrilmesinden sonra

boyunca etkin kontrolü elinde tutmasından dolayı, onu tanıyan devletin sayısına bakmaksızın, geçerli hükümet olarak kabul etmiş ve bu hükümetin imzaladığı antlaşmaları geçerli saymıştır (Tinoco Claims Arbitration, 1923).

Etkin kontrolün birincil kriter olması gerektiği şeklindeki görüş, tanımayı demokratik meşruiyete dayandırmanın alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus, bazen toprak bütünlüğü ilkesinin doğal bir sonucu olarak (Schuit, 2012:385), bazen de bağlayıcı bir hukuk kuralı (Lauterpacht, 1947:28) olarak tanımlanmıştır. Etkin kontrol prensibi, gerçeklerin, yasal durumların yaratıcısı olduğu ilkesine dayanmaktadır. Bir hükümetin, yönettiği halktan destek alması genel anlamda önemlidir. Ancak bir hükümetin kendi sınırları içindeki nüfusun çoğunluğunun demokratik olarak tezahür eden desteğinden yararlanmasına ihtiyacı var mıdır yoksa bu hükümetin ülkeyi etkili bir şekilde kontrol altına alması ve herhangi bir muhalefetle karşı karşıya kalmaması yeterli olacak mıdır? Literatürün çoğunlukla ikinci soru lehine hareket ettiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle gerekli olan en önemli husus, hükümetin etkili olması ve makul bir kalıcılık beklentisine sahip olmasıdır (Mugerwa, 1968:272). Ancak burada şu soru akıllara gelmektedir. Rejimin başarılı olarak görülmesi için ne kadar süre hayatta kalması gerekmektedir? *The State v. Dosso* davasında yirmi bir günün yeterli olduğu düşünülürken, Özel Meclis (*Privy Council*) için *Madzimbamuto v. Lardner-Burke* davasında iki yıl sekiz ay yetersiz bulunmuştur (Aristodemou, 1994:546). Görüldüğü üzere halk desteğinin şiddetini ve rejimin başarısını veya meşruiyetini değerlendirmek kolay değildir. Kaldı ki Güney Sudan'ın ayrılma sürecinde halk desteğine ilişkin argüman desteklenirken, Kosova örneğinde bu koşul önemli görülmemiştir.

Dahası Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün Davetle Müdahaleye İlişkin 2010 yılındaki raporunda, kuşkusuz etkinlik prensibinin, devleti temsil eden belirli bir hükümetin yasallığını yargılamak için temel bir kriter olmaya devam ettiğini ancak yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Yalnızca bir hükümetin etkinliğine dayalı bir kriter,

iktidara gelen yeni hükümet Tinoco hükümeti ile yapılan hiçbir işlemi tanımadığını açıklamıştır. Bunun üzerine İngiltere, vatandaşlarının zarar gördüğü gerekçesiyle uluslararası tahkime başvurmuştur. Bunun üzerine toplanan Tahkim Mahkemesi Başkanı Taft, tanıma ve tanınmama sorunlarını Tinoco yönetimine ilişkin olduğunu ifade ederek şu karara varmıştır: “Burada bakılması gereken tek şey vardır: Etkin kontrolü sağlayan bir başka hükümet var mıdır yok mudur? Somut olayda etkin kontrol sağlayan başka bir hükümet yoktur. Darbeyle başa geçmiş, çok acımasız ve despot bir hükümet de olsa bu hükümet (Tinoco) etkin kontrole sahipti ve dolayısıyla Tinoco hükümeti döneminde yapılan tüm işlemler hukukidir ve sonraki hükümeti bağlayacaktır.” (Tinoco Claims Arbitration, 1923).

ülkede büyük bir direnişle karşılaşan bir hükümetin artık yasal olmadığı iddiasının önünü açmaktadır. Kontrolün sadece kısa bir süre için uygulanması etkinliğin sağlanması için yeterli görülmemiştir (Institut De Droit International, 2017).

Etkin kontrol prensibi, gücün transfer olduğu gerçeğinin kabulü anlamına da gelebilecektir. Bu bağlamda, yeni bir yönetimin ülkeyi etkili bir şekilde kontrol ettiği ve bunun devam edeceği öngörüldüğü sürece tanınmanın durdurulmaması gerektiği kabul görmüştür. Birleşik Krallık çoğu kez bu yaklaşımı benimsediğini iddia etmiş, ancak İngiltere'nin uzun yıllar boyunca Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmesi İngilizler tarafından bile ilkenin mutlak olarak benimsendiğini söylemeyi zorlaştırmıştır. Yine de politik değerlendirmeler ile beraber tanınmanın verilmesinde veya devam ettirilmesinde bu ilkeye başvurulduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Uygulamada yargıçlar toprak edimlerinin değerlendirilmesinde genellikle etkin kontrol ve konsolidasyona önem vermişler. Literatürdeki birçok tartışma, etkin mülkiyeti neyin oluşturduğunu saptamaya çalışmış veya Max Huber'in formüle ettiği gibi "toprak egemenliğinin sürekli ve barışçıl bir şekilde devam ettirilmesi" hususuna¹¹⁸ odaklanmıştır. İlgili içtihat hukukunun çoğu, bahse konu eylemlerin zilyetlik oluşturup oluşturmadığına ilişkin bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Ülkesel egemenlik, üçüncü devletler ve yerel halklar açısından yalnızca hakları değil, aynı zamanda görev ve yükümlülükleri de içerdiğinden egemenliğin etkin tezahürleri olmadan, bu tür görevlerin yerine getirilemeyeceği düşünülmüştür (Koskenniemi, 2005:284).

Etkin mülkiyetin, saptanmasında neye ihtiyaç duyulduğuna ilişkin kapsamlı bir kural oluşturulamamıştır. Etkin mülkiyetin tümü egemenlik ile sonuçlanmamaktadır. Ne kadar etkili olursa olsun, yasadışı işgalin herhangi bir hak yaratamayacağı oldukça açık görünmektedir. Geçerli bir edinim tarzının oluşması durumunda, ihtiyaç duyulan şey, genel bir rızadır. Diğer yandan hakkın ilk sahibinden diğerine kaydığını inkâr etmeyen bir düzenin oluşması başka bir deyişle, uzun süredir bu devire ilişkin bir protestonun var olmaması gerekmektedir. S kendisi, örneğin, Falkland veya Cebelitarık'taki İngiliz egemenliği hakkında devam eden anlaşmazlıklar, uzun süredir

¹¹⁸ Hakem Huber, *Island of Palmas case* davasında bu kriteri ifade etmiştir (Reports of International Arbitral Awards, 1928:829).

devam eden mülkiyetin bile, unvanın ortaya çıkması veya sürdürülmesi için yetersiz görünebileceğini göstermektedir. Kendi kaderini tayin etme iddiasının kendisi, ne kadar uzun olursa olsun, mülkiyetin egemenliğini haklı çıkarmak için yeterli olmayacaktır. Mevcut tarihi haklar ne olursa olsun, bunların varlığı, bu tür hakların gerektirdiği istisnai muamelenin genel kabulü veya tanınması etkili kontrole göre daha önemli görünmektedir. Bu nedenle toprak edinim süreci; mülkiyetin, etkili mülkiyete dayandırılması ile dış tanınmaya dayandırılması arasında bocalamaktadır (2005:285-286).

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkili kontrol prensibi tanıma için önemli bir kriter haline gelmiştir. Ancak 1980'li yıllarda neo-liberal devlet düzeninin getirdiği demokratikleşme ve iyi yönetim olgusu ile Soğuk Savaş'ın bitişi; halk desteği, yeni bir anayasanın kabulü ve adil, şeffaf seçimlerle yeni hükümetin oluşması gibi hususları ön plana çıkarmıştır. Böylece demokratik meşruiyete olan vurgu etkin kontrolün önüne geçmiştir. Bu bağlamda uygulamaya baktığımızda her durumda, bir hükümetin ülkeyi etkili bir şekilde kontrol altında tutmasının tanınma için yeterli olmadığı görülecektir. Daha önceden sözü edilen Taliban rejiminin durumu burada tekrardan örnek olarak verilebilecektir. Taliban rejiminin kadın ve kız çocuklarına yönelik sert uygulamaları başta olmak üzere demokrasi ile bağdaşmayan birçok tatbikleri tanınmamasının nedenleri olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan 1960'ta Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 1975'te Angola, bölge genelinde etkin bir kontrol tesis eden merkezi bir hükümet olmaksızın tanınan devletlere örnek olarak gösterilebilmektedir (Roth, 2010:399).

Genel olarak pozitivizm, kuralları hukukun amacına atıfta bulunmadan belirleme iddiasındadır, ancak kuralların ideolojik bir seçim içerdiğini unutmamak gerekecektir. Bu kapsamda uluslararası hukukta, etkinlik prensibi; adaletten, kendi kaderini tayin etme hakkından veya demokrasiden daha önemli olmuştur. Asıl önemli olan konu, belirli bir hükümetin etkili olup olmadığı değil, etkinliğin neden önemli olduğudur. Etkililik testinin seçilmesi, sistemin neden bağlayıcı veya meşru olduğunu açıklamaz, yalnızca fiziksel olarak bağlayıcı güce sahip olduğunu açıklar (Aristodemou, 1994:548). Her şeyden önce, şeylerin ancak onları yasal olarak kabul ettiğimizde yasal hale geldiğini unutmamalıyız. “Etkinliğin” yasal bir teste

dönüştürülmesi, bu kurguya bir başka eklemidir ve yalnızca onu benimsemeye hazır olanlar için mevcuttur.

Hukuku diğer kriterlerden (politika, din, ahlak veya diğer hususlar) ayırma arzusu, tanımlanabilir gerçeklere dayanan pozitivist düşüncenin temel amacıdır.¹¹⁹ Pozitivistler, bir hukuk sisteminin varlığını ve onun içerdiği kuralları kanıtlanabilir veya çürütülebilir bir “gerçek” olarak tasvir etmeye çalışmışlardır. Uluslararası hukuku, soyut normlar bütünü olarak gören bu anlayış, uluslararası hukukun tarihsel koşullar altında yeniden değerlendirilmesini göz ardı etmektedir. Siyasi kriterlerin, rasyonel yeniden inşası ne kadar mükemmel olursa olsun, sistemin kendisi tarafından değil, o sistemi işleten failer tarafından dikte edilmesi hukuk sistemi içerisinden toplumsal değerleri çıkartmayı engellemektedir. Hukuk, sosyal bağlamından net bir şekilde ayrılmış olarak gelmez ve hukukun beyan ettiği kurallar, çeşitli tarihsel dönemlere ve o dönemin emperyalist ilişkilerine denk düşmektedir.

Yeni hükümetlerin tanınma testine baktığımızda, yine aynı şekilde, etkinlik gibi sözde “olgusal” testlerin arkasına değer yargılarını saklama girişimini görmekteyiz. Hükümetlerin tanınması alanında etkinlik testinin adalet, anayasaya uygunluk, uluslararası yükümlülükleri yerine getirme isteği veya kendi kaderini tayin etme isteği gibi alternatif adaylar yerine seçilmesinin tesadüf olmadığını söyleyebiliriz. “Etkinlik”, sistemimizin baskın hukuk teorisi ile aynı nitelikleri ve varsayımları paylaşmakta başka bir deyişle, değer yargılarından ziyade gözlemlenebilir, olgusal kriterlere atıfta bulunmaktadır (Aristodemou, 1994:545-546). Buradaki yaklaşım, gerçeği değerden ve politikadan ayırmanın sadece teoride değil, aynı zamanda pratikte de mümkün olduğunu göstermektedir.

3.3.1.2. Meşruiyet kuramı (Tobar doktrini)

Etkin kontrol prensibi, hükümetlerin tanınması için en temel rehber olarak kabul edilse de başka teoriler de vardır. Bunlardan “Tobar doktrini” ya da bilinen diğer adıyla “meşruiyet doktrini” en öne çıkanıdır. Bu doktrin, anayasal olmayan yöntemlerle iktidara gelen hükümetlerin, en azından halk tarafından kabul edilene kadar diğer devletler tarafından tanınmamalarını önermiştir. Kısacası meşruiyet

¹¹⁹ Pozitivistler, hukukun ne olması gerektiğine dair herhangi bir değer yargısında bulunmadan hukukun ne olduğunu tanımlayabileceklerini varsaysalar da, onların tanımları, herkesinki gibi hukukun amacına ilişkin (ifade edilmemiş) bir anlayışa dayanmaktadır.

doktrinine göre, bir ülkede iktidara gelen hükümet, meşruluğunu sadece fiili kontrolü eline geçirerek sağlayamaz aynı zamanda yeni hükümet, o devletin yerleşik yasal düzenine uymalıdır.

Tobar doktrini, özellikle ABD tarafından Orta Amerika'ya ilişkin olarak uygulanmış ve Panama Kanalı'na bitişik olan bu hassas bölgedeki istikrarı korumak için tasarlanmıştır. Daha sonrasında bu doktrin, ABD Başkanı Wilson'ın demokratik meşruiyet politikasına dönüşmüştür. Buna göre; bir ülkedeki devrim halktan destek sağlıyorsa o ülkeye tanıma verilecektir. Buna karşın devrimin halk tarafından desteklenmediği durumlarda ise o devlete tanıma verilmeyecektir. Diğer bir deyişle anayasaya aykırı yollarla iş başına gelen hükümetler tanınmayacaktır (Shaw, 2018:324; Brown, 1950:621). Wilson yönetimi altında ABD; Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Haiti, Küba, Portekiz ve Sovyetler Birliği'ndeki yeni hükümetleri tanırken Tobar doktrinini uygulamıştır.

Hoover yönetimi tarafından meşruiyet doktrini tersine çevrilmiş ve Jefferson döneminden beri tutarlı bir şekilde uygulanan hükümetlerin tanınması uygulamasına geri dönmüştür. Bu kapsamda Bolivya, Peru, Arjantin, Brezilya ve Panama'daki yeni hükümetler, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli oldukları ve halkları tarafından kabul edildikleri müddetçe tanınmıştır. Böylece bir sonraki başlıkta işlenecek olan Estrada doktrinine geçiş yapılmıştır (Brown, 1950:621-622).

Yalnızca “demokratik” bir anayasaya sahip yasal hükümetlerin tanınmasını öngören 1907 tarihli Tobar doktrininin uygulamada ne anlama geldiği belirsizdir. Yasal ve demokratik ifadelerinin somut olarak tanımlanması, yorumlanması veya onaylanması ABD'ye aittir. Schmitt'in tahminine göre böyle bir doktrin açıkça müdahaleci bir karaktere sahiptir ve ABD'nin Batı yarımkürede yer alan ülkelerdeki her anayasa ve hükümet değişikliğini etkili bir şekilde kontrol edebileceği anlamını barındırmaktadır (Ulmen, 1987:67).

3.3.1.3. Otomatik tanıma (Estrada doktrini)

Devletler arasındaki ilişkileri ele alan uluslararası hukuk, devletlerin iç meselelerine ilişkin herhangi bir düzenleme içermemektedir. Bu kapsamda yeni hükümetlerin arzu edilebilirliği, meşruiyeti veya yerine getirmesi gereken kriterleri hakkında hüküm vermenin başka bir devletin işlerine müdahale anlamına gelmesi,

hükümetlerin tanınması konusunda devletleri, daha temkinli davranmaya itmektedir. Artan sayıda ülkenin Meksikalı devlet adamı Estrada'nın izinden giderek hükümetleri tanımayı bırakmasına yol açan endişelerin sebebi budur. Bu bağlamda, devletler, olağan dışı yollarla kurulan hükümetleri tanımamak yerine onlarla diplomatik ilişkilerini keserek tepkilerini belirtmişlerdir.

Bu kapsamda, 1980 yılında Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı, hükümetlere ayrı olarak tanıma verilmeyeceğini duyurmuştur.¹²⁰ Birleşik Krallık, tartışmalı olan hükümet değişikliklerinde Birleşik Krallık tarafından verilen tanımanın onay anlamına geleceğinden, özellikle iç savaşlar sonucu ağır insan hakları ihlali yapan hükümetlerin tanınmasının, o hükümetlerin davranışlarını meşrulaştırmak anlamına geleceğinden çekinmiştir.¹²¹ Bu nedenle Birleşik Krallık tıpkı ABD ve diğer ülkeler gibi hükümetleri tanıma politikasından vazgeçmiştir (Warbrick, 1981). Hükümetlerin değiştiği durumlarda tanımaya başvurmak yerine, yeni hükümetlerle diplomatik ilişkilere girip girmeyeceği hususuna odaklanmaktadır. Shaw (2018:325) gibi yazarlar bunu hükümetlerin tanınmasının kaldırılması olarak değerlendirirken, Jennings ve Watts (1992:148) gibi yazarlar ise bunu açık tanımadan zımni tanımaya geçiş olarak değerlendirmiştir.

Estrada doktrini, hükümetlerin tanınmasına dair gerekliliği ortadan kaldırıyor gibi görünmektedir. Aslında, zımni tanımayı açık tanımanın yerine koyarak tanımanın açıkça ilan edilmesine gerek olmadığını savunmaktadır. Bu doktrin, yabancı bir

¹²⁰ "İngiliz hükümeti devletleri tanır. Tanınmış bir devlette anayasaya aykırı bir rejim değişikliği meydana geldiğinde, diğer devletlerin hükümetleri, yeni rejimle ne tür anlaşmalar yapacağını düşünmeli ve bu antlaşmaların uygunluğunu değerlendirmelidir. Ortaklarımız ve müttefiklerimizin çoğu, hükümetleri tanımamakta ve bu nedenle bu tür anayasaya aykırı durumlarda meydana gelen hükümet değişikliklerini tanımanın söz konusu olmadığı görüşündedirler. Buna karşılık, birçok durumda, yeni hükümeti resmen tanıyan bir karar almamız ve bunu duyurmamız gerekmiştir. Bu uygulamamız bazen yanlış anlaşılmış ve aksi yöndeki açıklamalarımıza rağmen tanıma eylemimiz o hükümeti onaylama anlamına gelmiştir. Yeni rejim tarafından insan haklarının ihlal edildiğine dair meşru bir kamuoyu endişesinin olabileceği durumlarda tanıma duyurumuzun sadece bir formalite olduğunu söylemek yeterli olmamıştır. Bu nedenle, hükümetler tarafından tanınmayan diğer birçok ülkenin politikasını izlemenin daha makul olduğu sonucuna vardık. Onlar gibi biz de, anayasaya aykırı yollarla iktidara gelen rejimlerle olan ilişkilerimizin niteliğine, ilgili devletin toprakları üzerinde etkin bir kontrol sağlayıp sağlayamayacaklarına dair değerlendirmemizin ışığında karar vermeye devam edeceğiz." (UK Parliament - House of Lords Debates, 1980).

¹²¹ Diğer taraftan tanıma vermemek ise uygulamadaki gelişmelerin avantajlarından yararlanamamaya neden olabilecektir. Bu nedenle, hükümetlerin tanınması hususu göz ardı edilerek yeni bir politika değişikliğine gidilmiştir. Hükümetleri resmen tanımayan bu tür bir politika değişikliği aslında Kıta Avrupası hukuk sisteminde 1965 yılında Fransa ve Belçika tarafından benimsenmiştir (Shaw, 2018:325).

hükümetle diplomatik ilişkilerin veya diğer anlaşmaların devamlılığından tanımının anlaşılabilirliğini savunmaktadır (Talmon, 1992:263-266).

Estrada doktrininin tercih edilmesinin nedeni, hükümetleri, rakip rejimler arasında seçim yapmaktan kurtarmasındandır. Böylece, bir devlet içindeki çatışan hükümetlerden herhangi birine onay vermeksizin aynı anda birden fazla rejimle ilişki kurmaya olanak sağlamaktadır. Bu doktrin, emperyalist devletlerin çıkarlarını meşrulaştırmak esneklik sunmaktadır.

Estrada doktrini, devletin gereksinimlerini ve politik mülahazalarını içermeyen bir ölçü hazırlamaya çalışsa da tıpkı meşruiyet doktrini gibi dezavantajlara sahiptir. Özellikle bir devlette birbirleriyle mücadele eden hükümetlerin varlığı durumunda bu görüş gerçekçi kabul edilmemektedir. Ayrıca hükümetin bir kez kurulmasıyla onun biçiminin kutsal ve değişmez olacağı düşüncesi tehlikelidir (Mugerwa, 1968:271). Özellikle kapitalist devlet formunun sürekli devrim halinde olduğunu düşünürsek bu varsayım uygulamayla neredeyse hiç örtüşmeyecektir. Neo-liberal düzenin devlete olan bağımlılığının daha da artması, bu düzenin gerekliliklerini yerine getirecek olan devletin hükümetinin birtakım koşullara göre yeni formlara bürünmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle devletlerin hükümetlerine yapısal düzenlemeler yoluyla müdahale edilmektedir. Bilhassa hükümetlerin tanınması sürecinde, tanımının kurucu etkisinin önemini düşündüğümüzde, neo-liberal gereklilikleri icra edemeyen hükümetlere tanıma nosyonu ile müdahale edebilmenin yolunun açıldığını söyleyebilmek mümkündür.

3.3.2. Savaşan (Muharip) (*belligerency*) Statüsünün Tanınması

İsyancıların en erken uluslararası tanınması, Latin Amerika'da 1810 ile 1826 yılları arasında İspanyol sömürgeciliğine karşı başlatılan savaşlarda ortaya çıkmıştır. Bu dönem, uluslararası alanda savaşçılık kavramının ilk kayda değer uygulamasına işaret etmektedir.¹²² Bu dönemdeki devrimci nitelikteki savaşlar, muharipliğin

¹²² O zamanlar isyancıların yasal ehliyeti sorunu, savaş yoluyla tanınmadan ziyade bağımsızlığın tanınması zemininde tartışılmaktaydı. 1814 yılında İspanya ile yapılan antlaşmayla İngilizler, Amerika'daki İspanyol vilayetlerine silah ve mühimmatın ulaşmasını engelleme taahhüdünde bulunmuşlardır. Ancak, çatışmalar sırasında, kademeli olarak, isyancıların savaşan faaliyetlerine giderek daha fazla alan sağlanmış, 1817 yılının Şubat ayında Sir C. Robinson, isyancı gemiler ile korsanlar arasında bir ayırım yapılmasını ve İspanyol gemilerindeki İngiliz çıkarlarına ilişkin hususların isyancı mahkemelerin yargı yetkisine sunulmasını tavsiye etmiştir. ABD'nin tarafsızlık beyannamesi, çatışmanın erken bir aşamasında (1 Eylül 1815 tarihinde) yayınlanmıştır. ABD'nin isyancılara karşı

kurumsallaşmasında etkili olmuştur. Dahası Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1900 tarihli kararında, muharipliğin tanınmasının açık veya zımni¹²³ olabileceği ifade edilmiştir.¹²⁴ Ancak 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, savaşçılık statüsünün tanınması uygulamasına son verilmiştir. 1936-1939 yılları arasındaki İspanya İç Savaşı sırasında, muharipliğin tanınmaması bu statünün, etkisini yitirdiği görüşlerini doğurmuştur¹²⁵ (bkz. Esquirol, 2012:553-557).

Cenevre Sözleşmelerinde veya bunların Ek Protokollerinde muhariplik konusu doğrudan ele alınmamıştır (Lootsteen, 2000:110). Günümüzde, And Milletler Topluluğu üyeleri¹²⁶, Nikaragua ihtilafında her iki tarafı da savaşan taraf olarak tanımıştır. Filipinler, 2003'te bir isyan hali ilan etmiş, böylece, ilgili hükümetin, ileride bu isyancılara muharip statüsü verebileceği akıllara gelmiştir (Santos, t.y.). Venezuela Ulusal Meclisi'nin, Chavez'in Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri'nin (FARC) ve Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (ELN) savaşçı statüsünü tanıma çağrısını desteklemek için oy kullanması, savaşçılığın tanınmasının devam eden varlığını göstermektedir.¹²⁷ Bunun yanı sıra, Nijerya ve Biafra arasındaki çatışma, yerleşik hükümetin savaşan statüsünü tanıdığı diğer bir örnektir (Mastorodimo, 2013:314-315).

Son yıllarda, silahlı devlet dışı aktörlerin, diğerlerinin yanı sıra, savaşıkları devletlerle anlaşmalar imzalamasına oldukça sık rastlanılmaktadır. Bu tür anlaşmalar,

nasıl bir tavır benimsediğini keşfetmek zor olsa da, Amerikan limanlarına girmesine izin verilen isyancı gemilerin korsan olarak görülmediğine ilişkin bir karine olduğunu ve askeri seferlere izin verilmemesine rağmen isyancı ülkelerle normal ticari ilişkilerin yürütülmesine dair herhangi bir yasak olmadığını söyleyebiliriz (Chen, 1951:337-339).

¹²³ Yunan isyanı sırasında İngiltere'nin tarafsız kalarak Yunan savaşçıları desteklemesi zımni tanımayaya örnektir.

¹²⁴ 1900 tarihli İsyân Durumunda Yabancı Güçlerin Kurulu ve Tanınmış Hükümetlerle İlgili Hak ve Görevleri başlıklı kararının, İsyancıların Muhalif Taraf Olarak Tanınması Hakkındaki II. bölümünde, *"Bir iç savaşın patlak verdiği bir ülkenin hükümeti, isyancıları açıkça kesin bir beyanla ya da şüpheye yer bırakmayan bir dizi eylemle üstü kapalı bir şekilde savaşan taraf olarak tanıyabilir."* ibaresi yer almaktadır (Scott, 1916).

¹²⁵ Görünürdeki tüm ön koşulların yerine getirilmiş olmasına rağmen, büyük güçler, İspanya'daki milliyetçi güçleri tanımayı reddetmiştir. Esasında müdahale etmeme politikasının benimsenmesi, bir iç savaşın varlığının kanıtıdır. İspanya İç Savaşı örneğindeki tezatlık, iç savaş gerçeği inkâr edilmemekle birlikte, yabancı devletlerin tanınmama konusunda ısrar ederek, savaşın varlığının hak ettiği tüm savaşıma haklarının taraflarca kullanılmasına izin vermeyi reddetmesidir.

¹²⁶ Peru'da bulunan bir ticari kuruluş olan And Milletler Topluluğu (*Andean Group*) 1969'da, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvador ve Peru tarafından Cartagena Antlaşması'yla kurulmuştur. Bu oluşuma, 1973'te Venezuela, 1976'da Şili katılmıştır. 1977'de Şili, 2006'da Venezuela bu gruptan ayrılmıştır. 1992'de üyeliğini askıya alan Peru, 1997'de yeniden katılım sağlamıştır. Grup, 1992'de And Paketi adında serbest bir ticaret bölgesi oluşturmuştur (Britannica, 2013).

¹²⁷ Chavez, gerillaların "savaşan bir güç" olarak tanınmasının barışa giden yolu açacağını ve gerillaların sivillere karşı rehin alma ve terör eylemleri gibi yöntemleri kullanmaktan vazgeçerek Cenevre Protokollerine uymasını gerektireceğini savunmuştur (Janicke, 2008).

devletlerin uluslararası hukukun bir konusu olarak devlet olmayan silahlı aktörleri (*Armed Non-State Actors - ANSA*) kabul etmeleri anlamına geldiği için, zaman zaman savaşıllığın tanınması olarak değeriendirilmiştir¹²⁸ (2013:317).

Lauterpacht (1947:175), savaşıllığın tanınmasını, “biri veya muhtemelen her ikisi de egemen devlet olmayan iki topluluk arasında yürütölen düşmanlıkların, taraflara uluslararası hukukta genellikle bu terime atfedilen anlamda muharip yetkisi verecek karakter ve kapsamda olduğunun açık veya zımni beyanı” olarak tanımlamaktadır. Kısaca, genel husumetlerin eşlik ettiği bir iç savaş ortamında; sorumlu bir otorite altında hareket eden isyancı güçlerin savaş kurallarına uyması ve üçüncü devletlerin bölünmüş egemenlik savaşına karşı tutumlarını tanımlayabilmek adına savaşılan statüsünün ortaya çıktığı düşünölmektedir.

Bir isyancı rejim, normalde uluslararası haklara veya görevlere sahip olmasa da, belirli koşullar altında uluslararası kişiliğe sahip olabilmekte ve bu kişiliğe bağlı olarak tanınabilmektedir. Hatta isyancı rejim, ulusal toprakların bir bölümünde o kadar etkili olabilir ki, kurulu hükümeti devirmemiş olsa dahi, ulusal toprakların kendi yönetimi altındaki bölümünde etkili kontrolü bakımından *de-facto* hükümet olarak tanınmaya hak kazanabilmektedir (Oppenheim, 1996:162).

Savaşılan statüsünün tanınması için; devlet içinde silahlı çatışma durumu bulunmalıdır. İsyancılar ulusal toprakların büyük bir bölümünü yönetmeli ve işgal etmelidir. Düşmanlıklar, savaş kurallarına uygun olarak ve sorumlu bir makama bağlı olarak hareket eden örgütlü silahlı kuvvetler vasıtasıyla yürütölmelidir. Dış devletlerin kendi tutumlarını savaşıllığı tanıyarak tanımlamalarını gerekli kılan belirli koşullar bulunmalıdır (Gupta, 2014:5). Nüfus, toprak, hükümet ve siyasi hedefle ilgili olgusal unsurların bir kombinasyonu ile karakterize edilen savaşılan bir topluluğun varlığı, aslında bir devletin kurucu unsurları olarak görölebilmektedir (Zorgbibe, 1977:121).

Savaşılan statüsünün tanınması iki önemli hukuksal etki doğurmaktadır. Bunlardan ilki, savaşılan statüsünü tanıyan devlet, başkaldıran oluşumlara silahlı

¹²⁸ İnsan hakları hukukunun devlet dışı silahlı aktörlere uygulanabilirliği konusundaki tartışmalar da mevcuttur. Devlet dışı silahlı örgütlerin belli başlı bir tanımı yoktur. Ancak bu yapıların birtakım ortak özellikleri vardır. Bunlar: amaçları doğrultusunda şiddet kullanma isteğine ve kapasitesine sahip olmak; resmi devlet kurumlarına bağlılık olmamak; politika, güvenlik, kaynak tahsisi veya altyapı gibi hususlarda belli bir dereceye kadar otonoma sahip olmaktır (Schneckenner, t.y.:10-13; Taşdemir, 2017).

çatışma hukuku kurallarını uygulayacaktır. Bu kapsamda, tanıyan devlet ile başkaldıran oluşumlar arasında tarafsızlık kuralları geçerli olacaktır. İkincisi, tanıyan devlet ile başkaldıran oluşumlar arasında sınırlı bir hukuksal ilişki doğacaktır. Böylece, savaşan statüsünün tanındığı kuvvetlerin denetimindeki ülke parçasında tanıyan devlete veya yurttaşlarına karşı doğacak olan sorumluluk bu kuvvetlere ait olacaktır (Pazarcı, 2019:21).

Devletlerin tanınmasında olduğu gibi burada da karşıt iki düşünce bulunmaktadır. Bunlardan ilki tanıma eylemini; hakların, imtiyazların veya yasal bir statünün verilmesi veya tavizi olarak görmekte; diğeri ise onu yalnızca belirli gerçeklerin varlığının bir beyanı veya kabulü olarak nitelendirmektedir. Birincisine göre, isyancı bir organ, tanınana kadar uluslararası hukuka göre hiçbir hakka sahip değildir ve hiçbir göreve tabi olamaz. İkincisine göre, savaşan tarafların varlığı, savaşanların ve tarafsızların hak ve görevlerinin kaynaklandığı bir olgudur (Mugerwa, 1968:286; Chen, 1951:333). Günümüz uygulamalarında görüldüğü üzere tıpkı hükümetlerin tanınmasında olduğu gibi savaşan statüsünün de tanınmasının kurucu niteliği ağır basmaktadır. Katar'ın başkenti Doha'da 4-11 Kasım 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantıda "Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK)" oluşturulmuş; 12 Aralık 2012 tarihinde Fas'ta dördüncüsü yapılan Suriye Halkının Dostları toplantısında, ABD dâhil 114 ülke ortak bir deklarasyonla Suriye halkının "tek meşru temsilci" olarak SMDK'yı tanımıştır. Böylece iç savaşın seyri değişmiştir.

Uluslararası nitelik taşımayan bir silahlı çatışmanın bazı hallerde uluslararasılaşabileceği görülmektedir. Bir devlete karşı mücadele veren güçlere muharip statüsü tanınabilmekte veya diğer devletler, belli bir devlet ülkesinde devam eden silahlı çatışmalara doğrudan veya dolaylı bir şekilde müdahil veya taraf olabilmektedir (Pazarcı, 2019:143) Suriye'de olduğu gibi Libya da, dış müdahale sonucu iç savaşın uluslararasılaşmasına güzel bir örnektir. Bu savaşın uluslararasılaşması, NATO tarafından Libya'ya yapılan müdahaleyi daha kolay biçimde meşrulaştırmıştır.

İsyancıların savaşan bir güç olarak tanınması, bir grup bireyin hükümet olarak tanınmasından ziyade bir topluluğun devlet olarak tanınmasına benzemektedir (Mugerwa, 1968:287). Nitekim başkaldıran oluşumların başarılı olmaması durumunda

verilen savaşan statüsü kendiliğinden yok olacaktır, başarılı olması durumunda ise yeni hükümetin veya devletin tanınması gündeme gelecektir.

Savaşın tanınması, fiilen savaşan taraflara uluslararası statü kazandırmaktadır. Savaşan gemilerinin tanıyan devletlerin limanlarına girme, fiili bir devlet hesabına borç para alma hakkını, açık denizlerde arama ve ziyaret hakkını, kaçak mal müsadere ve tesis kurma hakkını elde ederler. Ayrıca, Mahajan (1958:166), savaşan tarafların tanınmasının onlara açık denizlerde savaş yürütme hakkını tanıdığının da altını çiziyor. Tanıma olmaksızın, savaşan statüsünün şartlarını sağlamak ayaklananlara birtakım haklar vermek için yeterli değildir (Lootsteen, 2000:117-118).

Bir başka grup yazar ise “tanımanın” gerekmediğini, savaşan taraf statüsünün varlığının yalnızca savaşan taraf statüsünün objektif varlığına dayanan olgusal bir mesele olduğunu ileri sürmektedir (Crawford, 2006:254). Örneğın Chen’e göre, muharipliğın ana devlet veya yabancı bir devlet tarafından tanınması, hak ve ödevler bakımından hiçbir şey doğurmayacak ve tanımayı reddetmek de bu hak ve ödevleri azaltmayacaktır. Tıpkı devletlerin tanınmasında olduğu gibi ana devletin ve/veya ilgili yabancı devletin bu olgunun varlığını kabul ettiğini ve sonuçlarını kabul etme niyetinde olduğunu belirtmektedir (Chen, 1951:333). Kısacası bu şekilde düşünen yazarlar savaşçılığın tanınmasını da bildirici nitelikte görmektedir.

Ancak uygulamaya baktığımızda savaşçılığın tanınmasının kurucu bir karaktere sahip olduğunu görebilmekteyiz. Bu tür bir tanımanın uluslararası hukuk işlemi olup olmadığına dair tartışma dahi olsa, böyle bir tanımanın yasal bir işlem olması engellenemeyecektir. *Ambrose Light* davasındaki kararda, Mahkeme, uluslararası hukukta isyana yer olmadığına ve isyancıların, savaşan statüsünü elde edene kadar hiçbir yasal hakka sahip olmadığına karar vermiştir (bkz. United States Courts of Appeals, 1985). Görüldüğü üzere bu statüler, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesi için gereken şiddet türlerinin seçici olarak tatbik edilmesine cevaz verecek kadar esnektir.

3.3.3. Ayaklanan (Asi) (*insurgency*) Statüsünün Tanınması

Ayaklanan statüsünün tanınması, tıpkı savaşan statüsünün tanınmasında olduğu gibi, yasal devlete veya hükümete karşı başkaldıranların olması durumunda bu kuvvetlere birtakım hakların ve yetkilerin tanınmasını ifade etmektedir. Ancak

ayaklanan statüsünde bu hak ve yetkiler savaşıan statüsüne nazaran daha dardır (Pazarcı, 2019:22). Kısacası asi statüsü, yabancı devletlerin, muharipliğin gerekliliklerinin tam anlamıyla gerçekleşmemesinden dolayı, isyan eden tarafı savaşıan taraf olarak tanımama kararlılığından kaynaklanmaktadır.

İsyancı güçlerin hatırı sayılır topraklara sahip örgütlü bir otoritenin komutası altında hareket etmediği veya bu güçlerin davranışlarıyla kabul edilen savaş kurallarına uyma konusunda gerekli özeni göstermediği durumlarda isyancıların statüsüyle ilgili olarak bir tavır almak zorunda olan üçüncü devletlerin, onlara bir muharibin tüm hak ve yükümlülüklerine sahipmiş gibi davranması mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte isyancılar tarafından yürütülen iç savaş, artık yasa dışı eylemlerde bulunan özel kişiler olarak muamele görmeyecek kadar büyük bir boyuta ulaşabilmektedir. Bu nedenle resmi bir bildiri olmaksızın isyancı gruplara, yabancı uyrukluları etkileyen muharip hakları tanımadan, birtakım haklar verilebilecektir. Üçüncü devletler bu isyancıları, yasayı ihlal eden suçlular olarak görmekten kaçınmakta ve onları işgal ettikleri topraklarda fiili otorite olarak kabul edebilmektedir. Devletler bu isyancılarla; vatandaşlarının durumu, ticari münasebetlerin temini ve düşmanlıklarla ilgili hususlar için gerekli gördüğü ilişkileri sürdürebilmektedir. Bu durumda, bu oluşumlar, üçüncü devletler nezdinde isyancı statüsüne sahip olmaktadır (Oppenheim, 1996:165-166).

İsyancıların savaşıan taraf veya isyancı olarak bu şekilde tanınmasının dışında, savaş kanunlarına ilişkin anlaşmalar uyarınca bazı uluslararası haklara ve yükümlülüklerle ve dolayısıyla bir dereceye kadar uluslararası kişiliğe sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Mevcut hükümet genellikle devletin yasal hükümeti olarak kalsa da, isyancı rejim vergi toplamak ve gümrük vergileri koymak gibi yerel yönetim işlemlerini gerçekleştirme konusunda yetkin olarak kabul edilebilecektir.

İsyancıların kontrolü altındaki topraklarda ifa gerektiren sözleşmelerle ilgili olarak yasal hükümetin yetkilerini kullanma hakkına sahip olduğu düşünülmektedir. Asilerin kontrolü altındaki topraklardaki üçüncü devletlerin ve uyruklarının haklarının etkilendiği hallerde üçüncü devletler tarafından onlara beyanlarda bulunulabilmekte ve kontrolleri altındaki topraklardaki eylemleri, devletin sorumlu tutulabileceği fiiller olarak kabul edilebilecektir. Öte yandan yalnızca isyancı olarak tanınan ancak savaşıan taraf olarak kabul edilmeyen isyancıların, açık denizlerde tarafsız devletlerin nakliyesi

konusunda hakları olmadığı kabul edilmektedir. İsyancıların karasularındaki hakları, devlet içindeki etkili toprak kontrollerinin kapsamına bağlıdır (bkz. Taşdemir, 2009; Taşdemir, 2016).

Altı çizilen şey, bir ayaklanmanın tanınmasının, bir ayaklanmanın veya iç savaşın mevcut olduğu gerçeğinin salt kabulünden başka bir şey olmadığıdır (Garner, 1938:111). Lauterpacht (1947:270-271) bunu, isyancıların sınırlı bir uluslararası kişiliğinin varlığının olgusal olarak tanınması olarak görmektedir. Bu nedenle isyancılar uluslararası hukukun öznelere bir alt kategorisi olarak sunulmaktadır.

Ayaklanan statüsü tanınırken başkaldıran kuvvetlere verilen hak ve yetkilerin kapsamı açık bir şekilde düzenlenerek sınırlandırılmaktadır. Bu statünün tanınmasıyla iki önemli hukuksal etki doğmaktadır. İlki ayaklananlara savaş tutsağı muamelesinin yapılması iken ikincisi, ayaklananların eylemleri nedeniyle yasal hükümetin uluslararası sorumluluğunun doğmamasıdır (Taşdemir, 2009:88).

3.3.4. Ulusların (*nations*) ve Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin (*national liberation movements*) Tanınması

Bir iç savaş sırasında, bağımsızlığını elde etmeye çalışan yapıların ülke üzerinde yeterli denetimleri yoksa üçüncü devletler tarafından bunlar hükümet veya savaşan statüsünü elde edemezler. Ancak bu yapıları destekleyen üçüncü devletlerin bunlara birtakım ara statüler yoluyla tanıma verebilmesi mümkündür. Bunlardan biri bu yapıların “ulus” olarak tanınması iken diğeri “ulusal kurtuluş hareketi” (UKH) olarak tanınmasıdır (Pazarcı, 2019:23). Bu tanıma türleri bağımsızlık mücadelesi veren oluşumları siyasal olarak desteklemek içindir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında kapitalist üretim süreçlerinin ulus devlete olan ihtiyacına binaen imparatorlukların yıkılmasıyla yeni devletlerin ortaya çıkması sürecinde ulusların tanınması sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu devletlerin içinde bağımsızlık mücadelesi veren yapıların, barış görüşmelerinde yer alması onların tanınmalarını hızlandırmıştır. Yukarıdaki başlıklarda anlatıldığı üzere özellikle sömürge tasfiyesi sırasında, eski sömürge devletlerinin çizdiği sınırlara uygun olarak bağımsızlık mücadelesi veren yapılar ulus olarak tanınmıştır.

Ancak günümüzde daha çok UKH’lerin tanınması durumuyla karşılaşilmektedir. UKH’lerin diğer devletler tarafından tanınması onların uluslararası

statü kazanmalarına yardım etmektedir. En önemlisi ise bu grupların tanınması bağımsızlık mücadelelerinde silahlı çatışma hukukundan yararlanmalarına imkân sağlamaktadır. 2621 (XXV) ve 3103 (XXVIII) sayılı BM Genel Kurulu kararlarında, UKH'lerinin savaş yapma (*jus ad bellum*) ve savaş sırasında insancıl hukuk kurallarından yararlanma haklarının (*jus in bello*) olduğu kabul edilmiştir. Ancak başta Batılı devletler olmak üzere birçok devlet UKH'lerinin bu haklarını reddetmektedir. Genelde kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde bu grupların hakları olduğu kabul görmektedir. Kendi kaderini tayin hakkının yabancı işgali ve sömürge altında olan devletlere bahsedildiği düşünülünce UKH'lerin durumu belirsizliğini korumaktadır.

Genellikle silahlı güç kullanarak yabancı sömürgeci bir yönetime karşı kendi ulusal kimliğini diğer bir deyişle kendi kaderini tayin hakkını ileri süren topluluklar bulunmaktadır. Bu tür isyancı topluluklar, kurtulmaya çalıştıkları bölgede bir hükümet (bu hükümet sürgünde bir hükümet de olabilir) kurmaya çalışabilirler. UKH, hükümetleri olmasa bile, bir iç savaşta mücadele eden taraf olarak sahip olabilecekleri statüleri dışında, sınırlı derecede uluslararası statüye sahip olabilir (Oppenheim, 1996:162-163). Sömürgeci güçler, sadece sömürge devletlerindeki üretim süreçlerini denetim altına almakla kalmaz, aynı zamanda dünya sisteminde görece güçlü diğer devletlerin sömürge pazarının kaynaklarına erişmesini engellemeye çalışmaktadır. Böyle bir ortamda, sömürge halklarının ulusal kurtuluş hareketine başvurması kaçınılmazdır. Bu UKH'lerin amacı ülkelerinin ve halklarının dünya ekonomisi içindeki görece konumunu iyileştirmek ve egemen bağımsız bir devlet statüsü kazanmaktır (Wallerstein, 2014:104-105).

Hem Arap Devletleri Ligi'nin hem de AfB'nin ulusal kurtuluş hareketlerine resmi statü vermek üzere prosedürleri vardır. Dahası BM Genel Kurulu, bir hareketin, bölgesel örgütler tarafından bu şekilde tanınmasını etkili bir koşul olarak ele almıştır. Örneğin BM Genel Kurulu, oy hakkı olmaksızın, FKÖ'yü, Filistin halkının temsilcisi olarak kabul etmiş ve ona BM nezdinde daimi gözlemci statüsü vermiştir. Ayrıca Güney Batı Afrika Halk Örgütü'nü (SWAPO) Namibya halkının gerçek temsilcisi olarak tanımıştır (Oppenheim, 1996:163-164).

4. TARİHSEL DÜZLEMDE DEVLET OLARAK TANINMA

Karmaşık uluslararası uygulamaların kesin tarihsel kökenini araştırmak oldukça zordur. Uluslararası hukuktaki değişimler, kapitalist üretim ilişkilerin dönüşümüyle paralel ilerlemektedir. Mutlak tek bir tarihsel kırılmaya değil sermayenin birikim stratejisine bağlı olarak kümülatif ilerlemektedir.¹²⁹ 18. yüzyılın mutlakiyetçi devletlerindeki uluslararası hukuk, modern kapitalist devletin hukukundan ne kadar farklı ise; 1945 ile 1990 arası ve 1990 sonrasındaki uluslararası hukuk düzenlemeleri de bir o kadar farklıdır (Demirli ve Özdemir, 2019:66). Bu nedenle tanımaya ilişkin kurallar da uluslararası hukuktaki değişimlerden etkilenmiştir. Tanımaya ilişkin yaşanan değişimlerin anlaşılabilmesi için pozitivist metotla oluşturulmuş olan bilgi birikiminin kendi tarihsel koşulları içerisinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Kaldı ki tarihsel gelişmeleri göz ardı eden salt soyut açıklamalar, tanıma konusunda teori ile uygulamanın birbiriyle örtüşmemesine neden olmaktadır. Uluslararası hukukun karakterini ve doktrinlerini farklı tarihsel evrelerde ayırt eden daha anlamlı tanımlamalar yapmak gerekmektedir.

Uluslararası hukuk belirli bir dönemin ürünüdür; başlangıç tarihi, devletlerin başlangıç tarihine kadar değil, ancak kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili toplumsal yapılar bağlamında hâkim hale geldiği döneme kadar geri götürülebilecektir (2019:57). Bu nedenle, tarihsel süreci incelerken devlet kavramının ve ona bağlı olarak egemenliğin kapitalist üretim ilişkilerinde oynadığı rolü her zaman göz önünde bulundurmak gerekecektir.

Bu bağlamda, kapitalist dünya ekonomisinin şekillenmeye başladığı 16. yüzyıldan bu yana yaşanan dönüşümler ekseninde değerlendirme yaparak işe başlamak yanlış olmayacaktır. Bilindiği üzere pozitivist görüş, 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması'nı yeni bir siyasi ve yasal örgütlenme tarzı olan egemenliğin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Nitekim bu antlaşma, modern ulus-devlet sistemi olarak adlandırılan yapının evriminde önemli bir uğraktır. Ancak tarihsel anlamda yaşanan diğer birçok gelişme, günümüz devletini anlamlandırmamızda en az Vestfalya

¹²⁹ Örneğin geleneksel olarak ulus-devletin başlangıcı olarak görülen 1648 Vestfalya Antlaşması gibi sadece mutlak tarihsel kırılma anlarına odaklanmak tarihsel süreci incelememizi zorlaştıracaktır. Yine de emperyalist dönemin uluslararası hukukunun, kendi meşruiyet ve ilkelerini bu antlaşmaya dayandırması Antlaşma'nın önemini göstermektedir.

Antlaşması kadar önemlidir. Bu nedenle devletleri birer organizma olarak gören ve süreçleri tarihsizleştiren yaklaşımlardan kaçınmak daha doğru olacaktır.

Bu itibarla, miras ilkesine dayanan ve devleti, hükümdarın kişisel toprak mülkiyeti ile eşit tutan 18. yüzyıl devlet sisteminin (bilhassa egemenliğin), Fransız Devrimi'yle değiştiğini söylemek isabetli olacaktır. Fransız Devrimi'yle bir hanedanın, bir devleti yönetmek için tarihsel haklara sahip olduğu mutlakiyetçilik unsuru etkinliğini kaybetmeye başlamış ve mutlakiyetçi hükümdarlar filizlenmekte olan erken-modern devleti cisimleştirmişlerdir (Miéville, 2005:162-163). 19. yüzyılda burjuva ulus-devletinin yükselişini temsil eden bu gelişme, devlet yapısında veya hükümette devrimci değişikliklere neden olmuştur.

19. yüzyıldan itibaren, pozitivism altında, egemenliği tanımlama görevine odaklanılmış ve egemenliğin uluslararası sistemin kurucu kavramı olduğu yönünde hareket edilmiştir. Pozitivizmin bir başka merkezi özelliği de uygar ve uygar olmayan devletler arasında yaptığı ayırım olmuştur. Pozitivist hukukun ırksallaştırılmasının amacı hukuk yoluyla uygar kurumların yaratılmasıdır.¹³⁰ Uygar olanların egemenliğe sahip olduğu, uygar olmayanların ise sahip olmadığı yönünde basit bir denklemle ilerleyen pozitivist hukuk bilimi, kültürel farklılığı hukuki farklılığa dönüştürmek için çaba sarf etmiştir. Egemeni tarif etme ve egemenliği tanımlama görevi, hukukçular için bir dizi karmaşık soruna yol açmıştır. Buradaki esas amaç; egemenlik niteliklerine sahip gibi görünen korsanları, Avrupalı olmayan devletleri ve göçebeleri gerçek egemenlerden (Batılı devletlerden) ayırmak olmuştur.¹³¹

Genel eğilim, egemenliğin toprak üzerinde kontrol anlamına geldiği yönündeydi (Anghie, 2004). Bir varlığın, toprak işgal etmedeki başarısızlığı o varlığın egemen

¹³⁰ Avrupalı olmayan halklar dört temel teknik aracılığıyla uluslararası hukuk alanına dâhil edilebilmiştir. Bunlardan birincisi antlaşma yoludur ve Avrupalı ile Avrupalı olmayan halklar arasındaki ilişkileri düzenlemenin temelini oluşturmuştur. Antlaşmalar, iki taraf arasındaki ticari ilişkilerden, Avrupalı olmayan kuruluşun Avrupalı devletlere egemenlik devrine kadar birçok düzenlemeyi içermiştir. İkinci olarak, Avrupalı olmayan halklar sömürgeleştirilmiş ve böylece Avrupa egemenliğinin kontrolüne tabi tutulmuştur. Sömürgeleştirme, ayrılma antlaşması, ilhak veya fetih dâhil olmak üzere bir dizi yöntemle gerçekleştirilmiştir. Üçüncüsü, Japonya ve Siyam gibi Avrupalı olmayan bağımsız devletlerin, Avrupa devletlerinin uygarlık standartlarının gereklerini yerine getirerek ve onlar tarafından uluslar ailesinin uygun üyeleri olarak resmen tanınarak uluslararası topluma kabul edilebilmesidir. Dördüncüsü, Avrupa devletlerinin, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, Asya ve Afrika toplumları üzerinde özel bir tür olan "koruyuculuk antlaşmaları" yoluyla kontrol sahibi olmasıdır (Anghie, 2004:67).

¹³¹ Lawrence'ın (1923) da kabul ettiği gibi, gezgin kabile bile diğer yöneticilerden hiçbir emir almayan bir şefe dolaylı olarak itaat edebilir, benzer şekilde korsanlar da geçici olarak sınırsız yetkiye sahip bir şefin etkisi altında kalabilir.

olarak muamele görmesini engellemekteydi. Lawrence (1923:57-58) bölge üzerindeki yargı yetkisinin vatandaşlar üzerindeki yargı yetkisinden önce geldiğine karar verirken toprakların önceliği bir kez daha vurgulamıştır. Bu kurala getirilen istisnalar ne olursa olsun, ilgili dönemde, bölgesel kontrol egemenliğin temeli sayılmıştır. Bu nedenle yalnızca belirli bir arazi alanını işgal ettiklerinden dolayı gezgin kabileler, egemen olarak görülmemiştir.

Diğer taraftan bitişiklik doktrini¹³² (*contiguity doctrine*), sömürgecilik döneminin büyük bölümünde toprak üzerindeki iddialar için önemli bir temel sağlamıştır. Meşruiyet gibi, bitişiklik doktrini de belirli bir bölge üzerinde egemenliğin ön koşulu olacak şekilde etkili kontrole sahip değildi. Doktrin, özünde, bir bölgenin kontrolünün, fiilen hükümdarın etkin kontrolüne tabi olmayan komşu topraklara egemenlik unvanı verebileceğini savunmaktaydı. Başka hiçbir Avrupa gücü bu bitişik topraklarda hak iddia etmediği ve orada başka hiçbir tanınmış devlet otoritesi bulunmadığı sürece, bitişik bölgeyi kontrol eden devlet, iddialarını etkin kontrolünün kapsamının ötesine genişletebilirdi (Koskenniemi, 2005). Avrupa'nın devlet anlayışı altında örgütlenmemiş topraklar bu nedenle zaman zaman *terra nullius* (sahipsiz ülke) olarak ele alındı. Bu şekilde, devlet gücünün salt bitişiklik yoluyla aktarılabilceği görüşü, o zamanlar yükselen kurucu tanıma görüşüyle birleşmişti ve bu iki fikir, emperyalizm için önemli bir güç oluşturmuştu. Söz konusu boş topraklar, yalnızca insanlıktan yoksun yerlerde değil, aynı zamanda Avrupalı güçlerin yerli bir toplumu devlet olarak tanımayı reddettiği yerlerde de geçerli olmuştu (Grant, 1998:420-421).

Pozitivist hukukçular, toplum kavramına odaklanarak Avrupalı devletlerin daha önce egemen olarak kabul edildiği, genel olarak bu statüye eşlik eden tüm haklardan yararlandıkları ve davranışlarının bir tür egemenlik oluşturduğu tarihsel gerçeğinin ön kabulünü sağlamıştır. Uygar olmayan toplumla karşılaşılan sorunların çözümünde ise anlaşmazlığı karara bağlayacak üstün bir otoriteye ihtiyaç duyulmamış; çünkü dönemin sömürgeci karakterine uygun işgalci hukuk anlayışı, egemen bir Avrupa

¹³² Bu mantık, Norveç ve Danimarka'nın 1930'lara kadar Doğu Grönland'daki egemenlik iddialarında da görülmüştür. Norveç, *terra nullius* olarak kabul ettiği bölgeyi işgal ederek Danimarka'nın iddialarını reddetmiştir. Danimarka ise egemenliğinin genel tanıma ve rızaya dayandığını savunmuştur. Danimarka burada etkin kontrol yerine uluslararası toplum tarafından tanıma kuralını gündeme getirmiş, 1916 ile 1921 yılları arasında birçok üçüncü devletin (ABD, Fransa, İsveç, Japonya, Birleşik Krallık gibi) Grönland'ın tamamı üzerinde Danimarka egemenliğini tanıdığı bir dizi diplomatik belgeden faydalanmıştır. Ancak dava seyrederken iki devlet de genel tanıma ve etkin kontrol prensibini birbirlerine karşı farklı argümanlarla kullanmıştır (bkz. Koskenniemi, 2005:288-293).

devleti ile şekilsiz, uygarlaşmamış bir varlık arasındaki karşılaşmayı güçlünün lehine kolayca halletmiştir. Ancak Avrupalı olmayan devletler ile özellikle ticari alanda yapılan antlaşmalar, pozitivizmin temel öncülleriyle çelişmiş, hukuki bir belge olan antlaşmaların hukuki bir sistem gerektirmesi bu ülkelere ilişkin bir düzenleme ihtiyacını doğurmuştur. Böylece 19. yüzyıl Avrupa devletleri, Avrupalı olmayan halkların hukukun kapsamı dışında olduğu yönündeki sistematik iddiayı göz ardı ederek, imparatorluklarını genişletirken Avrupalı olmayan toplumlarla yapılan antlaşmalara büyük ölçüde güvenmişlerdir. Örneğin, 1884-1885 Berlin Konferansı'yla Avrupalı olmayan devletler ile yapılan antlaşmalar sürece dâhil edilmiştir (Anghie, 2004:72-73). Ancak bu antlaşmalar tıpkı Çin ile yapılan Nanking Antlaşması'nda olduğu gibi eşitsiz antlaşmalar (*unequal treaties*) olarak literatüre girmiştir. Bu antlaşmaların hukuki statüsünün çözülmesi için tanıma ve yarı egemenlik kavramlarına başvurulmuştur.

İşte tanıma alanında devlet uygulamalarını düzenleme ve birtakım ilkeleri belirleme ihtiyacı, mutlak monarşinin kademeli olarak gerilediği, pozitivizmin ise yükselişe geçtiği döneme tekabül etmektedir. Tanıma doktrini, Avrupalı olmayan toplumun tüzel kişiliğe dönüşmesini açıklamaya yönelik bir teknik olarak sunulmuştur. Avrupa dışı toplumların devlet olabilmesi uygar-uygar olmayan toplum ayrışması nedeniyle kolay olmamıştır. Kişilik sorununu çözmenin temel yöntemi, öncelikle Avrupalı olmayan bir varlığın statüsünün tanınma yoluyla belirlenmesi ve ardından Avrupalı devletlerin, bu kuruluşla ilgili olarak talep ettiği hakkın onun hukuki statüsüyle tutarlı olup olmadığının incelenmesinden geçmekteydi. Örneğin, bir toplumun topraklarını yabancılaştırmak için onun bir kişiliğe sahip olduğunun kabul edilmesi gerekecek bu sayede, bu toplumla arazi haklarına ilişkin bir anlaşma yapmış olan Avrupa devletleri, geçerli bir tapuya sahip olduklarını iddia edilebilecektir. Böylece tanıma, ilgili Avrupa devletlerinin takdir yetkilerine bağlı kılınmıştır. Tanınmanın hukuki olarak belirlenmiş sınırlar dâhilinde gerçekleşebileceğini savunan bu pozitivist düşünce, tanıma doktrinine de bir sistem getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, uluslararası hukuk, yerli halkların kapasitelerini tanımlayan kurallar oluşturmuş ve bireysel devletler, bu kuralların sınırları dâhilinde takdir yetkisini kullanmak zorunda kalmıştır. Bu sistem, Amerikalı ve Afrikalı krallar ve şefler, Müslüman sultanlar, hanlar ve emirler, Hindu prensleri ile Çin ve Japonya imparatorluklarına kadar çeşitli varlıkların incelenmesini gerektirmiştir. Sahip olduğu

toplumların ve uygulamaların çeşitliliği göz önüne alındığında, pozitivist hukukçuların sonunda kendi yöntemlerinin sınırlarını kabul etmeleri pek de şaşırtıcı değildir (Anghie, 2004:74-78).

Yine de devlet uygulamaları, kabul ve kapasite sorunlarına ilişkin tutarlı bir ilkeler dizisi ortaya koyamamıştır. Tanıma, devletler tarafından herhangi bir uluslararası ilkeye uygun olarak değil, koloniler arası öngörülemez rekabetin çıkarlarına göre verilmiştir. Elbette, Türkiye'nin Avrupa ulusları çemberine törenle kabul edilmesi gibi, Avrupa devletleri arasında oybirliğinin hâkim olduğu durumlar da olmuştur (Lawrence, 1923:84). Böyle bir durumda, kolektif tanıma eylemi, üzerinde uzlaşılan bir varlığın Avrupa devletleri tarafından kabulünü ortaya koymuştur. Ancak bu, nispeten nadir görülen bir olay olarak kalmıştır. Sömürge genişlemesi, rakip Avrupa devletleri, ticaret şirketleri ve Asya ve Afrika toplumları arasındaki gelişigüzel ve kaotik bir dizi karşılaşmayla sağlanmıştır. Avrupa devletleri kendi çıkarlarına bağlı olarak yerli kişilik konusunda farklı görüşler benimsemişlerdir (Anghie, 2004:79). Ancak bu yaklaşımın kabul edilmesi, bireysel bir devletin yaptığı her şeyin hukuk yaratması anlamına gelmekteydi. Lorimer'in (1883:104-105) işaret ettiği gibi bu uluslararası hukuku kalıcı bir temelden yoksun bırakmış ve onun içtihat alanına girmesini engellemiştir. Bu çözümü kabul etmenin maliyeti, egemenlik pahasına hukuk fikrinden tamamen vazgeçmeye neden olmuştur. Tanıma doktrini her devletin kendi kararını verebileceği önermesine dayanmış; uluslararası hukuk bu takdir yetkisine herhangi bir sınır koyamamış ve bunun sonucunda devletin öznel ve kişisel çıkarıcı görüşleri galip gelmiştir. Yine de Lawrence'ın (1923:58-59) ifade ettiği gibi, bir toplumun uluslararası üyeliğe kabul edilip edilmeyeceği sorusunu tartışılırken, kesin bir ölçüt belirlemek zor olsa da belli bir düzeyde medeniyetin gerekli olduğu öne sürülmüştür. Ancak bu medeniyetin kapsamı hiçbir zaman tam olarak belirlenememiştir. Günümüzde tanıma kurumuna ilişkin uygulamada dahi herhangi bir içtihadın oluşmaması bu tarihsel sürecin bir sonucudur.

Tanımaya ilişkin bir kurallar dizisi getirme konusunda en önemli çalışma 26 Aralık 1933 tarihinde imzalanan Montevideo Sözleşmesi'yle olmuştur. Bu Sözleşme'yle devlet olma kriterleri belirlenmiş, tanıma konusunun kurumsallaşması için önemli bir adım atılmıştır. Bu dönemde tanımanın açıklayıcı olduğuna ilişkin görüş benimsenmiş, devlet olma kriterlerini sağlayan devletlerin diğer devletler

tarafından tanınması, devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır. Bu dönemde tüm dünyada uluslararası örgütlerin sayısının artmasıyla ulus-devlet yapısına uygun olarak liberal ekonomik düzenin gereklilikleri tesis edilmeye çalışılmıştır. Tanımanın bildirici niteliği bu gerekliliklerle uyum içinde olmuş, tanınmayan devletlerin varlığı inkâr edilmemiştir. Uygulamada bazı farklılık meydana gelse de tanımaya ilişkin bu bakış, uzunca bir dönem etkisini göstermiştir.

Ancak Soğuk Savaş sonrasında, savaşa başvurma olasılığının giderek artması bir nevi eskiye dönüş işaretlerini vermiştir. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla birlikte, sermaye birikiminin devamı için gerekli olan devlet dönüşümleri uluslararası hukuku aynı minvalde dönüştürmüştür. Devletlerin tanınması sürecinde artık açıklayıcı görüş yerine kurucu görüşe doğru bir kayma yaşanmış; tanınmayan devletlerin uluslararası alanda varlığı eskisinden daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle YSFC'nin dağılmasıyla tanımaya ilişkin hususlardaki belirsizlikler giderek artmıştır. Kosova'nın hatırı sayılır devlet tarafından tanınması, tanımaya ilişkin düzenlemelerin uygulamayla örtüşmediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Yeni oluşan devletlerin tanınması süreçlerine yeni kriterlerin eklenmesi, hâlihazırdaki birçok devletin bu kriterleri ne ölçüde karşıladığı sorusunu gündeme getirmiştir. Diğer yandan devlet olma ile devlet olarak tanınma arasındaki ayrım bulanıklaşmıştır.

Bu kapsamda bu başlıkta tanımanın tarihsel gelişimi üzerinde değerlendirmeler yapılacak olup uluslararası hukukta yaşanan dönüşümlerin tanıma üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukukla beraber yaşanan dönüşümlerin tanımaya olan etkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Tanımaya ilişkin bu süreçlerin daha iyi anlaşılması için tarihsel olarak sömürgecilikten günümüz emperyalizmine - ister kolektif emperyalizm ister sömürsüz emperyalizm olarak adlandırılsın - giden süreçte yaşananlara binaen uluslararası hukukun ne gibi değişiklikler yaşadığını anlamak gerekecektir.

4.1. Tanımanın “Kurucu” Rolünün Baskın Olduğu Pozitivist Dönem

18. yüzyıl öncesinde tanımaya ilişkin durum belirsizdir. Mutlak monarşinin etkin olduğu bu dönemde, tanımayla bağlantılı olarak daha çok devletlerarası eşitlik ve devletlerin egemenliği konularına odaklanılmıştır. Bir devletin, içeride diğer devletlerden özgür ve bağımsız hareket edebilmesi en önemli husus olmuştur. Dahası

iç egemenliğin sağlanması bir devletin varlığının temel koşulu olarak görülmüş, diğer devlet veya monarşiler tarafından tanınma bir devletin var olabilmesi için şart tutulmamıştır (Briggs, 1940:114). Diğer bir deyişle, üstün gücün belirli bir bölgesel birim içindeki konumu olan egemenlik, zorunlu olarak içeriden sağlanmış ve diğer devletlerin veya prenslerin onu tanımamasını gerektirmemiştir (Crawford, 2006:12).

18. yüzyılın sonlarında doğal hukukun gerilemesi ve pozitivist hukukun yükselişiyle birlikte, yeni medeniyet standardı geliştirilmiş ve bu standardı karşılayamayan, diğer bir deyişle Avrupalı ve Hristiyan olmayan bölgesel siyasi topluluklar, devlet olma haklarından ve ayrıcalıklarından dışlanmış (Gong, 1984). Aşağı yukarı aynı zamanlarda, Avrupa merkezli mevcut devletler, içeriden hızla çoğalan yeni devlet olma iddialarıyla karşı karşıya kalmış ve bu toplumların “devlet” olarak nitelendirilip nitelendirilmediğini tespit etme konusu gündeme gelmiştir. Diğer taraftan, ulus aşırı topraklarda artan sömürgecilik faaliyetleri Avrupa devletlerini kendilerinden farklı toplumlarla karşı karşıya getirmiştir. Burada yaşayan yapılara ilişkin geliştirilecek olan tutumlar veya bu zorunlu ilişkilerin yürütülmesi için alınan aksiyonlar, “devletlerin tanınması” şeklindeki faaliyete dönüşmüştür.

Ancak bu tarihsel dönüşümün altında yatan nedenler kapitalist üretim süreçlerinin ortaya çıkışından bağımsız değildir. Salt tarihsel açıklamalardan ziyade dönemin politik-ekonomik okumasını yapmak tanıma kurumunun anlaşılması için oldukça önemlidir. Bu kapsamda, başta sömürgecilik faaliyetleri olmak üzere Avrupa’daki kapitalist düzenin oluşması aşamalarından bahsederek konuya başlamak faydalı olacaktır.

Avrupa’da kapitalist düzenin ortaya çıkmasından önce, üreticilerin (esas olarak köylülerin) ücretli işçilere, üretim araçlarının ve paranın sermayeye zorla dönüştürülmesini içeren ilkel bir birikim dönemi yaşanmıştır. Bu sürecin dış boyutu olarak Avrupa dışından yağmalanan zenginlik (maddi ve insani olarak) sermayeye dönüştürülmek üzere metropol ülkelere girmiştir. Bu noktada sömürgecilik dönemine özgü yayılmacılık eğilimleri önemli bir itici güç olmuştur (Chimni, 2017:481). Chimni (2017:483-485) tarafından iki alt başlık altında incelenen sömürgecilik döneminin ilki eski sömürgecilik olarak adlandırılmakta olup feodal toplumdan burjuvaziye geçişi temsil eden “1500-1760” yılları arasını kapsamaktadır. Üretici sektörlerin nispeten zayıf olduğu bu yıllarda, sermaye birikimi daha çok ticari sermayeye dayanmaktaydı.

Ayrıca 1648 Vestfalya Antlaşması'na dayandırılan modern devletler sistemi de bu zamanda kurulmuştur. Mutlakiyetçi devlet tarafından yönetilen Avrupa devletler sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte devlet, tüm siyasi gücün kaynağı haline gelmiştir. Böylece egemen devlet olgusuna vurgu yapmak suretiyle laik uluslar hukukunun temeli atılmıştır (Koskeniemi, 2011:243).

Sömürgecilik döneminin “yeni sömürgecilik” olarak adlandırılan ikinci dönemi ise Yedi Yıl Savaşları ile başlayan ve sanayi devrimiyle yeni bir boyut kazanan Avrupa'nın üretici kapasitesinin Asya karşısında yükseldiği döneme (1760 - 1875) tekabül etmektedir. Bilhassa İngiltere'nin başını çektiği bu dönemde, Avrupa'da kapitalist üretim ilişkileri diğer üretim ilişkilerine baskın hale gelmeye başlamıştır. Avrupalı tüccarların, Asya'nın tanınmış mallarını Avrupa'da satarak servet biriktirdiği eski sömürgecilik sisteminin aksine, yeni sömürgeciliğin özü, önde gelen metropol ülkesi olarak ortaya çıkan Britanya'nın izlediği emperyalist politikalarlardır. 17. yüzyılın sonunda İngiltere, sömürge ticaretinin tekeli kendine alarak ve sömürgelerini kendi Parlamento'suna tabi kılarak tutarlı bir imparatorluk politikası oluşturmuştur. Bu sayede emperyalist üstünlüğünü tesis eden İngiltere, Avrupa içerisinde merkantilizmle beraber mutlakiyetçi devletin yeşermesine de kapı aralamıştır. Kısacası İngiltere'nin Güney Pasifik, Doğu Asya, Güney Atlantik ve Afrika kıyılarını kapsayacak şekilde genişleyen sömürgeci faaliyetleri onu emperyalist bir güç haline getirmiştir (Chimni, 2017:486-487).

Yeni sömürgecilik döneminde hammadde, işgücü veya pazar imkânlarını artırmak için Batılı kapitalist ülkeler, dünyanın geri kalan ülkelerine işgal yoluyla müdahale etmişlerdir. Bu işgaller daha çok toprak edinimiyle sonuçlanmıştır. Dahası, işgal edilen bu edimimler, diğer ülkelerin sermaye gruplarına kapatılmıştır. Hâlihazırda o bölgede yaşayan toplulukların durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmamış, tamamıyla çıkarıcı saiklerle güçsüzlerin toprakları işgal edilmiştir. Dönemin uluslararası hukuku ise sömürgecilik faaliyetlerinin meşrulaştırılmasında kullanılmıştır.

Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da burjuva düzeni sağlam bir şekilde yerleşmiş; “egemenlik”, Avrupa sisteminin tüm önde gelen devletlerin dış politikalarında ve uluslararası davranışlarında merkezi bir rol oynamıştır (Wallerstein, 2014:96-97). Ayrıca devletler arasında daha fazla etkileşimin meydana gelmesi

uluslararası hukuk faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır. Avrupa uluslar hukukunun çağdaş özelliklerini yansıtan 1815 tarihli Viyana Kongresi'nde uluslararası nehirlerde serbest dolaşım, diplomatik elçilerin rütbelerinin belirlenmesi, daimî tarafsızlık gibi birçok düzenleme yapılmıştır (Armaoğlu, 2019:95). Dahası Avrupa devletleri arasındaki işbirliğinin tahsisi için 1865 yılında Uluslararası Telgraf Birliği ve 1874 yılında Evrensel Posta Birliği kurulmuştur. Böylece uluslararası örgütlenmenin tohumları atılmıştır.

18. yüzyılda tanıma anlamında yaşanan en büyük tecrübe Amerikan bağımsızlık sürecidir. Her ne kadar Amerikan bağımsızlığı başlangıçta bir iç savaştan ibaret gibi görülse de İngilizlere karşı verilen mücadelede Amerikalılar diğer devletler tarafından tanınmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Destekçisi Fransa'nın kendisiyle ticaret ve savunma konularında antlaşmaya varması için çabalayan Amerikalıların en başından beri yabancı devletlerden onay almaya çalışması, tanınmanın önemini anladıklarını ve tanımayı egemen bir devlet olarak dış dünya ile ilişkilerinin ön koşulu olarak gördüklerini bizlere göstermektedir¹³³ (Fabry, 2010:27). Fransa'nın, 1778'de ticaret antlaşması ve savunma ittifakı imzalayarak ABD'nin siyasi bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olması, tanımının siyasi ve ekonomik açıdan önemini göstermektedir (Miéville, 2005:236).

ABD, kendi iç dinamiğinin bir sonucu olan Bağımsızlık Bildirgesi'ne rağmen tanınana dek uluslararası anlaşmalar imzalayamamış, diplomatik ilişkiler ve resmi askeri ittifaklar kuramamış, dış krediler toplayamamış, uluslararası örgütlere katılamamış veya düzenli ticari ilişkiler kuramamıştır. Amerika örneği, tanımının bu dönemdeki kurucu etkisini ortaya koymaktadır. Bu örnek ayrıca, tanıma konusunda büyük güçlerin önemini açıkça göstermektedir. O dönem Toskana, Ragusa gibi Avrupa'daki küçük yapıların, tanımına konusunda çabalarını büyük güçlere doğru kaydırmasına neden olmuştur (Fabry, 2010:35). Dahası, Amerikan Devrimi'nin

¹³³ Başlangıçta Fransız hükümet yetkilileri, Amerikan komisyon üyeleriyle iletişim kurup onlara özel bir şirket aracılığıyla dolaylı olarak askeri yardım sağlamaya karar vermiştir. Fransa, İngiliz kuvvetlerine karşı etkili olacağına inandığı vakit Amerikan kolonilerine açık desteğini vermiştir. Aynı şekilde İspanya da taahhütte bulunmayı reddetmiş ve tanımayı, Amerikalılarla olan ilişkilerinde pazarlık konusu yapmayı tercih etmiştir. Amerika, ayrıca Rusya ve Hollanda gibi diğer ülkelerin kendisini tanıması için girişimlerde bulunmuştur. 1783 yılında İsveç ile 1785 yılında ise Prusya ile dostluk ve ticaret antlaşması imzalanmıştır. Rusya ise barış antlaşması imzalanana dek ABD ile diplomatik ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Kısacası tanıma, Amerikalıların askeri başarısına göre şekillenmiştir. ABD anavatanı tarafından bağımsız olarak kabul edildikten sonra geniş çapta tanınmıştır (Fabry, 2010:26-36).

ardından tanıma sorununun önemli hale gelmesi, bağımsızlığın, bilhassa olgusal bağımsızlığın ancak diğer devletlerin o yapıyla ilişkiye girmesiyle doğrudan ilintili olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısında siyasi liberalizmin artan etkisi altında monarşiler çatırdamaya başlamış, mutlak monarşi yerine halkın rızasına dayalı sistemler gündeme gelmiştir. Özellikle 1810 ile 1830 yılları arasında Orta ve Güney Amerika coğrafyasında¹³⁴ on iki yeni ülkenin doğması sürecinde, tanıma konusunda birtakım değişimler yaşanmıştır. Mutlak monarşi en büyük darbesini Avrupa'dan değil Latin Amerika'dan almıştır (Fabry, 2019:39). Latin Amerika'daki yeni devletlerin oluşmasında ve bu devletlerin tanınmasında İngiltere ve ABD kural koyucu olarak sahneye çıkmıştır.¹³⁵ Bu devletlerin tanınmasıyla Latin Amerika'daki klasik sömürgecilik sona ermiş, yerini ABD'nin Monroe Doktrini¹³⁶ ve Pan-Amerikanizm olarak adlandırdığı ekonomik emperyalizmine bırakmıştır (Armaoğlu, 2019:680-681). İngiltere ile ABD'nin bu ülkelerin bağımsızlık sürecine müdahil olmasının esas nedeni, bu devletlerin, Orta ve Güney Amerika ile mevcut ticaretlerinin sürekli olarak tehdit edilmesi idi ve buralarda sık sık meydana gelen çatışmalar ticareti kesintiye uğratmaktaydı (Fabry, 2010:52). Hem ekonomik hem de politik çıkarları nedeniyle bu iki devlet, sürecin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş; bu dönemde gelişen tanıma ilişkin kurallar bir sonraki dönemi de fazlasıyla etkilemiştir. ABD, Avrupa imparatorluklarından bağımsızlık ilan eden Latin Amerika devletlerini tanıırken rakiplerinin altını oymayı ve baltalamayı başarmış; daha sonra ekonomik ve siyasi gücünü Latin Amerika kıtasına hâkim olmak için kullanmıştır (Knox, 2014:200).

¹³⁴ Amerikan İspanya'sında birçok devlet, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden ilham alarak halkın iradesine dayalı bildiriler yayınlamaya başlamıştır. Örneğin, Venezuela bağımsızlık ilanını Venezuela'nın erdemli sakinlerinden alınan yetkiye, Rio de la Plata Birleşik Eyaletlerinin "halkın oybirliğiyle alınmış iradesine", Peru'nunki "genel iradeye" ve Guatemala'nunki "Guatemala halkının genel arzusuna" dayandırılmıştır (Armitage, 2007:118-122).

¹³⁵ Avrupalı güçler, İspanya'nın denizaşırı ülkelerdeki çöküşüne ve ABD'nin yeni oluşan bu devletleri tanınmasına tepki göstermiştir. Onlara göre bu tanımlar, hanedan meşruiyetinin normlarını açıkça ayaklar altına alan eylemlerdir. Madrid'in onayı olmadan tanınmanın verilmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Fabry, 2010:58-63).

¹³⁶ Monroe doktrini ile ABD, herhangi bir yabancı devletin siyasi sorunlarına veya iç yönetimine müdahale etmeyeceğini veya bunlara karışmayacağını ilan etmiş; Avrupa'ya ilişkin sorunlara müdahil olmayacağını aynı şekilde Avrupa'nın Amerikan coğrafyasındaki sömürgecilik faaliyetlerine karşı cephe alacağını duyurmuştur. Monroe Doktrini, ABD'nin tanıma politikasının bir parçasıydı. Kısacası ABD'nin yeni emperyalizmi, resmi olarak bağımsız post-kolonyal devletlerin tanınmasıyla kendini ifade etmiştir. Aynı içgüdüler, yeni devletleri (üzerinde büyük ölçüde ekonomik kontrole sahip olduğu) hemen tanıyan Britanya'da da görülebilecektir (Miéville, 2005:237).

En az dış müdahale kadar devletler arası fetihleri de reddeden İngiliz ve Amerikalı politika yapıcılar, fiilen bağımsızlığını elde etmiş tüm varlıkların egemenliğini ve toprak bütünlüğünü dış güçlerden korumak için tasarlanan *uti possidetis juris* ilkesinin uygulanmasını onaylamıştır.¹³⁷ Böylece 1820’li ve 1830’lu yıllarda Latin Amerika’da *uti possidetis juris* ilkesi etkin kontrole yardımcı olarak işlev görmüştür (Fabry, 2010:50). Yine Belçika’nın bağımsızlığı sürecinde bu ilkeye açık bir şekilde atıf yapılmasa da çatışan taraflar arasındaki anlaşmazlıklar devam edince, Avrupalı güçler, açıkça mevcut toprakların hukuki çizgilerini takip etme yolunda hareket etmiştir (2010:83).

Yeni dönemde, mevcut devletin içinden bakıldığında, nüfusun bir kesiminin egemenliğinden vazgeçmesi, hükümetin anayasal veya doğal haklarının ihlali anlamına gelmiştir. Mevcut devletin dışından bakıldığında ise, bu ayrılma kararının o devlet içindeki halkın kendi hükümetini belirleme konusundaki doğal hakkının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul görmüştür. Yine bu dönemde, mevcut devletler içindeki diğer egemenlik iddialarına karşı, üçüncü tarafların sessiz kalması veya müdahil olmaması gerektiği savunulmuştur. Bir devletin iç yargı yetkisi içindeki meselelere diğer devletler tarafından yapılan zorlayıcı müdahalelerin kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Dahası yeni oluşan *de-facto* devletin diğer devletler tarafından tanınma çabası içine girmesi doğal karşılanmış ve üçüncü devletlere söz konusu *de-facto* devletleri kabul etme yükümlülüğü getirilmiştir (Fabry, 2010:69). Yeni devletlerin sınırlarının çizilmesi fiili sınırlara indirgenmiştir. Yıkılan devletin yerini alan yeni devlet veya devletler eski devletin sınırları içinde kurulmuş; sınırlar etno-milliyetçi özellikler yerine medeni ve siyasi meseleler üzerinden belirlenmiştir (Fabry, 2010:126-127). Tüm bunlara ek olarak tanınmaya hak kazanan bir oluşumdan, uluslararası toplumun genel çıkarı için gerekli olan ekstra koşulları yerine getirme taahhüdünün istenmesi makul görülmüştür (2010:69). 1. Bölümde anlatılan Brezilya’nın, İngiltere tarafından tanınmadan önce köleliği kaldırması veya Balkan devletlerinin bağımsızlık süreçlerinde Avrupalı devletlere dini azınlıklarını koruma sözü vermesi bu dönemdeki koşullu tanımalara ilişkin önemli örneklerdir.

¹³⁷ İngilizler bu tutumunu İtalya’nın birleşmesi sürecinde de devam ettirmiş; 1861 tarihinin Mart ayında İngiltere, İtalya Krallığı’nı tanıyan ilk ülke olmuştur.

19. yüzyılda Avrupalı güçler, Asya ve Afrika’da eşit olmayan antlaşmalar, kapitülasyonlar ve himaye rejimleri uygulamıştır. Doktrinde ise Grotius’un doğal hukukunun yerini, Avrupalı olmayan dünyaya karşı güç kullanımının rasyonelleştirilmesine yardımcı olan “pozitivizm” almıştır. Gerçekten de bu yüzyılda medeni/medeni olmayan halklar ve devletler arasındaki ayrım modern uluslararası hukukun temeli haline gelmiştir. Kısacası, sürekli tarafsızlık, diplomatik misyonları düzenleyen kurallar, akarsulardan serbest faydalanma gibi ilkeler yalnızca Batılı kapitalist devletlere içkin olmuştur. Avrupalı olmayan diğer devletler; manda, kapitülasyonlar ve eşitsiz anlaşmalarla uluslararası hukukun öznesi değil nesnesi haline getirilmiştir (Anghie, 2004:73). Genellikle ticaret ve kuruluş hakları veren bir anlaşmanın bölümünü oluşturan kapitülasyonlar, bu devletlere dayatılan eşitsiz antlaşma rejiminin bir parçasıdır ve “bağımsızlık” denilen kavrama aykırıdır. Bu antlaşmalar sayesinde Avrupalı devletler ilgili ülkelerin ticaret başta olmak üzere ekonomik ve politik yapılarına müdahale edebilmiştir. Bu dönemde aynı zamanda bağımsızlık kavramına önem atfedilmiş; bağımsızlık tek bir devlet tarafından kontrol edilen fiziksel bir alanı ifade etmiş; egemenliğin en önemli özelliği olarak karşımıza çıkmıştır (bkz. Brownlie, 1990:73-74). Görüldüğü üzere sömürgecilik projesi pozitivizm için aşılamaz bir dizi ikilem de yaratmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde kapitalizm, tekelci evresine girmiştir. Bu yoğun rekabet ortamında, kapitalist devletin işlevi, içeride yeniden üretimin koşullarının sağlanması, dışarıda ise ticari ve parasal ilişkilerde ‘kendi’ burjuvazisinin azami çıkar sağlayabileceği bir ortamın yaratılması olmuştur. Sömürge pastasından aktif olarak pay almak isteyen ulusların sayısı artmış, Almanya, ABD, Belçika, İtalya ve ilk kez Avrupa dışı bir güç olan Japonya sömürge arayışına giren yeni devletler olarak karşımıza çıkmıştır. Rosa Luxemburg (2003:426) bu dönemde emperyalizmi, sermaye birikiminin kapitalist olmayan çevreden geriye kalan açık alanlar için verdiği rekabetçi mücadelenin siyasi ifadesi olarak tanımlamıştır. Luxemburg (2003:12) aynı zamanda ortaya çıkan emperyalistler arası rekabete dikkat çekmiştir. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşları onun görüşlerinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, Afrika’nın neredeyse tamamı, Asya’nın büyük bir bölümü ve Pasifik adalarının bir kısmı sömürgecilik hareketlerinin faaliyet alanı haline gelmiştir. Lenin tarafından yarı-sömürge ülkeler olarak tanımlanan, İran, Çin ve Türkiye gibi resmi olarak sömürge

olmayan ülkeler ise kapitülasyonlar gibi devlet egemenliğini sekteye uğratacak düzenlemelerle karşı karşıya kalmıştır (Lenin, 2009:90).

Diğer taraftan mutlakiyetçi rejimlerin sayısı belirgin bir şekilde düşerken anayasal monarşilerin sayısı artmıştır.¹³⁸ 19. yüzyıldan itibaren, tanımaya ilişkin hususlarda Avrupa'daki ittifaklar, uluslararası örgüt benzeri yapılar veya büyük güçler kolektif hareket etmiştir.¹³⁹ Onların vasıtasıyla, yeni devlet oluşumlarıyla ilgili kurallar koyulmuş, yeri geldiğinde ise bu kuralların yanına belli koşullar getirilmiştir (Crawford, 2006:14-17). Örneğin, 1815 tarihli Viyana Kongresi'nin getirmiş olduğu güç dengesiyle uyumlu olarak 1830 yılında Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ve 1831 yılında Belçika'nın Hollanda Birleşik Krallığı'ndan bağımsızlığı süreci, Avrupalı devletlerin öncülüğünde kolektif olarak yürütülmüştür. Bir nevi, uluslararası topluma kabul edilme koşulları genişletilmiştir. Egemenliğini yeni kazanan devletlerin uluslararası teamül hukukuna uyması gerektiği kabul edilmiş; tanınmaya ilişkin süreçler, Avrupa güç dengesinin devamına veya ittifakların seyrine göre ilerlemiştir.

19. yüzyıldaki tanınmanın kurucu etkisi, Avrupalı olmayan devlet olma iddiaları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmuştur. Avrupa devletleri, dışlayıcı ve subjektif devlet görüşleriyle, Avrupa'daki devletler kulübünün parçası olmayan halklarını, devlet denilen entiteden mahrum bırakmıştır. Bu durum, özellikle bitişiklik doktrini

¹³⁸ Bu dönemde 1830 ve 1848 devrimlerinin tüm Avrupa'da önemli sonuçları olmuştur. Fransa'da Restorasyon Dönemi'nin sona erip Bourbonların tahttan inmesiyle bütün Avrupa'da liberaller, güç kazanmaya başlamıştır (Seaman, 2003:1-10; Chapman, 1998:82-86). Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni buluşların üretimde kullanılmasıyla Batı Avrupa'da makineleşmiş endüstri dönemi başlamıştır. 1830'lara gelindiğinde bu ekonomik değişikliğin en önemli toplumsal ve siyasal sonucu imalat, iş ve ticaretle uğraşanların sayılarının ve zenginliklerinin artmasıdır. Zenginleşen ve etkisini arttıran burjuva kendi çıkarlarına daha uygun bir politika ve hükümet biçimini kurmaya çalışmıştır. Bu noktada endüstrileşme ile liberalizmin yükselişi arasında doğrudan bir bağ kurulabilecektir. Diğer önemli bir konu ise makineleşen bu sistemin eskisi gibi nitelikli işçiye ihtiyaç duymamasıdır. Böylece fazla ücret istemeyen kadınların veya çocukların iş gücü piyasasına girişiyle 19. yüzyılın iş gücü büyük değişime uğramıştır. Yüksek çalışma saatleri ve düşük düzeyde kalan ücretler işçilerin memnuniyetsizliğini artırarak bir dizi devrimi berberinde getirmiştir. Orta sınıf ile işçi sınıfı sorunları arasında kalan hükümetler ise orta sınıfın taleplerini gerçekleştirmek yoluna giderek onlardan destek sağlamaya çalışmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Fransız Devrimi ile başlayan liberal akım temelde halkın egemenliğinden çok parlamenter kuruluşların egemenliğini savunmuştur (Sander, 2013:185).

¹³⁹ Ortak tanımının ilginç örnekleri olmuştur. En iyi bilinen örnek, Osmanlı Devleti'nin 1856 yılında Büyük Britanya, Rusya ve İtalya tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile milletler ailesine kabul edilmesidir. Bu ortak tanıma doğal olarak Türkiye'nin bu zamana kadar uluslararası hukukun hak ve yükümlülüklerine sahip uluslar ailesinin bir üyesi olarak var olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Paraguay ile Bolivya arasındaki Chaco anlaşmazlığının çözümü için yapılan müzakereler sırasında, konu tanımaya geldiğinde iki tarafın Protokol'ü kabul etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Protokol'ün kabul edilmesinin ardından arabulucu güçler tanımının genişletilmesine karar vermiştir (Brown, 1950:623).

gibi teorilerle birlikte, Avrupa'nın Uzak Doğu, Avustralya, Afrika ve Yeni Dünya'daki topraklarda yasal mülkiyet edinimini kolaylaştırarak emperyalizme büyük hizmetler vermiştir. Egemen devletler arasında düzen yaratmak için pozitivizm önemli bir araç olmuştur. Hukukun egemen iradede çıkması gerektiğinden, pozitivistler tanımayı egemen bir devletin ortaya çıkması için temel bir kriter haline getirmişlerdir. Bu husus, “uygar” ve “medeniyetsiz” arasındaki ikiliğe dayanarak hareket eden Avrupa merkezciğe neden olmuştur. Saf bir tanıma teorisi ortaya atılırken, kimin devlet olarak sayıldığı sorusu belirgin bir anlam kazanamamıştır (Anghie, 2004:85-86). Burada doğal hukukun yerini pozitivizmin alması şaşırtıcı değildir. Doğal hukukta yer alan adalet, özgürlük ve eşitlik gibi her hukuk kişisi için geçerli evrensel ilkelerin yalnızca Avrupalı uygar uluslara ait olacağı fikri ancak doğal hukuk anlayışını terk etmekle benimsenebilmiştir. Bu ilkelerin yerine devlet gücünü ve iradesini ortaya koyan bir anlayış takip edilmiştir (Demirli ve Özdemir, 2019).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Paris Barış Konferansı, tanınma sürecine ilişkin öncekilerden farklı bir uygulamayı gündeme getirmiştir. Yeni devletlerin sınırlarının çizilmesi konusunda Paris Konferansı fiili olarak tutulan bölgeleri veya başka bir deyişle, sakinlerinin yeni yetkililere zorlanmadan boyun eğdiği bölgelerin devletin sınırları olarak kabul edileceği 19. yüzyıl ilkesine bağlı kalmamıştır (Fabry, 2010:117-118). Çünkü Avrupa'nın ve özellikle Osmanlı Devleti'nin karmaşık demografik yapısı bu ilkenin işletilmesini sekteye uğratmıştır. Wilson'ın kendi kaderini tayin etme görüşüne paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Almanya'nın toprakları, galip gelen müttefik güçler tarafından sömürge olarak ele geçirilmek yerine, MC Misakı'nın 22. maddesi uyarınca kurulan MC Manda Sistemi'nin yetkisi altına alınmıştır.

MC sistemiyle daha evrensel bir kolektif tanıma yönünde bir adım atılmış, MC'ye üye olmak uluslararası tanınırlığın sağlanmasında etkili bir araç olmuştur. Ayrıca Wilson'ın diğer bir fikri olan fetih hakkını ortadan kaldırma girişimi, dış güç kullanımının ardından oluşan devletlerin tanınmamasına ilişkin kalıcı bir kural için temel sağlamıştır. Yasal yollarla kurulan yeni devletler tanınabilmiş ancak yasal olmayan yöntemlerle kurulan devletlerin tanınmaması uluslararası bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir.

Bu kapsamda 20. yüzyılın başlarında yükselen idealizm, 19. yüzyıl iklimine tepki göstermiş ve devlet olmanın nesnel standartlarını belirlemek için harekete geçmiştir. Bu kapsamda yapılan en önemli girişim aşağıda incelenecek olan Montevideo Sözleşmesi'dir.

4.2. Montevideo Sözleşmesi ve Devlet Olarak Tanınmanın Kriterleri

Latin Amerika'da yeni oluşan devletler, kendi aralarındaki meselelere Avrupalı güçlerin müdahil olmasını istememekteydi. Diğer taraftan 1823 yılında ABD tarafından ilan edilen Monroe doktrini bu devletlerin ABD'ye olan şüphelerini gidermede etkili olmamıştır. Daha kesin garantiler isteyen Latin Amerika ülkeleri, kendi aralarındaki meseleleri çözmek üzere konferanslar düzenlemişlerdir.

26 Aralık 1933 tarihinde Yedinci Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansı'nda Montevideo Sözleşmesi formüle edilmiştir. Bu Sözleşme'nin esas amacı Kuzey ve Güney Amerika kıtasındaki ülkelerin iç işlerine ilişkin yapılacak olan silahlı müdahaleleri engellemektir. Pan-Amerikan konferansında¹⁴⁰ imzalanan Montevideo Sözleşmesi metni, ilan ettiği kriterlerin kökenlerini açıklamasa da, özellikle "Devletlerin Hakları ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi" kısmıyla, devletliği tanımlama çabalarında birincil referans noktası olmuştur (Grant, 1998:414). Hatta Sözleşme'nin 1. maddesi, devlet olmanın temel kriterlerinin en iyi bilinen formülasyonu olarak adlandırılmaktadır. Bölgesel karakterine ve düşük katılımına rağmen, gerçek dili veya bağlamı ne olursa olsun, Sözleşme'nin ABD ve diğer Pan-Amerikan ülkeleri tarafından imzalanmasının hemen ardından, Sözleşme'ye

¹⁴⁰ Büyük Kolombiya'nın kurucusu ve ilk devlet başkanı olarak bilinen Bolivar, Kuzey Amerika kıtasında olduğu gibi Güney Amerika'da da bir birlik kurmayı amaçlamıştır. ABD gibi bir birliğin Latin Amerika'da kurulmasının zor olduğunu anlayan Bolivar, daha liberal bir birlik kurmak istemiş, bu kapsamda 1826 yılında Panama'da ABD'nin de katılımıyla bir Pan-Amerikan birliği kurmak için kongre toplamıştır. Bu toplantıda Bolivar'ın istediği birlik sağlanamamış, ancak Pan-Amerikan hareketinin ilk adımı atılmıştır. Latin Amerika devletleri mücadeleler ve istikrarsızlıklarla baş ederken ABD, günden güne güçlenmiş ve ekonomisini kuvvetlendirmiş; hammadde ve pazar ihtiyacı için Latin Amerika'ya yönelmiştir. Bu kapsamda ABD, tüm Amerika devletlerinin aralarındaki savaşı önlemesi için tedbirler almaya çağırarak, 2 Ekim 1889 tarihinde Vaşington'da toplantı yapılmıştır. Bu toplantıyla Pan-Amerikanizm hareketi ABD'nin kontrolüne girmiş, bundan sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar bir dizi Pan-Amerikanizm konferansları yapılmıştır. 1948 yılında yapılan son Konferans ile Amerika Devletleri Örgütü kurulmuştur. Böylece Latin Amerika ülkeleri iyice ABD'nin ekonomik ve siyasal nüfuz alanı altına girmiştir (bkz. Armaoğlu, 2019:680,683). Bu Konferansların bir tanesinde tanıma için oldukça önemli olan Montevideo Sözleşmesi imzalanmıştır.

defalarca atıf yapılmıştır (Crawford: 2006:46). Çağdaş devlet tartışmalarında Sözleşme'ye atıf yapmak ise neredeyse bir alışkanlık halini almıştır (1998:415).

Sözleşmesi'nin 3. maddesi ise, “*devletin siyasi varlığı, diğer devletler tarafından tanınmasından bağımsızdır*” ifadesini içerdiğinden bu Sözleşme'nin açıklayıcı teoriyi somutlaştırdığını söyleyebilmek mümkündür. Bu husus, 6. maddesinde de yinelenmiştir: “*Bir devletin tanınması, yalnızca, onu tanıyan devletin, diğerinin kişiliğini uluslararası hukuk tarafından belirlenen tüm hak ve ödevlerle kabul etmesi anlamına gelir. Tanıma koşulsuzdur ve geri alınamaz.*” Montevideo Sözleşmesi'yle 19. yüzyılda benimsenen kurucu tanıma görüşü terk edilmiş, açıklayıcı görüş akademik camia ve devletler arası uygulamada ağırlık kazanmıştır. Böylece devletlerin diğer devletler tarafından tanınması ise devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır, tanınmayan devletlerin varlığı belli bir noktaya kadar inkâr edilmemiştir.

Yukarıdaki diğer başlıklarda anlatıldığı üzere devleti tanımlamak oldukça zordur. Teorik olarak devlet, devletlik ve egemenlik birçok yazar tarafından tanımlanmıştır. Ancak uygulamada devletliğin tanımlanması konusunda en önemli kaynak 1933 tarihli bu Sözleşme'dir. Jellinek'in, sunmuş olduğu üç element (ülke, insan ve iktidar) Montevideo kriterlerinin temel çekirdeğini oluşturmaktadır¹⁴¹ (Grant, 1998:414). Bu kriterler, Montevideo Sözleşmesi'ne giden yarım yüzyılda devlet olmanın (kimileri için egemenliğin) temeli olarak sıralanmıştır.

Montevideo Sözleşmesi, devlet olmak için dört kriter önermektedir. Devlet olarak kabul edilmek isteyen varlık, kalıcı bir nüfusa sahip olmalıdır; açıkça tanımlanmış bir bölgeyi işgal etmelidir; kendi toprakları üzerinde etkili bir hükümet işletmelidir ve - uluslararası antlaşma yükümlülüklerini yerine getirme yeteneği de dâhil olmak üzere - uluslararası ilişkilere girme kapasitesi göstermelidir (Montevideo Convention, 1933). Aşağıda Montevideo Sözleşmesi'nin 4 kriteri alt başlıklar halinde anlatılacaktır. Sonrasında bu kriterlerin kapsamını genişletilmeye yönelik literatürde yer alan çalışmalar incelenecektir.

¹⁴¹ Benzer şekilde MC'nin Daimî Manda Komisyonu tarafından devlet olarak tanınabilme şartları; kara, deniz ve hava olmak üzere sınırları muayyen bir ülke, egemen üstün bir otoritenin varlığı, uluslararası yükümlülükleri yerine getirmeye muktedir olmak şeklinde ifade edilmiştir.

4.2.1. Sürekli İnsan Topluluğu

Bir devletin, belli bir insan topluluğuna sahip olması gerekmektedir. Bu insan topluluğun sayısından ziyade sürekliliği önem arz etmektedir. Bu insan topluluğunun sürekli bir arada yaşaması koşulu aranmaktadır (Pazarcı, 1989:7). Çünkü organize bir topluluk için fiziksel temelin yokluğunda bir devletin varlığını kurmak zor olacaktır (Brownlie, 1990:73).

Oppenheim (1996:121) devlet olabilmenin unsurlarından kalıcı nüfusu, farklı ırklara ait olmalarına bakılmaksızın topluluk olarak birlikte yaşayan her cinsiyetten bireylerin toplamı olarak tanımlamıştır. Politik ve toplumsal örgütlenmenin toprak temelli bir biçimi olarak devlet, zorunlu olarak bireysel insanlardan oluşan bir örgüt olmalıdır. Bu nedenle, Antarktika gibi yerleşim olmayan bir bölge tek başına devlet olarak nitelendirilemez (Raič, 2002:58).

Buradaki kritik mesele, nüfusun bölgede kalıcı olarak ikamet etme niyetinde olmasıdır. Bir grup insanın, bir adayı veya yerleşim olmayan bir bölgeyi oraya taşınmak amacı dışında yalnızca parasal çıkar elde etmek amacıyla işgal etmesi bu kriteri sağlamayacaktır. Aynı durum, kendi ülkelerine dönmekten başka amacı olmayan mülteciler için de geçerlidir. Ancak, çok sayıda göçebenin ülkeye girip çıkması, o devletin önemli sayıda daimî sakini olduğu sürece bu kriterin yerine getirilmesine engel değildir. Daimî bir nüfusun varlığı koşuluyla, mültecilerin sıklığı veya göçebe halkların o topraklara girip çıkmaları devlet olmaya engel değildir (Raič, 2002:58-59).

Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletlerin dağılması, ayrılması gibi durumlarda o devletlerin vatandaşlarına ilişkin olarak Devletlerin Halefiyetine İlişkin Gerçek Kişilerin Vatandaşlığı hususunda taslak bir metin hazırlamıştır. Daha sonra bu metin, 12 Aralık 2000 tarihli ve 55/153 sayılı BM Genel Kurul kararının ekinde yer almıştır. Bu düzenlemenin ilk maddesi uyarınca, devletlerin birbirini izlediği tarihte, selef devletin vatandaşlığına sahip olan her birey, bu vatandaşlığı kazanma şekli ne olursa olsun, ilgili devletlerden en az birinin vatandaşlığına sahip olabileceği ifade edilmiştir. Aynı taslak metnin 4. maddesi ise, devletleri, ardılığın bir sonucu olarak bireylerin vatansız kalmasını önlemek için tüm uygun önlemleri almaya çağırıştır (UN General Assembly, 2001).

4.2.2. Belirli Bir Toprak Parçası

Toprağı olmayan bir grup insan, herhangi bir devlet kuramaz. Bu nedenle Montevideo kriterlerinden ikincisi belirli bir toprak parçasına sahip olmaktır. Ancak bu toprak parçasının büyüklüğüne ilişkin bir kısıtlama yoktur. Vatikan, Monako, San Marino, Liechtenstein gibi devletler –ki bunlar minyatür devletler olarak da adlandırılır- çok küçük bir bölgede egemenliğini sürdürmektedir. Crawford’un (2006:46-47) ifade ettiği gibi, bölge üzerinde fiili yetki uygulayan bağımsız bir otorite olması koşuluyla, bölgenin büyüklüğünün önemi yoktur. Nitekim Malta Şövalyeleri, toprak parçası ve demografik özelliklerden yoksun olmasından dolayı sadece sınırlı bir yasal etkiye sahiptir (Brownlie, 1990:66).

Devlet topraklarının bitişik olmasını gerektiren herhangi bir kural da yoktur. Eksklav topraklara sahip devletler de bulunmaktadır. Rusya’nın Kaliningrad Oblastı, İspanya’nın Afrika’daki Melilla ve Ceuta toprakları bu duruma örnektir. Diğer taraftan parçalanma durumu da tek başına devlet olma iddiasını çürütemez. Güney Afrika’dan ayrılan Bophuthatswana, Birleşik Krallık tarafından tanınmamış, ancak bu durum, 1994 yılında Güney Afrika’ya tekrar katılana kadar Bophuthatswana’nın devletliğine hâlel getirmemiştir (Crawford, 2006:47).

Devlet olmak, tanımlanmış bir bölge gerektirir, ancak mutlaka tanımlanmış veya üzerinde anlaşmaya varılmış dış sınırları gerektirmemektedir. Dolayısıyla, komşu devletler tarafından tartışmasız olan sınırların varlığına gerek yoktur. İsrail, sınırları hala tartışmalı olsa da diğer devletler tarafından tanınmış, BM üyesi olmuştur. Bu husus UAD’ın Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davalarına ilişkin 20.02.1969 tarihli kararında da vurgulanmıştır.¹⁴²

Ancak tarihte bu durumun istisnası mevcuttur. 1919’da Estonya ve Letonya tanınırken Vilna anlaşmazlığı yüzünden sınırları belirlenemeyen Litvanya’ya tanıma verilmemiştir (Crawford, 2006:51). Yine de bu örnek siyasi bir karar olarak görülebilir ve Litvanya’nın devlet olduğunun inkârı olarak değerlendirilemez.

¹⁴² Divan kararına göre, “Hiçbir kural, örneğin bir devletin kara sınırlarının tamamen belirlenmesini ve gerçekleştirilmesini öngörmemektedir.” (bkz. North Sea Continental Shelf Cases, 1969).

Dış sınırların tartışmasız olmaları gerekmesi de hangi devlet topraklarının talep edildiğinin uluslararası toplum için bir şekilde açık olması beklenmektedir. Aksi takdirde, kişinin o devletin topraklarından geçtiğini bile bilmeden, o devletin toprak egemenliğini ihlal etmesi söz konusu olabilecektir. Bu, devletin hangi dış sınırların talep edildiğini açıklığa kavuşturması gerektiği anlamına gelecektir. Dolayısıyla, devlet olma iddiasında olan ülkesel bir varlık, talep ettiği bölgenin dış sınırlarını belirleyemiyorsa veya iddialarını dış sınırlarına göre sürekli değiştiriyorsa, devlet olma durumu ciddi şekilde şüpheyne düşecektir. Bu durum hâlihazırda kurulmuş olan devletler için geçerli değildir (Raič, 2002:61-62).

4.2.3. Hükümet

Devlet olma iddiasında bulunan bir oluşumun etkin bir hükümete, diğer bir deyişle başka bir otoriteye bağımlı olmayan siyasal yönetime sahip olması gerekmektedir. Bir devletten söz edebilmek için belli bir toprak üzerindeki insan topluluğunun gereksinmelerini giderecek, o topraklarda kendini yönetmesini ve temsil etmesini sağlayacak bir siyasal ve hukuksal örgütlenmenin gerçekleşmesi beklenmektedir (Pazarcı, 1989:17). Uluslararası hukuk, bölgesel egemenliği, mülkiyete değil o topraklar üzerindeki yönetim gücüne endekslemektedir. Dolayısıyla, diğer tüm ölçütler ona bağlı olduğundan, hükümet, devlet olmanın önemli bir kriteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ilişkiler bağlamında da devlet otoritesi, devletler arası normal ilişkilerin temelidir. Bir devletin eyleminin ne olduğu, öncelikle onun hükümetine, yasama, yürütme veya yargı organlarına atıfta bulunularak tanımlanmaktadır¹⁴³ (Crawford, 2006:56). Merkezi yönetim ve yasama organlarına sahip etkili bir hükümetin varlığı, istikrarlı bir siyasi topluluğun en iyi kanıtıdır. Bununla birlikte, etkili bir hükümetin varlığı bazı durumlarda gereksiz görülmüştür ya da devletin varlığını desteklemek için yetersiz kalmıştır. Hatta bazı devletler, hükümeti iyi organize olmaksızın ortaya çıkmıştır. 1919'da Polonya'nın durumu ile BM Genel Kurulun 17. oturumunda BM üyeliğine kabul edilen Burundi ve Ruanda bu duruma örnektir (Brownlie, 1990:73).

¹⁴³ Esasen, UAD'ın Batı Sahara konusundaki 16.10.1975 tarihli danışma görüşünde görüldüğü üzere bu konuda uluslararası hukuk kapsamı belli bir yapıyı öngörmemektedir. UAD tarafından fiili bir örgütlenmenin varlığı yeterli görülmüştür (ICJ, 1975:43-44).

Geleneksel devletlik hukukuna göre, hükümet kriteri birbiriyle ilişkili iki boyuttan oluşur. İlk olarak, toplum içindeki ilişkileri düzenlemek amacıyla kurumsallaşmış siyasi, idari ve yürütme teşkilatı olan mekanizmayı kastetmektedir. İkinci olarak, etkililik kavramına dayalı olarak etkin hükümetin varlığına atıfta bulunur. Bu, kurumsallaşmış siyasi, idari ve yürütme-örgütsel mekanizmanın, hak iddia edilen bölge ve o bölgede ikamet eden insanlar üzerinde fiilen devlet otoritesini kullanması gerektiği anlamına gelmektedir (Raič, 2002:62-63).

Hükümet ile bağımsızlığın kriter olarak yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Aslında bu iki kavram, etkin kontrol gerekliliğinin farklı yönleri yansıtmaktadır. Mevcut amaçlar doğrultusunda hükümet, devletin sınırları içindeki kişiler ve mallara ilişkin olarak yetkinin kullanılması; bağımsızlık, diğer devletlere karşı buna benzer bir yetkinin kullanılması veya kullanılması hakkı olarak ele alınmaktadır (Crawford, 2006:55). Bazen bu ayrım iç ve dış egemenlik (*internal and external sovereignty*) olarak da tanımlanmaktadır. Ancak uygulamada devletlerin etkin kontrolü sağlayan hükümetlerini tespit etmek her zaman kolay olmamaktadır. Özellikle bir devlet içinde birden fazla oluşumun hükümet iddiası söz konusuysa hangisinin etkin kontrol sağladığını tespit etmek oldukça güçtür.

Hükümet kriterinin her durumda etkililik prensibini karşılayıp karşılamaması gerektiği konusu tartışmaya açıktır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti örneğinin gösterdiği gibi, etkinlik kriterinde önemli bir eksiklikte veya hatta bu kriterin tamamen yokluğunda dahi bir devletin var olabileceği sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, bu sonuç, aşağıda ele alınacak olan yasa dışı ilhak ve benzeri durumlar dışında, gerekli etkin hükümet derecesi bakımından yerleşik devletlere kıyasla yeni devletlerin lehine bir karinenin varlığına yol açmayacaktır. Hem yeni hem de yerleşik devletlerin varlığı esasen etkin bir hükümetin (devam eden) varlığına bağlıdır (Raič, 2002:66-67). Başka bir deyişle, etkili bir hükümetin yokluğu uzun sürerse, yeni devlet en sonunda çökebilir veya yok olabilir. Uygulama, etkili bir hükümetin yokluğunun uzun süre geçse bile bir devletin yok olmasına yol açmadığını, başka bir deyişle, devletin devamlılığından yana güçlü bir karine olduğunu göstermektedir. Bu, özellikle bir devletin savaşı işgal edilmesi gibi farklı durumlarda da geçerlidir.

Hükümetin fiili etkinliğiyle alakalı bir diğer konu ise sürgündeki hükümetlerdir. Hukuk literatüründeki hâkim görüşe göre sürgündeki hükümet uluslararası hukukun

bir konusu değil, uluslararası hukukun, temsili organı ve dolayısıyla egemenliğinin emanetçisidir. Sürgündeki hükümetlere hatırı sayılır yetkiler verilebilir ve bu hükümetler, çeşitli siyasi alanlarda aktif olabilirler. Örneğin Kamboçya'nın sürgündeki hükümeti, Bağlantısızlar Hareketi'nde temsil hakkı elde ederken diğer hükümeti BM dâhil diğer organizasyonlarda esas hükümet olarak kabul görmüştür (Talmon, 1998:182).

Devletlerin rızaya dayalı tavizleri, sürgün hükümetlerinin yasal olarak kurulmuş hükümetlere ve devletlere karşı yasa dışı faaliyetler için kullanılması dışında, bir sürgün hükümetinin yasal statüsü, temsil ettiğini iddia ettiği topluluğun yasal durumuna bağlıdır. Bu statü; bir devlet, savaşı topluluk veya kendi kendini yönetmeyen insanları tanımlayabilir. Örneğin *jus cogens* bir kuralın ihlali olarak yasa dışı işgalden kaynaklanan sorunlarda veya kendi kaderini tayin meselelerinde, sürgündeki hükümetin yasal statüsü daha kolay tesis edilecektir (Brownlie, 1990:66). Hatırlanacağı üzere, İkinci Dünya Savaşı sırasında pek çok ülke yabancı saldırganlığına veya işgaline maruz kaldığında, uluslararası toplum, ülkeyi kontrol eden kukla rejimler yerine, sürgündeki hükümetleri o ülkelerin ulusal çıkarlarının gerçek temsilcileri olarak kabul etmiştir.

Bir devletin ilhakında dahi o devlet hukuken yok olmaz. İşgal etkili olduğunda ve işgalciye karşı tüm etkili organize direniş sona erdiğinde bile, silahlı gücün yasa dışı kullanımı veya tehdidi yoluyla hiçbir toprak mülkiyetinin elde edilemeyeceği artık genel olarak kabul edilmektedir. Bu gibi durumlarda ilhak edilen devletin hukuki varlığı, haklarını fiilen kullanması askıya alınsa bile bozulmadan kalır.

Son olarak, bir devlet içinde uzun süreli olmayan bir iç savaş veya anarşi, o devletin uluslararası kişiliğinin devamlılığını *apriori* olarak etkilemeyecektir. 1997'de kaosu patlak vermesinin akabinde Arnavutluk'ta yaşananlar¹⁴⁴, iç savaştan çok anarşinin özelliklerini taşıyan bir duruma örnektir. (Raič, 2002:68-69). Arnavutluk

¹⁴⁴ Mart 1997'de Arnavutluk'ta kurumların, hukukun ve düzenin genel olarak çökmesi sonucunda anarşi dönemi yaşanmıştır, büyük şehirlerde protesto gösterileri patlak vermiştir. Spekülasyonlar nedeniyle parasını kaybeden halk, devlet yatırımlarını, özel şirketleri ve silah depolarını yağmalamıştır. Ekonomik hoşnutsuzluk siyasi gösterilere dönüşmüş, giderek daha fazla ulusal kurtuluş hareketi türemiş ve Başkan'ın istifası talep edilmiştir. Hükümet, Tiran'da dahi asayiş ve düzeni sağlayamamış, devlet yapıları tamamen çökmüştür. Bu nedenle Mayıs 1997'de Batı Avrupa Birliği (BAB) tarafından bir gözlemci misyonunun konuşlandırılmasına karar verilmiş, Mart 1999'da FRY'ye karşı NATO operasyonu çerçevesinde önemli miktarda NATO askeri bölgeye gelmiştir. Haziran 2001 genel seçimlerine kadar siyasi ortam durulmamıştır (bkz. Muço, 2001).

örneği, anarşı durumunda olduğu gibi, geçici ama etkisiz bir hükümet durumunda bile, devletin devamlılığının esas olduğunu göstermektedir. Devlet olma fonksiyonlarını icra edemeyen başarısız devletler dahi uluslararası kişiliğini kaybetmemektedir.

Yeni bir devletin halkının, yeni hükümetin otoritesine önemli ölçüde rıza göstermesi, şüphesiz ki o hükümetin yüksek derecede kontrolünün kanıtıdır. Bu nedenle hükümetin etkin kontrolü, tanınma için önemli bir unsur olabilmektedir. Bununla birlikte, geleneksel teori altında etkin kontrol demokratik rıza gerektirmemektedir. Ancak, otoriter bir hükümet söz konusu olduğuunda ve içeride halkın demokratik rızası sağlanamadıysa, uluslararası toplum dış müdahaleyi haklı görmektedir ve son zamanlarda bu tarz örnekler uluslararası alanda birçok defa yaşanmıştır. Hatta Eylül 1997’de yapılan bir değişiklikle yürürlüğe giren Amerikan Devletleri Örgütü Şartı’nda, demokratik olmayan yollarla iktidara gelen hükümete sahip üyelerin üyeliğinin askıya alınmasına izin verilmiştir (U.S. Department of State Archive, 1997).

4.2.4. Diğer Devletlerle İlişkiye Girebilme Yeterliliği

Montevideo Sözleşmesi’nin yukarıda sayılan ilk üç kriterine ilişkin herhangi bir itiraz bulunmamaktadır. Ancak son kriter olan diğer devletlerle ilişkiye girebilme yeteneği içerdiği farklı anlamlardan dolayı tartışmalara neden olmaktadır. Crawford (2006), Shaw (2018:155) gibi uluslararası hukukçuların da içinde olduğu ağırlıklı kesim tarafından eleştirilmekte, ilk üç unsurun yeterli olduğu, diğer devletlerle ilişkiye girme yeterliliğinin devlet olma şartı değil, devlet olmanın bir sonucu olduğu savunulmaktadır. Tanımanın, Montevideo Sözleşmesi’nde devletlerin tasarrufuna göre gerçekleştirilen bir eylem olarak nitelendirilmesi ile son kriter olarak diğer devletlerle ilişkiye girme yeterliliğinin eklenmesi tezatlığa yol açmaktadır.

Bununla birlikte, dış ilişkilere girme kapasitesi devletlerle sınırlı değildir. Hem uluslararası kuruluşlar hem de devletleri oluşturan birimler (federal yapılar gibi) bu tür ilişkilere girme kapasitesine veya yeterliliğine sahip olabilirler. Diğer taraftan, ulusal kurtuluş hareketleri ve isyancılar da devletlerle ve uluslararası hukukun diğer özneleri ile ilişkilerini sürdürebilecek kapasitededir. Burada kullanıldığı şekliyle yeterlilik, bir devletin varlığı için kurucu bir gereklilikten ziyade uluslararası kişiliğinin sonucuna atıfta bulunmaktadır. Bu kriter, devlet olmanın önkoşulu değil, sonucu olduğu için

yalnızca diğ er devletler tarafından tanınmaya bağılıdır. (Crawford, 2006:61). Bu nedenle bahse konu kriter, Montevideo Sözleşmesi'nin en tartışmalı kriteridir. Ayrıca tanınmayan devletlerin ilişki kurma ehliyetine sahip oldukları, kendilerini tanıyan devletlerle olan ilişkilerinde de görülmektedir. Bu kriter, tanımayı, devlet olmanın dolaylı bir önkoşulu haline getirerek tanımaya kurucu etki kazandırmaktadır (Talmon, 2005:116-117).

Bahse konu kriterin i erdiğı anlam bölgesel ve siyasi bir varlığın devlet olarak nitelendirilebilmesi için mevcut devletlerle ilişkilerinin olması gerektiğidir.        bu tür ilişkilerin varlığı veya yokluğı büyük ölçüde mevcut devletlerin anlaşmaya varma iradesine bağılıdır. Bu kapsamda, tanınmanın bildirici niteliğine zarar gelmemesi için “kapasite”, “yeterlilik” veya “yetenek” terimlerine vurgu yapılmaktadır (Rai , 2002:73). Devletlerin diğ er devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesinin mevcut olduğı durumlarda, fiilen işletilmese dahi söz konusu kriterin yerine getirildiğı d ş n lmektedir.

Diğ er taraftan burada bahsedilen anlamda “kapasite”, “yeterlilik” veya “yetenek” kısmen bir bölgenin i  yönetiminin gücüne göre değişiklik arz edebilir ve bu g   olmadan uluslararası y k ml l kler yerine getirilemez. Bazen de buradaki kasıt, ilgili varlığın uluslararası ilişkilerini yürütürken ayrı hareket ettiğini referanslamaktadır. Daha belirgin ifade etmek gerekirse, diğ er devletlerle ilişkilere girme kapasitesi, hükümet ve bağımsızlığın gerekliliklerinin bir karışımı olarak görülmektedir (Crawford, 2006:62).

Crawford (2006:66), Oppenheim (1996:122) ve Rai  (2002:74) gibi yazarlar bağımsızlığı, devlet olmanın önemli bir kriteri olarak görmektedir. Dış kısıtlamalardan kurtulmak, bağımsızlığın en çok vurgulanan yönüdür. Bağımsızlık ayrıca, kendi kendine yetme biçimi olarak da tanımlanmaktadır. Hatta devletlerin egemenliğinden kast edilen şeyin bağımsızlık olduğına ilişkin görüşler mevcuttur. Bağımsızlığın iki önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki resmi bağımsızlık olup bir devletin kendi bağımsızlık ilanını ifade etmektedir. Diğ eri ise fiili bağımsızlıktır. Devletin kararlarının ve eylemlerinin kendisine ait olması gerektiğı, başka bir deyişle, söz konusu devletin eylemlerinden uluslararası hukuka göre sorumlu tutulabilecek kişinin        bir devlet değil, kendisinin olması gerektiğı anlamına gelmektedir (Rai ,

2002:76-77). Özetle, devlet olarak nitelendirilebilmesi için bölgesel ve siyasi bir varlığın hem resmi hem de fiilen bağımsız olması gerekmektedir.

Bu son kriter, açıklayıcı ve kurucu yaklaşımların devlet olmanın “gerçekleri” içerisine nasıl dahil edilebileceğini göstermektedir. Eğer bu “kapasite” tanınmaya bağlıysa, o zaman “tanıma” devlet olmanın olgusal bir temeli haline gelecektir. Ancak bu, “kapasite” veya “yetenek” anlamına geliyorsa, o zaman tanıma bu gerçeklerin dışında kalacaktır. Bununla birlikte, bu dört unsurun her biri yoruma açık olduğundan, “olgusal” bir açıklayıcı yaklaşım ile kurucu yaklaşım arasındaki çizgi silinmektedir (Summers, 2019:126). Diğer bir deyişle, bu kriterlerin açıklanması esnasında tanımaya ilişkin iki teorinin birbirine olan yakınlığı da ortaya çıkmaktadır. Tanımaya ilişkin yeni yaklaşımların bu kriter üzerinden kurucu görüşe doğru evirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

4.2.5. Montevideo Sözleşmesi’yle Getirilen Kriterlere İlişkin Literatürdeki Eklmeler

Montevideo kriterlerinin devlet olmanın tatmin edici bir tanımını sağlayıp sağlamadığı tartışmalıdır. Kriterler, devletliği tanımlama çabalarında önemli bir yer tutmuştur. Ancak literatürde bu kriterlerin yeterliliği konusunda eleştiriler vardır. Devlet terimini yeniden kodlamaya yönelik resmi çabalar (muhtemelen siyasi nedenlerle) işe yaramasa da yeni kriterlerin en azından geçici olarak 1933’te ilan edilenlerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Grant (1998:450-451), yeni kriterler olarak değerlendirilebilecek hususları şu şekilde tasniflemiştir:

- i. Bağımsızlık. Bu değişken bir şekilde kendi kendine yetme veya kendi kaderini tayin etme olarak tanımlanabilecektir.
- ii. Devlet olma iddiası.
- iii. Devlet olma iddiasının kaynağı olarak popüler süreç. Bu öge 2. madde altında gruplandırılabilir. Ancak ayrı bir ilgiyi hak etmektedir.
- iv. Yasallık (harici). Uluslararası düzlemde *jus cogens* normlarına uyum, komşulara karşı bölgesel hırslardan feragat etmek ve silahsızlanma anlaşmaları kapsamındaki taahhütleri yeniden teyit etmektir.
- v. Yasallık (dahili). Dış yasallıktan daha tartışmalı olan bu husus, demokrasi ve azınlık hakları gibi kriterleri kapsamaktadır.
- vi. Devlet olduğunu iddia eden topluluk içindeki organik bağlar. Ortak tarihsel, kültürel, dinsel veya etnik bağlara yapılan bu atfın bir tanıma dâhil edilmesi muhtemelen zor olacaktır, ancak yine de devletçiliğin bir unsuru olarak üzerinde durulmuştur.

- vii. BM üyeliği. Devlet olmakla ilgili olsa da, bu devlet olmanın bir gereği değildir. Bununla birlikte, genellikle devletliğin tanımlanmasıyla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.
- viii. Tanıma. Tanınmaya ilişkin eski bir tartışmayı uzatmak, büyük olasılıkla, devlet olma anlayışına katkı sağlamayacaktır. Bununla birlikte, bir durumu neyin oluşturduğuna dair sorular, varsayılan durumların ne zaman tanınacağına ilişkin sorularla bağlantılı olarak ortaya çıkma eğilimindedir. Bu nedenle, devletin nasıl tanımlanacağına dair bir tartışmada tanıma ve devlet olma kolayca birbirinden ayrılamayacaktır. Bu unsurlar, yeni bir devlet tanımına dâhil edilmek için aynı derecede olası adaylar değildir. Bağımsızlık gibi bazı hususlar, geniş çapta devlet olmanın önkoşulu olarak görülürken, BM üyeliği gibi diğer koşullar daha çok tanımayla yakından ilişkilidir. Bununla birlikte, devletliğin tanımını yeniden kodlamayı amaçlayan herhangi bir resmi süreçte tümünün ele alınması gerekecektir.

Diğer taraftan Crawford (2006:91), tanıma kriterleri listesine uluslararası hukuku gözlemlene isteği ve yeteneğini dâhil etmektedir. Bu kriteri diğer devletlerle ilişkilere girme kapasitesinden ayırmaktadır. Crawford, birincisini, devlet olmanın bir gereği olarak nitelendirilmesine karşın ikincisinin bir tanıma kriteri olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Uluslararası hukuka uyma isteksizliği veya reddi, tanınmanın reddedilmesi veya uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde birtakım yaptırımlar için zemin oluşturabilmektedir. Bu durumu, BM Şartı'nın yükümlülüklerine uyma konusundaki isteksizliğin BM'ye kabul edilmeme için bir zemin oluşturmasına benzetmektedir.

Crawford'ın diğer bir kriteri kalıcılıktır. Devlet olma iddiasındaki bir yapı, Montevideo Sözleşmesi kriterlerini uzun vadeli olarak karşılayacağını taahhüt etmelidir. Bununla birlikte Crawford, tek taraflı ayrılma gibi bazı durumlarda bölgesel varlığın Montevideo Sözleşmesi kriterlerini karşıladığına dair önemli bir kanıt teşkil etmesine rağmen, sürekliliğin bağımsız bir devlet olma kriteri olmadığını öne sürmektedir. (Crawford 2006:90-1)

Crawford (2006:93), devlet olma kriterlerine (eğer varsa) yalnızca marjinal olarak uyulduğunu ifade etmektedir. Tanınmanın her zaman gerekli olmadığını ancak bazı durumlarda yeterli olabileceğini belirtmiştir. Devlet olma kriterlerini karşılamadığı halde bir varlık diğer devletler tarafından tanınırsa, o zaman tanıma, tanıyan veya kabul eden devlet için yasal yükümlülük teşkil edebilecektir. Ayrıca tanınma sayesinde, o sırada istikrarsız veya devlet olma sürecinde olan yapıya, yasal statü oluşturulabilecektir. Bu nedenle tanınmanın kimi durumlarda kurucu etkisinin

olduğunu kabul etmiştir. Devleti nesnel olarak belirleyecek merkezi bir otoritenin yokluğunda tanınma, bir varlığın Montevideo kriterlerini yerine getirdiğinin kanıtı olarak işlev görebilecektir.

Yukarıda sayılan tüm hususlar tartışmaya açıktır. Bu hususlar üzerinde değerlendirme yapmak oldukça zordur ve bunların devlet olma sürecine entegre edilmesi tanınmanın keyfiliğine katkı sağlayacaktır. Ayrıca eklenen kriterlerin çoğu, tanınmanın kurucu etkisini pekiştirecektir. Diğer taraftan bu kriterler, tanıma ile devlet olma arasındaki farkı bulanıklaştırmaktadır.

4.3. Sömürge Tasfiyesi Sürecinde Devletlerin Tanınması

19. yüzyıl boyunca, Latin Amerika ve Avrupa ile ilgili tüm tanıma kararlarında, uygar uluslara yapılan çok sayıda atıfta egemenlik, uygarlığı önceden varsaymaktaydı. Bu uygarlık tanımlaması Batılı olmak ile örtüşen bir değerlendirmeyi haizdi. Uluslararası hukuk bu minvalde, Batılı ve Batılı olmayan devletler ikiliği üzerinden şekillenmekteydi. Uluslararası hukukun gözünde koloniler, sömürgeciliğin tasfiyesine kadar onları elde eden Batılı devletlere aitti ve bu ülkeler egemenlik rejiminin dışındaydı. Avrupa kökenli olmayan sömürgeleştirilmiş halklar, geri kalmış olarak nitelendiriliyordu ve bunlar yönetilmeye muhtaç halklar olarak görülüyordu.¹⁴⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, egemen eşit devletler arasındaki ilişkilerin giderek önem kazanması, bağımsız devletlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, 19. yüzyılda yerleşimci olmayan Avrupalıların elde etmiş olduğu Asya, Afrika ve Okyanusya'daki kolonilerin, - yerküre yüzeyinin büyük bir bölümüne tekabül etmektedir - tasfiye süreci başlamıştır. Bu sömürgelerin ulus devlet inşası Avrupalı devletlerin öncülüğünde olmuş, anılan dönemde benimsenen uluslararası hukuk kuralları Avrupalı devletler tarafından bu konuya özel olarak derlenmiştir. Sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde yeni birçok devlet ortaya çıkmış, söz konusu devletlerin uluslararası alanda kabulü için tanıma kurumuna başvurulmuştur.

¹⁴⁵ Sömürgecilik dönemi, kapitalist üretim ilişkilerinin baskın hale geldiği döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde üreticiler, ücretli emekçilere; üretim araçları ve para, sermayeye; Avrupa bölgesi dışından gelen diğer materyal ise yine sermayeye dönüşmüştür. Bu dönemdeki uluslararası hukuk da söz konusu gelişmelere bağlı olarak sömürgecilik faaliyetlerini gerçekleştiren Avrupalı devletlerin deniz aşırı bölgelerde yürütmüş oldukları eylemlerin düzenlenmesi üzerine kurgulanmıştır. (Özdemir, 2014).

Sömürge tasfiyesine denk gelen Soğuk Savaş döneminde, tüm dünya devletlerini içeren ortak bir uluslararası hukuk dili oluşturulmaya çalışılmıştır. Sovyet bloğunun varlığı sayesinde sömürge karşıtı hareketlerin siyasi hedeflere ulaşabildiğini söyleyebilmekteyiz. Yine de sömürgeciliğin tasfiyesinin kuralları, eski sömürge devletleri tarafından belirlenmiş, sömürge sonrasında ilgili devletlerdeki kurumsal yapıların tahsisinde Batı normlarına ihtiyaç duyulmuştur.

BM'nin amaçlarının ve ilkelerinin sıralandığı BM Şartı'nın 1. maddesinin 2. fıkrasında, “uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler” ibaresi yer almıştır. Yine Şart'ın XI. Bölümü Özerk Olmayan Ülkelere İlişkin Bildirge, XII. Bölümü Uluslararası Vesayet Rejimi, XIII. Bölümü Vesayet Meclisi Birleşimi bölümleri sömürge devletlerine ilişkindir (BM Antlaşması, 1945). BM Şartı'nın bu konudaki kuralları MC¹⁴⁶ ile benzer felsefeyi içermiştir. Hatta Şart'ın 76. maddesinde¹⁴⁷ vesayet rejiminin temel hedeflerinde sayılanlar MC Daimî Mandalar Komisyonu'nun şartlarıyla örtüşmektedir.

Sömürgecilik fikri, çeşitli küresel forumlarda ve en önemlisi BM Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı bildirisinde dile getirilen bağımlı halkların kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık hakkına sahip olduğu inancıyla yer değiştirmiştir. Diğer taraftan sömürgeciliği yasaklayan ve onun ekonomik etkilerini tersine çeviren bir dizi ilkeyi oluşturmak için bağımsızlığını ilan eden yeni devletler BM Genel Kurul'undaki artan sayılarını kullanmaya çalışmıştır. Bu kapsamda gelişmekte olan

¹⁴⁶ Manda rejimi altına alınan bir ülkenin manda rejimini sona erdirilebilmesi için yerine getirmesi gereken genel şartlar ilke kez MC bünyesinde oluşturulan Daimi Mandalar Komisyonu tarafından belirlenmiştir. Bu şartlar şu şekildedir: i) Yerleşik bir hükümete ve temel devlet hizmetlerinin düzenli işleyişini sürdürebilecek bir idareye sahip olmak; ii) toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını sürdürebilmek; iii) ülkenin tamamında kamu barışını sağlayabilmek; iv) normal hükümet gerekliliklerini düzenli olarak sağlamak için yeterli mali kaynağa sahip olmak; v) herkese eşit ve düzenli adalet sağlayacak yasalara ve yargı teşkilatına sahip olmak.

¹⁴⁷ İlgili madde şu şekildedir: *a. Uluslararası barış ve güvenliği pekiştirmek; b. Vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak, her bölge ve halkına özgü koşulları ilgili halkların özgürce dile getirdiği özlmleri ve her vesayet anlaşmasında öngörülebiilecek hükümleri de göz önünde tutarak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak; c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını geliştirmek ve d. Sosyal, ekonomik ve ticari alanlarda bütün Birleşmiş Milletler TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ile onların uyruklarına eşit davranılmasını sağlamak ve yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesini engellemek ve 80. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, adalet dağıtımında da bu sonunculara eşit davranılmasını sağlamak* (BM Antlaşması, 1945).

Ülkelerin kaygı ve isteklerini yansıtan bir dizi BM Genel Kurul kararı kabul edilmiştir. Bunlar arasında 14 Aralık 1960 tarihli 1514 (XV) Sayılı Sömürge ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri, 14 Aralık 1962 tarihli 1803 (XVII) sayılı Doğal Kaynaklar zerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi ve 24 Ekim 1970 tarihli 2625 (XXV) sayılı BM Antlaşması'na Uygun Olarak Devletlerarasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi yer almaktadır. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve BM Sınai Kalkınma rgt (UNIDO) gibi oluşumlar sayesinde ise bu devletlerin kalkınmalarını kolaylaştıracak atılımlar yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, 1974 tarihli Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzene İlişkin Bildiri ve Eylem Programı ile 1974 tarihli ve 3281 (XXIX) sayılı Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Görevlerine Dair Şart'ı kabul ederek yeni bir uluslararası ekonomik ve yasal düzen talebini gündeme getirmişlerdir.

nc Dünya devletleri, müdahale etmeme ilkesinin sağımlaştırılması için de çabalamıştır. BM Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı bildirisinin 6. paragrafında, *“Bir ülkenin milli birliğinin ve ülke bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüs Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmaz.”* ifadesi yer almıştır. Aynı şekilde 24 Ekim 1970 tarihli 2625 (XXV) sayılı Genel Kurul Kararı'nda bir devletin topraklarını kendi isteğı dışında kaybedemeyeceğı, sadece işgal yoluyla değıl ayrılma yoluyla meydana gelen girişimlerin kabul edilmeyeceğı ifade edilmiştir. Aslında bu kararla, BM'nin kendi kaderini tayin hakkına ilişkin tavrı uluslara hak bahşetmekten ziyade bu hakkın kapsamını daraltarak olay bazlı değıerlendirmektir. Nitekim sömürge tasfiyesi dışında bu hakkın kullanımının engellendiğıine ilişkin literatürde önemli bir görüş birliğı vardır.

Diğer taraftan ortaya çıkan uluslararası insan hakları hukuku, sömürgecilik karşıtı girişimlerin ilerletilebileceğı bir araç rolünü üstlenmiş, kendi kaderini tayin hakkı yeni devletlerin ileri sürdüğü ve geliştirdiğı temel insan hakları normlarından biri olmuştur. Ancak uluslararası hukuk ve örgütlenme alanında dekolonizasyon döneminin çelişkili durumu, dekolonizasyon sonrasında siyasal bağımsızlığına kavuşan ülkelerin, sanayileşmiş ülkeleri yakalayacak şekilde bir ekonomik gelişme elde etmesini engellemiştir. Böylece ekonomik ve sosyal gelişme için yalnızca siyasal bağımsızlığın yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Britanya ve Fransa, sömürgelerinin çoğundan kendi isteğiyle vazgeçmiş ve bu süreci yürütürken yerel hükümetlerle müzakere yolunu benimsemişlerdir. Dahası İngiltere, Fransa ve İtalya, tek bir günde 17 yeni üyenin kabul edildiği ünlü 1960 BM Genel Kurul oturumunda eski topraklarının BM üyeliği için olumlu yönde oy kullanmışlardır (UN General Assembly, 1960). Böylece ne kadar sürdürülebilir olduğuna bakılmaksızın diğer devletler tarafından tanınma, bir formaliteye dönüşmüş ve bu eğilim, yeni BM üyelerinin kabulüne de büyük ölçüde yansımıştır.

Bağımsızlık ilanı sırasında eski sömürge ülkelerindeki iç dinamikler hesaba katılmamıştır. Örneğin, bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin, bağımsızlık ilanı sonrası ülkede, etnik ve siyasi çatışmalar yaşanmış ancak bu durum Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin, diğer devletler tarafından tanınmasına engel olmamıştır. Aynı şekilde, Ruanda'nın Hutu ve Tutsi halkları arasında uzun süren büyük düşmanlıklar, iki grup arasında gerçek bir siyasi anlaşmayla sonuçlanmamış, buna rağmen hiçbir ülke Ruanda'nın 1962'deki bağımsızlık ilanına itirazda bulunmamıştır. Yine Gine-Bissau, topraklarının tamamını kontrol etmeden ve Portekiz ile çatışmayı sona erdirmek için bir anlaşmaya varmadan uluslararası alanda tanınmıştır (Fabry, 2010:157-158). Tüm bunlara karşılık ilk bölümde anlatıldığı üzere BMGK'nın kararıyla Güney Rodezya'da olduğu gibi tek taraflı bağımsızlık ilanı kınanan ve hükümetinin etkin kontrolüne rağmen uluslararası alanda tanınmayan oluşumlar meydana gelmiştir.

1980'lerin sonuna gelindiğinde, neredeyse tüm koloniler bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak resmi sömürgeciliğin bitişi, sömürge ilişkilerinin sona ermesiyle sonuçlanmamıştır. Üçüncü Dünya devletleri, siyasi açıdan egemen olmalarına rağmen, ekonomik açıdan Batı'ya bağımlı kaldıkları için uluslararası sistemde ikincil bir rol oynamaya devam etmişler ve uluslararası hukukun kuralları da bunun sürdürülmesini desteklemiştir (Anghie, 2013:30-31).

Sömürgecilikten kurtulma süreci, uzun süredir devam eden tanıma uygulamasında toptan bir değişiklik getirmiştir. Geçmişten farklı olarak, bu topraklardaki toplumların devlet olarak kabul edilme talepleri, fiili devlet olma temeli yerine, milletler ailesindeki ikinci sınıf konumlarının artık kabul edilemezliği üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle yeni devletlerden ne fiilen devlet olduklarına dair önceden kanıt istenmiş ne de uluslararası toplumun sözde genel çıkarına olabilecek koşulların

yerine getirilmesi aranmıştır. Yalnızca yeni devletin kendi kaderini tayin hakkı olup olmadığına odaklanılmıştır. Kısacası sömürgeciliğin tasfiyesinde, söz konusu devletlerin tanınması süreci, bağımsız olmak isteyen bir bağımlı devletin, statüsü nedeniyle *a priori* tanınmaya hak kazanıp kazanmadığı mantığıyla ilerlemiştir (Fabry, 2010:148-149).

Sömürge tasfiyesi tıpkı ileride görülecek olan Kosova'nın tanınmasında olduğu gibi *sui generis* bir fenomendir. Burada Latin Amerika devletlerinin bağımsızlık süreçlerine benzer şekilde *uti possidetis juris* ilkesinden yararlanılmıştır. Sömürge sınırları çoğu zaman gerçek siyasi, etnik, kültürel bağlılık kalıplarına karşılık gelmediğinden bu ilke, Wilson'ın kendi kaderini tayin hakkı ilkesiyle de örtüşmemiştir.¹⁴⁸ Çoğu sömürge topraklarında, genellikle silahlı çatışmaya dönüşen ciddi ayrılıkçı yapılar boy göstermiştir, ancak yeni uluslararası meşruiyet paradigması kapsamına girenler dışındaki bağımsızlık iddiaları uluslararası alanda tanınmamıştır. Sömürge tasfiyesiyle uygulama, fiili devlet olma kriterlerinin yerine getirildiğinin tespit edilmesinden, belirli bir varlık kategorisinin neredeyse kayıtsız şartsız kucaklanmasına doğru kaymıştır. Aynı tutum bir sonraki başlıkta işlenecek olan Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet coğrafyasında ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlarda oluşan yeni devletlerin tanınmasında da sergilenecektir.

Kısacası bu dönemde uluslararası hukukta; ulusal kurtuluş, devlet inşası ve kalkınma ideolojilerinin yakınlaştığını söyleyebilmek mümkündür. Kendi kaderini tayin ilkesi, sömürge bağlamına ve hakkın dış boyutuna hapsedilmiş; Afrika'da kültürel veya bölgesel özerklik için yapılan tüm hareketler yine uluslararası hukukun önemli kavramlarından *uti possidetis juris* doktriniyle engellenmiştir. Doğal kaynaklar üzerinde daimî egemenlik doktrini, dikkatleri sömürünün ne kadar adil olduğundan ziyade kaynakların sömürülmesi üzerindeki kontrolün meşruiyeti meselesine odaklanmıştır. Son olarak modernleşme ve kalkınma bayrağı altında yürütülen ekonomik şiddet insan hakları söyleminden dışlanmış (Rajagopal, 2003:199). Tanıma doktrini ise tüm bu gelişmelerin uluslararası alanda kabulü için önemli bir mekanizma görevini üstlenmiştir.

¹⁴⁸ Orta ve Güney Amerika'daki kolonyal sınırlar bir bütün olarak gerçek ulusal toplulukları çevrelerken, Afrika, Asya ve Okyanusya'dakiler bundan farklıydı. Sömürge sınırlarının büyük bir çoğunluğu, emperyalist güçlerin sömürge öncesi siyasi sistemleri hiçe sayarak ve yerli sakinlerin katkısı olmadan çizip dayatmasından dolayı yapaydı.

4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Devletlerin Tanınması ve Yaşanan Dönüşümler

1985 sonrası dönemde neo-liberal politikaların hız kazanmasıyla daha agresif bir döneme girilmiştir. Para-sermaye hareketlerinin hızlandığı bu dönem Chimni (2017:499) tarafından “küresel emperyalizm”, Özdemir’in (2014:29) ifadesiyle, “kolektif emperyalizm” ve Harvey (2007:57) tarafından “yeni emperyalizm” olarak adlandırmıştır. 1980 sonrası yeni dönemde ağırlıklı olarak darbeler, iç savaşlar, ekonomik yaptırımlar veya karşılıklı anlaşmalar yoluyla devlet formunun uluslararasılaşması süreçleri yaşanmıştır (Özdemir, 2011). Hala oluşum halinde olan yeni düzende, sömürünün gerçekleşmesinde; küresel yatırım ve kredi düzeninin kontrolünden, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine; hukuksal düzenlemelerin küreselleşmesinden, yapısal uyum politikaları çerçevesinde yürütülen yardımlara; finansal serbestleşmeden, özelleştirmelere; yeni bir devlet biçiminin dayatılmasından, insani müdahalelere kadar pek çok buluşla faaliyetler sürdürülmüştür (Özdemir, 2011:167-168).

Sovyetler Birliği’nin çözülmesiyle, savaşa başvurma olasılığı daha çok gündeme gelmiş, hedeflenen dönüşüm faaliyetleri savaş yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Devletlerarası ilişkilerde, güç kullanma olasılığı giderek artmış, bir nevi 19. yüzyıla geri dönmüştür. SSCB’nin dağılmasıyla, dünyanın koruyuculuğu rolünü üstlenerek hegemonyasını tesis etmeye çalışan ABD, “yeni dünya düzeni”, “terörizme karşı savaş”, “önleyici meşru müdafaa” gibi söylemler türeterek güvenlik üzerinden kurduğu ilişkilerini iktisadi güçle perçinlemek istemiştir. Bunun için yeni bir tehdit arayışına giren ABD, müdahalelerini meşru bir tabana oturtmaya çalışırken uluslararası hukuktan yararlanmıştır. Körfez Savaşı’yla beraber, petrolün ekonomik gücünü kontrol etme yarışı başlamış, artık iki kutuplu olmayan bir dünyada otorite kurma arzusuyla motive edilen bir Amerikan emperyalizmi dönemi yerini almıştır. Artık emperyalizm, sadece askeri bir güç veya mali bir refah anlamına gelmemekte, aynı zamanda siyasi ve hukuki kavramların içeriğini kendi başına belirleme yeteneğini de içermektedir (Miéville, 2005:291-292).

Neo-liberal politikaların yükselişi ve Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) kurulması, Üçüncü Dünya devletlerine yeni zorluklar getirmiş, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası finans kurumları, “iyi yönetişimi” teşvik

etmek üzere Üçüncü Dünya devletlerinin ekonomilerinde giderek daha fazla müdahaleci bir rol oynamaya başlamıştır. Uluslararası finans kuruluşları, devletlerin siyasi ve sosyal yapılarının neo-liberal devlet formuyla uyumlaştırılmasında önemli hizmetler vermiştir.¹⁴⁹ Bu kurumlar aynı zamanda kendi özel politikalarını ilerletmek için seçici ve çıkarıcı bir insan hakları hukuku üretmişlerdir. Uluslararası finans kuruluşlarının yeni devletlerden istemiş olduğu iç düzenlemeler, daha önce Avrupalı devletlerin Avrupalı olmayan devletlere dayattığı reform süreçleriyle veya kapitülasyonlarla karşılaştırılmıştır. Ayrıca demokratik yönetim uluslararası norm haline gelmiş, Üçüncü Dünya devletlerindeki iç savaşlarda bile (Ruanda'daki trajik soykırım) bu norm gündeme getirilmiştir.

ABD, kendi güvenliğini, dünyadaki istikrarsız rejimlerin gerekirse savaş yoluyla demokrasiye dönüştürülmesiyle sağlanabileceğini iddia etmektedir. Sözde medeniyetsiz ve vahşi insanlara karşı yürütülen savaşlarda, demokratik devletlerin, hukuk dışı yöntemlere başvurusu makul kabul edilmektedir. Bu kapsamda 19. yüzyılda benimsenen uygarlaştırma misyonunun bugün de devam ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Günümüz dünyasındaki ayrım “gelişmiş” - “gelişmekte olan”, “demokratik” - “demokratik olmayan”, “liberal” - “liberal olmayan”, “post-modern” - “pre-modern” ayrımına indirgenmiştir (Anghie, 2013:32). Aslında ayrımlar benzer şekildedir yalnızca kullanılan terimlerde farklılaşmalar mevcuttur.

Tüm bu gelişmeler ışığında Soğuk Savaş sonrasında iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki SSCB'nin diğeri ise YSFC'nin dağılması süreçleridir. Bu devletlerin çözülmesiyle ortaya çıkan yeni devletlerin tanınması sırasında yaşananlar, tanınma konusunda birçok tartışmayı beraberinde getirmiş ve tanınmanın kurucu etkisine yönelik kuşku arttırmıştır. SSCB topraklarındaki yeni düzenlemeler, başlangıçta nispeten karmaşık olmayan bir şekilde ilerlemiş ve devletlerin oluşum süreçleri, merkezi otoriteler ile gelişmekte olan devletlerin otoriteleri arasındaki

¹⁴⁹ Amerikan tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan 1945-1980 arası dönemde, devletlerin yabancı yatırımları kendi ülkesine çekecek hukuksal zemini kurmalarına ve sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsiline odaklanmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda, sermayenin uluslararasılaşma sürecine ayak uydurmak için devlet biçiminin dönüştürülmesi konusu ortaya çıkmış; gerekli düzenlemeleri yapabilecek kurumsal yapılar oluşturulmuştur (Özdemir, 2011). Sermayenin ilgili devlet içerisindeki temsili zaman zaman uluslararası finansal örgütler, zaman zaman ise hükümet dışı örgütler (özellikle çok uluslu şirketler) aracılığıyla sağlanmıştır (Panitch ve Gindin, 2004). Üretimin büyük ölçüde uluslararasılaşması, artık değer üretiminin coğrafi kapsamını genişletmiş ve kapitalist üretim ilişkilerini yaygınlaştırmıştır. Böylece kapitalist üretim ilişkileri az gelişmiş ülkelerde de egemen üretim ilişkileri olmaya başlamıştır.

antlaşmalar temelinde yürütülmüştür¹⁵⁰ (Warbrick, 2003:256). Daha sonrasında sorunlar yaşansa da bu devletlerin ortaya çıkış süreci Yugoslavya'nın dağılması sürecinde olduğu gibi Avrupalı devletlerin yoğun müdahalesini getirmemiştir. Bunun nedeni SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni devletlerin hala Rusya'nın nüfuz bölgesi altında olması ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan devletlere ilişkin Avrupalı devletlerin yoğun ilgisidir. Bu ilgi hem coğrafi yakınlıktan dolayı güvenlik endişesinden kaynaklanmakta hem de ekonomik ve sosyo-kültürel yakınlığın olduğu bu devletlerin gelecekte Batı'yla entegrasyonuna yönelik istekliliktir. Çünkü Avrupa'nın bu bölgedeki devlet inşası eski Sovyet nüfuz alanına göre daha olasıdır ve Avrupa için çok daha gereklidir. Kaldı ki YSFC dağılma sürecine girmeden önce kapitalist üretim süreçlerine entegre olmaya başlamıştır. Aslında burada yaşanan iç savaş bu sürecin bir parçasıdır. Sonuçta Avrupalı devletler ve ABD, liberal devlet aygıtının bu bölgelerde kurulması için öncelikle bu devletlerin tanınması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiştir.

Estonya, Letonya ve Litvanya SSCB'nin dağılmasından önce bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Üç Baltık devletinin 1991'de yeni oluşan devletler olup olmadığı veya iki savaş arası dönemden kalma devletliklerinin yeniden canlanıp canlanmadığı hala tartışmalıdır.¹⁵¹ Molotov-Ribbentrop Paketi'nin¹⁵² yasal etkileri konusundaki tartışmalara bakmaksızın, 12 Eylül 1991 tarihine kadar, diğer bir deyişle SSCB tarafından tanınmanın gelmesine kadar, Baltık devletleri tarafından BM'ye yapılan tanıma başvuruları dikkate alınmamıştır. Estonya, Letonya ve Litvanya, nihayetinde SSCB tarafından tanınmasından 6 gün sonra, 17 Eylül 1991 tarihinde BM'ye üye olmuştur. Crawford'un (2006:394) belirttiği gibi, bu olay, Sovyet yetkililerin

¹⁵⁰ Yeni devletler eski federal sınırlar içinde kurulmuş ve BM'ye kabul edilmiştir. Belarus ve Ukrayna ise var olan üyeliklerini sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte, ayrılıkçı iddiaların ileri sürüldüğü olaylar meydana gelmiştir. Dağlık Karabağ sorunu; Moldova'daki Transdinyester ile Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya sorunu ve Rusya'daki Çeçenlerin durumuna ilişkin çatışmalar bunlara örnektir. Sömürgeler için benimsenen bölgesel anlamda kendi kaderini tayin hakkı, bu bölgelerde de gündeme gelmiştir (Warbrick, 2003:256).

¹⁵¹ İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB, Baltık ülkelerine nota göndermiş ve bu ülkelerde SSCB'ye bağlı hükümetlerin kurulmasını istemiştir. O dönemin koşullarında Baltık ülkeleri bu isteği reddedememiş Litvanya, Letonya ve Estonya Sovyet Cumhuriyeti olmuştur (bkz. Sander, 2010:126-127).

¹⁵² Nazi Almanyası ile SSCB arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop Paketi'nin amacı Doğu Avrupa'da özellikle Polonya ile Baltık bölgesinde Alman ve Sovyet etki alanlarını belirlemektir. Pakt, 23 Ağustos 1939 tarihinde Almany Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ve Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov tarafından Moskova'da imzalanmış ve resmi olarak Almany ile SSCB arasında Saldırmazlık Paketi olarak bilinmektedir (Sander, 2010:65).

pozisyonunun, bastırılmış bir bağımsızlık durumunda bile oldukça önemli olduğunu bizlere göstermektedir. Bu nedenle, Baltık devletleri örneğinden anlaşılacağı üzere yeni devletlerin varlığının kabulü için ana devletin rızası oldukça önemli olmuştur. Ayrıca Baltık ülkeleri, Çek Cumhuriyeti veya Slovakya gibi hiçbir koşul sunulmadan tanınmıştır.

Daha sonra Tito'nun ölümünün akabinde güçlü merkeziyetçi rejimin çökmesinin ardından Yugoslavya'da meydana gelen olaylar, AT üye devletlerini harekete geçirmiştir. Başlangıçta Yugoslavya'nın birliğini savunan AT üye devletleri, siyasi sürece dâhil olunca Yugoslavya'nın dağılmasının kaçınılmaz olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle yeni devletlerin her türlü ortaya çıkacağını anlayan Avrupalı devletler, tanıma kurumunu kullanarak aksiyon almaya çalışmıştır (Warbrick, 2003:255-256). AT Devlet Başkanları Aralık 1991'de Brüksel'de yaptıkları toplantıda, yeni devletlerin tanınması için ortak uluslararası hukuk kriterleri belirleme girişiminde bulunmuştur. Belirlenen yeni kriterler yukarıda anlatılan neo-liberal devlet düzeniyle yakından ilintilidir. Azınlık haklarının korunması, insan haklarının gözetilmesi, demokrasinin teşvik edilmesi, hukukun üstünlüğü gibi yeni devletlere dayatılan bu normlar, devlet olmanın olgusal gerekliliklerinin kapsamını genişletmiştir. Böylece YSFC'nin dağılmasından önce IMF programları ve neo-liberal politikaların neticesi olarak başlayan özelleştirmeler yeni bir aşamaya doğru yol almıştır (Herman ve Peterson, 2007).

Bu dönemde SSCB coğrafyası dışında da tanıma konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan iç savaşın 1991 yılında durulmasıyla Eritre, bağımsızlığını ilan etmiştir. BM tarafından gözlemlenen bir referandumla ezici çoğunluk Eritre'nin bağımsızlığına destek vermiş ve Etiyopya'nın da rızasının alınmasıyla, Eritre'nin yeni bir devlet olduğuna dair herhangi bir şüphe kalmamıştır. 28 Mayıs 1993 tarihinde Eritre'nin BM'ye kabulüyle bu husus doğrulanmıştır. Diğer taraftan, Soğuk Savaş boyunca büyük güçlerin desteğinden yoksun olan Doğu Timor halkı egemen bir devlet olarak tanınmayı başaramamıştır.¹⁵³ Ancak Soğuk Savaş'ın

¹⁵³ Portekiz sömürgesi olan Doğu Timor, kısa bir çatışmadan sonra, 1975'te Portekiz'den bağımsızlığını ilan etmiştir (Simpson, 1993:323-324). Ancak bir yıl sonra Endonezya, Doğu Timor'u işgal etmiştir (Fan, 2007:179). Doğu Timor'un bağımsızlığı, dekolonizasyon süreci içinde kendi kaderini tayin hakkının meşru bir uygulaması olmasına rağmen, Batılı güçler Endonezya'yı Soğuk Savaş boyunca desteklemiş ve Endonezya'nın bu işgaline göz yummuştur. Hatta BM bünyesinde dahi Doğu Timor hakkında herhangi bir karar alınmamıştır. Böylece Doğu Timor'un kendi kaderini tayin hakkı Soğuk

bitişiyle, Batılı devletlerin Endonezya'nın bölgesel müttefikliğine olan ihtiyacı ortadan kalkmış ve Doğu Timor'un bağımsızlık arayışı kabul görmüştür (Sterio, 2019:89). Avustralya'nın Doğu Timor'daki ticari çıkarları Avustralya'nın Endonezya'yı desteklemesine neden olmuş, böylece Batılı devletler, önemli bir müttefiki olan Avustralya'nın, Doğu Timor üzerindeki Endonezya işgalinin meşrulaştırılmasında ve Doğu Timor'un tanınmamasındaki rolünü uzunca bir süre desteklemişlerdir.¹⁵⁴ Ancak aynı Doğu Timor, Soğuk Savaş sonrasında önemli bir kesim tarafından tanınmıştır.

Böylece devletlerin uygulamaları, klasik devlet olma koşullarını yerine getiren bir oluşumun, otomatik olarak tanınmadığını açıkça göstermektedir. Sömürge tasfiyesiyle beraber yeni durumlarının tanınmasında, etkinlik kriterinin önemini yitirdiğini söyleyebilmek mümkündür. Dahası günümüzde devlet olarak tanınma, eskisinden daha fazla şarta bağlı kılınmıştır.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan olaylarda Montevideo Sözleşmesi'nin açıklayıcı görüşünün gerilemede olduğu ve tanınmanın yeni devletlerin kurulması için kurucu bir rol üstlendiği görülmüştür. Soğuk Savaş öncesinde de benzer örnekler görülmüş, ancak Soğuk Savaş sonrasındaki sapma daha belirgin olmuştur.¹⁵⁵ Modern devlet pratiğinde, tanınmanın yalnızca devletliğin olgusal unsurlarının varlığına dayanmadığı görülmektedir. Demokratik kurumların varlığı, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması gibi bir dizi ek husus, bir devletin tanınmasına veya tanınmamasına yol açabilmektedir. Ahlaki değerlere olan vurgu, uluslararası hukukun diğer konularında olduğu gibi tanıma konusunda da gündeme gelmiştir. Çünkü yeni bağımsız devletlerin

Savaş siyasetine feda edilmiştir. Öte yandan, 1997 Asya mali krizinde, Endonezya, uluslararası toplumdan mali yardıma ihtiyaç duymuş, bu durum Endonezya'nın Doğu Timor'u işgali konusunda Endonezya üzerinde önemli bir baskı uygulamasını sağlamıştır. Ayrıca, 1991'de Endonezya ordusu, Doğu Timor'un başkenti Dili'de Doğu Timorlu protestoculara ateş açmış ve 270 protestocunun öldürüldüğü sözde "Dili Katliamı" dünyanın dikkatini çekmiş ve küresel kamuoyu Doğu Timor'un bağımsızlığı lehine dönmeye başlamıştır (Sterio, 2015:105-106). Doğu Timor, 2002 yılında BM'ye üye olmuştur.

¹⁵⁴ Aslında, yakın zamanda yayınlanan Avustralya hükümeti belgeleri, Avustralya hükümetinin Endonezya'yı Doğu Timor'un işgalcisi olarak desteklediğini, çünkü Avustralya'nın Endonezya ile Doğu Timor toprakları boyunca uzanan avantajlı bir deniz yatağı sınırını müzakere etmeyi umduğunu ifade etmektedir. Sınır, Avustralya için önemliydi çünkü Avustralya'ya önemli gaz ve petrol rezervleri sağlayacaktı. Bu belgeler, Avustralya hükümetinin, Avustralya'yı, Endonezya'nın işgaline meşruiyet vermeye motive eden temel sorunun, sınır müzakereleri olduğunu kamuya açıklamaktan utandığını öne sürmüştür (Davidson, 2018).

¹⁵⁵ Klasik örnek, uzun bir iç savaşın ardından, 1967'de Nijerya'dan ayrılarak bir devlet kurmaya çalışan Biafra'dır. Bu devlet, yalnızca birkaç Afrika devleti tarafından tanınmış, ancak AfB ve BM tarafından tanınmamıştır (bkz. Ijalaye, 1971:556).

ortaya çıkmasıyla burjuva devlet formunun, artık yalnızca sosyalist devletlerle değil, aynı zamanda geniş bir coğrafyada sömürgeci arındırılmış, kapitalist olmayan devletlerle de bir arada var olduğu gerçeğiyle karşılaşmıştır. Öte yandan, kapitalist dünya ekonomisinin hayatta kalması, genişlemesi ve gelişmesi, burjuva demokratik devletin evrensel devlet biçimi olarak kurulmasını gerektirmektedir. SSCB'nin çöküşü bunu kolaylaştırmış, burjuva devletini evrenselleştirmek için ileri kapitalist devletler tarafından bir dizi yasa ve uygulama kolaylıkla devreye sokulmuştur (Chimni, 2008). Bir sonraki başlıkta incelenecek olan 16 Aralık 1991 tarihli AT Kılavuz İlkeleri bu uygulamalardan birisidir.

4.4.1. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Bağımsızlığını Kazanan Devletlerin Tanınma Süreçleri

Yugoslavya'nın dağılması, tanımayı belirleyen normatif çerçevede temel bir değişimin başlangıcına işaret etmiştir. Tanımaya yönelik Montevideo Sözleşmesi'yle ortaya koyulan normlar yerini belirsizliğe ve tutarsızlığa bırakmıştır. Bu yeni belirsizlik ortamı tanımanın ekonomi politik incelemesini gerekli kılmaktadır. Öncelikle YSFC'nin dağılması, yalnızca iç faktörlerin etkili olmadığı aynı zamanda kapitalist ekonomiye entegre olma süreciyle bağlantılı olmak üzere birçok dış faktörün egemen olduğu olaylar bütünüdür. Bu kapsamda, Batılı devletler tarafından vurgulanan Sırbistan'ın "büyük Sırbistan" projesine yönelik yürütmüş olduğu yıkıcı politikaların yanı sıra Soğuk Savaş'ın bitmesiyle meydana gelen belirsizlik ortamı ve YSFC'deki devletlerin ulus inşasının Avrupalı devletler için önemi, YSCF'nin dağılması sürecinde yaşanan olayları değerlendirirken göz ardı edilemeyecektir.

Tito'nun 1980 yılındaki ölümünü takip eden yıllarda Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler ve özerk bölgeler yüksek bir borçlanma altına girmiş, kısacası kendilerini ekonomik ve mali çalkantı içinde bulmuşlardır. Aynı zamanda Sovyet bloğunun gerilemesi ve nihayetinde dağılmasıyla belirginleşen jeopolitik bağlam Batılı devletlerin üniter bir Yugoslav devletin federal boyutlarının yanı sıra sosyalist boyutlarının da parçalanmasına olan ilgisini gündeme getirmiştir (Herman ve Peterson, 2007).

Batılı devletler, YSFC'nin dağılması sürecinde etkin müdahalede bulunmuştur. Bu bölgedeki toplumları kendisine yakın gören AT devletleri, yayılma politikalarının

uzantısı olan bu coğrafyayla yakından ilgilenmiştir. Yugoslavya'daki çatışmaların başlamasıyla, kendi coğrafyası içindeki meseleleri değerlendirmek isteyen AT, girişimlerde bulunmak üzere Yugoslavya Konferansı'nı düzenlemiştir. Bu Konferans'ta çatışmaların önlenmesi ve sorunlara ilişkin saptamaların yapılabilmesi için hakemlik kurumunun işletilmesine karar kılınmıştır. 27 Ağustos 1991 tarihinde AT bildirisiyle Yugoslavya'da bir hakemlik komisyonunun kurulduğu belirtilmiş, bu hakemlik müessesesi daha sonra "Badinter Komisyonu" olarak adlandırılmıştır (Azarkan, 2016b:145-146). Görüldüğü üzere AT üye devletleri tarafından tanıma, çatışmanın uluslararasılaştırılması için kullanılmıştır.

AT'nin tanıma yönündeki bu adımının birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tanıma sayesinde Belgrad yönetiminin ayrılıkçı cumhuriyetlere karşı şiddet kampanyası yürütmesinin engelleneceği düşüncesidir. İkinci olarak, fiili tanıma, çatışmanın temel niteliğini değiştirecek, bir iç anlaşmazlığı devletler arası bir savaşa dönüştürecek, hasımlara yeni yasal haklar ve yükümlülükler getirecek ve üçüncü taraf devletlerin müdahalesi için yeni fırsatlar yaratacaktır. Üçüncü olarak, çatışmanın kalıcı çözümü için temel olarak görülen siyasi seçeneğe (tüm Yugoslav cumhuriyetleri için devlet olma hususu) meşruiyet kazandırılacaktır. Son olarak ise özellikle azınlıkların statüsüyle ilgili AT şartları düşünüldüğünde, tanıma politikaları, çatışmanın varsayılan nedenlerinden birini ortadan kaldırabilecek ya da en azından çatışmanın hafifletilmesini sağlayan politikaların benimsenmesini teşvik edecektir. Kaldı ki kriz aşamasında AT üye devletlerinin politikacılarının zaman zaman tanınmayı Sırbistan'ı kışkırtmak için kullandığını söyleyebiliriz (Caplan, 2005:25-26). Ancak AT devletlerinin bu aziz umutları bölgedeki şiddeti engellemeye yetmemiştir.

Nitekim Badinter Komisyonu'nun görüşleri çerçevesinde uzun süren toplantıların akabinde 16 Aralık 1991 tarihinde AT tarafından Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber İlkeler (AT Klavuz İlkeleri olarak anılacaktır) ilan edilmiştir.¹⁵⁶ Buradaki standardizasyonun

¹⁵⁶ İsminden anlaşılacağı üzere Klavuz İlkeler SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni devletlerin tanınması sürecinde de etkili olmuştur. Bu kapsamda 31 Aralık 1991 tarihinde AT, 8 eski Sovyet Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıklamıştır. Bahse konu sekiz ülke ise AT'nin taleplerini yerine getirmeye hazır olduklarına dair güvence vermişlerdir. Kırgızistan ve Tacikistan'dan benzer güvencelerin alınması üzerine, bu ülkelerin tanınması 16 Ocak 1992 tarihinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta Gürcistan konusunda sessiz kalan AT, 23 Mart 1992 tarihinde gerekli güvencelerin alındığını belirterek Gürcistan'ı da tanımıştır (Navari, 2014:1301). Görüldüğü üzere Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni devletlerin tanınması daha kolay olmuştur.

amacı Topluluğun ortak dış ve güvenlik politikası oluşturma kapasitesini güçlendirmeye çalıştığı bir dönemde, meydana gelen bölgesel soruna karşı AT'nin bütünlüğünü kaybetmesi endişelerini ortadan kaldırmaktır (Caplan, 2005:23). Yeni devletlerin tanınma taleplerine yönelik ortak bir sistem geliştirmek üzere oluşturulan bu ilkeler şunlardır (Grant, 1999:158; "Declaration on Yugoslavia", 1992):

- i. BM Sözleşmesi, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı kurallarına paralel olarak özellikle hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı göstermek,
- ii. Etnik gruplar ve milli azınlıklara ilişkin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çerçevesinde tanınan güvenceleri kabul etmek,
- iii. Devletlerin sınırlarına saygı göstermek ve ancak barışçıl yollar ve ortak anlaşmalarla sınırların değiştirilebileceğini kabul etmek,
- iv. Nükleer silahların yayılmasını önlemek ve bölgesel güvenliği sağlamak konusundaki bütün kurallara uymak, silahsızlandırmayı desteklemek,
- v. Devletlerin halefiyeti veya bölgesel sorunlardan kaynaklanan uyuşmazlıkların antlaşma veya gereken hallerde tahkim yoluyla çözümlenmesini kabul etmek.

Rehber ilkelerin kabul edildiği gün, AT Topluluk ve üye devletlerinin belli koşulları karşılayan Yugoslav Cumhuriyetlerini tanınması konusunda anlaştıkları "Yugoslavya Bildirisi" de ilan edilmiştir. Tüm bu koşulların yanında, Topluluk ve üye devletler, tanınma isteyen bazı Yugoslav cumhuriyetlerinin, komşu bir Topluluk üyesi devletten hiçbir toprak iddiasında bulunmadığını temin eden anayasal ve siyasi güvenceleri vermelerini istemişlerdir (Shaw, 2018:320-321). Hatta burada getirilen kriterler yukarıdakilerden daha önemliydi. Doğu Avrupa ve eski SSCB'nin yeni devletleri tarafından nükleer güvenlik, demokrasi ve serbest piyasa konularında verilen taahhüt ve garantilerin hem tanınma hem de diplomatik ilişkilerin kurulması sürecindeki önemi ABD Başkanı Bush tarafından da vurgulanmıştır (bkz. "End of the Soviet Union", 1991).

AT'nin Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber İlkeleri kapsamında, AT ve üye devletler, uluslararası uygulamanın olağan standartlarına ve mevcut siyasi gerçeklere tabi olarak bölgedeki tarihi değişiklikleri takiben demokratik bir temelde kendilerini oluşturan yeni devletleri tanımaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, yukarıdaki şartları yerine getiren tüm Yugoslav Cumhuriyetleri'nin, 15 Ocak 1992 tarihinde AT tarafından tanınacağı karara bağlanmıştır (Radan, 2002:166). Bu ilkelere bağlılığın, Topluluk ve üye devletler tarafından tanınmanın diplomatik ilişkilerin kurulmasının yolunu açacağı ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere Montevideo

Sözleşmesi'nin dört temel unsuru dışında, devlet olma kriterlerine başka unsurlar da eklenmiştir. Böylece mezkûr koşulları sağlayan devletlere tanıma verileceği ifade edilince, devletler, Komisyon'a başvuru yapmıştır.

11 Ocak 1992 tarihinde Komisyon, Yugoslavya'ya ilişkin görüşlerini yayınlamış olduğu bildirilerle açıklamıştır. 1 No'lu Bildiri'de, Yugoslavya'nın tek bir ülke olarak devamının mümkün gözükmeyeceği ifade edilmiş; Yugoslavya'nın federal organlarının işlevlerini yitirdiği, federasyon unsurlarının birbirleriyle silahlı çatışma içinde oldukları ve federal makamların ateşkeslerin uygulanmasını garanti altına almakta etkisiz kaldıkları kaydedilmiştir ("Conference on Yugoslavia", 1992:1490-1491). Böylece Badinter Komisyonu, YSFC'nin dağılma sürecinde olduğu sonucuna varmıştır. Sürecin ayrılma yerine dağılma olarak nitelendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Dağılma olarak nitelendirildiği için öncelikle federe birimlerin iç sınırları, uluslararası sınırlar haline gelmiştir. İkinci olarak ise bu saptama, federal yönetimin ayrılıkçı birimlere karşı güç kullanmasının meşruiyetini ortadan kaldırmıştır. Son olarak ise ayrılma sürecinden farklı olarak bu federe birimlerin uluslararası alanda tanınması kolaylaşmıştır (Yüksel, 2018:125). Nitekim Avrupalı devletlerin nihai hedefi ortaya çıkan yeni devletleri tanımaktır. Ancak Badinter Komisyonu'nun, YSFC'nin dağılma sürecini 29 Kasım 1991 tarihinde başladığını ileri sürmesi konuyu bulanıklaştırmaktadır. Çünkü Hırvatistan ve Slovenya, YSFC'nin dağılma süreci başlamadan önce bağımsızlığını ilan etmiştir (Radan, 2000:54). Sonuç olarak, bu iki devletin iddia edilenin aksine ayrılmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁵⁷

Komisyon, 2 No'lu Bildirisi'nde, Hırvatistan'ın ve Bosna Hersek'deki Sırpların kendi kaderlerini tayin haklarının olup olmadığını tartışmıştır ("Conference on Yugoslavia", 1992:1497-1498). Ancak uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkına ilişkin belirli bir kuralın olmamasından dolayı Komisyon, iddialı görüş vermekten kaçınmış; kendi kaderini tayin hakkının var olan sınırların zorla

¹⁵⁷ Badinter Komisyonu, ayrılma sonucu ortaya çıkan yeni devletlerin sınırlarının belirlenmesinde geçerli olan ilkelerin, devletlerin dağılması durumlarında geçerli olan ilkelerden farklı olup olmadığı sorusunu açıkça ele almamış olsa da, Kanada Hükümeti'nin bağımsız bir Quebec'in gelecekteki sınırlarına ilişkin görüşü, konunun akademik bir soru olmanın ötesinde pratik sonuçları olduğunu açıkça göstermektedir. YSFC'nin parçalanması bağlamında, Badinter Komisyonu'nun görüşleri bu sorunun cevabı konusunda açık bir rehberlik sunamamaktadır. Komisyon bir yandan YSFC'nin dağılmasıyla ilgili bir davayla ilgilendiğini ileri sürerken öte yandan, kendi bulgularına dayanarak, yukarıda da belirtildiği gibi, YSFC'den ayrılma vakalarıyla ilgilenmiştir (Radan, 2000:57).

değiştirilmesi anlamına gelmeyeceğini vurgulamakla yetinmiştir. Ardı sıra gelen bağımsızlık taleplerine binaen Yugoslav Federal yetkililer ise dış sınırların değiştirilmesinde tüm cumhuriyetlerin rızası olması gerektiğini vurgulamıştır (Navari, 2014:1303). Komisyon 3 No’lu Bildirisi’nde, Hırvatistan ile Sırbistan, Bosna Hersek ile Sırbistan ve muhtemelen diğer komşu bağımsız devletler arasındaki sınırların, serbestçe varılan bir antlaşma dışında değiştirilemeyeceğini ve aksi kararlaştırılmadıkça, eski sınırların uluslararası hukuk tarafından korunan sınırlar haline geldiğini vurgulayarak YSFC’nin anayasal dayanağından yararlanmışır (“Conference on Yugoslavia”, 1992:1500). Böylece Badinter Komisyonu, *uti possidetis juris* ilkesini uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak kabul ederek bu uygulamaya doktriner destek sağlama yoluna gitmiş, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin tartışmaların odak noktasını değiştirmiştir.¹⁵⁸ Ancak, toprak bütünlüğü ve uluslararası sınırların dokunulmazlığı ilkeleri sadece devletler için geçerlidir, söz konusu devletlerin federal alt birimleri için ise geçerli değildir. Bu nedenle, bahse konu ilkenin YSFC’nin dağılması sürecinde kullanılabileceği hususu tartışmalıdır.¹⁵⁹ Ayrıca uluslararası mahkemeler tarafından, tanınmış devletlerden ayrılma gibi durumlarda *uti possidetis juris* ilkesinin geçerli olduğunu haklı gösteren herhangi bir karar alınmamıştır. Dolayısıyla ilkenin, Badinter Komisyonu tarafından iddia edildiği gibi, tüm bağımsızlık vakalarına uygulanabilir olduğunu söylemek hukuksal anlamda güçtür.¹⁶⁰

Başlangıçtan itibaren Hırvatistan ve Bosna Hersek’te kalan Sırp sınırların durumu büyük bir soru işaretine neden olmuştur. Buradaki Sırp sınırların ayrılan devletlerin

¹⁵⁸ Komisyon, kendi kaderini tayin hakkının dışsal boyutu yerine içsel boyutuna vurgu yapmıştır. Komisyon 3 No’lu Bildirisinde, “*Aksi kararlaştırılmadıkça, eski sınırlar uluslararası hukuk tarafından korunan sınırlar haline gelir. Bu, bölgesel statükoya saygı ilkesinden ve özellikle uti possidetis juris ilkesinden kaynaklanmaktadır. Uti possidetis juris, başlangıçta Amerika ve Afrika’daki sömürge tasfiyesi sorunlarının çözümünde uygulanmış olsa da, Uluslararası Adalet Divanı tarafından belirtildiği gibi bugün genel bir ilke olarak kabul edilmektedir.*” ifadeleri yer almıştır (“Conference on Yugoslavia”, 1992:1500).

¹⁵⁹ Çünkü *uti possidetis juris* ilkesi bahsedilen sınırların bir antlaşmayla belirlenmesini gerektirmektedir. YSFC örneğinde, iç federal sınırlar herhangi bir yasal belgenin ya da herhangi bir devlet ya da federal kurumunun eyleminin konusu olmamıştır. Bu sınırlar, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Yugoslavya Komünist Partisi’nin iç mabedi tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla, YSFC’nin iç sınırları ile ilgili olarak bir sınır antlaşması benzeri bir şey yapılmamıştır (Radan, 2000:58-59). *Uti possidetis juris* ilkesinin genelliğine ilişkin tartışma, açıkça sömürge tasfiyesi bağlamındaki durumla ilgilidir.

¹⁶⁰ Ancak Komisyonu’nun konuyu ele alış biçimi, *uti possidetis juris* ilkesini YSFC’nin parçalanmasıyla ortaya çıkacak oluşumların varsayımsal devletliğini tesis etmek için bir araç olarak kullanmak ve özerk Sırp Cumhuriyetlerini bu karineden yararlandırmamak olmuştur (Craven, 1995:389).

vatandaşı mı olacağı yoksa Yugoslav vatandaşı olarak kalmaya devam mı edeceği hususu tartışılmıştır. Bu çerçevede Komisyon, özellikle Bosna Hersek ve Hırvatistan'daki Sırp'ların durumunu açıklamak için azınlıkların korunması ilkesinin altını çizmiştir (Grant, 1999:159-160). Komisyon'un azınlık hakları meselesinin konuyla ilgili olduğunu düşünmesi, kavramların etkili bir şekilde asimile edilebileceğinin önemli bir göstergesidir (Craven, 1995:392). Zaten yeni getirilen kriterler içerisinde en fazla vurgu yapılan norm azınlık haklarının korunmasıdır. Komisyon, bu sayede Sırp azınlıkların bağımsız devlet kurma hakkını tanımayı reddetmiş ve Sırp azınlıkların haklarını güvence altına alma yoluna gitmiştir.

15 Ocak 1992 tarihinde AT, Slovenya ve Hırvatistan'ı yeni bağımsız devletler olarak tanımaya karar vermiştir.¹⁶¹ Ancak verilen tanıma kararlarında ne yukarıda bahsedilen AT Kılavuz ilkeleri ne de geleneksel devlet olma kriterleri takip edilmiştir. Nitekim Hırvatistan'ın o dönemde topraklarının tamamını kontrol edebilecek istikrarlı bir hükümete sahip olmaması, geleneksel gerekliliklerin bile açıkça karşılanmadığını göstermektedir.¹⁶² Hırvatistan'ın bu devletlerce tanınması Hırvatistan'ın bağımsızlığının güvence altına almasına ve uluslararası meşruiyet sağlayarak hükümetinin etkinliğinin artırılmasına hizmet etmiştir (Dugard ve Raič, 2006:135). Diğer yandan, zaten Hırvatistan ile ilgili olarak Badinter Komisyonu 5 No'lu Bildirisi'nde, Hırvatistan'ın ulusal hukuk sisteminin genel uluslararası hukuk kapsamındaki azınlıkların korunması gerekliliklerini karşılamaması nedeniyle bu cumhuriyetin AT tarafından öne sürülen tüm tanıma koşullarını yerine getirmediğine karar vermiştir ("Conference on Yugoslavia", 1992:1504-1505). Ancak, Badinter Komisyonu bu görüşünü fiili olarak iletmeden önce, Almanya, Slovenya'nın yanı sıra Hırvatistan'ı da tanımaya karar verdiğini açıkça belirtmiştir¹⁶³ (Dugard ve Raič,

¹⁶¹ Öncesinde Hırvatistan ve Slovenya'da referanduma gidilmiş, halk, bağımsızlık yönünde oy kullanmıştı.

¹⁶² Hırvatistan halkı o dönemde devlet olma iddiasındaydı ancak devlet olmanın olgusal gerekliliklerini yerine getirmemekteydi. Yine de Hırvatistan çoğunluk tarafından tanındı (Warbrick, 2003:258).

¹⁶³ Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınmasını savunan ilk AT üyesi devlettir. Haziran sonunda çatışmalar patlak verene kadar Almanya, AT'nin geri kalanıyla birlikte Yugoslavya'nın devamını desteklemiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarından sonra bile Almanya, 27 Haziran tarihli Batı Avrupa Birliği'nin, iki cumhuriyetin tek taraflı kararlarından duyulan üzüntüyü dile getiren ve Yugoslavya'daki tüm siyasi yetkilileri devletin birliğini güvence altına almak amacıyla diyalogu yeniden başlatmaya çağırarak bildirisini desteklemiştir. Ancak aynı gün çatışmaların patlak vermesiyle Almanya yön değiştirmeye başlamış, Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, 29 Haziran'da Lüksemburg'da yapılan AT devlet başkanları zirvesinde, Yugoslavya'nın birliğinin silah gücüyle korunamayacağını ifade etmiştir (Caplan, 2005:18-19).

2006:127). Bu nedenle Hırvatistan'ı tanıma yönündeki karar, yeni oluşturulan normlardan daha başlangıçta uzaklaşıldığının bir kanıtıdır.

Aynı şekilde Bosna-Hersek 7 Nisan 1992 tarihinde tanındığında, topraklarının önemli bir bölümünü kontrol edebilecek etkili bir hükümete sahip değildir; ülkenin cumhurbaşkanı bile, ülkesinin dış askeri yardım olmadan bağımsızlığını koruyamayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁴ Ayrıca ortaya çıkan kanlı iç savaş nedeniyle, insan haklarının yeterince korunduğu bir ortam da sağlanamamıştır (Grant, 1999:160-161). Nitekim birçok yazar Bosna Hersek'in tanınmasının erken olduğunu ve Komisyon'un davayı ele alışının yanlış olduğunu öne sürmüştür (1999:164). AT ülkeleri ve ABD'nin Bosna-Hersek'i tanınması, büyük güçlerin kendi jeopolitik çıkarlarına göre hareket ettiğini göstermektedir.

Avrupa'nın Soğuk Savaş sonrası ayrılıkçı hareketlere genel destek verme dürtüsü, özellikle devlet olma kriterleri bağlamındaki etkili bir hükümetin varlığının ampirik olarak doğrulanmasının önemsizleştirildiği anlamına gelmekteydi. Her ne kadar Hırvatistan'ın koşulları yerine getirmediğine ilişkin Komisyon kararı, 5 No'lu Bildiri'yle değiştirilse de Bosna Hersek'in tanınması örneği, belirgin bir şekilde erken tanıma eylemi olarak kalmıştır. Hızlandırılmış tanıma olgusu, bir devletin ancak ve ancak tanındığı takdirde var olduğunu savunan kurucu görüş lehine olan bir tartışmayı kışkırtmıştır. Kaldı ki tanıma olgusu, Bosna Hersek ve Hırvatistan açısından son derece kurucu nitelikte olmuştur.

Görüldüğü üzere tanınan üç cumhuriyetten ikisi, ister geleneksel ister yeni kriterler olsun, normatif çerçeveyi tam olarak karşılayamamıştır. Buna karşın Makedonya tüm olası kriterleri yerine getirmesine rağmen, sınırlı devlet tarafından tanınma elde edebilmiştir. Badinter Komisyonu, Makedonya'nın tanınmasıyla ilgili olumlu tavsiyede bulunmuş, ancak Yunanistan isim sorunu nedeniyle bunu veto etmiştir¹⁶⁵ (Radan, 2002:194-195). Bu nedenle Badinter Komisyonu, Makedonya'ya

¹⁶⁴ Başlangıçta, Bosnalı Sırp, Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni ilan ettiğinde, Komisyon devlet olmanın tüm şartlarını sağlayana kadar bu kararın onaylanmayacağını ifade etmiş ve Bosna halkının bağımsızlık istediğine dair net bir kanıt bulunmadığını belirterek referandum yapılmasını önermiştir (Azarkan, 2016b:154). Ancak AT'ye üye devletler, Komisyon kararları doğrultusunda hareket etmemiştir.

¹⁶⁵ Yunanistan "Makedonya" adının ve diğer Helenistik sembollerin kullanılmasını esas olarak yeni komşusunun gelecekteki olası toprak iddialarından korktuğu için reddetmiştir (Caplan, 2005:24). Bu sorun ancak 1993'te yeni cumhuriyetin "Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti" geçici adıyla BM üyesi olarak kabul edilmesiyle ortadan kaldırılmıştır (Lewis, 1993). Makedonya ismiyle bu devleti sadece Litvanya, Bulgaristan ve Türkiye tanımıştır (Ramet, 2018:221).

komşu devletlere karşı ek toprak talebinde bulunmama vaadini içeren bir maddeyi anayasasına eklemesini tavsiye etmiştir (“Conference on Yugoslavia”, 1992:1511). Makedonya, Badinter Komisyonu tavsiyelerine uymayı kabul etmiş, ancak AT Dışişleri Bakanları, bu yeni devletin “Makedonya” terimini içermeyen bir ad kullanması halinde tanınacağını belirterek Makedonya’ya bir başka şart daha getirmeye karar vermiştir (Sterio, 2015:50). Makedon isim anlaşmazlığı, güçlü devletlerin gelişmekte olan devletlere yasal olmayan tanıma kriterleri dayatabileceğini ve bu kriterlerin yerine getirilmemesinin yeni devlet üzerinde (diğer devletler tarafından tanınmamak gibi) olumsuz sonuçlar yaratabileceğini göstermektedir.

Badinter Komisyonu’na tanınma için yalnızca Hırvatistan, Slovenya (her ikisi de 19 Aralık), Bosna Hersek ve Makedonya (her ikisi de 20 Aralık) başvuruda bulunmuştur. Geriye kalan Sırbistan ve Karadağ tanınma talebinde bulunmamış, kendilerinin YSFC’nin halefi olduklarını savunmuşlardır (Caplan, 2005:35). Ancak Yugoslav Tahkim Komisyonu, 4 Temmuz 1992 tarihli 8 No’lu Bildirisi’nde, 1 No’lu Bildirisi’ndeki hususu tekrar ederek Yugoslavya’nın resmen dağıldığı belirtmiş ve tanımaya ilişkin daha geniş bir yorumda bulunmuştur. Buna göre, bir devletin diğer devletler tarafından tanınmasının yalnızca beyan temelinde bir değere sahip olduğunu, uluslararası örgütlere üyelikle birlikte, böylesi bir tanınmanın, bahse konu devletlerin siyasi yapısının meşruluğuna dair kanaatleri artıracak ve söz konusu devlete uluslararası hukuk açısından belli hak ve yükümlülükler getireceğini ifade etmiştir (“Conference on Yugoslavia”, 1992:1523). Komisyonu’nun aynı tarihli 10 No’lu Bildirisi’nde ise tanınmanın, uluslararası hukukun zorunlu ilkelerine uygun olması koşuluyla diğer devletlerin kendi seçtikleri şekilde ve zamanda yerine getirebilecekleri isteğe bağlı bir tasarruf olduğu vurgulanmıştır (“Conference on Yugoslavia”, 1992:1526). Komisyon tekrar böyle bir açıklama yaparak tanınmanın teorik niteliğine ilişkin kafa karışıklığının giderilmesini sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan bu Bildiride, Komisyon’un buyruk kurallarına (*jus cogens*) aykırı bir şekilde oluşmuş yapıların tanınmaması için devletlere sorumluluk yüklediğini söyleyebilmek mümkündür.

YSFC’nin diğer iki cumhuriyeti Sırbistan ve Karadağ haleflik iddialarından vazgeçerek 1 Kasım 2000 tarihinde YFC adı altında BM’ye üye olarak kabul edilmiştir (UN General Assembly, 2000). 2003 yılında ise AT’nin katılımıyla YFC, Sırbistan ve

Karadağ Devlet Birliği'ne dönüştürülmüştür. Bu kapsamda Sırbistan ve Karadağ ortak devletinin kurulmasında AB kilit bir rol oynamıştır (Morrison, 2009:187). Kurulan bu gevşek yapı, devletin anayasası vasıtasıyla, ayrılma için açık bir kapı yaratmıştır. Nitekim 21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandumda bağımsızlığın onaylanmasının ardından, 3 Haziran 2006 tarihinde Karadağ Parlamentosu Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Birkaç gün sonra Sırbistan da kendi bağımsızlığını ilan etmiştir (Morrison, 2009:220). Hemen ardından uluslararası tanınmalar sağlanmış, hatta Karadağ, BMGK'nın onayıyla 28 Haziran 2006 tarihinde BM üyesi olmuştur. Sırbistan ise YFC'nin halefi olarak BM üyeliğini sürdürmüştür.

Sırbistan'a ilişkin sürecin bu kadar yavaş ilerlemesinin sebebi 1992 yılından itibaren Sırbistan'a uygulanan yaptırımlardır. Bahse konu yaptırımlar sayesinde Sırbistan, uluslararası sistemden uzaklaştırılmıştır. Avrupa'nın ortasında kapitalist sistemin dışında kalan Sırbistan'da enflasyon rekor seviyelere yükselmiş, kişi başına düşen gelir azalmıştır. Kosova sorunuyla beraber Sırbistan adeta İran, Irak, Küba gibi ABD'nin istenmeyen devlet kategorisine girmiştir. Batılı devletler içeride Miloseviç hükümetini düşürmek için maddi yardımlarda bulunmuş, Miloseviç'e muhalefet edenleri yoğun bir şekilde desteklemiştir. Nitekim Miloseviç'in devrilmesiyle iş başına gelen yeni lider, kapitalist sistemle entegrasyona ilişkin olumlu sinyaller verince Batılı devletler tarafından uzun yıllardır Sırbistan'a uygulanan yaptırımlar kaldırılmıştır (Üzgel, 2000).

2000 yılında Miloseviç rejiminin sona ermesiyle, Karadağ'ın bağımsızlık yanlısı güçlerinin etkisini artmış, ana devletin rızası ve AT'nin de girişimleriyle Karadağ'ın tanınma süreci daha kolay ilerlemiştir. Esasında Podgoritsa üzerindeki uluslararası baskı 2002 yılı başlarında yoğunlaşmıştır. Ancak Miloseviç sonrası dönemde AB, Karadağ'ın bağımsızlığına her zaman şüpheyile yaklaşmıştır. AB'nin Karadağ'ın bağımsızlığı konusunda üç temel kaygısı vardı. Birincisi, neredeyse eşit olarak bölünmüş bir nüfusa sahip olan Karadağ'daki siyasi ve sosyal iklim, bağımsız bir devlet için umut verici değildir. İkincisi, Karadağ'ın bağımsızlığı, Sırp Cumhuriyeti gibi diğer bölgeleri de bağımsızlık arayışına teşvik edebilecektir. Son olarak AB, Sırbistan içindeki olası sonuçlardan endişe duymuştur (Morrison, 2009:187-188). Böylece AB tarafından verilen tanımlar, devlet olma kriterlerine göre değil bölgedeki karışıklıkların seyrine göre ilerlemiştir.

Sonuç olarak Badinter Komisyonu vermiş olduğu görüşlerle, uluslararası hukukun genel ilkelerini yorumlamaya veya uygulamaya çalışmamış, daha ziyade yeni oluşan devletlerin Kılavuz İlkelerde belirtilen tanıma kriterlerini yerine getirip getirmediyelerini değerlendiren bir olgu tespit organı olarak hareket etmiştir (Craven, 1995:353-354). Ayrıca AT tarafından yeni cumhuriyetlerin tanınmasıyla ilgili olarak kapsamlı ve tutarlı bir normatif sistem oluşturulmak istense de devlet uygulamasının, getirilen bu kurallara bağlı kalma konusundaki isteksizliği kısa sürede kendini göstermiştir. Nitekim AT tarafından Yugoslavya'nın dağılmasıyla başa çıkmak için kullanılan bu kapsamlı ve ayrıntılı normatif ereve daha sonrasında Kosova olayında tam anlamıyla uygulanmamıştır. Kosova'yla birlikte uluslararası hukukta tanıma ve tek taraflı ayrılma hususlarına ilişkin daha büyük belirsizlikler meydana gelmiştir. Tanınmanın devletlerin takdir yetkisine bağlı olduğu durumu devam etse de tanımının kurucu yönünün baskın olduğunu gösteren gelişmeler yaşanmıştır.

4.4.2. Kosova: Tek Taraflı Ayrılmanın Tanımayla Meşrulaştırılması

Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığı uluslararası hukukta tanımaya ilişkin belirsizliği arttırmakla kalmamış, tek taraflı ayrılma hakkına ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Uluslararası hukukun belirsiz doğası bu olayda da kendini göstermiş, tek taraflı ayrılmaya ilişkin herhangi bir hukuk kuralının olmaması, uygulamadaki sorunlara daha kolay kılıf uydurulmasına sebebiyet vermiştir. Burada son çare ayrılma hakkı (*remedial secession*) olarak ortaya atılan norm, neo-liberal düzende bir hayli önemli olan insan hakları hukukuna paralel olarak geliştirilmiştir. Böylece bu tek taraflı bağımsızlık ilanının meşruluğuna odaklanmak yerine insani gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Kosova'nın bağımsızlık mücadelesi planlı bir şekilde ilerlememiştir. Bağımsızlığa giden süreçte farklı aktörler tarafından farklı yöntemler takip edilmiş, kimi zaman şiddet içermeyen kimi zaman ise şiddet içeren yöntemlere başvurulmuştur. Esasında Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılık sürecini üç ayrı aşamada ele alabilmek mümkündür.

İlk olarak Kosova'nın özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini uluslararasılaştırmaya çalıştığı 1990-1998 yılları arası dönemden bahsetmek gerekecektir. Bu dönem, Yugoslavya'dan ani kopuş ile başlamakta, barışçıl bir direniş

altında referandum yoluyla ayrılma isteğini içermektedir. Ancak bu süreç ciddi çatışmaları doğurmuş ve uluslararası müdahale ile devam etmiştir (Visoka, 2019:403). Ayrıca Sırbistan'ın bu harekete vermiş olduğu şiddetli tepki ve Kosovalı Arnavutların maruz kaldığı ayrımcı politikalar bağımsızlık mücadelesini daha da tetiklemiştir (Weller, 2009:67). Kosovalı Arnavutların kolektif özgürlük ve kendi kaderlerini tayin etme yönündeki tarihsel arzularını gerçekleştirmelerinin tek yolu bağımsızlık olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, Sırbistan'ın sistematik ve devlet destekli insan hakları ihlallerine ve siyasi kovuşturmalarına dikkat çekerek uluslararası müdahaleyi tetiklemek ve bağımsızlık için dış destek aramak amaçlanmıştır (Visoka, 2018:54).

Nitekim 1998 yılında Sırbistan'ın devlet destekli şiddetinin artması, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile başlayan silahlı direniş ve krizin tırmanması sonucunda uluslararası toplum konuya müdahil olmuştur. Böylece anlaşmazlığın diplomatik yollarla çözülmesi gündeme gelmiştir (Weller, 2009:68-69). NATO'nun askeri müdahalesiyle, Sırbistan'ın Kosovalı Arnavutlara yönelik devlet destekli şiddeti durdurulmaya çalışılmış; Kosovalı Arnavutlar bölge dışına sürülerek Kosova'nın tamamen insansızlaştırılması sağlanmıştır (Ron, 2003:89-108).

Böylece 1999-2008 yılları arasına tekabül eden Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak yapılandırılmasının ikinci aşaması NATO'nun askeri müdahalesi ve ardından gelen geçici BM yönetimiyle¹⁶⁶ başlamıştır. Bu kritik aşama, iç egemenliğin pekiştirilmesi, devlet kapasitelerinin güçlendirilmesi, büyük güçlerin desteğinin kazanılması ve bağımsız devlet için gerekli hazırlıkların yapılmasını içermiştir (bkz. Phillips, 2012).

Bu arada herhangi bir BMGK kararı olmaksızın yapılan NATO müdahalesi¹⁶⁷ ve BMGK'nın 1244 (1999) sayılı kararıyla Kosova'nın uluslararası yönetim altına alınması, Sırbistan'ın Kosova üzerindeki egemenliğini fiilen ortadan kaldırmıştır. BM yönetimini, bağımsızlığa giden bir yol olarak kullanmanın ana itici gücü, Kosova'ya bağımsız bir devletin niteliklerini kazandırmak için siyasi, hukuki ve kurumsal süreçleri şekillendirmekte acımasız davranan Kosova-Arnavut siyasi elitinden gelmiştir. Devlet olma arayışı siyasi ve askeri liderlere neredeyse sorgulanamaz bir

¹⁶⁶ BM Kosova Misyonu, BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli 1244 sayılı kararı ile kurulmuştur (bkz. UN Security Council, 1999).

¹⁶⁷ Müdahale yasadışı ancak meşru olarak görülmüş. Böylece uluslararası hukukta ahlaki normlar üzerinden hareket etme düsturu yaygınlaşmıştır.

meşruiyet sağlarken, bağımsızlık kampanyalarının ardındaki gerçek motivasyonlar ve gizli niyetler hakkında soru işaretleri doğurmuştur (Visoka, 2019:405).

Kosova'nın devlet olma sürecinin son aşaması, Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır (Sterio, 2015:119). Tam uluslararası kabul umuduyla başlayan süreç daha düşük seviyede - ikili tanıma ve ikinci derece uluslararası örgütlere üyelik - ilerlemiştir. Diğer taraftan yine uluslararası tanınmayla bağlantılı olarak içerdeki uluslararası misyonları azaltma ve kendi iç egemenliğini genişletme mücadelesi önemli konular arasında yer almıştır. Bunu kolaylaştırmak için Kosova, dış politikasını ve dış ilişkilerini yönetmek ve yürütmek için yasal ve kurumsal altyapıyı oluşturmaya çalışmıştır (Visoka, 2018:70).

Kosova'nın, bağımsızlığını ilan ettiği sırada BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (BMKGYM) tarafından yönetildiğini tekrardan belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda, Sırbistan ve Kosova hükümetlerinin Kosova'nın geleceğini müzakere etmesi gerekmektedir (bkz. Gruda, 2005). Ana devlet Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmaktaydı. Ancak ABD, Birleşik Krallık ve Fransa da dâhil olmak üzere birçok büyük güç Kosova'nın bağımsızlığını desteklemiş, hatta ABD, Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Dahası ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, "Kosova'daki etnik temizlik ve sivillere karşı işlenen suçları vurgulayarak Kosova'daki durumun yaşanan insani durumlardan ötürü özel bir husus olduğunu dile getirmiş; bunun dünyadaki başka hiçbir durum için emsal olamayacağını ifade etmiştir (US Department of States Archive, 2008). Arnavutlar için kendi kaderini tayin etme hakkının olduğuna veya genel bir ayrılma durumuna atıfta bulunmamış, konunun *sui generis* yapısına dikkat çekmiştir.

Birleşik Krallık, tıpkı ABD gibi, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra Kosova'yı tanımıştır. Dışişleri Bakanı William Hague, Kosova'nın mevcut sınırları içinde tanımlanan bir devlet olduğunu ve Kosova devletinin bölgesel istikrar için önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kosova'nın bağımsızlık ilanının yasallığını, UAD tarafından verilen karara dayandırmaktan da kaçınmamıştır (bkz. "Foreign Secretary welcomes Kosovo ruling", 2010).

Nitekim Sırbistan'ın talebi üzerine BM Genel Kurulu, UAD'dan Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığının uluslararası hukuka uygunluğu konusunda bir danışma görüşü istemiştir. UAD, 22 Temmuz 2010 tarihli görüşünde, bağımsızlık ilanının,

Kosova'daki BM Misyonunu kuran 1244 (1999) sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, Kosova için Anayasal Çerçeve (2001) veya genel uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumsuz olmadığına karar vererek tanımaya ilişkin tartışmaların tırmanmasına neden olmuştur. Uluslararası hukukun Kosova halkına bağımsızlık hakkı verip vermediğini incelemek yerine, Mahkeme, deklarasyonun uygulanabilir herhangi bir yasal kuralı ihlal edip etmediğini incelemiştir. (bkz. ICJ, 2010; ayrıca bkz. Wilson, 2009; Arsava, 2012; Dugard, 2013).

Mahkeme, o sırada Kosova'nın diğer devletler tarafından bağımsız olarak tanınmasının geçerliliğini ve yasal etkilerini değerlendirmekten de kaçınmıştır. Böylece Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası hukuka aykırı olmadığı gerçeği, onu tanıyan Batılı güçlerin veya ileride tanıyacak olan devletlerin elini güçlendirmiştir. Hâlbuki Crawford (2006:407-408) tarafından ifade edildiği üzere, YSFC içinde özel bir anayasal statüye sahip olan Kosova özerk bölgesinin anayasal ayrılma hakkı yoktur. Ancak Mahkeme, Lotus ilkesine başvurarak devletlerin egemenliği ve özgür iradeleri kapsamında yasaklanmayan eylemleri gerçekleştirme kabiliyetlerinin olduğunu savunarak konuya ilişkin tartışmalı olan hususlara cevap vermekten imtina etmiştir.

BM, özellikle kendi yönetimi altındaki süreçte, Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından yaşanan tanınma ikileminin çözümünde önemli bir rol oynamıştır. BM'nin Kosova'daki geçiş dönemi idaresi siyasi, ekonomik ve sosyal altyapıyı oluşturarak tam egemen devlet olma yolunda dışarıdan tasarlanmış bir yol haritasını sağlamıştır. Devlet olma kapasitesini gösteren demokratik kurumlar, kendine yeten bir piyasa ekonomisi, kanun yapma ve uygulama gücü ve bölgesel istikrara katkıda bulunma gibi hususlara yapılan vurgular, tanınmanın ekonomi politik incelemesini bir kez daha gerekli kılmıştır. Ayrıca BM arabuluculuğunda yürütülen nihai statü görüşmeleri, anlaşmazlıkların barışçıl müzakereler ve uzlaşmayla çözülmesinin altını çizmiştir. İki yıl süren başarısız görüşmelerin ardından BM arabulucusu Martti Ahtisaari, bağımsızlığın siyasi ve ekonomik istikrar için tek seçenek olduğu sonucuna varmıştır (UN Security Council, 2007:4). Böylece uluslararası sistemde Batılı devletler, yine uluslararası hukuka ilişkin kuralları görmezden gelerek Kosova'nın bağımsızlığını desteklemiş, politik ve ekonomik çıkarlarına göre hareket etmişlerdir. Bir önceki başlıkta anlatılan YSFC'nin dağılması sürecinde etkili olan Badinter Komisyonu'nun

3 No'lu Bildirisi'nde sınırların kuvvet kullanımı yoluyla değiştirilmesinin uluslararası hukuka aykırı kabul edilmesi, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığının meşruluğuna ilişkin şüpheleri arttırırken Batılı devletlerin ikircikli yaklaşımlarını göstermektedir (bkz. "Conference on Yugoslavia", 1992:1500).

Bağımsızlığın ilanından bu yana Kosova'nın dış politikasının temel hedefi, devlet yapısını sağlamlaştırmak ve ülkenin dış politikasını ilerletmek için önemli bir adım olarak görülen uluslararası tanınmayı sağlamak olmuştur. Çünkü evrensel tanınmanın yokluğu Kosova'nın siyasi varlığına tehdit oluşturabilecektir. Ayrıca Kosova'nın tanınması, uluslararası konumunu güçlendirecek, bölgeye ekonomik yatırımlar getirecek ve Kosova'nın uluslararası örgütlere entegre olmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsamda Kosova, uluslararası örgütlere üyelik ve diğer devletlerden tanıma elde etmek suretiyle egemen devletler kulübüne girmeye mesai harcamış, ayrı bir devlet olduğunun iddiası için ise tarihsel argümanlar ve söylemler geliştirmiştir. Tarihsel ve normatif temeller altında Yugoslavya'nın şiddet yoluyla dağılması nedeniyle son çare ayrılma kapsamında kendi kaderini tayin hakkının bulunduğu iddiası bu argümanlardan bir tanesidir. Kosova'daki Arnavut çoğunluk nüfusuna karşı devlet destekli şiddet ve insan hakları ihlallerinin on yıl boyunca devam etmesi, önleyici diplomasinin başarısızlığı, Kosova'da geçici BM yönetiminin yolunu açan insani müdahale ve Sırbistan'ın Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için BM destekli müzakerelere ilişkin isteksizliği diğer argümanlardır (Buchanan, 2003). Kısaca Kosova, tanınmaya yönelik diplomasisini küresel güç, norm ve tarihsel gelişmeler dengesine uygun olarak şekillendirmiştir.

Ancak Kosova'nın tanınması, büyük ölçüde ABD'nin ve Batılı devletlerin desteğine bağlı kalmıştır. Kosova'nın 2008 ve 2011 yılları arasında elde ettiği tanımların neredeyse yarısının büyük güç desteğinden kaynaklandığını söyleyebilmek mümkündür (Visoka, 2018:12). Hâlihazırda Kosova, AB ve NATO üyesi ülkelerin çoğunluğu tarafından tanınmaktadır (Bolton and Visoka, 2010:18). Ancak Kosova, başta Sırbistan olmak üzere Rusya, Çin, İspanya, Hindistan, Güney Afrika, Brezilya, Suriye gibi diğer devletler tarafından tanınmamaktadır.

Özellikle bölgesel bir güç olarak Rusya'nın Kosova'nın tanınmasına ve uluslararası kuruluşlara üyeliğine yönelik yoğun itirazları, NATO ve AB'nin Balkanlar'a genişlemesini engelleme politikasının bir parçasıdır. Ayrıca Kosova,

Rusya'nın Gürcistan (Abhazya ve Güney Osetya) ve Ukrayna'daki (Kırım ve Donbas bölgesi) müdahalelerine ve buradaki devlet olma iddialarına önemli bir meşruiyet kazandırmaktadır. Dahası Rusya, Kosova olayından sonra, NATO ve AB'nin Doğu Avrupa'ya daha fazla genişlemesini engellemek için yukarıda yer alan dondurulmuş çatışmaları Batı'ya karşı kullanmaktadır. Bu bağlamda, Kosova sonrası tanımaya ilişkin yeni uluslararası uygulama eski Sovyet coğrafyasındaki ayrılıkçı iddiaların incelenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü ABD ve Batılı devletlerin Kosova'daki rolüne benzer şekilde, ileride görüleceği üzere Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı iddialar, Rusya'nın desteği olmadan herhangi bir yankı uyandırmayacaktır (Caspersen, 2015:397). Kaldı ki her ne kadar Kosova'nın benzersiz bir dava olduğu yönünde vurgu olsa da eski Sovyet coğrafyasında yer alan ayrılıkçı iddiaların benzer argümanları kullanması Kosova olayı sayesinde olmuştur. Böylece Kosova'nın *sui generis* durumunun meşrulaştırıcı bir örneğe dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Etkili devletlerin Kosova'ya desteği, herhangi bir şarta bağlı olmaksızın tamamen fedakârca olmamıştır. Kosova'nın uluslararası ortakları, destekleri karşılığında demokratik ve kurumsal reformlar, hukukun üstünlüğü, azınlıklara saygı ve ekonomik kalkınma ile ilgili tüm tavizlerin verilmesini şart koşmuştur. Ayrıca jeopolitik kaygılar gözetilmiş, Kosova'nın bağımsızlığına verilen destek genellikle Balkanlar'da istikrarın korunması ve bölgesel çatışmaların azaltılması için en uygun çözüm olarak çerçevelenmiştir (Visoka, 2018:12-13). Böylece Yugoslavya sonrasında ortaya atılan bu kriterler, Kosova'nın devlet olma iddialarında itici güç haline getirilmiştir.

Bunlara ek olarak Kosova, 1933 tarihli Montevideo Sözleşmesi'nde ana hatlarıyla belirtilen ve genel uluslararası hukukta benimsenen devlet olmanın temel kriter ve gerekliliklerinin yerine getirdiğini sürekli olarak vurgulamıştır. Ancak buradaki vurgu, tanınmanın doğasına ilişkin çelişkileri bir kez daha göstermiştir. Devlet olmaya ilişkin tüm kriterleri sağlamasına rağmen Kosova'nın uluslararası tanınma için bu kadar mesai harcaması¹⁶⁸, tanınmanın genel geçer bildirici niteliğine ilişkin görüşün

¹⁶⁸ Kosova, diplomatik tanınmayı güvence altına almak için elinden geleni yapmıştır. Diplomatik ilişkiler için diğer ülkelere veya uluslararası örgütlere talepler göndermiştir. Tanıma talebi her zaman diplomatik ilişkilerin kurulması için bir davet olarak görülmüş diğer bir deyişle tanınma, diplomatik tanınma ile eş değer tutulmuştur. Diğer taraftan Kosovalı diplomatlar, ikili veya çok taraflı ortamlarda tanınma arayışında olan devletlerin temsilcileriyle resmi veya gayri resmi olarak bir araya gelmiştir.

değer kaybettiğine işaret etmektedir. Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığının özellikle güçlü devletler tarafından tanınması ve bu tanınmanın sayıca fazla olması tanınmanın kurucu etkisine yönelik görüşleri arttırmıştır.

4.4.3. Tanınmanın Belirsizlik Ortamına İlişkin Değerlendirmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası kabul edilen devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi yoluyla statükonun korunması yönündeki yaklaşım, son zamanlarda yaşanan gelişmelerle beraber etkisini yitirmektedir. AT devletleri tarafından tanımaya ilişkin getirilen yeni kriterler, bu gelişmeyi doğrular niteliktedir. Uluslararası hukukun evrensel kurallarına karşı başlatılan keyfilik birçok konuda normatif değerlerin önem kazanmasına neden olmaktadır. Özellikle birçok coğrafyada meydana gelen devlet başarısızlıkları, uluslararası hukuka eklenen yeni kavramlarla diğer devletlerde yaşanan gelişmelere müdahil olmayı ve bu esnada kuvvet kullanımına başvurmayı mümkün kılmaktadır.

YSFC'nin dağılması sürecinde de, yeni devletlerin tanınması, savaş ve şiddet durumlarını önleme veya bunlara son verme aracı olarak görülmüştür. Özellikle Avrupa coğrafyasında meydana gelen bu olayda, kapitalist devlet formunun bu ülkelere yerleştirilmesi, bölge içerisinde istikrarın sağlanması AT devletlerinin nihai amacı olmuştur. Kapitalist devlet formunun yayılması için gerekli görülen ulus inşası süreçlerinin ilk aşaması ise yeni devletlerin tanınmasıdır. Böylece tanınmanın uluslararası örgütler tarafından kolektifleştirilmesi yoluyla ulus inşası süreçlerinde kullanılması onun kurucu niteliğini ön plana çıkarmıştır. Nitekim Kosova'nın birçok Batılı devlet tarafından tanınmasının akabinde de BMKGYM'nin Kosova'daki faaliyetleri devam etmiş, devlet biçiminin dönüştürülmesinde bahse konu BM misyonunun etkisi önemli olmuştur.

Yugoslav cumhuriyetlerini tek tek devlet olarak tanımak AB üye devletlerine üçüncü taraf müdahalesi için fırsatlar da dâhil olmak üzere ek haklar ve yükümlülükler vererek iç çatışmayı uluslararası bir çatışmaya dönüştürmüştür (Almqvist, 2017:4). Bu bağlamda, AT'nin tanıma politikası, Balkanların istikrara kavuşturulmasına ve bu

Adeta diplomatik bir lobicilik yürütülmüştür. Diplomatik tanıma hemen gerçekleşmezse, vizelerin kaldırılması, resmi ziyaretler, önemli etkinliklere davet, düzenli toplantılar, uluslararası örgütlerde olumlu oy kullanma ve irtibat bürolarının açılması gibi ara tedbirler ve karşılıklı kabullerden yararlanılmıştır (Visoka, 2019:409-411).

bölgedeki tarihsel sorunların çözülmesine Avrupa'nın daha kolay müdahil olmasını sağlamıştır. Ancak, ortaklaşa oluşturulan bu değerlere uyma konusunda Avrupalı devletler başarılı olamamıştır. Avrupalı devletler tanıma konusunda var olan teorileri, fikirleri veya kuralları takip etmek yerine tanımayı, güncel durumdaki koşullara göre ele alınması gereken bir egemenlik sorunu haline getirerek kendilerine bağımlı toplumlar oluşturmaya çalışmışlardır. Devlet olma durumunun egemenliğin geçirmiş olduğu dönüşüme paralel olarak değişime uğraması neticesinde, ekonomik, ideolojik ve siyasal kriterlerin oluşturduğu yapının etkisi egemenin nasıl egemen olduğunu ve egemenliğini ne şekilde yeniden üretebileceğini belirlemektedir (Uğurlu, 2023). Yeni normların devlet olma süreçlerinde devreye girmesi, devlet olmayı yalnızca hukukun tanıyabileceği ancak kontrol edemeyeceği bir olgu meselesi haline getirmektedir. Böylece egemen bir devletten söz edebilmek için ekonomik, ideolojik ve siyasal yapıların ürettiği sürekli güncellenen bu yeni normları yerine getirmek gerekecektir. Diğer bir deyişle, bir devlet günümüz koşullarını düşündüğümüzde, ancak azınlıkların korunması, demokrasi veya insan haklarının korunması normlarına uygun hareket ettiği müddetçe tanınabilecektir.

Yeni getirilen kriterlerin özünde, 1990 sonrasında Orta ve Doğu Avrupa ile Kafkasya'daki yeni oluşan devletlere neo-liberal gereklilikleri dayatma düşüncesi yatmaktadır. AT Kılavuz İlkeleri, tanınmanın yeni bir devlete verilebilmesi için yerine getirilmesi gereken şartları ortaya koyarken, burjuva demokratik devletini tanımlamanın anahtar kelimeleri olan "hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına bağlılık" kavramlarını kullanmaktadır. Burjuva devlet biçiminin tüm yeni devletler tarafından benimsenmesini sağlamaya yönelik bu girişim, ortaya çıkan "küresel yönetim" normuyla pekiştirilmiştir. Öte yandan, demokratik yönetim reçetesi, ileri kapitalist devletlere, ekonomik ve jeo-stratejik çıkarlarını ilerletemeyen güçlere, liberal-demokratik normları ihlal ettikleri gerekçesiyle müdahale etmek için bir bahane de sunacaktır¹⁶⁹ (Chimni, 2008).

Bu nedenle söz konusu kriterler, yalnızca güçlü devletlerin, devletin uluslararasılaşması süreçlerine binaen hangi varlıkları kabul edip etmeyeceklerine özgürce karar vermelerini sağlayan bir emperyalist düzen yaratmaktadır.

¹⁶⁹ Nitekim ekonomik, sosyal ve politik yaşamın kilit alanlarında egemenliğini tesis edemeyen devlet, yetkilerini uluslararası hukuka ve kurumlara devrettiği zaman bağımsız kararlar alamayacaktır.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde görüldüğü üzere devletliği eski devletlerin iradesine bağımlı kılmak, kendi kaderini tayin hakkını yürürlüğe koyma noktasında da sorunlara neden olmakta ve her bir varlığın kimliğinin diğer varlıkların isteklerine göre olacağı eşitsiz bir yasa yaratmaktadır. Hepsinden önemlisi, devlet iddiası için büyük güç desteğine duyulan açık gereksinimi ortaya çıkarmaktadır. SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni devletlerden hiçbirinin, BMGK'nın daimî üyelerinin ve onlara erişimi olan büyük güç Almanya'nın mutabakatı olmadan ortaya çıkamayacağı herkes tarafından kabul edilecektir (Navari, 2014:1317).

Bu süreçte en büyük belirsizlik, kendi kaderini tayin hakkının somut içeriğine ilişkin olmuştur. Kendi kaderini tayin hakkı, genelde sömürgeciliğin tasfiyesiyle sınırlı olmasına rağmen, AT ve üye devletleri tarafından tanınma uygulamalarında önemli bir ilke olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁷⁰ Böylece, bu hakkın artık yalnızca sömürge durumlarıyla sınırlı olmadığı görülmüş, hakkın kapsamı belirsizliğini korumuştur (Ryngaert ve Sobrie, 2011). Hakkın dışsal boyutundan ziyade içsel boyutuna odaklanılmış ancak bu konudaki yaklaşımlar her olayda farklılık arz etmiştir.

Badinter Komisyonu'nu ilk görüşünde, kendi kaderini tayin hakkının YSFC'nin halefi olan tüm devletler için geçerli olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, görünüme göre, mevcut devletlerin veya sınırlarının oluşturulması veya değiştirilmesini düzenleyen bir ilke olarak kendi kaderini tayin hakkından değil, daha ziyade kendi kaderini tayin hakkının iç boyutu olarak adlandırılan, katılımcı ve temsili yönetim mekanizmalarının oluşturulmasını ve işletilmesini gerektiren bir ilkedен bahsedilmiştir. Bu durum, uluslararası toplumda hem insan hakları sözleşmesi normları açısından hem de daha geniş anlamda uluslararası ilişkiler pratiğinde demokratik ilkelerin uygulanmasına yönelik giderek artan bir kaygıyı yansıtmaktadır. Bununla birlikte, kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutunun, doğası gereği emredici olduğunu öne sürmek için henüz yeterli kanıt olup olmadığı soruları akıllara gelebilecektir (Craven, 1995:383-384). Badinter Komisyonu, aynı zamanda anayasadan esinlenerek kendi kaderini tayin hakkının insan haklarına riayet için gerekli bir koşul olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca kendi kaderini tayin hakkının bu şekilde yorumlanması, bir devletin öncelikli odak noktasının özellikle ülkesel egemenlik doktriniyle karakterize

¹⁷⁰ Ancak Komisyon, bir sonraki Bildirilerinde, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin tanım yapmaktan kaçınmıştır.

edilen iç hakimiyetin tesisi olduğunu göstermektedir. Geleneksel devlet olma anlayışının yaygın tezahürü olan bu durum, egemen eşitlik ilkesinin sonucu olarak devletlerin başka bir devletin iç işlerine karışma hakkı olmadığını savunan BM Şartı hükümleriyle desteklenen modern uluslararası hukukta da devam etmektedir. Ancak buradaki yaklaşımın daha çok 19. yüzyıldaki hanedan meşruiyetindeki egemenlik nosyonuna benzediğini belirtmek gerekecektir.

Badinter Komisyonu, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin değerlendirmeler yaparken etnisitenin önemini göz ardı etmiştir. Bunu yaparken *uti possidetis juris* ilkesinden yararlanan Komisyon, bahse konu ilkenin evrensel niteliğine vurgu yapmıştır. Kaldı ki daha sonrasında Kanada'dan ayrılması halinde Quebec'in bölgesel statüsünü değerlendirmek üzere Quebec Ulusal Meclisi tarafından çağrılan beş seçkin hukukçu, Badinter Komisyonu'nun bu tutumunu takip etmiş, *uti possidetis juris* ilkesinin genel olarak geçerli olduğunu ve Quebec'in ayrılması halinde sınırlarının değişmeden kalacağını belirtmiştir (Navari, 2014:1304). Kısacası Badinter Komisyonu'nun kararları, YSFC'nin parçalanması için Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki ayrılıkçı güçlerin ve onların Batılı destekçilerinin taleplerine uygun bir çerçeve çizerken, Yugoslav anayasasında belirtilen kurucu ulusların haklarını ve isteklerini görmezden gelmiş ve yeni bağımsız devletlerin savunulması için iç savaflara yabancı müdahaleyi haklı göstermiştir (Herman ve Peterson, 2007).

Badinter Komisyonu, toprak anlaşmazlıklarının önlenmesi için yeni devletler içindeki azınlıkların haklarının korunması gerektiğini savunmuştur. Azınlık haklarının korunmasına ilişkin vurgu, *uti possidetis juris* ilkesiyle beraber etnisiteyi vatandaşlıktan ayırarak devletlerin parçalanmasını ve zayıflamasını önleyecek, halkların ve onların oluşturduğu bireylerin haklarını garanti altına almak gibi muazzam bir değere sahip olacaktı (Navari, 2014:1301). Hatta azınlık haklarının *jus cogens* bir kural olduğu Komisyon tarafından ifade edilmiştir. Dahası azınlık haklarının korunması AT'nin tanıma koşullarının en önemli olgusu haline getirilmiştir. Azınlık hakları sorununun tam ve doğru bir şekilde ele alınması için ise tanıma önemli bir araç olmuştur. Hırvatistan'ın azınlık haklarına ilişkin anayasal hükümleri yetersiz bulunmasına rağmen, Hırvatistan cumhurbaşkanının Sırp azınlık nüfusuna özerk statü verileceğine dair güvencesi Hırvatistan'ın tanınmasını sağlamıştır (Grant, 1999:164).

Diğer bir tartışma konusu ise yeni oluşumların tanınmadan önce demokrasi adına vermeleri gereken taahhüttür. Buradaki, kendi kaderini tayin etme hakkına (iç boyutuna) belirgin bir açılım sunan, haklara odaklanan Batılı liberal bir demokratikleşme kavramıdır. Geleneksel tanıma doktrini, bu tarz taahhütlerin, devletin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmesinden çekindiği için yeni bir devletin iç örgütlenmesiyle hiçbir zaman ilgilenmemiştir. Bu nedenle, demokratik yönetişimin yokluğu, hiçbir zaman bir devleti tanımayı engellememiştir; sömürgecilik tasfiyesi sırasında bile demokratik olarak organize olmaktan uzak yeni devletlerin evrensel olarak tanınması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, AT yönergeleri, bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin kendilerini demokratik bir temelde oluşturmalarını, insan haklarına ve ırk ayrımcılığına ilişkin uygulamaları da yasaklamak suretiyle azınlık haklarına saygı göstermesini talep etmiştir. Demokrasi gerekliliğiyle ilgili olarak Grant (1999:95), AT'nin profesyonel taahhüdünün uygulamaya aynı şekilde yansımadığını ve demokrasinin açıkça tanınmayla ilgili bir ilke olarak ilan edilmesine rağmen her durumda belirleyici bir rol oynamadığını belirtmektedir. Yine de bir hükümet yapısının liberal demokratik devlet modeline yakınlığı o devletin uluslararası hukuk tarafından tanınmasını kolaylaştırmaktadır.

Geleneksel Montevideo gereklilikleri ile insan haklarına saygı, azınlıkların korunması ve demokrasi gibi yeni nesil tanıma kriterleri arasındaki bulanık ilişki, gerçek bir veri olarak devletlik ile ahlaki bir taahhüt olarak devletlik arasındaki gerilim alanından kaynaklanmaktadır. Montevideo gereklilikleri, yalnızca devlet olmanın belirli niteliklerinin varlığı veya yokluğuyla ilgilenmekteydi. Bunu yaparken, devletin oluşum sürecinde *apartheid* veya saldırganlık gibi ihlallerin meydana gelip gelmediğine dair oldukça marjinal bir kontrol dışında, varlığın iç organizasyonunu veya bu niteliklerin kazanılma şeklini görmezden gelmiştir. Buna karşılık, yeni kriterler bir değer sistemine dayanmaktadır, bu nedenle hatırı sayılır bir ahlaki boyuta sahiptirler (Ryngaert ve Sobrie, 2011). Esasında bu kriterler tanıma için bir ön koşul olma vasfını taşımamaktadır. Aksine kriterlerde belirtilen Batı normlarına ulaşmak için tanınmanın, araç olarak kullanılması durumu söz konusudur. Aslında tanıma, bu değerlerin kurulması için bir ön koşul görevi üstlenmektedir. Nitekim Batılı devletlerin tanınması olmadan uluslararası örgütler yoluyla bu devletlerdeki kapitalist devlet olma inşası tamamlanamayacaktır.

Badinter ruhunun her ne kadar yeknesak uygulanmadığına yönelik eleştiriler olsa da Kosova'nın bugünü ve geleceğine ilişkin belirlenen yol gösterici ilkelerde de Komisyon tarafından ortaya atılan kriterlere atıflar yapılmıştır. Bu kriterler arasında insan hakları, çeşitli toplulukların kültürel ve dini mirasının korunması gibi hususlar yer almaktadır. Ayrıca bunların yanında Kosova'nın gelecekteki statüsüne ilişkin bir referandum düzenlenmesi önerilmiştir. Ayrılıkçı bir talebe yönelik halk desteğinin derecesi, siyasi bağımsızlığın kazanılmasında ve nihayetinde yeni bir devlet olarak tanınmasında kritik bir öneme sahiptir. Devlet oluşum süreçlerinde halk referandumları fikri yeni bir uygulama değildir, sömürge tasfiyesinde de ortaya atılmıştır. Badinter Komisyonu'nun, Bosna Hersek'ten tüm nüfusunu kapsayan uluslararası düzeyde izlenen bir referandum talep etmesi bunu göstermektedir. Bu şekilde referandumlarla, ayrılığın meşrulaştırılmasına temel bir gereklilik statüsü yaratılmıştır. Ancak diğerlerinde olduğu gibi bu konudaki kural da tutarlı bir şekilde uygulanmamıştır.

Aksi şekilde eski Sovyet coğrafyasındaki referandumlar meşru kabul edilmemiştir. 2007 yılında Demokratik Seçim Konseyi ve Venedik Komisyonu tarafından kabul edilen Referandum İyi Uygulama İlkeleri kapsamında getirilen düzenlemeler konuya ilişkin Batılı değerlerin savunulmasına hizmet etmiştir. Buna göre, bir referandumun geçerli olabilmesi için sunulan metnin uluslararası ve ulusal kurallara aykırı olmaması gerekmektedir (bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2006:146-158). Kırım referandumu bu kapsamda reddedilmektedir çünkü Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanma tehdidine veya kullanımına karşı uluslararası yasağı (BM Şartı 2. maddenin 4. fıkrası bağlamında) ihlal etmektedir. Görüldüğü üzere konu bazlı pragmatik çözümler uluslararası hukukun uygulanmasında her daim ön plandadır. Aynı hususlar zaman zaman yeni sunulan uluslararası hukuk normları sayesinde farklı şekilde yorumlanabilmektedir.

Kosova'nın tek taraflı ayrılması da benzer pragmatik çözümlerle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Uluslararası hukuka giren iyileştirici hak teorisi (*remedial right theories*) kapsamında, Miloseviç hükümeti altında Kosovalı Arnavutlara yapılan muamele, Kosovalıların insan haklarının herhangi bir Yugoslav yönetimi altında güvence altına alınamayacağı şeklindeydi. Weller (2009:239)

Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkının yeni bir dalı olarak nitelendirilen telafi edici hak temelinde tanınmasını uluslararası hukukun yeni bir uygulaması olarak nitelendirmiştir. Ancak bu yeni uygulamaların genellikle emperyalist politikalarla bağlantılı olarak hukuka ahlaki bir değer üzerinden çözüm getirme arayışında olması ve her zaman tek taraflı olarak kullanılması soru işaretlerine neden olmaktadır. Tanıma açısından bu husus değerlendirildiğinde, Avrupa hükümetlerinin, tanımayı, sabit teorileri, fikirleri veya kuralları takip etmek yerine, gerçekten var olan koşullara göre ele alınması gereken bir sorun olarak nitelendirdiğini söyleyebilmek mümkündür.

Kosova'nın mevcut topraklarında hiçbir değişikliğin yapılmayacağı, Kosova'nın herhangi bir ülke ile birleşmeyeceği ve Kosova'nın bölünmeyeceğine ilişkin vurgular ilk etapta Kosova'nın kendi kendine yeten bir sisteme sahip olduğunu akıllara getirebilecektir. Ancak Kosova'nın kendi kendine yeten bir sistemle inşa edilmesi görevi uluslararası örgütlerin eline verilmiştir. Bilindiği üzere ileri kapitalist devletlerin uluslararası sistemdeki rolü dünya kapitalist sisteminin işleyişini kolaylaştıran ve meşrulaştıran normatif bir sistem yaratmak ve sürdürmektir. Burjuva emperyalist uluslararası hukukun temel özellikleri, bağımlı ve egemen olunan devletin özerkliğini, diğer şeylerin yanı sıra, egemen güçleri devletlerden uluslararası kurumlara kaydırarak büyük ölçüde sınırlaması, sermayenin, özellikle uluslararası finans kapitalin serbest dolaşımını kolaylaştırması ve korumasıdır (Chimni, 2008). Kosova olayında BM ilk kez bir devletin tam egemenlik yetkisini devralarak Kosova'yı, BM'nin Avrupa'daki güven bölgesi haline getirmiştir.¹⁷¹ BMKGYM'ye, BMGK'nın 1999 tarihli 1244 sayılı kararı¹⁷² çerçevesinde yürütme ajansı olarak

¹⁷¹ Kaldı ki AB ile Kosova arasında daha yakın siyasi diyalog ve ekonomik ilişkiler için kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur. 2014-2020 dönemi için Kosova'ya eğitim ve istihdam, hukukun üstünlüğü ve insan hakları, rekabet edebilirlik, demokrasi, işbirliği gibi alanlarda düzenlemeler yapılması için 645,5 milyon avro tahsis edilmiştir. Görüldüğü üzere tanıma politikası sayesinde çekışmeli devlet olma durumları yaratılmakta, hatta tanıma devlet inşası için kullanılmaktadır (Almqvist, 2017:15).

¹⁷² Bu karar uyarınca, tüm yasama, yürütme ve yargı işleri BM Genel Sekreteri'nin Kosova Özel Temsilcisi'ne devredilmiştir. Ancak, yönetimin tüm alanlarında son söz Özel Temsilci'de olmasına rağmen, bu tür işlevlerin birçoğunun yerine getirilmesi, başta AGİT, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve AB olmak üzere diğer kuruluşlara devredilmiştir. BMKGYM'nin kendisi öncelikli olarak sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinin yeniden tesis edilmesinden; kısa vadede polis işlevlerinin yerine getirilmesinden ve uzun vadede Kosova Polis Teşkilatı'nın geliştirilmesinden; yargı ve ıslah sisteminin yeniden inşasından sorumluydu. (I. Sütun). AGİT, demokratikleşme ve insan haklarının teşvik edilmesinin yanı sıra bu alanlarda kapasite geliştirme görevlerini üstlenmiştir. (II. Sütun). BMMYK, yerinden edilmiş çok sayıda Kosovalıya yönelik insani yardımların koordinasyonundan sorumlu olmuştur. (III. Sütun). Son olarak AB ise uluslararası mali yardımın koordinasyonu ve ticaret, para birimi ve bankacılık konularının yeniden düzenlenmesi de dâhil olmak üzere ekonomik yeniden yapılanmanın sorumluluğunu üstlenmiştir (Sütun IV) (Matheson, 2001:79-80).

faaliyet gösteren Kosova'daki AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX) katılmıştır. Avrupa'nın ortak dış ve savunma politikası kapsamında bugüne kadar üstlenilen en büyük ve en önemli misyonu olan EULEX¹⁷³, AB'nin Bosna Hersek'ten sonra geliştirmekte olan demokratik barışı koruma pratiğindeki ikinci deneyimidir. Görevi, özellikle polis, yargı ve gümrük konularında olmak üzere hukukun üstünlüğünün sürdürülmesinde Kosova makamlarına destek olmaktır (Navari, 2014:1312). 19. yy ve 20. yy ortalarına kadar yönetenlerin yönetilenlerle aynı hukuk kurallarına aynı şekilde tabi olması anlamına gelen hukukun üstünlüğü prensibi, 20. yy ortalarından itibaren Amerikan hegemonyası döneminde sermayenin uluslararasılaşmasıyla uyumlu olarak küresel düzlemde geçerli kabul edilen üstün hukuk ilkelerine uymak anlamını edinmiş, “milli irade” ile uyuşmadığı durumlarda bile, insan hakları ve mülkiyetin kutsiyeti üzerine birçok değeri küresel yükümlülük haline getiren süreçleri başlatmıştır (Özdemir ve diğerleri, 2020:76). Kosova'nın devlet olma inşası, uluslararası örgütlerin uzmanlık alanları çerçevesindeki müdahalesiyle sürdürülürken aynı saikle hareket edilmiştir.

AT, yayınladığı deklarasyonlarla, devlet olma iddiasındaki devletlerin, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı ve uygun uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesi gibi ek kriterleri karşılamasını şart koşarak tanımının açıkça siyasi niteliğini pekiştirmiştir. Hâlbuki AT, bu cumhuriyetleri tanıırken, belirli ilkeleri karşılayıp karşılamadıklarını belirlemek gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Kingsbury'nin (1992:505-506) de belirttiği gibi, hukukun üstünlüğü, demokrasi ya da etnik grupların, ulusal grupların ya da azınlıkların haklarının sağlanmasını ayrıntılı olarak ortaya koyan hiçbir uluslararası antlaşma yoktur. Böylece Batılı güçler, her zaman olduğu gibi uluslararası hukukun bu alanına ilişkin de esnekliğe sahip olabilmıştır.

Uluslararası hukukta devletlerin ortaya çıkış süreçlerinde yeni bir aşamaya geçildiğini söyleyebilmek mümkündür. 19. yüzyılın bilhassa sonlarından itibaren pozitivizmle, devlet olma kavramı Avrupalı devletlerin koruması altına girmek için

¹⁷³ EULEX her şeyden önce bir Avrupa girişi olması rağmen, işletme masraflarının %25'ini üstlenmeyi kabul eden ve geri kalan masrafları Avrupalı ve diğer devletler tarafından paylaşılacak olan ABD tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Ekim 2008'de ABD Dışişleri Bakanlığı EULEX'e 80 polis memuru ve 8 adede kadar hakim ve savcı sağlamayı da kabul etmiştir (De Wet, 2009:83).

kullanılmıştır. Sömürgeler, 20. yüzyılın ortalarında bağımsızlığını geri kazanana dek uluslararası hukukun nesnesi olarak kalmışlardır. Yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, burjuva devletlerinin artık sadece sosyalist devletlerle (Soğuk Savaş dönemi boyunca) değil aynı zamanda sömürgeci arındırılmış dünyanın çoğunda kapitalist olmayan devletlerle de bir arada yaşadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle tanımının bildirici niteliği ve Montevideo Sözleşmesi'nde tipikleştirilen devlet olma kriterleri sorgulanır hale gelmiş, uluslararası aktörlerin ideolojik isteklerine dayanan ve görünüşe göre 19. yüzyılın sonlarında devlet olma ve tanıma kavramlarının hizmet ettiği amaçları anımsatan daha kuralcı bir yaklaşıma dönmüştür. Çünkü yeni getirilen kriterlerin belirsizliği emperyalist devletlere daha geniş bir takdir yetkisi sunmaktadır.

Modern bağlamda, ekonomik olarak güçlü liberal demokratik devletler, demokratik yapıları benimseyerek kendi imajlarında gelişmeye istekli olan devletlere veya hükümetlere karşı önyargılı görünmektedir; bunun sonucu olarak, bir hükümet yapısı liberal demokratik devlet modelinden ne kadar uzaksa, uluslararası hukuk tarafından tanınma olasılığı o kadar azdır. Bu bağlamda, son gelişmeler ile 19. yüzyılın sonlarında devletin pozitivist yorumu arasında bir analogi kurulabilir; bu yorum hukuki kişiliğin sadece Batılı devlet modelini yansıtacak fiili devletlere verilmesini sağlamıştır. Yugoslavya'nın parçalanması örneğinde olduğu gibi kapitalist devlet biçimlerinin ilgili ülkelerde inşa edilebilmesi için devletlerin veya gerektiği durumlarda hükümetlerin tanınması, ilk aşama olarak meşrulaştırıcı işlev görmektedir.

4.5. Uluslararası Hukuk Derneği'nin Çalışmalarının Tanımının Teorik Boyutuna Etkileri

Badinter Komisyonu'nun çalışmalarından sonra uluslararası hukuk alanında tanımaya ilişkin sorunların çözülmesi için Uluslararası Hukuk Derneği tarafından bir girişim başlatılmıştır. Uluslararası hukukun geliştirilmesi için 1873 yılında Brüksel'de kurulan, ILA¹⁷⁴, uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olarak, bir dizi BM ihtisas kuruluşu nezdinde danışma statüsüne sahiptir. Tanınma konusunda da çalışmalar yürüten ILA'nın 2009 yılında oluşturduğu Devletlerin Tanınması - Tanınmaması

¹⁷⁴ Anayasasına göre hedefleri, “uluslararası kamu ve özel hukukun incelenmesi, açıklığa kavuşturulması, geliştirilmesi, uluslararası anlayışın ilerletilmesi ve uluslararası hukuka saygı gösterilmesidir.” (bkz. ILA, 2016).

Komitesi 2018 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. İlk konferansını 2010 yılında Hollanda Lahey’de gerçekleştiren bu Komite, uluslararası arenada meydana gelen ayrılma, devletlerin parçalanması ve yeni devletlerin kurulması konularının tanımaya olan etkisini incelemek amacıyla kurulmuştur.

Komite, devletlerin tanınmasının temel yönlerine ilişkin sorunları ele almış, raporlar yayımlamıştır.¹⁷⁵ Özellikle açıklayıcı ve kurucu doktrin arasındaki ikiliğin devam edip etmediğini; devletlerin tanınması için mevcut kriterlerin neler olduğunu; devletlerin tanınmasında etkin kontrol prensibinin - eğer önemliyse - nasıl rol oynadığını; tanınmanın siyasi mi yoksa hukuki bir mesele olup olmadığını araştırmıştır.

ILA’nın üyeleri; özel, akademi, hükümet ve yargı alanlarından avukatlar; ticari, endüstriyel ve mali alanlarından avukat olmayan uzmanlar ve denizcilik, tahkim kuruluşları ile ticaret odaları gibi organların temsilcileridir (ILA, 2016). Bu üyeler, konuya ilişkin raporlar sunmaktadır. Bu kapsamda 2012 yılında yayınlanan rapora göre, Komite üyelerinin bazıları, açıklayıcı ve kurucu doktrinler arasındaki ikiliğin hala devam ettiği görüşünü savunmuş, bazıları ise bu farkın uygulamada belirgin olmadığını iddia etmiştir. Nitekim İtalyan raporu, doktrinler arası ikiliğe büyük ölçüde atıfta bulunmuş, ancak bu farklılığa ilişkin vurgunun abartıldığını ifade etmiştir. İngiliz raporu ise, bu doktrinler arasındaki farkların pratikte çok da keskin olmadığını belirtmiştir. Rus raporu, daha iddialı bir görüş bildirerek kurucu ve açıklayıcı görüş tartışmasının pratik anlamlarını yitirdiğini ve bu halleriyle pek de yararlı olamayacaklarını söylemiştir. Avustralya, Avusturya, Fransa, İtalya, Güney Afrika ve Birleşik Krallık’tan alınan yanıtlar, bu devletlerin deklarasyon doktrinini benimsediklerini göstermiştir (ILA, 2012). Japonya ve Güney Afrika’nın yanıtları, hiçbir yasal doktrinin devlet uygulamasını tatmin edici bir şekilde açıklayamayacağını ifade etmiştir. ABD’nin tutumu ise birtakım soru işaretlerini beraberinde getirmiştir.

ABD’nin yanıtı, iki görüş arasında herhangi bir seçimin yapılamayacağını göstermiştir. Birleşik Devletler Dış İlişkiler Yasası’nın (Üçüncü) Yeniden İfadesine İlişkin Kanun’da, bir devletin başka bir devleti resmi olarak tanınmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir, ancak Montevideo Konvansiyonu kriterlerinin gerekliliklerini

¹⁷⁵ Bu raporlarda benzer metodolojik yöntemler kullanılmış, betimleyici yaklaşım sürdürülmüştür. İlk rapor 2012 Sofya Konferansı sonrası yayımlanmış, akabinde 2014 Vaşington, 2016 Johannesburg, 2018 Sidney Konferanslarından sonra da benzer raporlar sunulmuştur. Ancak her Konferans sonrası rapor sunulmadığını belirtmek gerekmektedir.

karşıl原因 bir varlığın, devlet olarak kabul edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁷⁶ (Henkin, 1981:988). Her ne kadar açıklayıcı görüşün benimsendiği kabul edilse de bir varlığın devlet olmanın gerekliliklerini yerine getirip getirmediği, pratik bir mesele olarak diğer devletler tarafından belirleneceği için kurucu görüşe ilişkin argümanlar göz ardı edilemeyecektir. Ayrıca, o zamanki ABD Dışışleri Bakanı James Baker'ın Eylül 1991'de Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni devletlerin tanınmasına ilişkin Montevideo kriterlerinin ötesinde kriterler ortaya atması tanınmanın kurucu yönüne dikkat çekmektedir.¹⁷⁷

İkinci önemli husus olan devlet olma kriterlerine ilişkin Avustralya raporu, devletlerin tanınması için “zımnî kriterler” olarak uluslararası hukukun ihlal edilmemesinden ve devletlerin toprak bütünlüğüne saygıdan bahsetmiştir. Ancak uygulamada Avustralya'nın Sırbistan'ın rızası olmamasına rağmen Kosova'yı tanıdığını da unutmamak gerekmektedir. İsrail, yasal bir taahhüdün ihlalini takiben devletliği tanınmanın yasa dışı olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca İsrail, bir politika meselesi olarak tanınmanın tek taraflı değil, rızaya dayalı süreçleri takip etmesi gerektiğini savunmuştur. Japonya, tanıma için belirli bir bölgede yaşayan nüfus üzerinde etkili siyasi otorite şartını aramakta ve varlığın uluslararası hukuku gözlemleme iradesine ve kapasitesine sahip olup olmadığına da dikkate çekmektedir¹⁷⁸ (ILA, 2012).

¹⁷⁶ Dış İlişkiler Yasası'nın Yeniden İfadesinin (Üçüncü) 201. bölümü: “*Uluslararası hukuka göre, bir devlet, tanımlanmış bir toprağı ve kalıcı bir nüfusu olan bir varlıktır. Bu varlık kendi hükümetinin kontrolü altındadır ve bu tür diğer kuruluşlarla resmi ilişkilere girebilir veya girme kapasitesine sahiptir.*” Buradaki ifade büyük ölçüde açıklayıcı görüşü paylaşan Montevideo kriterlerini yansıtmaktadır (Henkin, 1981:988-989).

¹⁷⁷ Dışışleri Bakanı konuşmasında tanımayı, uluslararası kabul görmüş beş ilkeye bağlamıştır; (a) geleceğın barışçıl ve demokratik süreçlerle belirlenmesi; (b) mevcut tüm sınırlara saygı gösterilmesi; (c) demokrasi ve hukukun üstünlüğünü desteklemek; (d) bireye tam saygı temelinde ve azınlıklara eşit muamele de dâhil olmak üzere insan haklarının korunması; (e) uluslararası hukuka ve yükümlölüklerle saygıdır. Dışışleri Bakanı bu kapsamda, SSCB'nin geleceğı, Sovyet halklarının barışçıl ve demokratik değerleri kabul ederek Helsinki Nihai Senedi'nin ilkeleriyle tutarlı olarak hareket etmelerine bağlı olduğunu, cumhuriyetler de dahil olmak üzere hükümetin her düzeyindeki tüm Sovyet liderlerini, uluslararası kabul görmüş bu ilkelere desteklerini göstermeye çağırıldıklarını, bu süreçte tehdit, sindirme, zorlama veya şiddete meşru bir yer olamayacağını, herkesi hem iç hem de dış mevcut sınırlara saygı göstermeye davet ettiklerini, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü desteklediklerini, barışçıl değişimin yalnızca düzenli demokratik süreçler, özellikle de seçim süreçleri yoluyla gerçekleşebileceğini düşündüklerini, bireye tam saygı temelinde ve azınlıklara eşit muamele dahil olmak üzere insan haklarının korunması çağrısında bulunduklarını ifade etmiştir (“Soviet turmoil”, 1991).

¹⁷⁸ Japonya ayrıca bir yapının uluslararası hukuka uyma iradesine ve kapasitesine sahip olup olmadığını dikkate almaktadır. Bu temellere dayanarak, Kuzey Kore'yi bir devlet olarak tanımamıştır. Genel uluslararası hukukun Japonya'nın anladığı şekliyle uygulaması, Japonya'nın devletlerin tanınmasına ilişkin kriterler ile devlet olma kriterleri arasında bir fark görmediğine işarettir. Çünkü Japonya'nın ek

Üçüncü husus ise tanınmanın siyasi ve hukuki niteliğine ilişkindir. Avustralya ve Birleşik Krallık temsilcileri tanınmanın siyasi niteliğine vurgu yaparken, İtalya, Avusturya ve İsrail gibi ülkeler ise tanınmanın siyasi olduğu kadar hukuki bir niteliğinin olduğuna dikkat çekmiştir. Görüldüğü üzere bu husus üzerinde de ortak bir paydada buluşulamamıştır (ILA, 2012).

Komite, 2014'teki ikinci raporunda, tanınmayan yapılara odaklanmaya karar vermiş, tanınmayan devletlerin yasal durumları üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalar sırasında tıpkı 2012 raporunda olduğu gibi doktrindeki önemli yazarların görüşlerinden yararlanmıştır. Ayrıca tanınmayan devletlerin yasal statüsüyle ilgili uygulamada meydana gelen mahkemelerin kararlarına başvurulmuştur. Bu raporda incelemeye dâhil olan devlet temsilcileri, genel olarak bir tanımama yükümlülüğünü ilan etme konusunda isteksiz görünmüştür. Ancak BMGK tarafından talep edildiğinde ve devlet olmanın kriterlerinin sağlanmadığı durumlarda, tanınmamayı destekleyen devlet uygulamalarının olduğuna ilişkin bir saptama yapabilmek mümkündür. Örneğin Avustralya, hiçbir BMGK kararı olmadığı sürece tanımama yükümlülüğünün ortaya çıkmayacağını savunmuştur. Uluslararası hukukun emredici bir normunun ihlali neticesinde kurulan devletlerin tanınmayacağına ilişkin bir yükümlülüğün olduğu ABD, İtalya gibi temsilciler tarafından benimsenmiştir. Bir varlığın, bir devlet olarak tanınıp tanınmadığına ilişkin olarak, özellikle çalışmaya katılan devletler arasında örf ve adet hukuku ilkelerine ve yürütmenin kararlarına biat etme geleneği vardır.¹⁷⁹ Bununla birlikte, yürütmenin tanımaya ilişkin kararlarına uyma geleneğinin olduğu yerlerde bile, zaman zaman yargı faaliyetinin özellikle özel hukuk alanında devreye girdiğini belirtmek gerekecektir.¹⁸⁰ Tüm bu bulgulara rağmen Komite, yapmış olduğu bu çalışmayla genel iddialara ulaşamayacağına ve daha kapsamlı ampirik çalışmaların yapılmasına karar vermiştir (ILA, 2014a).

bir kriteri dikkate aldığını göstermektedir. Bu nedenle Japonya, devletlerin tanınması için ek kriterler belirlemede özgür olduğunu düşünmektedir.

¹⁷⁹ İstisnaları mevcuttur. Örneğin, Avustralya, 1995 tarihli Denizaşırı Misyonlar (Ayrıcalıklar ve Muafiyetler) Yasası kapsamında, diplomatik dokunulmazlığa benzer haklar ve imtiyazların Hong Kong ve Tayvan'daki Avustralya temsilcilikleri için geçerli olmasını sağlayacak özel düzenlemeler çıkarmıştır (Commonwealth Consolidated Acts, 1995).

¹⁸⁰ İtalyan mahkemeleri, tanınmayan kuruluşlar tarafından verilen uluslararası özel hukuk alanındaki kararları yürürlüğe koyabilmektedir. Rusya'da, tanınmayan devletler tarafından yapılan doğumların, ölümlerin, evliliklerin kaydı yürürlüğe girebilmektedir. Ancak özel işlemlerde bile kural tek tip değildir, örneğin İsrail Milli Eğitim Bakanlığı, KKTC tarafından verilen bir akademik dereceyi İsrail'de kazanılan bir akademik dereceye eşdeğer olarak tanımayı reddetmiştir (ILA, 2014b).

Komite'nin üçüncü raporu ise 2016 yılında Johannesburg Konferansı sonucunda kabul edilmiş ve rapor hükümetlerin tanınması konusunu ele almıştır. Bu raporda incelenen devletlerin uygulaması, hükümetlerin resmi olarak tanınmasının artık yaygın bir uluslararası uygulama olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, devletler, hükümet olduklarını iddia eden iki veya daha fazla rakip rejimle karşı karşıya kaldıklarında, bunlardan birine yerel halkın meşru temsilcisi veya meşru otorite muamelesi yaparak sıklıkla siyasi destek sunmaktadırlar. Ancak desteklenecek rejimi seçme kararının, etkinlik kriteri, ulusal çıkar, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen tutum, demokratik ve anayasal prosedürlere saygı dikkate alınarak vaka bazında değerlendirildiği iddia edilmiştir (ILA, 2016).¹⁸¹

Son rapor ise Sidney'de yapılan konferans sonrasında hazırlanmış ve son raporda ilk üç rapor bir araya getirilmiştir. Tanımanın, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkisinde meydana gelen herhangi bir olgu veya durumun kabulünü içerdiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, toprak değişikliği veya bir hükümet organlarının idari veya adli kararları ya da savaşıllığın tanınması gibi farklı tanıma türlerinin olduğu, ancak devletlerin tanınması konusunun en yaygın mesele olduğu kabul edilmiştir.

Sonuç olarak raporlar uygulamadaki sorunları dikkate alarak hazırlanmıştır, raporlarda uygulamadaki tanıma sorunlarına ilişkin güncel örnekler de kullanılmıştır. Örneğin, tanımama konusunda o dönemde Kosova'nın gündemde olması nedeniyle Kosova'nın, daha sonrasında ise Kırım meselesinin ortaya çıkması nedeniyle Kırım'ın tanınmasına ilişkin diğer devletlerin tutumlarına; hükümetlerin tanınmasına ilişkin Libya'daki Ulusal Geçiş Konseyi'nin birçok ülke tarafından esas hükümet olarak kabul edilmesine yer verilmiştir. Yine de bu raporlar, tanıma alanındaki tartışmaları sonlandırmayı başaramamıştır. Literatürde yer alan benzer tartışmaların ötesine geçememiştir.

¹⁸¹ Japonya'nın raporuna göre, Japonya, hükümetlerin tanınması için iki koşul koymaktadır: bölgesel etkin kontrol ile uluslararası hukuku gözlemleme istekliliği ve yeteneği. Ancak, her iki koşul da mevcut olsa bile, Japonya'nın herhangi bir yapıya tanıma verme zorunluluğu yoktur. Brezilya ise, bir hükümeti tanımak için dört kriter sıralamıştır: bölge ve nüfus üzerinde etkili kontrol; uluslararası yükümlülüklerle uyma taahhüdü; hükümetin rızasının tanınması ve söz konusu hükümet geçişinin demokratik ve anayasal niteliği. Birleşik Krallık hükümeti ise devletin anayasal hükümeti olup olmadığına, devletin toprakları üzerinde uyguladığı idari kontrolün derecesine, niteliğine ve istikrarına, Birleşik Krallık hükümetinin onunla herhangi bir ilişkisi olup olmadığına, marjinal durumlarda, devletin hükümeti olarak sahip olduğu uluslararası tanınırlık derecesine bakmaktadır.

5. TANIMA DOKTRİNİNE İLİŞKİN UYGULAMAYI GÜNCEL ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

Emperyalist güçler tarafından tanıma kararları, devlet olmanın yasal veya olgusal kriterlerine göre değil jeopolitik ve stratejik çıkarlar doğrultusunda verilmektedir. Özellikle Kosova'nın tanınmasının ardından tanımanın bu özelliği uygulamada yaşanan gelişmelerle gün yüzüne çıkmıştır. Başta ABD ve Batılı devletler, diğer devletleri veya hükümetleri tanıırken neo-liberal politikaların ihtiyaç duyduğu, insan ve azınlık haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim veya demokrasinin teşviki gibi hususları daha çok vurgulamaya başlamıştır. Kimi zaman - özellikle devlet inşasının gerekli olduğu durumlarda - Batılı demokrasilere uymayan rejimlerin tanınması konusunda pragmatik bir “tanımadan angajman” politikası izlenmiş; bu yolla bazı hassasiyetler giderilmiştir.

Dolayısıyla siyasi bir topluluk devlet olarak tanınmak istendiğinde, bir ulus devlet projesinin olması, ancak bu projenin diğer devletler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bu ulus devlet inşası, halkın bağımsızlıktan yana olduğunu ilan edeceği demokratik bir referandumla sağlanırsa ve nispeten hâkim neo-liberal gerekliliklere uyum gösterirse bahse konu halkın uluslararası toplum tarafından kabulünü kolaylaştırmakta; böylece devlet olma inşası tamamlanabilmektedir. Kimi zaman söz konusu ulus devlet inşası yönünde zorlama bir adım atılabilmesi için önce tanıma kurumu kullanılarak harekete geçilmekte; daha sonra ise devlet inşası süreci tamamlanmaktadır. Bu bağlamda tanımanın uygulamada edindiği rol oldukça karmaşıktır ve emperyalist çekişmelerden fazlasıyla etkilenmektedir. Yine de uygulamada tanıma, devlet olma durumlarına kurucu bir etki sağlamaktadır.

Bu nedenle, tanımanın teoride içerdiği anlam ile uygulamadaki durum arasında farklılıklar bulunmaktadır. Çalışmanın problemini oluşturan bu husus kapsamında son bölüme kadar tanımanın teorideki boyutu incelenmiştir. Bu bölümde ise Kosova ve sonrası dönemde tanıma alanında yaşanan belirsizliklere ilişkin örnekler verilecek olup ekonomi politik yöntem pekiştirilmeye ve tanımanın kurucu etkisi gösterilmeye çalışılacaktır.

Bunun için öncelikle Kosova'nın tanınmasını kendi arka bahçesindeki emperyalist politikalarını icra etmek için önemli bir koz olarak kullanan Rusya'yı göz önünde bulundurarak eski Sovyet coğrafyasındaki Güney Osetya, Abhazya,

Transdinyester ve son zamanların en önemli meselelerinden olan Donetsk ve Luhansk'taki ayrılıkçı devlet olma iddialarına başvurulacaktır. Bu devletlerin devlet olma iddialarının emperyalist politikalarla bağlantısını ve uluslararası tanınmanın devlet olma iddiası için önemi anlatılacaktır. Batı tarafından destek görmeyen Sovyet coğrafyasındaki kendi kaderini tayin iddiaları, ilgili toplumlar tarafından tarihsel bir zeminde etnik veya dilsel yolla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu iddiaların destekleyicisi olarak Rusya, diğer emperyalist devletlerin yaptığı gibi insani müdahale, meşru müdafaa, vatandaşların korunması gibi uluslararası hukukun önemli kavramlarına başvurarak bunlara meşruluk kazandırmaya çalışmaktadır. Yeri geldiğinde Rusya; Transdinyester'de olduğu gibi tanımadan angajman yoluna gitmekte, yeri geldiğinde bu devletleri tanıyarak ayrıldıkları devletlere karşı politik ve ekonomik avantajlar sağlamaya çalışmakta, yeri geldiğinde ise Donbas bölgesinde olduğu gibi ayrılıkçı iddiaları tanıyarak kendi nüfusunun yoğun olduğu bölgeleri Rusya'ya dahil etmek için aksiyonlar almaktadır. Diğer taraftan, tanıma konusundaki belirsizlikler, uygulamada yaşanan emperyalist çekişmeden fazlasıyla etkilenmektedir. Gerekli olgusal şartları yerine getiren, hatta devlet benzeri yapılar olarak görülen Abhazya ve Güney Osetya gibi yapıların egemenlik iddialarının kabulü tanıma kararları olmadan mümkün gözükmemektedir.

İkinci olarak kendi kaderini tayin hakkının karmaşık doğası altında Batı Sahra egemenlik sorunu sömürgecilik mirasının bıraktığı *uti possidetis juris* ilkesi çerçevesinde işlenecektir. Emperyalist çekişmenin önemli boyutlarda olmadığı bölgesel dinamiklere göre şekillenen bu örnekte, Fas'ın uluslararası alanda çabaları neticesinde Batı Sahra'nın tanınmaması, hatta onu tanıyan birkaç devletin tanımayı geri çekmesi hususları değerlendirilecektir. Böylece tanıma veya tanımama alanında yürütülen politikaların emperyalist ilişkilerin konusu olduğu müddetçe anlam kazandığı bir kez daha ifade edilecektir.

Üçüncü olarak zengin petrol kaynaklarına sahip olmasından mütevellit emperyalist çekişme için önemli bir yer olan Güney Sudan'ın geç gelen kendi kaderini tayin hakkı değerlendirilecektir. Devlet inşası süreci başarılı olmasa da uluslararası alanda devlet olarak kabul edilen Güney Sudan'da tanıma kurumunun reçete olarak kullanılması durumu işlenecektir. Böylece kendi kaderini tayin iddialarının

uluslararası alanda kabul görmesi devlet olmanın kabulümde önemli bir etken olarak karşımıza çıkacaktır.

Son olarak ise uluslararası hukukta devletlerin artık devlet olma iddialarını tanımının yanında hükümetleri tanıma konusuna ağırlık verdiği tezini güçlendirecek olan Afganistan'da Taliban rejiminin yeniden sahneye çıkışı ve tanımının Afganistan'ın uluslararası dünyaya entegrasyonunda oynadığı role vurgu yapılacaktır. Yine hükümetlerin tanınmasına ilişkin olarak Venezuela'daki hükümet krizi ve uluslararası kamuoyunun yeni hükümete olan desteğinin kurucu etkisi gösterilecektir. Böylece tıpkı devletlerin tanınması gibi hükümetlerin tanınmasının da, emperyalist devletlerin diğer devletlere müdahalesinde önemli bir araç olarak kullanıldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Ancak hükümetlerin tanınmasının işlevselliğinin çok daha etkili olduğunu belirtmek gerekecektir.

5.1. Eski Sovyet Coğrafyasındaki Tanınmayan Devletlere İlişkin Değerlendirmeler

SSCB'nin dağılmasıyla, sosyalist bloktan ayrılan ülkelerin tanınması süreci başlangıçta Yugoslavya'ya nazaran daha kolay olmuştur. Ancak Sovyet coğrafyasında yeni oluşan devletler içerisindeki ayrılıkçı iddialar, birçok tartışmalı durumu beraberinde getirmiştir. Gürcistan'dan ayrılan Güney Osetya ve Abhazya, Moldova'dan ayrılan Transdinyester, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve Rusya'daki Çeçenlerin durumu eski Sovyet coğrafyasındaki tartışmalı iddialara dair önemli örneklerdir. Bunlara ek olarak son dönemde, Rusya'nın emperyalist politikaları bağlamında Ukrayna'daki Kırım ve Donbas bölgesindeki iddiaları tarihsel sorunları gün yüzüne çıkarmıştır.

Buradaki tartışmalı iddialara geçmeden önce SSCB'nin dağılmasıyla meydana gelen konjonktürün değerlendirmesini yapmak gerekecektir. Bilindiği üzere SSCB'nin dağılmasıyla, ABD hegemonyası gücünü perçinlemiş, dünyanın birçok coğrafyasında hareket kapasitesini arttırmıştır. Kapitalist düzene Rusya, zamanla kendine has bir yöntemle eklemlenirken -enerjiyi önemli bir silah olarak kullanmıştır. Bilhassa kendi arka bahçesinde eski gücünü yeniden tesis etmesine yönelik çabaların arkasında bu unsur yatmaktadır. ABD'nin tek başına düzenleyici güç olmaktan çıktığı ve Post-Fordist düzenleme rejiminin sürekli istikrarsızlığı altında biçimlenen güncel dönem

ise, bölgesel güç olarak yükselen Çin ve Rusya gibi ülkelerin daha etkili politikalar izlemelerine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda, Rusya da ABD'nin açtığı yolda, uluslararası hukuku kullanarak etkili olduğu eski Sovyet coğrafyasında emperyalist politikalar gütmektedir. Bu kapsamda, tıpkı Batılıların Kosova'da yaptığı gibi Rusya, eski nüfuz alanında ayrılıkçı yapıları desteklerken kendi kaderini tayin hakkı ve insan hakları gibi argümanları kullanarak ayrılıkçı yapıları başta tanıma olmak üzere uluslararası hukukun çeşitli normlarıyla desteklemektedir. Nihayetinde Güney Osetya ve Abhazya, Transdinyester gibi *de-facto* devlet olarak lanse edilen yapıların diğer devletler tarafından tanınması, tanıyacak olan devletlerin Gürcistan veya Moldova'yla olan ilişkilerine göre değil Rusya'yla olan ilişkilerine göre şekillenmektedir. Bu kapsamda, son dönemde Donbas savaşıyla meydana gelen gelişmeleri anlamak için öncelikle Kosova'yla başlayan Sovyet coğrafyasındaki ayrılıkçı yapıların Rusya tarafından desteklenerek tanınması sürecini incelemek gerekmektedir.

Teoride tanınmanın tamamen beyan niteliğinde olmasına rağmen, uygulamada bir devletin, tanınmadığı veya çok az devlet tarafından tanındığı durumlarda birtakım sorunların meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kosova'nın devlet olma sürecinde görüldüğü üzere özellikle büyük devletler tarafından tanınma, devlet olma iddiasının kabulünde oldukça önemlidir. Nitekim Quebec'in tek taraflı olarak Kanada'dan ayrılma hakkının olup olmadığının değerlendirildiği davada, Kanada Yüksek Mahkemesi açıkça, teoride diğer devletler tarafından tanınmanın, devlet olmak için gerekli olmadığını, ancak olası bir devletin uluslararası toplumda var olabilmesi için tanınmanın etkili olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, Gürcistan'daki ihtilafla ilgili AB sponsorluğundaki Bağımsız Uluslararası Gerçek Bulma Misyonu (*Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia - IIFFMCG*), tanınmanın sadece beyan edici bir değere sahip olsa bile bir varlığın diğer devletler tarafından tanınmasının, bu varlığın hukuki olarak devlet statüsüne dair belirli bir kanıt sağlayabileceğini vurgulamıştır. Yaygın tanınma eksikliği, Güney Osetya ve Abhazya'nın uluslararası hukuka göre bir devlet statüsü kazanamamasının kanıtı olarak belirtilmiştir ("Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia", 2009:129).

Burada tanınmaktan ziyade kimler tarafından tanındığının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Büyük güçler (ki burada Batılı devletler kastedilmektedir) tarafından

tanınmama devlet olma önünde önemli bir engeldir (Sterio, 2019). Örneğin, Kosova'nın Batılı devletler tarafından tanınması, onun devlet olma iddiasını güçlendirmekteyken Güney Osetya ve Abhazya'nın Rusya tarafından tanınması aynı etkiyi sağlayamamaktadır. Bilindiği üzere Kosova'nın tanınması, Kremlin'e Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanımak için ihtiyaç duyduğu bahaneyi sağlamıştır. Batılı güçlerin Balkanlara müdahalesi sırasında Sırbistan'a karşı Kosova'nın iddialarını desteklemek için kullandıkları argümanlar, bu sefer Rusya tarafından Güney Osetya ve Abhazya'nın devlet olma durumları için kullanılmıştır. Ancak kendi nüfuz alanının olduğu Belarus gibi ülkeler de dâhil olmak üzere Rusya, Batı'nın aksine bahse konu devletlerin tanınması için uluslararası alanda hatırı sayılır müttefik kazanamamıştır. Bu devletler ya birbirilerini tanımış ya da uzak coğrafyalardaki mikro devletler tarafından tanınmıştır. Yine de bu devletlerin Rusya tarafından tanınması veya desteklenmesi devlet olma iddialarının günümüze kadar devam etmesine olanak sağlamaktadır.

Aşağıda bu ihtilaflı süreçlerin kısa bir tarihsel değerlendirmesi yapılacak ve tanınmanın bu devletler nezdinde önemi gösterilecektir. Rusya'nın emperyalist politikalarının bu devletler üzerindeki etkisi anlatılacak ve tanınmanın bu politikalardaki yeri sorgulanacaktır.

5.1.1. Güney Osetya ve Abhazya

Batılı güçlerin Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak tanınması için harekete geçmesi, Rusya'nın kendi kaderini tayin hakkının neden eski Sovyet coğrafyasındaki benzer vakalara teşmil edilmediğini sorgulamasına yol açmıştır. Böylece Rusya; Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanımak için ihtiyaç duyduğu bahaneyi üretmiştir. Batılı güçlerin, Balkanlar'a müdahale ederken Sırbistan'a karşı Kosova'nın iddialarını desteklemek için kullandıkları kelime dağarcığı ve argümanlar bu sefer Rusya tarafından kullanılmıştır.

Öncelikle Gürcistan içerisindeki Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı iddiaların tarihsel gelişimini kısaca değerlendirmek gerekmektedir.¹⁸² SSCB'nin

¹⁸² SSCB'de yer alan Birlik Cumhuriyetleri'nin, Sovyet federal yapısının temelini oluşturmaktadır. Birlik Cumhuriyetleri, genellikle ikincil bir konuma ve daha az idari yetkiye sahip olan özerk cumhuriyetler ve bölgeler gibi küçük federal oluşumlardan meydana gelmektedir. Örneğin Abhazlar, Gürcistan Birliği Cumhuriyeti içinde özerk bir cumhuriyetin itibari ulusuydular. Bir Birlik Cumhuriyeti

dağılmasının ardından bahse konu iki özerk bölge Gürcistan'dan bağımsızlığını kazanmak için harekete geçmiştir. İlk olarak 1991 yılında Güney Osetya¹⁸³, 1994 yılında ise Abhazya bağımsızlığını ilan etmiştir. O dönemde Güney Osetya, Abhazya'nın aksine uluslararası alanda sesini duyurmak için çok daha az kaynağa sahipti. Bu nedenle davasını tanıtmak için büyük ölçüde Rusya'ya ve ayrıca Osetler adına lobi yapan Abhazlara güvenmiştir (Beacháin, 2019:430). Ancak bu bağımsızlık kararları başta Gürcistan olmak üzere birçok devlet tarafından tanınmamıştır.¹⁸⁴

Sorunların temelinde, bölgedeki etnik grubun kökenlerine ilişkin farklı tarihsel iddialar bulunmaktadır. Özellikle bir Kafkas halkı olarak bilinen Abhazların, Sovyet döneminde baskıya uğradığına ilişkin ciddi iddialar bulunmaktadır. Gürcüler, nispeten küçük Abhaz toplumunu, eğitim ve kültür politikalarıyla ve cumhuriyetin demografik yapısını değiştirmek suretiyle asimile etmeye çalışmıştır.¹⁸⁵ Sömürgecilik politikalarının bir sonucu olarak 1939 ve 1959 yılları arasında Gürcü, Rus ve Ermeni işçilerin göç dalgaları, Abhazya'daki demografik dengeyi, Gürcülerin lehine değiştirmiştir. Her ne kadar Sovyet devlet yapıları içinde Abhazların yerel devlet yapılarında temsil edilmesi gibi Abhaz ve Gürcü ulusları arasındaki temel siyasi eşitsizliği ortadan kaldıramaya yönelik çabalar¹⁸⁶ gösterilse de Abhazların azınlık haline getirilme korkuları giderilememiştir. Abhazlara göre, yok olma tehdidi ancak devlet egemenliği ve yerel devlet yapıları üzerinde tam kontrol ile önlenebilirdi. Böyle

olarak anayasal anlamda ayrılma hakkına sahip olan Gürcistan'ın aksine, Abhaz Özerk Cumhuriyeti'nin resmi egemenliği ya da ayrılma hakkı yoktu. Bu çerçevede SSCB'nin dağılmasının akabinde Birlik Cumhuriyetleri'nin neredeyse tamamı sorunsuz bir şekilde bağımsızlığını ilan etmiş, uluslararası alanda tanınma elde edebilmiştir. Ancak daha sonrasında bu yapılar içerisinde yer alan özerk cumhuriyetlerin ayrılıkçı iddiaları ihtilafli hususlara neden olmuştur (Coppieters, 2004:2-3).

¹⁸³ Kafkasya'nın güney tarafında, Gürcistan'ın kuzey sınırı boyunca yer alan Güney Osetya, doğu, batı ve güneyden Gürcistan tarafından çevrelenmiştir. Ayrıca Rusya'nın Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ile sınır komşusudur. Dolayısıyla biri Rusya'da, diğeri resmi olarak Gürcistan'ın bir parçası olan iki Oset varlığı mevcuttur. Oset topraklarına, özellikle de güney kısmına nasıl ve ne zaman yerleşildiği hala tartışmalıdır (International Crisis Group, 2004).

¹⁸⁴ 2001 yılında, Abhazya meselesi için uluslararası çapta BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Dieter Boden tarafından Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, ABD ve Rusya'nın istişaresiyle gelecekteki barış anlaşmasının temel ilkeleri hazırlanmıştır. Bahse konu Boden Belgesi'ne göre, Abhazya, egemen bir siyasi varlık olarak kabul edilmiş ancak henüz tam bağımsız bir devlet olarak nitelendirilmemiştir (Coppieters, 2004:6).

¹⁸⁵ Esasında bu politikalar 19. yüzyılın ikinci yarısında, Çarlık rejiminin Ruslaştırma ve sömürge politikalarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Çarlık rejiminin politikaları, Abhaz halkının direnişiyle karşılaşmış, toplumun büyük bir kesiminin Osmanlı İmparatorluğu'na zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur (Coppieters, 2004:1).

¹⁸⁶ Moskova yeni ekonomik projeler başlatarak Abhaz ulusuna tahsis edilen liderlik pozisyonlarının sayısını arttırmış ve onlara bilim, eğitim ve medya alanlarında daha fazla idari özerklik vermiştir (Coppieters, 2004:3).

bir ulusal proje aynı zamanda bölgenin ekonomik ihtiyaçlarını da karşılayacaktı. Ayrıca Abhazya'nın Gürcü ekonomik alanından ziyade Rus ekonomik alanına - örneğin tarım ürünleri ihracatı ve turizm yoluyla- daha yakından bağımlı olduğu düşünülmektedir (Coppieters, 2004:3).

Nitekim 1999 yılında Rusya'nın Abhazya'ya yönelik ticari yaptırımlarını askıya alması ülkenin bağımsızlık sonrası bozulan durumunu bir nebze olsun rahatlatmıştır.¹⁸⁷ Rusya böylece sadece Abhazya'nın ana ticaret ortağı olmakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik bir can simidi de sağlamıştır. Akabinde Rusya ile ortak bir savunma ve dış politika anlayışı takip edilmiştir. Dahası devlet sınırlarını korumak için Rus yardımına güvenilmiş, Rus para birimi ve pasaportları kullanılmıştır (bkz. Green, 2010). Gürcistan, Moskova'nın bölge halkına pasaport vermesinin, bölgeye müdahalesi için bahane sunacağından endişelenmiştir.

Osetler ise hem Kuzey hem de Güney'in kendi tarihi anavatanları olduğunu iddia etmektedir. İran'daki Alan ve İskit kabilelerinin soyundan geldiği söylenen Osetler, 5.000 yıl önce Kafkasya'ya göç etmişlerdir. Başlangıçta bugünkü Kuzey Osetya'ya yerleşmişler, daha sonra istilacı Moğollar tarafından güneye kaçmaya zorlanmışlardır. Bu durum Gürcülerin, Osetlerin geç geldiği ve dolayısıyla Gürcülerin yerleştiği Güney'de misafir oldukları görüşüne yol açmıştır. Her ne olursa olsun Osetlerin, Hint-Avrupa dillerinin (Peştü ve Farsça ile akraba) ana etmen olduğu ayrı bir kültürel grup oluşturdukları iddiası reddedilemeyecektir. SSCB dönemine baktığımızda genel olarak Gürcistan'ın Güney Osetleri ile etnik Gürcüler arasındaki ilişkiler barışçıl gözükmemektedir, ancak arka planda birtakım gerilimler her daim var olmuştur. Gürcüler, Güney Osetya'yı Rusların yapay bir oluşumu olarak görme eğilimindeydiler ve istihdam gibi alanlarda etnik Gürcülere göre avantajlı oldukları iddiasıyla Güney Osetlere kızgındılar. Diğer taraftan Güney Osetyalılar ise Kuzey Osetya'daki akrabalarıyla eşit düzeyde özerk bir cumhuriyete sahip olmadıkları için kendilerini baskı altında hissetmişlerdir (International Crisis Group, 2004:3). Görüldüğü üzere

¹⁸⁷ Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'nın ticaretinin çoğundan sorumludur. Dahası Rusya, Abhazya'nın yıllık bütçesinin yaklaşık yarısını ve Güney Osetya'nın %90'ını sübvansede etmektedir (Comai, 2018: 188).

tarihi arka planda yine imparatorluktan başlayan ve konfederasyon döneminde de görmezden gelinen etnik temelli sorunlar yatmaktadır.¹⁸⁸

SSCB'nin dağılmasının akabinde, Gürcistan ile Güney Osetya arasındaki çatışmaların çözümü için Gürcü ve Rus liderler arasında AGİT işbirliğiyle ateşkes anlaşması imzalsansa da sorunlar çözülememiştir. Aksine Soçi Antlaşması'yla bölgede Gürcistan, Rusya ve Güney Osetya birliklerinden oluşan ve Rus komutası altında faaliyet gösteren üçlü Ortak Barış Gücü'nün kurulmasına karar verilerek Rusya'nın bölgeye ilişkin angajmanı kuvvetlendirilmiştir (McCorquodale ve Hausler, 2010:36).

2008 yazında, Gürcü birlikleri Güney Osetya'nın başkenti Şinval'e karşı bir saldırı başlattığında Rus barış güçleri, Gürcü birlikler tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine Rusya, sert bir karşı saldırıyla tepki göstermiş, Gürcü birliklerini Güney Osetya'dan çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda Gürcistan'daki hedeflere de saldırmıştır. Diğer bir ayrılıkçı iddiada bulunan Abhazya ise yine Rus desteğiyle taarruza katılarak ikinci cephenin açılmasına olanak sağlamıştır. Gürcistan'ın yenilgiyi kabul etmesi uzun sürmemiş ve uluslararası himaye altında bir barış antlaşması imzalanmıştır. (Ryngaert ve Sobrie, 2011:481; ayrıca bkz. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009:199-226). İlk etapta Abhazya'yı ilgilendirmeyen bu savaş, bir anda Gürcistan ve onun Batılı destekçileriyle Rusya arasında yeni bir hesaplaşmanın oynandığı sahneye dönüşerek Abhazya'nın da konuya müdahil olmasına sebebiyet vermiştir. NATO'nun Gürcistan'ın gelecekteki üyeliği konusundaki kararlılığına ve Kosova'nın Batı destekli bağımsızlığına öfkelenen Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmalar üzerindeki manipülasyonunu yoğunlaştırarak misilleme yapmıştır.

Abhazya ve Güney Osetya ile resmi diplomatik ilişkiler kurduktan sonra Kremlin, iki bölge için uluslararası alanda tanınmalar elde etmek üzere kampanya başlatmıştır. Başlangıçta Abhazya, tanınma mücadelesinde oldukça istekli olmuş ve Rus kaynaklarını kullanarak hareket etmiştir. Güney Osetya'nın siyasi elitinin tanınma hedefi de tamamen Moskova'nın politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. Rusya'nın,

¹⁸⁸ Sovyet federal yapısı içinde, hem Abhazların hem de Gürcülerin kültürlerinin ve ulusal kimliklerinin tehdit altında olduğunu hissettikleri sonucuna varılabilecektir. Örneğin, Abhaz ulusal hareketi, cumhuriyetlerinin Gürcüleştirmesini protesto ederken, Gürcüler de devletlerinin Ruslaştırılmasına karşı harekete geçmiştir. Bu paralel hareketlenmeler her iki cumhuriyette de radikal ve uzlaşmaz görüşleri beraberinde getirmiştir.

Abhazya ve Güney Osetya'yı tanınmasından iki gün sonra Duşanbe'de Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) toplantısı gerçekleşmiştir. Rusya, yeni diplomatik hamlesine destek için bu toplantıyı önemli görmüştür. Ancak kendi içlerinde ayrılıkçı etnik azınlıklarına sahip ŞİÖ üyelerinden dört eski Sovyet Orta Asya Devleti (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan) ve Çin, Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıma konusunda harekete geçmekten kaçınmıştır (Beacháin, 2019:432).

Diğer taraftan Rusya en yakın müttefiklerinden dahi destek toplamakta zorlanmıştır. Örneğin Belarus, AB'yle yoğun ticaret beklentisi nedeniyle bu devletlere tanıma vermekten çekinmiştir. AB'nin yeni Doğu Ortaklığı Girişimi çerçevesinde Gürcistan'a enerji yatırımında bulunması ve bu ortalıkta Belarus'un da yer alması tanıma konusunda Belarus'u ihtiyatlı davranmaya itmiştir. Ancak beklenen ortaklıkların sağlanamaması ve Ukrayna savaşıyla, Belarus'un Rusya gibi yaptırımların hedefi haline gelmesi sonucunda politika değişikliğine giderek Belarus Devlet Başkanı'nın Abhazya'yı ziyareti ve burada üst düzey Rus yetkililerle görüşmesi tanımaya ilişkin umutları yeniden ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın yoğun baskılarıyla ilerleyen süreçte, Abhazya'nın Rusya Federasyonu ve Belarus Cumhuriyeti Birlik Devleti'ne katılması yönünde çabalar sergilenmektedir (Askeroğlu, 2022). Rusya'nın emperyalist politikaları kapsamında Abhazya'nın stratejik önemi artmakta; özellikle Ukrayna'da devam eden savaşla birlikte Rusya'nın, Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki merkezi hükümeti tarafından kontrol edilen önemli bir deniz noktası olan Anaklia'ya yaklaşık 35 kilometre uzaklıktaki bir sahil kasabası olan Abhazya'nın Karadeniz kıyısında yer alan Oçamçire yakınlarında bir donanma üssü kurma niyeti, Rusya'nın Kırım'daki limanlarını daha güvenli bir bölgeye taşıma ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Faulconbridge, 2023). Bu bağlamda Rusya, bölgede etki alanında bulunan diğer devletlerin Abhazya ve Güney Osetya gibi yapıları tanımalarını istemekte, bu yapıların daha fazla tanıma elde etmesi Rusya'nın bölgesel politikalarının meşruiyetini kuvvetlendirmektedir.

Şaşırtıcı bir şekilde, Abhazya ve Güney Osetya'nın erken tanınması için verilen mücadelede kilit bölge Latin Amerika olmuştur.¹⁸⁹ Rusya'dan sonra Abhazya ve

¹⁸⁹ Bilindiği üzere Soğuk Savaş sırasında Sovyet ve ABD çıkarları Latin Amerika bölgesinde çatışmıştır. Latin Amerika, Sovyet destekli komünizm için verimli bir alandı ve birbirini izleyen ABD yönetimleri, bölgedeki sağcı diktatörlükleri ve/veya gerilla hareketlerini destekleyerek buna karşı koymaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra jeopolitik rekabet devam etmiş, bölgedeki ABD karşıtı söylem Kremlin ile sıcak ilişkilerin kurulmasına hizmet etmiştir (Beacháin, 2019:433).

Güney Osetya, Nikaragua ve Venezuela tarafından tanınmıştır. Bu devletlerin amacı Rusya'dan daha fazla askeri ve ekonomik yardım almaktır. Venezuela'nın tartışmalı Devlet Başkanı Nicolas Maduro'nun Ocak 2019'daki yemin töreninde, Abhaz ve Güney Osetyalı mevkidaşları Raul Khajimba ve Anatoly Bibilov'u ön sırada oturmıştır (Sanchez, 2019). Buna karşılık ABD'nin Maduro'yu tanıtmaktan vazgeçmesinin ardından Gürcistan benzer şekilde hareket ederek misilleme yapma fırsatı yakalamıştır (Laghidze, 2019). Nikaragua ve Venezuela tarafından tanınmasının akabinde Abhazya ve Güney Osetya diğer bölge ülkelerinden tanınma sağlamak için harekete geçse de bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu kullanan ABD yüzünden herhangi bir gelişme yaşanmamıştır (Democracy ve Freedom Watch, 2008).

Tayvan'ın - ilk üç devlet günümüzde politika değişikliğine gitse de - Solomon Adaları, Kiribati, Nauru, Palau, Marshall Adaları ve Tuvalu tarafından tanınması, Rusya'nın öncülüğünde Abhazya ve Güney Osetya'nın tanınma elde edebilmek için Güney Pasifik'teki mikro devletlere yönelmesine neden olmuştur. Her ne kadar başlangıçta Nauru, Vanuatu ve Tuvalu bu yapıları tanısa da son ikisi dış baskılara dayanamayıp tanımayı geri çekmiştir. 2018 yılında ise Rusya'dan aldığı destekle Suriye'de ayakta kalan Esat rejimi bu yapıları tanımıştır (Beacháin, 2019).

Avrupa'nın bahse konu *de-facto* yapılara bakışı, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde tanımaya ilişkin getirilen yeni kriterler ekseninde ilerlemiştir. Bağımsız Uluslararası Gerçek Bulma Misyonu'nun bahse konu yapılara ilişkin raporlarında, insan haklarının ve azınlık haklarının korunmasına ilişkin vurgular dikkat çekicidir. Yine aynı raporda, Güney Osetya'nın devlet olma kriterlerini karşılayamadığı, fakat Abhazya'nın *de-facto* devlet kriterlerini karşıladığı ve Abhazya'nın devlet benzeri yapı (*state like entity*) olarak tanımlandığını söylemek gerekmektedir. Bu tanımlama, devlet olma ile tanınma arasındaki farkı ortaya koyarak tanımanın devlet olma süreçlerinin kabulündeki önemini ortaya çıkarmaktadır (Taşdemir, 2021:464). Abhazya, devlet olma koşullarını yerine getirdiği halde uluslararası alanda tanınmadığı için tüzel kişilik elde edememektedir, bu da tanımanın kurucu etkisini pekiştirmektedir.

Her ne kadar Bağımsız Uluslararası Gerçek Bulma Misyonunu Abhazya'nın *de-facto* devlet olarak nitelendirilebileceğini düşünse de yerinden edilen Gürcülerin geri dönmesi için adım atılmamasını mazeret göstererek Abhazya'nın devlet olma sürecine

ve tanınmasına karşı çıkmaktadır. Böylece devlet olmaya ilişkin Montevideo Sözleşmesi'yle getirilen kriterlerin herhangi bir önemi olmadığı anlaşılmaktadır. Devletlerin tanınmasının bildiri nitelikte olduğu görüşü de uygulamayı incelediğimizde etkisini yitirmektedir. Tanınmayan devletlere ilişkin uluslararası alanda yapılan yaptırımlar veya siyasi baskılar tanınmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Kaldı ki tanınmayan tüm devletlerin birincil amacının tanınma için mesai harcamak olduğunu düşününce tanınmanın devlet olma yolunda önemli bir unsur olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

5.1.2. Transdinyester

Transdinyester¹⁹⁰ ile Moldova arasındaki çatışma, Güney Osetya ve Abhazya'nın aksine, tarihsel olarak derin anlaşmazlıklarla yüklü değildir. Diğer yapılara nazaran Transdinyester, etnik çeşitliliğe sahiptir ve bu çeşitlilik kamuoyu tarafından onaylanmıştır. Ayrıca SSCB döneminde siyasal, ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklara sahip olmuştur. Bağımsızlık sürecinin yukarıdaki iki ülke ile benzer şekilde ilerlediğini söyleyebilmek mümkün olsa da Moldova ve Ukrayna sınırları arasında stratejik bir konuma sahip olan bu ayrılıkçı yapı, Rusya da dâhil olmak üzere, Güney Osetya ve Abhazya dışında hiçbir devlet tarafından tanınmamaktadır.

Sorunun kökeni İkinci Dünya Savaşı öncesi Besarabya Bölgesi'nin, Molotov-Ribbentrop Paketi ile SSCB'ye bırakıldığı 1940'lı yıllara dayanmaktadır. SSCB, 1940 yılında Dinyester ırmağının doğusunu ve Besarabya Bölgesi'ni kapsayan alanda Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuştur, Ukrayna'nın bir parçası olan Transdinyester Bölgesi ise aynı yıl Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil edilmiştir.¹⁹¹ Soğuk Savaş döneminde bölge içinde özellikle etnik Moldovalıların

¹⁹⁰ Transdinyester ifadesi Moldova tarafından kullanılmaktadır. Burada yaşayan halk ülkeyi Prinistrovyia Cumhuriyeti olarak adlandırmaktadır. Rusça ismine binaen kısaca PCR demek de mümkündür.

¹⁹¹ Esasen, üç Romen Prenslüğünden biri olan Moldava, 14. yüzyılda Karpat Dağları ile Dinyester Nehri arasında ortaya çıkmıştır. Zaman içinde bu toprakların büyük bir kısmı Boğdan Voyvodalarının kontrolü altında bir arada kalmış, sadece bir kısmı Osmanlılar tarafından alınmıştır. Bunların en güneyi "Besarabya" olarak adlandırılmıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru Habsburglar, Boğdan'ın Bukovina olarak adlandırılan kuzey kısmını alırken Ruslar da 1812 yılında Boğdan'ın Prut ve Dinyester Nehirleri arasında kalan bölümünü almış ve Besarabya adını tüm bu bölgeye yaymıştır. 1859 yılına gelindiğinde Boğdan'dan geriye kalanlar Eflak Boğdanlığıyla birleşmeyi başararak Eski Krallık olarak adlandırılan bölgeyi oluşturmuşlar ve bugünkü Romanya'nın temelini atmışlardır. Rusya'daki devrim Besarabya'nın Romanya ile birleşmesine olanak sağlamış, ancak bu birleşme uzun sürmemiş, 1940 yılına gelindiğinde Sovyetler Besarabya'yı geri almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler,

hükümet ve kamu hizmetindeki liderlik pozisyonlarının çoğunu ele geçirmesi sorunlara sebep olmuştur (Geldenhuis, 2009:88-89).

SSCB'nin dağılmasıyla beraber, Moldova tarafından yürütülen demokratikleşme süreci ve bilhassa 1989 yılında kabul edilen dil yasasıyla SSCB zamanı güdülen Sovyetleştirme politikaları yerini Moldovalılaştırma politikasına bırakmıştır (International Crisis Group, 2003:105-106). Bu gelişmeler, Moldova hükümetinin belirgin Romen yanlısı tutumuyla da birleşince etnik gruplarının yoğun yaşadığı Transdinyester'de tepkilere neden olmuştur (Blakkisrud ve Kolstø, 2011:195). Hepsinden önemlisi Transdinyester'deki Rus, Ukrayna ve Bulgar kökenli topluluklar tekrar Romanya'nın bir parçası olma ihtimalinden çekinmişlerdir.

Etno-kültürel tartışmaların artmasıyla Transdinyester, Rusya'nın desteğiyle bağımsızlığını ilan etmiş, bağımsızlık hamlesi taraflar arasındaki çatışmaları artırmış, 1992 yılının baharında Transdinyester ve Moldova güçleri arasında tam ölçekli bir savaş doğmuştur. Ancak Transdinyester birlikleri, Rusya'nın yardımıyla Moldova birliklerini geri püskürtünce, Temmuz ayında ateşkes imzalanmıştır (Geldenhuis, 2009:90). Ateşkes'e göre, Transdinyester özel bir statüye sahip olacak ve Moldova'nın devlet yapısını değiştirmesi halinde Transdinyester'in kendi kaderini tayin etme hakkı garanti altına alınacaktır. Ayrıca Rus, Moldova ve Transdinyester birliklerinden oluşan barışı koruma güçlerinin konuşlandırılacağı bir güvenlik bölgesi oluşturulması da öngörülmüştür (International Crisis Group, 2003:7). Barış güçlerini gözlemlemek ve çatışma bölgesinde düzeni sağlamak için üçlü bir Ortak Kontrol Komitesi (6'sı Rus, 3'ü Moldovyalı ve 3'ü Transdinyesterli) kurulmuştur (Roper, 2004:110). Böylece Rusya'nın bölgedeki varlığı resmiyete dökülmüştür.

Transdinyester'in hamisi ve koruyucusu olmasının yanı sıra Rusya, ayrılıkçı oluşumun nihai statüsü konusundaki anlaşmazlığı çözmek için uluslararası diplomatik bir girişimde arabulucu olarak hareket etmektedir. Rusya'nın diğer ortakları Ukrayna ve AGİT'tir. Hatta AGİT, 1993 yılında Moldova ve Transdinyester'e arasındaki soruna kalıcı bir siyasi çözüm arayışına yardımcı olmak üzere Kişinev'de uzun süreli misyon açmıştır (International Crisis Group, 2003:1). Misyonun amacı Moldova'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak suretiyle Transdinyester için özerk bir

Besarabya'nın Romenlerin çoğunlukta olmadığı güney ve kuzey bölgelerini de alarak Ukrayna'ya dâhil etmiştir (bkz. Mitrasca, 2002:10).

statü yaratmaktır. 2005 yılından itibaren Moldova'nın talebiyle müzakereler yeniden başlamıştır. Bu sefer konunun muhataplarına ek olarak Rusya ve Ukrayna garantör ülke pozisyonunda, AB ve ABD ise gözlemci ülke statüsündedir. Ancak soruna ilişkin nihai bir çözüm getirilememiştir (Öztop, 2022).

2006 yılının Eylül ayında düzenlenen referandumla Transdinyester halkının %97'si bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Aynı zamanda bağımsızlıklarının tanınmasını isteyen Transdinyester, bunun kabul edilmemesi durumunda Rusya'ya bağlanmak istediğini duyurmuştur ("Referandumdan 'Rusya' çıktı", 2006). Ancak Rus elitleri arasındaki etkili isimlerin Transdinyester'in gölge ekonomisine dâhil olarak maddi çıkar elde etmeleri nedeniyle Rusya'nın şimdilik statükoyu koruma taraftarı olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü üzere tanıma kurumu emperyalist çıkarlara uygun olarak kullanılmakta, kimi zaman da devletler tanımama yoluna giderek farklı politik ekonomik çıkarlar elde etmektedir.

Rusya'nın, Transdinyester'de ekonomik rolü oldukça önemlidir. Rusya; hibe, kredi ve enerji sübvansiyonları ve doğal kaynaklardan gıdaya kadar çeşitli maddi yardımlar sağlamaktadır. İki ülke arasında bir dizi ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel anlaşmalar yapılmaktadır. Rusya Merkez Bankası, Transdinyesterli şirketlerin uluslararası mali işlemlerde Moldova Ulusal Bankası'nı bypass etmelerine olanak tanıyan nakit ödeme sistemi kurulmuştur (International Crisis Group, 2004:4). SSCB döneminden beri Transdinyester, Rusya'nın askeri sanayisi için önemli olmuştur. Örneğin, Moldova Çelik Fabrikası, Transdinyester'de Rusya'ya ait yaklaşık bir düzine fabrika arasında en üretken ve karlı olanıdır (Chamberlain-Creangă ve Allin, 2010:334). Diğer taraftan Rusya, bölgedeki etnik karmaşayı kullanarak bölgede Ruslaştırma politikası gütmektedir. Bu kapsamda bölgede yaşayanlara Rus pasaportu vermektedir (2010:331-332). Transdinyester de kendi kimliğini oluştururken, Rus merkezli ilerlemekte, çoklu etnisite ve çok dillilik yönünde refleksler geliştirerek Rusya'yla benzer doğrultuda hareket etmektedir.

15 Mart 2022 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Transdinyester'i, Rusya tarafından işgal edilen Moldova bölgesi olarak tanımıştır (Parliamentary Assembly, 2022). Aynı şekilde AGİT raporları da bölgeyi Moldova'nın Transdinyester Bölgesi olarak nitelendirmektedir. Kaldı ki Rusya da dâhil olmak üzere diğer devletler tarafından tanınmadığı için Transdinyester'in dış

ticaret, seyahat ve posta hizmetlerini içeren uluslararası faaliyetlerinin doğrudan Moldova kural ve prosedürlerine bağlı olduğunu belirtmek gerekecektir. Transdinyester tanınmayan devlet statüsüyle bağlantılı olarak özellikle akut hale gelen izolasyonla ilişkili Güney Osetya ve Abhazya'dan daha büyük sorunlar yaşamaktadır. Bu koşullar altında kendi kimliğini korumak ve güçlendirmek için Rus desteğine ihtiyaç duyması şaşırılacak bir konu değildir. Bu nedenle Transdinyester'in jeopolitik tercihleri Rusya yanlısı bir dış politikadır (Patlis, 2018:93-94).

Brüksel merkezli Uluslararası Kriz Grubu'nun Moldova hakkındaki raporunda, Transdinyester'de ekonomik dönüşüm, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, medya özgürlüğü ve insan hakları konularında eksiklikler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bölgedeki sorunların devam etmesi halinde Transdinyester'in daha fazla vize kısıtlamasına maruz kalacağı, bireysel ve kurumsal varlıkların dondurulacağı ve Moldova makamlarına kayıtlı olmayan Transdinyesterli şirketlerle ticaretin yasaklanmasının gündeme gelebileceği belirtilmiştir (International Crisis Group, 2003). Görüldüğü üzere Batılı devletler, Transdinyester'i tanımayarak Rusya'nın politik ekonomik çıkarlarını sekteye uğratmaya çalışmaktadır.

Sonuç itibarıyla, Transdinyester'in *de-facto* durumu, Moskova'nın Batı yanlısı Moldova'ya karşı elini güçlendirmektedir. Diğer bir deyişle, Rusya'nın bölgedeki askeri ve ekonomik etkinliği Moldova'nın Batı ile olan ilişkilerinde hareket kapasitesini sınırlandırmaktadır. Ayrıca bir sonraki başlıkta incelenecek olan Ukrayna'da meydana gelen savaşın Transdinyester nezdinde kritik önemi bulunmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'nın güneyine doğru ilerleyeceği endişesi hatta Transdinyester bölgesine kadar uzanan bir Rus hattının kurulması konusu, Transdinyester ile Rusya arasındaki kara bağlantısını sağlayacaktır. Bu nedenle bölgenin Rusya için olduğu kadar Batılı devletler için de önemi haizdir.

5.1.3. Donetsk ve Luhansk

Çin ve Rusya'nın yükselişi ABD'nin hegemon gücünü farklı alanlarda sınamalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Rusya ile Çin ilişkilerinin artan seyri Batı'ya karşı farklı bir bloğun oluşmasına neden olmuş, emperyalistler arası rekabeti artırmıştır. Bu durumun tabiatıyla uluslararası hukuka da yansımaları olmuş; ABD

tarafından teşkil edilen uluslararası hukuk terimlerinin, Rusya ve Çin tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanımına yol açmıştır.

Nitekim Kosova’da ABD’nin hegemon güç olarak sunduğu iddialar, Rusya’nın bölgesel olarak güçlü olduğu yerlerde de benzer şekillerde kullanılmıştır. Kosova’nın tanınması emsal teşkil etmeyen “benzersiz bir vaka” olduğu yönündeki görüş, büyük güç siyasetinin uluslararası hukuk üzerindeki hâkimiyetini de pekiştirmiştir. Zira Kosova’nın tanınması, büyük ölçüde ABD’nin ve Batılı devletlerin desteğine bağlıdır. Benzer şekilde, Rusya’nın rolü olmasaydı Abhazya ve Güney Osetya hiçbir devlet tarafından tanınmayacaktı (Caspersen, 2015:397).

Keza Donbas bölgesinde meydana gelen ayrılıkçı iddialar, uluslararası hukuktaki tanıma konusunun YSFC’nin dağılmasıyla başlayan ve Kosova’yla devam eden belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. 2014’te Kiev’deki “Euromeydan” protestolarının ardından Rusya yanlısı Devlet Başkanı Yanukoviç yönetiminin düşmesiyle, Rusya tarafından Kırım ve Donbas’ta Rus yanlısı halk hareketleri kışkırtılmıştır. Rusya, Kosova örneğini emsal göstererek Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılmasına izin veren Kırım referandumunu tanımıştır.¹⁹² Nitekim 18 Mart 2014 tarihinde Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasıyla başlayan süreç, Ukrayna’nın doğusunda Rus nüfusunun fazla olduğu Donbas Bölgesi’ni de hareketlendirmiştir. Ancak Rusya’nın Donetsk ve Luhansk referandumlarına ilişkin tutumu ilk başta bu kadar açık olmasa da sonrasında bağımsızlık ilanlarının tanınması farklı bir süreci başlatmıştır.

Bilindiği üzere Soğuk Savaşın bitmesiyle caydırıcılık ve çevreleme politikaları anlamını yitirmiş, 11 Eylül saldırıları sonrasında yeni tehdit, devlet dışı terör örgütleri

¹⁹² Kırım, Ukrayna anakarasının güneyinde yer alan bir yarımadadır. Karadeniz’deki stratejik konumu nedeniyle Kırım, yüzyıllar boyunca çeşitli güçler tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. Rusya, 1783 yılında bölgeyi ilhak etmesinden bu yana, son 200 yılın büyük bir bölümünde Kırım’da hâkim güç olmuştur. 1954 yılında dönemin Sovyet Lideri Nikita Khrushchev Kırım’ı Ukrayna’ya hediye etmiştir. Bu transfer, sadakatin bir ödülü olarak ve Ukrayna’nın Rus İmparatorluğu ile birleşmesinin 300. yıldönümü münasebetiyle yapılmıştır (Kramer, t.y.). SSCB’nin dağılmasıyla, birçok kişi Kırım’ın Rusya’ya katılmasını istemiştir ancak bu gerçekleşmemiştir. 1992 yılında Kırım’a Ukrayna içinde özerk bir cumhuriyet statüsü verilmiştir. Temmuz 1993’te Rus parlamentosu, Kırım’ın liman şehri Sivastopol’u “Federal Rus şehri” ilan etmiştir. Bu karar Ukrayna parlamentosu ve Batılı hükümetlerin çoğu tarafından kınanmıştır (Cavandoli, 2016:881). Hatta BM Güvenlik Konseyi, kararın BM Şartı’na aykırı olduğunu ilan etmiştir (UN Security Council, 1993). Ukrayna ve Rusya arasındaki gerginlik, Budapeşte Memorandumu ile kontrol altına alınmıştır. 1997 yılında Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması imzalanmış, taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini ve aralarındaki sınırların dokunulmaz olduğunu kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra, Rusya’nın Kırım’daki deniz tesislerini uzun süreli kiralamasına ve Sivastopol merkezli iki bağımsız ulusal filo kurmasına izin veren ayrı antlaşmalar da imzalanmıştır (2016:881).

olarak belirlenmiştir. Bu doktrin haklı savaşı (casus belli) gerçekleştirmek için önemli bir işlev görmüştür (Chossudovsky, 2010). Bu çerçevede ABD önderliğinde, tıpkı 19. yüzyılda olduğu gibi emperyalist devletlerin savaşa başvurma olasılığı artmıştır. Zaman zaman kendi kaderini tayin hakkı, meşru müdafaa gibi var olan uluslararası hukuk doktrinlerinin önleyici - öngörücü meşru müdafaa şeklinde geniş yorumlanmasıyla zaman zaman ise insani müdahale, koruma sorumluluğu gibi yeni doktrinler geliştirilerek savaşın meşrulaştırılması sağlanmaktadır. Nitekim Rusya, önce Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin¹⁹³ bağımsızlığını tanıyarak bu yapıların, kendi kaderini tayin etme hakkı olduğunu ifade etmiştir. Rusya, bu yapıların kendisinden yardım çağrılarında bulunduğunu belirterek bölgeye konuşlanmış, Ukrayna devleti tarafından bu cumhuriyetlere karşı yapılan baskıların Kosova'da olduğu gibi son çare ayrılma hakkını doğurduğunu iddia etmiştir.

Donbas'taki halk hareketlerinin güvenlik güçleriyle çatışmaya başlaması, Rusya destekli DHC ve LHC bağımsızlıklarını ilan etmelerine neden olmuştur. Rusya, Ukrayna sınırında toplanan Rus silahlı kuvvetlerine, ABD'nin birçok coğrafyada kullandığı söylem olan "barışı koruma" görevini vermiştir. Rusya bu bölgeleri, Batı yanlısı Ukrayna yönetiminin baskısı altında yaşayan Rusların yerleri olarak takdim etmiş; Ukrayna yönetiminin bölgede Rusça konuşanlara baskı uyguladığını ve "soykırım" yaptığını ileri sürmüştür. Böylece bu mesele, uluslararası hukuktaki tartışmalı normların bir kez daha sorgulanmasına neden olmuştur.

Rusya, Ukrayna'yı işgalini meşru müdafaa ilkesine dayandırmaktadır. Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki ayrılıkçı yapıları egemen devletler olarak tanınması, bu meşru müdafaa argümanının kendi kaderini tayin hakkıyla desteklendiğini göstermektedir. Rusya'nın bu varlıkların kendi kaderini tayin hakkının olduğunu iddia etmesi ve onları devlet olarak tanınması, Kosova'nın birçok Batılı devlet tarafından tanınması örneğinde olduğu gibi erken tanımadır. Ancak bu sefer erken tanıma kararı ilhak ile sonuçlanmıştır.

¹⁹³ Donetsk ve Luhansk, Ukrayna'nın doğusunda Rusya sınırında yer almaktadır. Bu coğrafya bütün olarak Donbas olarak da adlandırılmaktadır. Bölge, Sanayi Devrimi sonrasında kömür üretiminde gelişme göstermiş, demiryolu ağının kurulmasıyla hızlıca gelişmiştir. Hatta 1920 yılından itibaren SSCB'nin büyük sanayi merkezleri burada kurulmuştur. Bölgenin uzay savunma sanayisi için hammadde temin ettiği bilinmektedir. Ayrıca Rus tanklarının üretiminde kullanılan özel demir burada üretilmektedir (Yavuz, 2021).

Dahası 24 Şubat 2022 günü Ukrayna'ya karşı “özel bir operasyon” başlatan Rusya, esas amacının kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamak olduğunu açıklamıştır. Zira işgale giden süreçte Donbas bölgesinde yaşayan bireylere yaygın olarak Rus pasaportu verilmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Nitekim işgalin ardından, yaklaşık 720.000 pasaport Ukrayna'nın doğusundaki insanlara hızlı bir şekilde ulaştırılmıştır (“Putin expands fast-track”, 2022). Böylelikle, bölgedeki varlığına kanıt teşkil etmesi amacıyla Ukrayna topraklarında bir “vatandaş” nüfusunun üretilmesi sağlanmıştır. Bu vatandaşları korumaya yönelik iddialar artık Rusya'nın meşruiyet kaynağını oluşturmuştur. Kremlin, aynı yolu hem Güney Osetya hem de Abhazya bölgesinde 2008'deki işgalden hemen önce, Kırım'da ise 2014 yılında Ukrayna'nın hukuka aykırı ilhakından önce yapmıştı (Özer ve Kaya, 2022:71). Ayrıca Rusya'nın insanlık dramından kaynaklı olarak Ukrayna'ya müdahale ettiğine ilişkin iddiası, tüm emperyalistler tarafından kullanılan klasik bir yöntemdir. Putin, Donbas'taki savunmasız azınlığı korumak, tüm Ukraynalıları onları yöneten yeni Hitlerlerin boyunduruğundan kurtarmak için Ukrayna'daki korkunç savaşı başlattığını iddia etmektedir. ABD tarafından benzer söylemlere Irak ve Kabil bombalanırken de başvurulmuştur. Ancak Batı, kendi eylemlerini özgürleştirici olarak addederken Rusya'nın hareketlerini zalim bir emperyalist proje olarak tanımlamaktadır. Bu türden iddiaların, BM nezdinde hukuki bir altyapısı yoktur. Vatandaşlarını koruma iddiası daha çok ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra başlatmış olduğu stratejinin bir ürünüdür. Rusya da benzer söylemleri kullanarak Ukrayna'daki askeri tesisler ile havaalanlarını hedef almıştır.

Beklediği zaferi elde edememesi üzerine Rusya, 2022 yılı Nisan ayından itibaren askeri planlarını güncellemiştir. Bu kapsamda 2014'ten bu yana bir kısmı Rusların desteklediği ayrılıkçıların elinde olan Donetsk ve Luhansk vilayetlerinin tamamının ele geçirilmesine odaklanmıştır. Bu sayede Rusya, Kırım'la Rusya arasındaki kara bağlantısı sağlanmayı amaçlamıştır. Akabinde Rusya, Luhansk bölgesinin tamamının kontrolünü ele geçirmiş ve saldırılarını Donetsk bölgesinde yoğunlaştırmıştır. Buna karşılık Ukrayna tarafı, 29 Ağustos 2022'de ülkenin güneyindeki Herson'a karşı taarruz başlatmıştır. Ayrıca Ukrayna ordusu Harkiv hattında da taarruzunu arttırmış ve hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Rusya, misilleme olarak sivil altyapıya yönelik saldırılarını artırmıştır. Bunun üzerine, Donetsk, Luhansk, Herson ve Zaporijya bölgeleri 23-27 Eylül 2022 tarihlerinde yapılan referandumlarla ve akabinde

Rusya'yla imzalanan katılım anlaşmalarıyla Rusya tarafından ilhak edilmiştir (Abay ve Chirciu, 2022). Rusya'nın bu kararı Venezuela, Nikaragua Kuzey Kore ve Suriye gibi devletler dışında uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır.

Görüldüğü üzere Rusya, Donbas Bölgesi'nde yaşayan Rus nüfusunun güvenliğini koruma iddiasıyla Ukrayna'ya olan işgalini meşrulaştırmıştır. Bu kapsamda öncelikle Rus yanlısı bölgeleri desteklemiş, bir sonraki aşamada bu bölgelerin bağımsızlıklarını tanıyarak uluslararası hukuktaki tanıma doktrininden yararlanmıştır. Bu sayede ayrılıkçı yapılarla Rus birliklerinin buralarda konuşlandırılmasına izin veren antlaşmalar imzalanmıştır. Dahası 2014'te DHC ve LHC'nin bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından meydana gelen nüfus hareketleri sonucunda nüfus yapısında Ruslar lehine değişiklik olduğu tahmin edilmektedir. Bu vesileyle öncelikle Ukrayna'ya karşı yapılan askeri harekât meşrulaştırılmıştır. Sonrasında buradaki nüfusun kendi kaderini tayin etme hakkı olduğu gerekçesiyle Rusya'ya bağlanması gerçekleştirilmiştir.

Kısacası SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası arenada Rusya'nın güç kaybetmesini fırsat bilen ABD önderliğindeki Batı bloğu, eski Sovyet coğrafyasına doğru ilerlemiş ve NATO'yu Rusya sınırlarına kadar genişletmeye çalışmıştır. ABD emperyalizminin yeni dünya düzeni olarak başlattığı süreçte, Yugoslavya ve Irak gibi bölgelere müdahale etmesi, Batı yanlısı hükümetler kurmak için bir dizi renkli devrimi desteklemesi, Rusya'nın sınırlarına yakın askeri tatbikatlar eşliğinde Doğu Avrupa'ya asker konuşlandırılması nihayetinde Rusya'yı tahrik etmiştir. NATO'nun genişlemesiyle Rus sermayesinin yatırımı için yarı-sömürge alanlarının ortadan kaldırılması, Rusya'nın ekonomik ve jeopolitik çıkarlarına önemli bir darbedir. Bu nedenle Rusya, ABD'nin küresel bir gerileme yaşadığı dönemi de fırsat bilerek kendisini ciddi bir emperyalist oyuncu olarak dayatma arayışına girmiştir. Nitekim emperyalist bir güç olarak Rusya, ayrılıkçı DHC ve LHC'yi tanıyarak, bir zamanlar Batı'nın yaptığı gibi uluslararası hukuk normlarından yararlanmıştır. Tanımayı, yapılan ilhakin meşrulaştırılmasında bir araç olarak kullanmıştır. Bu kapsamda kendi kaderini tayin iddialarının arkasında her zaman onları destekleyici argümanların bulunduğunu söyleyebilmek mümkündür. Tanıma kurumu da bunlardan bir tanesidir.

Sonuç olarak Ukrayna'da ve Ukrayna üzerinde devam eden mücadeleyi karakterize eden kendi kaderini tayin hakkının dönüşümlü olarak “yüce” ve “alaycı”

formülasyonları, ancak dünya düzenine ilişkin önemli ölçüde farklı vizyonlar üreten rakip sınıf projeleri arasındaki uzun süreli rekabet ışığında anlaşılabilir. Bu da bizi kolektif kendi kaderini tayin kavramını salt ulusal ya da etno-ulusal bir tanınma ya da özgürleşme projesi olarak görmeye devam etmek yerine bu kavramın sınıfsal boyutlarıyla yüzleşmeye zorlamaktadır (Özsu, 2015:439). Ukrayna örneğinde gerçek kendi kaderini tayin hakkı, Ukrayna içindeki çeşitli “Rusya yanlısı” grupların değil, “Ukrayna halkının” Rusya yerine Avrupa entegrasyonunu seçme kabiliyetini yansıtan kendi kaderini tayin hakkıdır. Diğer bir deyişle burada kendi kaderini tayin hakkı, Sovyet sonrası alanda toprak bütünlüğüne ve *uti possidetis juris*’e yönelik sürekli bir tehdit olarak değil, bağımsız devletin temeli olarak anlaşılmalıdır. Donetsk ve Luhansk halklarının özerklik veya bağımsızlık amacıyla seçim yapma kabiliyeti olarak kendi kaderini tayin hakkı meselesi ise ikincil konumdadır (2015:444).

5.2. Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Kimlik ve Toprak Bütünlüğü Tartışmaları Altında Batı Sahra Egemenlik Sorunu

Esasında Soğuk Savaş döneminde başlayıp günümüze kadar süregelen Batı Sahra sorunu, sömürgeci mirasla, Fas ile Cezayir’in arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesinin iç içe geçtiği çok etmenli bir sorundur. Batı Sahra meselesi, 1966 yılında BM Genel Kurulu’nun kendi kaderini tayin hakkı bağlamında, ülkenin sömürge statüsünden çıkarılmasını istemesi ve ülkede referandum yapılması çağrısında bulunmasıyla uluslararası bir mesele haline gelmiştir¹⁹⁴ (UN General Assembly, 1966). İspanyol sömürgesi olan Batı Sahra’dan, zengin doğal kaynakları nedeniyle İspanya’nın vazgeçmesi kolay olmamıştır. Ancak bölgede İspanya sömürsüne karşı bağımsızlık mücadelesi yürüten Polisario Cephesi’nin (“Saguia el-Hamra” ve “Rio de Oro”nun Kurtuluşu Halk Cephesi’nin İspanyolca kısaltması) İspanyol askeri tesislerine ilişkin eylemleri İspanya’yı BM kararlarını kabule zorlamıştır. İspanya’nın tutumu BM kararlarına paralel olarak kendi kaderini tayin hakkından yana olmuştur. Fas, İspanya işgalinden önce Batı Sahra’nın kendi devletiyle tarihi bağlarının olduğunu iddia ederek buna karşı çıkmıştır. O dönemde Angola’da Sovyet yanlısı grupların iktidara gelmesi, ABD’yi telaşe düşürmüş, Soğuk Savaş

¹⁹⁴ İspanyol Sahrası 1958’e kadar İspanya’nın sömürgesi olarak kalmış, 1958’den sonra ise İspanya’nın vilayeti olarak tanımlanmıştır. BM Genel Kurulu, İspanyol Sahrası’nı 1960’ta “kendini yönetemeyen toprak” (*non-self governing teritory*) olarak ilan etmiştir.

dinamiklerinin Afrika'ya ilişkin boyutu Batı Sahra'da cereyan etmiştir. ABD, İspanya ve Fas arasındaki barışçıl çözümü sağlamak için diplomatik çabalarını arttırmıştır. UAD'ın, Batı Sahra üzerinde Fas ve Moritanya'nın herhangi bir ülkesel egemenliğinin olmadığını belirten kararı Fas Kralı II. Hasan'ın, 6 Kasım 1975 tarihinde silahsız 350 bin sivil Batı Sahra'ya yürütmesine sebebiyet vermiştir (Geldenhuy, 2009:193). “Yeşil Yürüyüş” adı verilen bu eylem üzerine İspanya, Batı Sahra'dan çekilme kararı almış ve bölgeyi Fas-Moritanya idaresine bırakmıştır. Böylece 1975 yılında Fas, Moritanya ve İspanya arasında Madrid Antlaşması imzalanmıştır. İspanya, Antlaşma'yla, Batı Sahra'nın idari kontrolünü bu iki ülkeye devretmiş, Şubat 1976'da Batı Sahra'dan çekilmiştir. İspanya, Antlaşma'ya ek –ve sonradan ortaya çıkan- protokoller çerçevesinde Bu Craa'daki fosfat şirketinin (Phosbucraa) % 35 hissesini almış, ayrıca Batı Sahra sularında 20 yıl süreyle balıkçılık yapma hakkını elde etmiştir (bkz. Hodges, 1983:223-225). Böylece İspanya, sömürgecilik dönemindeki ekonomik çıkarlarını korumuştur.

Ancak sömürgecilikten kalma sorunlar çözülememiş, Fas'ın bölge üzerindeki iddiası ise son bulmamıştır. Bu kapsamda 1976 yılında, Fas ve Moritanya'ya karşı silahlı mücadeleyi başlatan Polisario, 27 Şubat 1976 tarihinde SADR'ın kuruluşunu ilan ederek Batı Sahra meselesinin giderek yankı uyandırmasına neden olmuştur¹⁹⁵ (King, 2013:78). Bu hareket, öncelikle güçsüz Moritanya'ya odaklanmış, Ağustos 1979'da Moritanya ile antlaşma yaparak Moritanya'nın Batı Sahra'dan çekilmesini ve bölgeye ilişkin hak iddialarından vazgeçmesini başarmıştır. Böylece Fas daha geniş bir alanı savunmak zorunda kalarak yalnız bırakılmıştır. Ancak 1981 yılında inşa edilen Fas Duvarı sayesinde, Fas, Batı Sahra'nın %80'ini kontrol etmiş ve önemli bölgelerde sivil idare oluşturarak Polisario hareketini dizginleyebilmiştir. Ayrıca bu duvar, Fas Ordusu'nun Polisario ile olan çatışmalardaki kayıplarını azaltmış ve binlerce Faslı'nın Batı Sahra topraklarına akın etmesine imkân sağlamıştır. Diğer taraftan bu duvar, Polisario Cephesi'ni, Batı Sahra'nın verimli topraklarından men etmiş, birçok Batı Sahralı'nın ise Cezayir sınırına doğru mülteci olarak kaçmasına ve

¹⁹⁵ Bu hareket sayesinde 1976 yılında 9 Afrika ülkesi ve Kuzey Kore olmak üzere 10 ülke, 1980 yılında 43'den fazla ülke, 1983'te 54 ülke ve 1987'de 67 ülke SADR'ı tanımıştır. Ancak Batılı güçlerin SADR'ı tanıma konusunda temkinli yaklaşıtlarını unutmamak gerekecektir (Geldenhuy, 2009:194).

buralarda insan onuruna yakışmayan şekillerde hayatlarını sürdürmesine neden olmuştur (Shelley, 2004:191-192).

Aralık 1974'te BM Genel Kurulu, tarafları sorunun çözülebileceği bir plan üzerinde müzakere etmeye çağırarak Batı Sahra'ya yönelik doğrudan müdahalesini başlatmıştır. Bununla birlikte, bölgenin stratejik açıdan çok fazla öneme sahip olmaması, BM'nin bölgeye ilişkin dikkatini zaman zaman azaltmasına neden olmuştur. Ancak durumun şiddetli bir çıkmaza doğru gitmesi, BM Genel Sekreteri'ni 1991 yılında her iki tarafa ateşkes antlaşması imzalatmaya sevk etmiştir. Daha sonra BM tarafından bölgenin siyasi geleceğini belirlemek için referandumla sonuçlanacak bir yerleşim planının oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır (Castellino, 1999:539). Esasında Afrika Birliği Örgütü ile işbirliği içinde BM Güvenlik Konseyi, 20 Eylül 1988 tarihinde BM gözetiminde bir referandum düzenlenmesini destekleme konusundaki kararlılığını 621 sayılı Karar'la açıklamıştır. Batı Sahra'da Yerleşim Planı'nın başarıyla uygulanması için ön koşulların oluşturulması amacıyla Genel Sekreter, raporunda, bir misyonun görevlendirilmesini de önermiştir (UN Security Council, 1988). Bu bağlamda 29 Nisan 1991 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 690 sayılı kararıyla bugün de görevi devam eden Batı Sahra'daki Birleşmiş Milletler Referandum Misyonu (MINURSO)¹⁹⁶ kurulmuştur (UN Security Council, 1991).

BM'nin devam eden çabalarına ve BMGK kararlarına rağmen Batı Sahra'da referandum düzenlenmesi mümkün olmamıştır. Referandumun düzenlenmesine ilişkin en büyük engel kimlerin oy kullanacağı yönündeki fikir ayrılıklarıdır.¹⁹⁷ Ayrıca Fas'ın referandumda bağımsızlığın bir seçenek olarak konulmasına karşı çıkmaya başlaması, bunun da Polisario tarafından kesinlikle kabul edilmemesi bir başka önemli nedendir. Zaten referandum oylamalarında yanlış bilinç ve manipülasyon olasılığı oldukça fazladır. Üstüne seçmen kitlesinin nasıl sınırlandırılacağı konusunda belirsizlik olduğundan konu düğümlenmektedir. Batı Sahra'nın bugünkü kaderi bunu hatırlatmaktadır. Bir oylama düzenlemeden önce, ulusa ait olanın kim olduğuna dair

¹⁹⁶ BMGK'da görüşülen 2703 sayılı kararla MINURSO'nun görev süresi 31 Ekim 2024 yılına dek uzatılmıştır (Mejdoup ve Topçu, 2023).

¹⁹⁷ MINURSO'nun Tespit Komisyonu, 1974 nüfus sayımını güncellemeye çalışmıştır. Ağustos 1991'de Fas, normalde bölgede ikamet eden bazı kabilelerin, nüfus sayımı sırasında orada bulunmamaları nedeniyle İspanyol nüfus sayımının dışında bırakıldığını öne sürmüş, dâhil edilmediğini iddia ettiği 120.000 potansiyel seçmenden oluşan bir liste ortaya koymuştur. Kral Hassan ayrıca kimlik tespitlerini kolaylaştırmak için bu sakinlerin bölgeye taşınmasını da önermiştir. Polisario ise, 1974 nüfus sayımının mevcut statükonun tek doğru ifadesi olmaya devam ettiğini savunmuştur (Castellino, 1999:540).

bir teoriye sahip olmak gerekmektedir, bu teori ne tür bir oy oranına ulaşacağınız konusunda belirleyici olabilecektir (Koskenniemi, 1994:263). Fas'ın bölgeye daha fazla sayıda seçmen göndermeye çalışması kendi teorisine ilişkin önemli bir harekettir.

Diğer önemli bir gelişme, 1997 yılında eski ABD Dışışleri Bakanı James Baker'ın Batı Sahra Özel temsilcisi olarak atanmasıdır. Nisan 2001'de Baker, "Batı Sahra'nın Statüsüne İlişkin Çerçeve Anlaşması" taslağını hazırlamıştır. Çerçeve Anlaşması, Batı Sahra'da beş yıllık bir özerk yönetimin kurulmasını ve beş yıl sonra referandum yapılmasını öngörmüş, referandumda hangi seçeneklerin oylanacağına dair bir husus içermemiştir. Bu planın gerek Fas gerekse Polisario tarafından reddedilmesi 2003 yılında Baker II planının sunulmasına sebebiyet vermiştir. "Batı Sahra Halkının Kendi Kaderini Tayin İçin Barış Planı" (Baker II Planı)¹⁹⁸ olarak da bilinen bu Plan, BM Güvenlik Konseyi'nin tam desteğini alsa da Fas'ın Batı Sahra'nın bağımsızlık seçeneğine karşı çıkması nedeniyle bir sonuç getirmemiştir. Baker başarısız olan girişimleri nedeniyle görevinden istifa etmiştir (Geldenhuys, 2009:198).

VI. Mohammed'in tahta geçmesiyle Batı Sahra konusunda yeni bir diplomatik atak başlatan Fas, özerklik önerisini 2005 yılında yani Yeşil Yürüyüş'ün 30'uncu yıldönümünde kamuoyuna duyurmuştur. Fas, SADC'yi tanıyan ülkelerden bu tanımayı geriye veya askıya almalarını talep etmeye başlamış ve bunda göreceli bir başarı da kazanmıştır. Bu süreç devam etmekte olup, Fas dış politikasının temel konularından birini oluşturmaktadır. Fas'ın (mali ve teknik destekleriyle paralel) diplomatik girişimleri neticesinde 19'u Afrika ülkesi olmak üzere 25 ülke Batı Sahra'da başkonsolosluk açmış durumdadır. Son olarak Surinam'ın Dakhla Başkonsolosluğu 26 Mayıs 2022'de açılmıştır. Ayrıca Togo ve Yeşil Burun Adaları başkonsolosluk açacaklarını duyurmuşlardır.

Polisario Cephesi'nin Batı Sahra'nın Fas-Moritanya sınırındaki Gergarat tampon bölgesindeki karayolunu 21 Ekim 2020 tarihinde ulaşıma kapatması ve Fas ile Moritanya arasında ulaşımı engellemiş, Fas Kraliyet Silahlı Kuvvetleri (FAR) 13 Kasım'da bölgeye askeri operasyon düzenlemiştir. Bunun üzerine Polisario, 29 yıllık

¹⁹⁸ Dört yıllık geçici özerk yönetimin ardından nihai statü için referandum yapılmasını öngören Barış Planı, 30 Aralık 1999'dan itibaren Batı Sahra topraklarında daimi ikametini kanıtlayanlara oy kullanma hakkını vermiştir. Çerçeve Antlaşması'ndan farklı olarak referandumda oylanacak seçenekleri içermekteydi.

ateşkesi sonlandırmıştır. Fas ateşkese bağlılığını yinelemekle birlikte, çatışmalar devam etmekte, ancak geçmişe kıyasla düşük seviyede cereyan etmektedir.

Eski ABD Başkanı Donald Trump'ın, Fas'ın İsrail ile diplomatik ilişki kurma kararına karşılık, Aralık 2020'de Batı Sahra üzerindeki Fas egemenliğini tanınması, Fas dış politikası açısından önemli bir diğer başarıdır (Dursun, 2020). Batı Sahra'nın hukuki statüsünde değişiklik yapmasa da Trump'ın kararına Biden yönetimi tarafından bir değişiklik getirilmemiştir.¹⁹⁹ Aynı şekilde İsrail de Fas'ın Batı Sahra'daki egemenliğini tanımıştır. Bu tanımların, BM Güvenlik Konseyi'nin Batı Sahra ile ilgili tutumunu etkilemesi muhtemeldir. Ayrıca ABD'nin bu tutumu koşullu tanımaya güncel bir örnektir. Diğer taraftan hegemon güçler tarafından Fas'ın iddialarının tanınması tanımının kurucu niteliğine gönderme yapmaktadır.

Batı Sahra'nın tarihsel gelişimini anlattıktan sonra bölgeye ilişkin 16 Ekim 1975 tarihli UAD'ın kararına dönmek kendi kaderini tayin hakkı ile tanıma arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için önem arz etmektedir. Batı Sahra Danışma görüşünde, BM Genel Kurulu, UAD'dan 1884 yılında İspanya tarafından sömürgeleştirildiğinde²⁰⁰ Batı Sahra'nın, *terra nullius* bir toprak olup olmadığını; eğer *terra nullius* değilse, o dönemde bu bölgeye ilişkin Fas Krallığı ve Moritanya'nın yasal bağlarının nasıl olduğunu belirlemesini istemiştir. BM organları tarafından bir sömürge tasfiyesi sorunu olarak ele alınan Batı Sahra meselesinde UAD, Fas ve Moritanya'nın İspanyol sömürgesinden önce tartışmalı bölge üzerinde egemenliğe sahip olup olmadığını araştırmakla görevlendirilmiştir. Davada, Fas, İspanya sömürsünden hemen sonra Moritanya'nın etkin kontrol kurmadığını işaret etmiştir. Dahası Fas, Batı Sahra'da egemenlik kurduğunu, Sahra kabilelerinin buna biat ettiğine ilişkin Sultan'ın yargı eylemlerine atıfta bulunmuştur. Ayrıca Fas, 19. yüzyılda imzaladığı ve bölge üzerindeki yetkisinin diğer devletler tarafından zımnen kabul edildiği çok sayıda ikili anlaşmayla genel tanınmaya ilişkin argümanını pekiştirmiştir (bkz. ICJ, 1975).

¹⁹⁹ Fas, İsrail ve bazı Arap ülkeleri dışındaki ülkelerin geniş eleştirilerine neden olan karar, ABD içinde de tartışmalar yaratmış, Baker ve Bolton, Biden Yönetimi'nden kararın geri alınmasını istemiştir (Kemiksiz, 2021:75).

²⁰⁰ 1884 Berlin Konferansı'nda Sahra Çölü'nün batısındaki kıyı bölgesinin İspanya'ya ait olduğunu kabul edilmiştir. İç kısımlara ilişkin hususlar ise Fransa'yla yapılan anlaşmalarla kesinleşmiştir. İspanyol Sahrası'nın iç kısımlarından Moritanya'daki kabilelerin Fransızlara saldırması sonucunda Fransa, İspanya'dan bölgeyi kontrol etmesini istemiştir. Böylece 1930'ların ortasından itibaren İspanya bölgedeki askeri etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Ancak İspanya'nın bölgeye ilişkin angajmanında 1940'larda zengin fosfat rezervlerinin keşfedilmesi en önemli etkidir (bkz. San Martin, 2010).

Moritanya'nın argümanının merkezi kısmı bitişikliğe, Fas yargı eylemlerinin münferit nitelikte olduğuna ve bu bölgenin Moritanya'yla coğrafi, etnik ve kültürel bağlarının olduğuna ilişkindir. Ayrıca Fas ve Moritanya, Batı Sahra'nın devlet olarak kabul edilebilmesi için gerekli olan “sürekli insan topluluğu” unsurundan yoksun olduğunu bu nedenle bu toprağın sömürgeleştirilmesi zamanında *terra nullius* olduğunu ileri sürerek kendi topraklarına bağlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Fas'ın ve Moritanya'nın görüşlerine karşılık İspanya ise Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkı olduğunu savunmuştur (ICJ, 1975).

Mahkeme, Fas'ın iddialarını inceleyerek işe başlamış ve sömürge öncesinde Sultan'ın bölge üzerindeki tasarruflarını incelemiş ve Sultan'ın bir miktar yargı yetkisi olduğunu kabul etmiştir. Ancak bu yargı yetkisinin etkinliğine ve kapsamına ilişkin delilleri yetersiz bulmuştur. Fas'ın ikinci iddiasına ilişkin olarak 1767'den 1911'e kadar Fas ile üçüncü devletler arasındaki bir dizi ikili anlaşmaya odaklanmıştır fakat Mahkeme, bunları toplu tanıma anlamına gelecek şekilde yorumlamamıştır. Padişahın otoritesi ile egemenliği arasında bir ayrım yapan Mahkeme, başvuru antlaşmalarında Batı Sahra'nın Fas'ın parçası olduğuna yönelik bir anlam çıkaramamıştır (ICJ, 1975).

Moritanya'nın iddiaları ise ortak kurum veya organlardan yoksun olmaları nedeniyle Mahkeme tarafından kısa bir sürede reddedilmiş, kültürel, etnik ve dini bağlara ilişkin hususların hiçbirisi yeterli yoğunlukta görülmemiştir. Kısacası bulunan yasal bağların egemenlik doğurmadığına ilişkin görüş çerçevesinde Mahkeme, Fas ve Moritanya'nın egemenlik iddialarını reddetmiştir. Mahkeme sorulan sorular neticesinde ilerlediği için bölgenin kendi kaderini tayin hakkına ilişkin herhangi bir saptama yapmamıştır (Koskeniemi, 2005:299-300). Ancak Batı Sahra meselesini, *uti possidetis juris* ve kendi kaderini tayin vurgusu üzerinden analiz etmek oldukça önemlidir.

İkinci Bölüm'de işlendiği üzere Wilson'un kendi kaderini tayin hakkında azınlıklar vurgusu bulunmaktadır. Ancak bu kendi kaderini tayin hakkını kullanacak olan halkın tanımlaması yoktur. Bu hakkın sahibinin belirlenmesinde etnisite, din, kültür veya dil arasından hangisinin etkin olacağı soru işaretidir. Kendi kaderini tayin hakkının belirlenmesinde bugün de hala devam eden temel mesele budur. BM sisteminde bu hak temel bir insan hakkı olarak görülmekte, ancak sadece sömürgecilikten kurtulma süreçlerinde olan halklara bahsedildiği düşünülmektedir.

İnsan hakkı olarak görülmesi durumunda da bu “insan”ın kim olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Tüm bunlara ek olarak sömürgecilik tasfiyesi dediğimiz olgu birçok karmaşık çelişkiyi içinde barındırmaktadır. Beyaz adamın siyah adama üstünlüğünün kabul edildiği 19. yüzyılda yaşanan süreç bir nevi, sömürge tasfiyesi altında BM sistemi tarafından devam ettirilmektedir. Sömürge tasfiyesi süreçlerinde toprak bütünlüğü ilkesi ön plana çıkmış, kendi kaderini tayin hakkının verildiği sömürge halkları, kendi mücadelesini ancak sömürgeci güçler tarafından çizilen topraklar içerisinde yürütebilmiştir. “Halk” kavramının tanımlanamayışı, *uti possidetis juris* ilkesiyle giderilmiştir. Bu mantıkla Afrika’da sömürgeci güçler tarafından yapay çizilmiş sınırlar ülke içindeki birçok etnik sorunu doğurmuştur. Çünkü *uti possidetis juris* ilkesiyle ülkesellik adına kimliğin diğer tüm kriterleri göz ardı edilmektedir (Castellino, 1999:529-530). Batı Sahra meselesinde de, 1964 Kahire Antlaşmasıyla, *uti possidetis juris* takip edilmiş ve sömürge tasfiyesi sonrası oluşan statükodaki kırılmalar veya yeni ayrılıkçı iddialar önlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu, bölgedeki mücadeleciler grupların oluşmasını engelleyememiştir. Sınırların, sömürgeci güçler tarafından belirlenmesi emperyalist sistemin devam ettiğini göstermektedir. Oyunun kurucusu yine büyük güçlerdir. Böylece toprak bütünlüğü ilkesi altında kimlik politikaları reddedilmiş, 19. yüzyılda kullanılan kavramlar üzerinden hareket edilmiştir.

Herhangi bir olay için istikrarlı ülkesel zemin oluşturma çabaları her zaman tartışmalı ve çözümsüzdür. Mahkeme gerçekten de karşıt açılardan konuşmaktadır: Bir yandan devletçi bir toprak kapsamı ileri sürerken, diğer yandan devletin karşıtı olarak ulusa vurgu yapmakta; bir yandan halk egemenliği adına ulusun kendisine ses verme çabası varken, diğer yandan ulusa sunulan seçenekler repertuarının tümü idari paradigma içinde çalışmakta; bir yandan sömürge sınırlarını geri kazanmak ve eski haline getirmek için *uti possidetis juris* gibi sömürge mecazlarına başvururken, diğer yandan bu mecazları uygulaması sömürge sınırlarını ve sömürgeciliğin sınırlarını parçalamakta ve çarpıtmakta; bir yandan bilim, kesinlik ve nesnellik diliyle topraktan bahsederken, diğer yandan sömürge mirasının ve sömürge sonrası ulus olmanın ayrıntılarını müzakere ederken ellerini kirletmekten kendini alamamakta; bir yandan özerklik ve özgürleşme adına kendi kaderini tayin söylemine başvururken, diğer yandan kendi kaderini tayin söylemi sömürge sonrası bir sorunsala, Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin birçok sesini etkisiz ve güçsüz kılan bir umutsuzluk siyasetine

hapsetmekte; bir yandan uluslararası hukuku sömürgeleştirmenin telafisi için kahramanca bir ülkesel çözüm sunarak kurtarmaya çalışırken, diğer yandan sömürge ve sömürge sonrası öznelerle yönelik muamelesinde emperyalist tutku anlatılarını tekrarlamaktadır (Nesiah, 2003:35).

Bu bağlamda kendi kaderini tayin hakkı, devletlerin yaratıldığı veya yeniden yaratıldığı somut politik-ekonomik baskıları takdir etmeden anlaşılamayacaktır. Uluslararası hukukta tanınmanın da kendi kaderini tayin hakkının diğer ülkeler nezdinde kabulünde oldukça önemli bir yeri vardır. Batı Sahra örneğinde, bir taraf uluslararası alanda tanıma elde etmeye çalışarak kendi kaderini tayin hakkını meşrulaştırmaya çalışırken diğer taraf bahse konu iddiayı çürütmek için tanımama doktrininden veya tanınmanın geri alınması hususundan yararlanmaktadır.

5.3. Güney Sudan'ın Gecikmiş Kendi Kaderini Tayin Hakkını Kullanması

Geçmişten bugüne süregelen uzun süreli iç savaşların varlığı, Güney Sudan'ın egemenlik iddiası için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Güney Sudan'ın ulusal egemenliğinin inşasını etkileyen meseleler yeni değildir; 1956 yılında Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana verilen uzun özgürlük mücadelesine dayanan ve aslında ülkenin sömürgecilik tarihinin mirası olan tartışmaların uzantısıdır. Avrupalı sömürgecilerin, Afrika'da etnik, dini veya kültürel kimliği pek dikkate almadan gelişigüzel sınırlar çizmesi, yukarıdaki örnekte olduğu gibi günümüz çatışmaların belki de en önemli nedenidir.

Etnik kökene ilişkin uluslararası algılar, Sudan'daki gerilimlerin kaçınılmaz sonucunun neden ayrılma olduğunu açıklamaktadır, ancak Güney Sudan'ın uluslararası toplum tarafından tanınmasında tek başına etnik sorunların önemli bir rol oynayıp oynamadığı hususunu etraflıca değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim uzun ve kanlı kendi kaderini tayin mücadelesi sonucu, 9 Temmuz 2011 yılında bağımsızlığını kazanan Güney Sudan, bağımsızlığının hemen akabinde birçok devlet tarafından tanınmış, BM ve AfB'ye üye devlet olarak kabul edilmiştir. Hatta Güney Sudan'ın bağımsız bir devlet olarak hızlı bir şekilde kabul edilmesi, geniş uluslararası destekle mümkün olabilmiştir. Özellikle Güney Sudan halkının kendi kaderini tayin hakkının bağımsızlığına giden yolda komşu ülkeler tarafından teyit edilmesi önemli bir adım olarak görülmüştür. Daha da önemlisi, bağımsızlık esnasında Sudan'ın rızası,

süreci kolaylaştırmış ve ayrılmaya ilişkin tartışmaları engellemiştir (Kilroy, 2019:391). Yine de Güney Sudan'ın tanınması meselesinde etnik temelli meselelerin yanı sıra tanınmanın ekonomi politik incelemesini gerekli kılan hususlar bulunmaktadır. Kaldı ki etnik bölünmelerin ve ayrılma iddialarının dünyanın her yerinde olduğu gerçeği göz önünde tutulduğunda, etnik meselelerin, Batı Sahra örneğinde de görüldüğü üzere tek başına bir varlığın uluslararası toplum tarafından tanınması için yeterli olmayacağı açıktır. Bu kapsamda Kosova ve Doğu Timor'da olduğu gibi, büyük güçler, Güney Sudan'ın bağımsızlık arayışında önemli bir rol oynamıştır. Güney Sudan, büyük güçlerin özel çıkarları çerçevesinde egemen yeni bir devlet olarak tanınmış, Doğu Timor'da olduğu gibi, Güney Sudan'ın gecikmiş kendi kaderini tayin etme hakkı olduğu öne sürülmüştür (Sterio, 2019).

Tanımaya giden sürecin tarihsel arka planına baktığımızda, Güney Sudan meselesinin, Müslüman olan kuzey ile çoğunluğu Animist ve Hristiyan olan güney arasında 1956 yılında başlayan ve 40 yılı aşkın bir süre devam eden iç savaşa dayandırıldığını görmekteyiz (Johnson, 2016). Bölgenin kuzeyini Arap-Müslüman, güneyini ise Hristiyan-Animist şeklinde kamuoyuna lanse eden Batı emperyalizminin yaklaşımları, Güney Sudan'ın, Sudan Cumhuriyeti'nden ayrılma sürecini tetiklemiştir (Yılmaz, 2018). Bu tip bir ayrışma Güney Sudan'ın kendi kaderini tayin hakkını meşrulaştırmak için önemli bir itici güç olmuştur. Sömürgecilik yıllarında Birleşik Krallık'ın Kapalı Bölge Siyaseti (*Close District*), Güney Sudan'ın bölgenin geri kalanıyla bütünleşmesinde engel olmuştur (Orakçı, 2017:2). İngilizlerin böl - yönet politikası kuzeydeki Müslüman etkisini güneyde kırmayı amaçlamış, güneyde yeni bir Hristiyan kimliğinin oluşmasına hizmet etmiştir.²⁰¹

Diğer taraftan dinsel ayrışmanın yanında Güney Sudan'da etnik kabilelerin kendi aralarındaki mücadeleleri ve bu grupların savunma amaçlı silahlı birlikler kurması yaygın bir hadisedir (Orakçı, 2017:2). Bu nedenle Güney Sudan'ı değerlendirirken Müslüman kuzeye karşı Hristiyan güney portresi, Sudan'ın her bir parçasındaki halkların ve onların ilişkilerinin çeşitliliğini gizlemektedir. Güneydeki gruplar arasındaki silahlı çatışmaların da birçok cana mâl olduğunu ve bunların

²⁰¹ Nitekim sömürgecilik faaliyetleri yüzünden, ülkenin güney kesimi farklı muamele görmüş, hatta ülkenin geri kalanından izole edilmiştir (Kilroy, 2019:393). Ancak 1956 yılında bağımsızlığa doğru ilerlerken ülkenin iki bölgesini ayırma amaçlı İngiliz politikaları tersine dönmüştür. Hatta kuzeyden esen rüzgâra kapılan bazı güneyliler Sudan için federasyonu savunmuşlardır (Woodward, 2011:6).

tümünün ülkenin siyasetini bir bütün olarak şekillendirdiğini unutmamak gerekmektedir²⁰² (Rolandsen ve Daly, 2016). Nitekim Hartum, güneyli grupları desteklemiş, onları silahlandırmış ve hatta özerklik üzerine verilen savaşta böl ve yönet stratejisinin bir parçası olarak Güneyli liderlere hükümet mevkileri sağlamıştır (Johnson, 2016).

İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle başlayan iç siyasi karışıklıklar, 1972 yılında imzalanan Addis Ababa Antlaşması'na dek sürmüş, özellikle Sudan'ın güneyinde başlayan Anyanya İsyanı'nda²⁰³ büyük kayıplar yaşanmıştır (Johnson, 2016). 1969 yılında Numeiri Hükümeti'nin Hartum'da iktidara gelmesi, kuzey ve güney arasındaki gerilimi azaltmış ve güneyin bir dereceye kadar özerklik kazanmasına neden olmuştur. Ancak Yukarı Nil bölgesinde petrol bulunmasıyla Numeiri, politika değişikliğine gitmiş, 1983 yılında Addis Ababa Antlaşması yürürlükten kaldırılmasıyla güneyin özerkliği son bulmuştur. Dahası Numeiri Hükümeti, tüm ülkeye şeriat yasalarını dayatmaya çalışınca İsrail²⁰⁴, Uganda ve Etiyopya tarafından desteklenen güneydeki ayrılıkçı gerillalar, Güney Sudan Kurtuluş Hareketi'ni (SPLM) kurmuşlardır²⁰⁵ (Deng, 1995:11-13). Böylece 1983 yılında ikinci bir iç savaş başlamıştır.

Hartum için petrol sahalarına erişim, güneydeki sivil ya da silahlı direnişi bastırma konusunda önemli çıkarlar yaratmıştır. Kuzey'den Kızıldeniz'deki Port Sudan'a petrol boru hatlarının inşa edilmesi ülkenin her iki kesiminin kaderini daha da birbirine bağlamıştır. Zira bağımsızlıktan sonra bile Güney Sudan, hükümet gelirlerinin neredeyse tamamını oluşturan petrol ihracatı için bu rotaya bel bağlayacaktır. Bu durum, petrol altyapısının çoğuna sahip olan ve işleten Sudan'ın en büyük müşterisi olan Çin'in iç meseleye olan yakın münasebetine yol açmıştır (Kilroy, 2019:394). Bu arada Batı'nın güvenlik endişeleri, petrol sahalarının geliştirilmesinde Çinli şirketler başta olmak üzere Hindistan ve Malezya gibi devletlerin öncü olmasına

²⁰² Özellikle Dinka ve Nuer kabileleri arasındaki şiddet geçmişi, bağımsızlık sonrası Güney Sudan'da birçok trajediye yol açacaktır (Kilroy, 2019:394).

²⁰³ Anyanya silahlı hareketi, o dönemde çok güçlü olan sömürge tasfiyesi sürecinin dilini ve ideallerini kullanarak Kuzey'in Araplaştırma ve İslamlaştırma politikasına karşı Güney için kendi kaderini tayin etme arayışına önemli bir destek sağlamıştır (Kilroy, 2019:393).

²⁰⁴ Numeiri Hükümeti'nin Libya ve Mısır'a verdiği destek İsrail'i kızdırmış, bu da güneydeki isyancılara İsrail silahlarının ulaştırılmasına yol açmıştır (Knox, 2012:37).

²⁰⁵ Başlangıçta bu hareketin amacı yeni, laik, demokratik ve çoğulcu bir Sudan yaratmaktır.

neden olmuştur.²⁰⁶ İlk petrol ihracatı 1999 yılında gerçekleşmiş ve Sudan ekonomisi için önemli hale gelmesinin yanı sıra özellikle Çin ile olan ilişkilerini de şekillendirmiştir (2019:395). Hatta Çin, Darfur’da yaşanan insanlık felaketine ilişkin BMGK tarafından uygulanacak olan yaptırımlardan Sudan Hükümeti’ni korumuştur²⁰⁷ (2019:396). Sudan’ın bir petrol üreticisi olarak öneminin yanı sıra ABD ise, Çin’in Sudan’da artan ekonomik varlığından ve özellikle Çin’in Sudan’ı diğer Afrika ülkelerinde daha fazla nüfuz kazanmak için bir sıçrama tahtası olarak kullanabileceğinden endişe etmiştir (Huliaras, 2006:721).

Soğuk Savaş ve özellikle 11 Eylül sonrasında uluslararası toplumun Sudan’a karşı tutumu değişmiş, Batılı devletler ve özellikle ABD, Sudan gibi güçlü İslam devletlerine karşı temkinli politikalar izlemeye başlamıştır (Sterio, 2015:169-170). Özellikle ABD’deki Evanjelistlerin Sudan’ın güneyindeki Hristiyan topluma yönelik aktif çabaları başta Bush yönetimi olmak üzere ABD’li karar alıcılarının Sudan’a yönelik dış politika kararlarını etkilemiştir²⁰⁸ (bkz. Huliaras, 2006). 1997 yılının sonunda Sudan’a karşı kapsamlı tek taraflı mali ve ekonomik yaptırımlar uygulayan ABD, tüm Sudan varlıklarını bloke etmiş, Sudan’la yapılan ihracat ve ithalatı kısıtlamış, ABD’li şirketlerin Sudan’a yatırım yapmasını yasaklamıştır. 1998 yılında Kenya ve Tanzanya’daki ABD elçiliklerine yapılan terörist saldırıların ardından Başkan Clinton, kimyasal silah öncülleri ürettiği gerekçesiyle Hartum’daki bir ilaç fabrikasına kruz füzeleriyle saldırı emri dahi vermiştir. Buna karşılık El-Beşir yönetimi ise, Libya ve İran gibi ülkelerle ilişkilerini güçlendirerek Amerikan karşıtı politikalar izlemiştir (Huliaras, 2006:710). Bu da El-Beşir’in Suudi Arabistan, Kuveyt, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer Arap devletlerinin desteğini kaybetmesine yol açmıştır (Iyob ve Khadiagala, 2006:93). Ancak Bush’un göreve gelmesiyle petrol bakımından zengin olan Sudan’a ilişkin istikrarın sağlanması için Sudan hükümetine karşı yürütülen izole etme politikasından vazgeçilmiştir (Klare ve

²⁰⁶ Bu petrolün çoğu, Sudan ulusal şirketi Sudapest (%5), Çin Ulusal Petrol Şirketi (%40), Malezya’nın devlet şirketi Petronas (%30) ve 2003 yılında hisselerini Hindistan’ın ulusal petrol şirketine satana kadar Kanadalı Talisman Enerji’den (%25) oluşan uluslararası bir konsorsiyum olan “Greater Nile Petroleum Operating Company” tarafından üretilmektedir (Klare ve Volman, 2004:229).

²⁰⁷ Uluslararası toplum, Çin’in Sudan’daki politikasını eleştirmiştir. İki ülke arasındaki petrol ilişkileri kapsamında Sudan Hükümeti’nin kazanılan petrol gelirleriyle silah aldığını ve dolaylı olarak Sudan Hükümeti’nin Darfur bölgesinde “soykırım” yapmasında Çin’in payının olduğu ima edilmiştir (Sultan ve Sun, 2020:8)

²⁰⁸ ABD’de, Güney Sudan lehine güçlü bir lobi vardır. Bunlar basit bir şekilde Güney Sudan’daki Hristiyan halkın, Kuzeyli Müslümanlar tarafından ezildiğini düşünmekteydi (Kilroy, 2019:395).

Volman, 2004:226). ABD, artan enerji ihtiyacı çerçevesinde, Afrika petrolüne yönelerek Körfez ülkelerine olan bağımlılığını çeşitlendirmeye çalışmıştır²⁰⁹ (2004:227).

Petrol alanlarını kontrol etme mücadelesi olan ikinci iç savaş 2005 yılına dek sürmüştü, ABD, diğer devletlerin müdahaleleriyle 2005 yılında Kapsamlı Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma'yla, Güney Sudan halkının kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu ve güneydeki Sudan halkının gelecekteki yasal statüsünün referandumla belirleneceği kabul edilmiştir. Bu Antlaşma, yalnızca kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık referandumuna atıfta bulunmakla kalmamış, aynı zamanda Güney Sudan'ın bağımsızlık kararı alması durumunda uygulanacak bazı özel çözümlere de atıfta bulunmuştur (Vidmar, 2012:368-369).

Özellikle, uluslararası toplumun bu Antlaşma'ya katılım düzeyi, Güney Sudan'ın tanınmasının neden bu kadar hızlı gerçekleştiğine dair soru işaretlerini aydınlatmaktadır. Kaldı ki gelecekte ele alınmak üzere ertelenen üç sınır bölgesinin statüsü ve bu bölgelerin hangi tarafa ait olacağı meselesi dikkate alındığında, sınırlar üzerinde hala anlaşmaya varılamamışken ve petrol kaynakları tehlikedeysen pratikte ayrılmanın ve yeni devletin tanınmasının gerçekleşmesi beklenen bir durum değildir.

Ancak ABD, Güney Sudan'ın bağımsızlık kazanmasında hem devlet hem de sivil toplum düzeyinde önemli bir rol oynamıştır. ABD, güneydeki ayrılıkçı grupları desteklemiş ve diplomatik kanaldan Hartum yönetimine baskı uygulayarak 2011 referandumunun gerçekleşmesini sağlamıştır (Orakçı, 2017:5-6). Diğer taraftan Birleşik Krallık ve Norveç de bu süreçte müdahil olmuştur (Yılmaz, 2018).

AfB dâhil olmak üzere uluslararası toplum yalnızca nihai bir barış anlaşmasının değil aynı zamanda bunun uygulanmasının ve yeni devletin tanınmasının da önünü açmaya yardımcı olmuştur. Güney Sudan'ın devlet olma inşasında uluslararası toplumun desteği, Kapsamlı Barış Antlaşması'nda öngörülen kendi kaderini tayin hakkının kabulü sayesinde olmuştur (Rolandsen, 2011:561). Böylece Güney Sudan'ın

²⁰⁹ Bush yönetimi döneminde Başkan Yardımcısı Richard Cheney'nin başkanlık ettiği üst düzey bir organ olan Başkan'ın Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu, Cheney Raporu'nu hazırlamış, bahse konu raporda Afrika'nın gelecekteki enerji ihtiyacını karşılamadaki potansiyel rolüne özellikle dikkat çekilmiş, Sahra Altı Afrika'nın dünya petrol rezervlerinin yüzde %7'sine sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Afrika petrolü, daha hafif ve yüksek değerli ham petrol olmasından mütevellit daha değerlidir (Klare ve Volman, 2004:227).

uluslararası alanda tanınması sağlanmış, onun devlet olma süreci desteklenmiştir. Burada tanınmanın kurucu etkisi bir kez daha görülmüştür.

Öte yandan Güney Sudan'ın bağımsızlığı, 1993 yılında Eritre'nin uzun ve acı bir savaşın ardından Etiyopya'nın rızası çerçevesinde bağımsız bir devlet olmak için barışçıl bir şekilde oy kullandığı süreçle paralel ilerlemiştir (Woodward, 2011:10). Nitekim Güney Sudan meselesinde de sivillerin Hartum'un askeri harekâtı sırasında -doğrudan ya da dolaylı olarak- yaşadığı insani dramlara ilişkin raporlar Güney'e duyulan sempatinin artmasına yardımcı olmuştur (Kilroy, 2019). Yine kendi kaderini tayin hakkı iddiaları, güncel argümanlarla desteklenmiştir. Bölgenin petrol açısından zengin olması ve Afrika güvenliği için kilit bir noktada bulunması Güney Sudan'da uluslararası desteği perçinleyen bir başka önemli nedendir. Aksine, ayrılma iddiasında bulunan diğer bir Afrika devleti olan Somaliland, bilinen stratejik kaynaklara sahip olmadığı için, şu ana kadar uluslararası platformlarda güçlü devletleri kendi yanına çekememiştir. 1960 yılında sadece birkaç günlüğüne de olsa bağımsız bir devlet olarak tanınan, nispeten daha istikrarlı ve etnik açıdan çok daha homojen olan Somaliland, Güney Sudan'a nazaran sömürgecilik politikalarının eseri olmasına rağmen kendi kaderini tayin hakkını kabul ettirememiştir²¹⁰ (Bereketeab, 2012). Bu iki örnek uluslararası alanda tanınmanın, devletlerin ayrılması durumlarında devlet olma iddiasının ispatlanması için oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla ayrı bir ulusal kimlik hayal ve inşa etmedeki başarı, devlet olma çabasının ilk aşaması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Güney Sudan bağımsızlığını kazanınca her alanda Sudan'ın ve İslam kimliğinin izlerini silmeye mesai harcamış ve yeni bir ulusal kimlik inşasına başlamıştır. Her ne kadar ulus-inşası ve devlet-inşası süreçlerinin başladığı noktada etnik gerilimler kabileler arası çatışmaları yeniden alevlendirse de²¹¹ Güney Sudan'ın tanındığı gerçeğini

²¹⁰ Kuzey ve Güney Sudan 1899'dan 1946'ya kadar ayrı bölgeler olarak yönetilmiştir (Biel, 2010: 32). Ancak bilinen anlamda bir sömürge yönetimi olmayan Güney Sudan, kabile liderleri tarafından örfi hukuktan yararlanarak dolaylı yönetimle idare edilmiştir. Ayrıca Güney Sudan'da etnik olarak homojen bir toplumun yaşadığı söylemek mümkün değildir. Öte yandan klan bölünmeleri mevcut olsa da sömürgeci eylemlerin sonucu olarak ortaya çıkan Somaliland etnik, dilsel ve dinsel açıdan daha homojen bir halktan oluşmaktadır (Seaman, 2013:28). Bu kapsamda birçok açıdan Güney Sudan'ın aksine Somaliland'ın kendi kaderini tayin etme hakkını daha makul gözükmektedir.

²¹¹ Mayardit'in 16 Aralık 2013 tarihinde yardımcısı Riek Machar'ı "darbe teşebbüsü" iddiasıyla görevden almasının ardından ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Yıllarca süren savaşın ardından taraflar barış antlaşması imzalamış, ancak kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanamadığı ülkede, farklı kabileler ve gruplar arasında şiddet olayları uzun bir süre devam etmiştir (Orakçı, 2017:4-5).

değiştirmemiştir (Kilroy, 2019:391). Bu ulus kimlik inşasının diğer devletler nezdinde geçerliğinin olması devlet başarısızlığını gizlemiştir. Güney Sudan örneğinde yaratılan Hristiyan - Animist ve Müslüman kimlik arasındaki çatışma, Batılı devletlerin bölgeye ilişkin münasebetlerini artırmış²¹², ayrıca bölgenin sahip olduğu zengin petrol kaynakları emperyalist devletlerin Güney Sudan'a yönelik dikkatlerini yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda devlet olmanın kabulü yalnızca ayrı bir kimlik inşasına dayanmamakta, ortaya çıkan devleti ayrıldığı eski devletten farklılaştıran bir kimliğin tutarlı bir şekilde formüle edilmesi yeterli olmamaktadır. Yeni devletin diğer uluslar ailesine katılımını gerekli kılan politik ve ekonomik unsurlar nedeniyle emperyalist devletler tarafından desteklenmesi de gerekmektedir.

5.4. Afganistan'da Taliban'ın Yeniden İktidara Gelişi ve Tanıma İkilemi

15 Ağustos 2021 tarihinde Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin düşmesiyle, *de-facto* kontrol tekrardan Taliban'ın eline geçmiştir. Taliban hızlı bir şekilde Afganistan'ın neredeyse tüm vilayetlerinde kontrolünü sağlaması ve Kabil'i de ele geçirmesiyle Taliban liderlerinin Bakanlar Kurulu üyesi olduğu geçici bir hükümet ilan edilmiştir. Böylece birçok ülke tarafından devlet olarak tanınmasına rağmen Afganistan'da meydana gelen bu hükümet değişikliği, hükümetlerin tanınmasına yönelik tartışmaları gün yüzüne çıkarmıştır.

Afganistan'daki Taliban hükümetiyle ilgili olarak, uluslararası toplumun önündeki soru Afganistan'ın devlet olup olmadığı değil, Taliban hükümetinin uluslararası toplum ve onun uluslararası kurumları nezdinde Afgan halkının meşru temsilcisi olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Bu kapsamda Afganistan'da Taliban ilk kez 1996 yılında iktidara geldiğinde yalnızca Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanındığını söyleyerek işe başlamak gerekmektedir. O dönem, İslam Emirliği Hükümeti olarak adlandırılan bu yapı, söz konusu üç devlet dışında diğer devletlerce tanınmamıştır (Ekşi, 2022:59). Bu nedenle Taliban hükümetinin tanınması sorununa ilişkin analizlerde bulunmak için tarihsel anlamda

²¹² Dinsel-ırksal bir ayrışmanın altında acı çeken bir halk olarak tanımlanan Güney Sudan, ayrılmayı ahlaki, yasal ve siyasi olarak kabul edilebilir kılarak haklı göstermiştir. Bu kabulün mantığı, dinsel-ırksal bir grubun aşırı dinsel ve ırksal tahakküme ve acıya maruz kaldığı ve bunun ancak mazlumlara kendi kaderlerini tayin hakkı tanınmasıyla giderilebileceği algısından kaynaklanmaktadır (Bereketeab, 2012:20).

Taliban'ın ilk kez ortaya çıktığı dönemden ABD'nin bölgeden çekilişine kadar yaşanan gelişmelere kısaca değinmek gerekecektir.

Afganistan'da meşruiyet sorunu çok uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak konumuz itibariyle tarihsel süreci 1979 yılında meydana gelen Sovyetler Birliği işgalinden itibaren değerlendirmek daha kolay olacaktır. Sovyetler Birliği'nin İslamcı mücahitlere karşı savaşı 9 yıl sürmüş, SSCB'nin çekilmesiyle, Geçici Konsey, Afganistan yönetimini devralmış, muhalif mücahit gruplarla ateşkes imzalamıştır. Ancak mücahitler arasında bitmeyen çatışmalar, Kabil'in bu çatışmalar sonucu bir harabe haline dönüşmesine, Taliban'ın²¹³ resmi olarak varlığını bölgede hissettirmesine neden olmuştur (Abbas, 2014). Afganistan'ın güneyinde kurulan Taliban'ın, Kuzey İttifakı²¹⁴ ile olan iç savaşında ABD, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan destek aldığı bilinmektedir. Kaldı ki bu devletlerden ABD dışındakiler Taliban rejiminin 1996 ile 2001 yılları arasındaki iktidarını tanımıştır. Bu destekle 1998 yılında Taliban, Afganistan'ın yüzde 90'ını denetim altında tutan bir konuma gelmiştir. Taliban rejimi, uluslararası alanda tanınmak için diplomatik faaliyetler yürütmeye çalışmıştır. Bu kapsamda İslam Konferansı Örgütü ile temaslarda bulunmuş, ABD'li yetkililerle tanınma konusunda görüşmeler yapmış ve Uzak Doğu'da Çin, Malezya, Endonezya ve Japonya'ya ziyarette bulunarak diplomatik tanınma ve dış yardım için çaba harcamıştır. Bu girişimler, başarı getirmemiş, aksine Taliban rejiminin, kadınlara yönelik politikalarından Buda heykellerini yıkmaya kadar birçok radikal adımı uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Marsden, 2002).

²¹³ Taliban'ın temellerini Pakistan'daki medreselerde eğitim görmüş, savaştan kaçan Peştun mülteciler oluşturmuştur. Sovyet işgali ile başlayan süreçte, direnişe katılmayan birçok Afgan, Pakistan veya İran'a sığınmış, birçok çocuk Pakistan medreselerinde yatılı olarak okumuştur. İşte bu çocukların Taliban hareketini başlattığı bilinmektedir (Lieven, 2012).

²¹⁴ Mücahitlerin Kabil'in kontrolünü ele geçirmesiyle, Mücahit Liderlik Konseyi o yılın sonlarında geçici olarak Cumhurbaşkanlığı yapması için eski Kabil Üniversitesi Profesörü Burhaneddin Rabbani'yi seçmiştir. Ancak mücahitler içindeki hizipler hızla iç çatışmaya sürüklenmiş, Rabbani ise görev süresinin bitiminden sonra da görevde kalmayı tercih ederek kendi meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. İslami öğrenci hareketinden ülkenin en etkili silahlı gruplarından birine dönüşen Taliban, Kabil de dâhil olmak üzere Afganistan'ın büyük bir bölümünü kontrol etmeye başlamış ve 1996 yılında ülkenin meşru hükümeti olduğunu iddia ederek yeni bir Afganistan İslam Emirliği'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak Taliban'ın otoritesine karşı çıkan Rabbani, Afganistan'ın esas yasal liderinin kendisi olduğunu belirterek Kabil'den kaçıp ülkenin kuzeydoğusuna gitmiş ve burada müttefikleriyle birlikte Taliban kontrolüne karşı direnmeye devam ederek sonunda Kuzey İttifakı olarak bilinen örgütü kurmuştur (Anderson, 2021).

Kısacası, SSCB'nin yaklaşık 10 yıl süren Afganistan işgali boyunca desteklenen mücahitler, Sovyet ordularına büyük kayıp verdirirken, Sovyet askerlerinin ülkeyi terk etmesinin akabinde aynı mücahitler, Afganistan'daki iç karışıklıkların nedeni haline gelmişlerdir. Zamanla, mücahit gruplara karşı Taliban güçlenerek ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD, El-Kaide'nin Afganistan topraklarındaki faaliyetleri nedeniyle Afganistan'a müdahalede bulunmuş, yalnızca bölgedeki terör oluşumlarıyla savaşmamış, Afganistan'da yeni bir ulus inşası sürecini de başlatmıştır.

Bu bağlamda 2001 sonrası dönemde iktidarını kaybederek NATO ve ABD'yle mücadeleye girişen Taliban, kısa bir süre sonra gücünü yeniden tesis etmeyi başarmış, 2009 yılından itibaren, kendisinin Afganistan'da güçlü bir siyasi ve askeri yapı olduğu gerçeğini ABD'ye kabul ettirmiştir (Qian, 2020:146). Her ne kadar 2001 yılı sonrası koalisyon güçlerinin yardımı ve 2004 Anayasası'yla Afganistan'da merkezi bir otorite kurulmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. NATO güçleriyle mücadelesinde etkili olan Taliban, NATO üyelerinin artan kayıpları nedeniyle bölgeden çekilmelerini sağlamıştır. Dahası 2014 yılı itibariyle Lizbon Zirvesi'nde NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi ve güvenliğin Afgan güçlerine devredilmesi hususları gündeme gelmiş; Pakistan'ın girişimi, ABD ve Çin'in gözlemci olarak katılmasıyla, 2015 yılında ilk defa Afgan hükümeti ve Taliban arasında resmi bir toplantı gerçekleşmiştir. Taliban liderinin ölümünün duyurulmasıyla barış görüşmeleri sekteye uğramış, 2018 yılında tekrar girişimlerde bulunulsa da Taliban'ın Afgan hükümeti yerine doğrudan ABD'yi muhatap almak istemesi görüşmelerin sonuçsuz kalmasına sebebiyet vermiştir.

Afganistan'daki uzun savaştan dolayı hüsrana uğrayan ABD, 2017 yılında Başkan Trump'ın yeni Güney Asya Stratejisi'ni duyurmasıyla, Pakistan üzerindeki baskıyı artırırken, Hindistan ile stratejik ortaklığı derinleştirmiş; Afganistan'daki çatışmayı ise Taliban ile müzakere ederek çözüme girişimlerini başlatmıştır (bkz. National Security and Defense, 2017). ABD'nin, Güney Asya Stratejisi'ni açıklamasından kısa bir süre sonra, Taliban ile doğrudan görüşme politikası benimseyerek politika değişikliğine gitmesi şaşırtıcı değildir. Dünyadaki artan belirsizlikler ve Asya'nın ön plana çıkması, ABD için Çin ile rekabeti öncelik haline getirmiştir. Kaldı ki Çin ve Pakistan, Afganistan'ı Kuşak ve Yol Girişimi'ne dâhil etmeyi planlamaktadır. Ayrıca, Afganistan'ın teknolojik gelişme için kritik olan çok

sayıda nadir toprak materyaline sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. ABD askeri yetkililerine ve jeologlarına göre, Afganistan 1 trilyon dolar değerinde kullanılmayan maden yatakları üzerinde yer almaktadır (Khan, 2021).

ABD ve Taliban arasındaki Katar merkezli Barış Süreci, ABD ve diğer uluslararası güçlerin Afganistan'dan tamamen çekilmesinin önünü açan bir antlaşmayla sonuçlanmıştır. 29 Şubat 2020 tarihinde Doha'da ABD ile Taliban arasında yapılan antlaşmanın ardından 17 Kasım 2020 tarihinde ABD, Afganistan'dan çekileceğini açıklamıştır. 14 Nisan 2021 tarihinde ABD Başkanı Biden, Afganistan'dan tamamen çekilme kararını almıştır (Ekşi, 2022:60). Bu süreç sadece ABD'nin Afganistan'daki yirmi yıllık "Teröre Karşı Savaşı"nı sona erdirmekle kalmamış, aynı zamanda Taliban'ı Afganların öncülük ettiği ve desteklediği bir Afgan içi diyalog yerine güç kullanarak Afgan topraklarını ele geçirme ve kontrol etme konusunda cesaretlendirmiştir (Faheem ve Khan, 2022:82).

ABD ve Taliban arasındaki bu antlaşmayı Afgan hükümeti de tanımıştır. Antlaşmanın ardından Afganistan İslam Cumhuriyeti ile ABD ortak bir beyanname hazırlamıştır. Afganistan İslam Cumhuriyeti ile ABD Arasında Afganistan'a Barış Getirilmesine İlişkin Ortak Beyanname'de (*Joint Declaration between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan*) yer alan hususlar şunlardır:

- i. Afganistan İslam Cumhuriyeti, Afganistan topraklarındaki Amerikan güçlerine ve müttefiklerine karşı terörist kişi veya gruplar tarafından güç kullanılmayacağını garanti etmiştir.
- ii. ABD ve koalisyon güçlerinin çekilmesinin zamanlaması yapılmıştır.
- iii. Afganistan İslam Cumhuriyeti ile Taliban arasında görüşmeler başlatılacaktır.
- iv. Daimî ve kapsamlı ateşkes sağlanacaktır.
- v. 2001 yılında başlayan ABD ile Afganistan İslam Cumhuriyeti arasında yakın işbirliği sürdürülecek, Amerikan yaptırımları kaldırılacak ve Afganistan'ın yeniden inşası sağlanacaktır (Ekşi, 2022:74).

ABD'nin Taliban rejimini tanımadan bu anlaşmayı icra etmesi tanıma kurallarına ilişkin soru işaretlerini tekrardan pekiştirmiştir. Hatta Batılı devletlerin muhatap aldıkları Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin 15 Ağustos 2021 tarihinde düşmesiyle Afganistan'da Taliban rejimi gücünü perçinlemiş, Taliban hükümetinin tanınması konusunda yeni belirsizlikler doğmuştur. Yapılan mezkûr

antlaşmada, Afganistan İslam Emirliği olarak bilinen Taliban'ın ABD tarafından devlet olarak tanınmadığı ifade edilmiştir. Ancak nihayetinde bu antlaşma, Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti'yle değil Taliban'la yapılmıştır.

Her ne kadar Ekim 2018'de Başkan Trump, terörizmi artık ABD için birincil tehdit olarak nitelendirmeyen ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni²¹⁵ yayınlasa da Afganistan, jeopolitik ve ideolojik rekabetin uluslararası politikada ön plana çıkmasıyla, ABD için hala stratejik öneme sahiptir. Çünkü Afganistan; Doğu Asya, Orta Asya, Güney Asya ve Batı Asya'nın kavşağında yer alan Rusya, Çin, İran, Pakistan gibi ülkelerin yanı sıra Rusya'nın liderliğindeki Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne ait ülkelerle sınır komşusudur (Qian, 2020:146). ABD'nin amacının ilgili ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak ve hatta ortadan kaldırmalarına yardımcı olmak için bölgenin enerji ulaşım kanalları üzerindeki Rusya'nın tekeli kırma olduğunu düşündüğümüzde Afganistan'ın önemi bir kez daha öne çıkacaktır.

Bu bağlamda ABD ve uluslararası toplum, donmuş rezervler ve varlıklar, devam eden yaptırımlar ve nihayetinde tanıma kurumu yoluyla Taliban'ı yönlendirmeye çalışmaktadır. ABD, Afganistan'dan ayrıldıktan sonra, Afgan Merkez Bankası varlıklarındaki 9,5 milyar doları hemen dondurmuştur. Böylece bu fonlar, ABD Hazine Bakanlığının belirlemiş olduğu yaptırımlar listesinde yer alan Taliban tarafından kullanılamayacaktır (Mohsin, 2021). Uluslararası Para Fonu 460 milyon dolardan fazla rezerv fonuna erişimi engellemiştir (Rappeport, 2021). Dünya Bankası, Taliban yönetiminin gayrimeşruluğunu öne sürerek 2002'den bu yana ülkede 5 milyar dolardan fazla fon sağlama görevini askıya alarak bazı Afganistan projelerine yönelik finansmanı durdurmuştur (Zumbrun, 2021). Bu gelişmeler, Taliban'ın gelir sağlama çabalarını engellemektedir. Diğer taraftan BM'nin "meşru hükümet" dediği yönetimin 15 Ağustos'ta çöküşünden kaynaklanan zorluklara yanıt olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yönetilecek Afganistan Özel Güven Fonu oluşturulmuştur (Cogan ve Gill, 2022:76).

²¹⁵ ABD'nin 2018 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi için bkz. ("Summary of the 2018 National Defense", 2018).

Hem devletin hem de hükümetin tanınması bir dış politika ve siyasi çıkar meselesidir, bu nedenle yeni hükümetlerin tanınmasına ilişkin devlet uygulamalarında daha az yeknesaklık vardır. Son zamanlarda, uluslararası toplumun üyeleri, yeni rejimlerin tanınmasına sessizlik politikalarıyla karşılık vermiştir. Bunu yaparken, devletler ilgili rejimlerle angajmana girmekte, ancak bunu yaparken ilan edilmiş bir tanıma durumu söz konusu olmamaktadır.

BM ve uluslararası toplumun elinde, “tanıma” dışında Taliban yönetimini belli bir yönde adım atmaya zorlayacak etkili bir baskı aracı bulunmamaktadır. Uluslararası toplum nezdinde Taliban’ın kadınlara yönelik yaklaşımları, din ve vicdan hürriyetine saygı duymaması, eşitlik ilkesini hiçe sayması, yargısız infazlar yapması gibi hususlar tanıma karşısındaki en önemli engeller olarak görülmektedir.

İkinci Bölüm’de ayrıntılı incelendiği üzere Montevideo Sözleşmesi’nde bir hükümetin varlığı, temsil edeceği devletin varlığına bağlıdır ve hatta hükümet devlet olmanın bir şartıdır. Tanınmayı talep eden yeni bir devlet, bir toprak parçasına, belli bir nüfusa ve etkili bir hükümete sahip olduğunu göstermelidir. Taliban rejimi üzerinden değerlendirdiğimizde, rejimin Afganistan’da devlet mekanizması üzerinde etkin bir kontrole sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Afganistan’da meydana gelen protestoların veya Taliban karşıtı direnişlerin, etkinlik doktrinine halel getirdiğini ifade etmek zordur. Ancak son zamanlarda tanımanın Batılı liberal değerlere karşılık gelme anlamına tekabül ettiğini düşündüğümüzde Taliban’ın yukarıda bahsedilen aykırı uygulamaları onun etkin kontrole sahip olmasını arka plana itmektedir.

Yine de Afganistan’ın bölgesel önemini göz önüne aldığımızda, özellikle değişen uluslararası sistem konjonktüründe bölgesel güç olarak iddiasını ortaya koymaya çalışan Rusya ve Çin’in Taliban’la ilişki kurmaya hevesli olması hegemon gücünü korumaya çalışan ABD’nin endişelerine neden olmaktadır. Nitekim Çin, Taliban’ın yönettiği Kabil’e Eylül 2023’te Büyükelçi atamış, buna karşılık 2024’te ise Taliban, Pekin’e Büyükelçi atamış, hatta Büyükelçi Çin Devlet Başkanı’na güven mektubunu sunmuştur (Kumar, 2024). Azerbaycan, Kabil’de yeniden Büyükelçiliğini

açan diğer bir ülkedir.²¹⁶ Bu durum Taliban'ın tanınması konusunda beklentileri arttırmıştır. Pakistan, Rusya, İran ve Özbekistan gibi bazı Orta Asya ülkeleri dâhil 10'dan fazla ülke, başkentlerindeki Afganistan diplomatik temsilciliklerini Taliban'a devretmiş durumdadır. Devletlerin tanınması hususu söz konusu olsaydı bu tarz girişimlerin üstü kapalı tanıma anlamına gelebileceğini iddia etmek daha kolay olacaktır. Ancak hükümetlerin tanınması konusunda devletlerin takdir yetkisi çok daha geniş olduğu için bu tarz angajmanların tanıma anlamına gelip gelmediği belirsizliğini korumaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin Kabil'deki Büyükelçiliği faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak Türkiye'nin yeni atanan Kabil Büyükelçisi Taliban'a güven mektubu sunmamıştır.²¹⁷ Ayrıca Türkiye tarafından "İslami Emirlik" resmen tanınmasa da Afganistan'ın İstanbul Başkonsolosluğunda Taliban tarafından atanan bir diplomat bulunmaktadır (Akpamuk, 2023).

Taliban ise heyetler gönderdiği Norveç, İsveç, Türkiye, Çin, Katar, Rusya, Pakistan ve Özbekistan gibi birçok ülkede diplomatik temaslarda bulunarak yönetiminin resmen tanınması için çabalarda bulunmaktadır. Geline nokta, Afganistan yönetiminde ikinci yılını tamamlayan Taliban geçici hükümetini tanıyan ülke olmamıştır, ancak Taliban yetkilileri çok sayıda ülke ile yoğun diplomatik temaslarını sürdürmektedir. 18-19 Şubat 2024 tarihlerinde Doha'da Afganistan Özel Temsilcileri Toplantısı gerçekleştirilmiş, toplantıya Taliban katılmamıştır. Taliban'ın katılmama nedeni tanınma taleplerinin ve Afganistan'la ilgili sadece kendisinin muhatap alınması isteğinin kabul görmemesindendir (Farzam, 2024). Guterres, konuşmasında Taliban'ın tanınması için gerekli olan şartları belirtmiş böylece devletlerin tanınmasında görmüş olduğumuz koşullu tanımanın burada da etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu şartlar kapsayıcı bir hükümet, başta kadın hakları olmak üzere insan haklarına saygı, terörizm için güvenli bir sığınak haline gelinmesinin önlenmesidir (UN Secretary-General, 2024).

²¹⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Kabil Büyükelçisi İlham Mammadov, Taliban Dışişleri Bakanı Amir Khan Muttaqi ile yaptığı görüşmede Kabil'de Büyükelçilik açılmasına ilişkin resmi bir mektup sunmuştur (bkz. "Ambassador of Azerbaijan meets", 2024).

²¹⁷ 1 Ekim 2023 tarihinde Kabil Büyükelçisi olarak atanan Cenk Ünal ülkemizde Büyükelçi unvanını haiz olmakla birlikte agreman ve güven mektubu süreçleri gibi Taliban hükümetinin tanınmasına neden olabilecek adımlardan kaçınmak amacıyla Maslahatgüzar (ev sahibi hükümet tarafından akreditasyon gerektirmeyen ve dolayısıyla tanınma anlamına gelmeyen diplomatik görevli kategorisi) olarak atanmıştır.

Görüldüğü üzere son dönemde devletlerin tanınması tartışmaları yerini hükümetlerin tanınmasına bırakmıştır. Hükümetlerin tanınması süreçleri de devletlerin tanınması alanında yaşanan gelişmelere benzer şekilde ilerlemiştir. Burada da tanınmanın kurucu yönünün olduğunu, diğer devletler nezdinde kabulün diplomatik ilişkilerin başlatılmasında oldukça önemli olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Ancak hükümetlerin tanınması hususunda devletler, *de-jure* tanıma açıklaması yapmadan angajman yoluyla ilişkilerini sürdürmektedir. Özellikle insan hakları başta olmak üzere neo-liberal devlet gerekliliklerine uymayan hükümetlerle ilişkilerde gerek iç gerekse de uluslararası alanda tepki çekmemek adına devletler bu yolu takip etmektedir. Hükümetlerin tanınması konusunda devletlerin daha çok takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu nedenle tanınma aşamasındaki devletlere sunulan şartlar burada daha etkili olabilmektedir. Yine devletlerin tanınması bağlamında üstü kapalı tanıma anlamına gelen birçok eylem hükümetlerin tanınması konusunda daha az etkiye sahiptir. Bu da diğer devletlerin tanınmayan hükümetle ikili ilişkilerini sürdürmesinde esneklik kazandırmaktadır. Bu kapsamda yakın zamanda Afganistan'daki Taliban hükümetinin diğer devletler tarafından mutlak bir şekilde tanınacağı beklenmemektedir ancak bu hükümetle daha güçlü ilişkiler kurulacağı muhtemel gözükmemektedir. Nihayetinde tanıma, Taliban hükümetine dayatılan koşulların yerine getirilmesi için önemli bir koz olarak kalacaktır.

5.5. Venezuela: Hükümetlerin Tanınmasına İlişkin Politik-Ekonomik Saikler

Son zamanlarda hükümetlerin tanınmasına yönelik gelişmeler arasından uluslararası gündemi meşgul eden diğer bir konu Venezuela'da yaşanan hükümet değişikliğidir. Başta ABD olmak üzere bir dizi devletin Juan Guaidó'yu Venezuela'nın Geçici Başkanı olarak tanınması, ülkenin siyasi geleceğine ilişkin mevcut Devlet Başkanı Nicolás Maduro ile Juan Guaidó arasında uluslararasılaşan hararetli bir çekişmeye neden olmuştur.

10 Ocak 2019 tarihinde Venezuela'nın mevcut Devlet Başkanı Nicolás Maduro'nun görev süresinin sona erdiğini iddia eden muhalefet, Maduro'nun Guaidó lehine istifasını talep etmiştir. 2018 yılında yapılan seçimlerde, Maduro'nun 6 yıl daha Devlet Başkanı olarak seçilmesini kabul etmeyerek meşru olmayan bu seçimin tekrarlanması istenmiştir. ABD, Venezuela'daki hükümet krizine müdahil olmuş,

Venezuela Ulusal Meclis Başkanı Guaidó’yu geçiş sürecinin Devlet Başkanı olarak tanıyarak konuya ilişkin uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir (“Trump recognizes opposition leader”, 2019). ABD bu süreçte ilgili diğer taraflarla görüşerek Venezuela’nın 1999 Anayasası’nın 223. maddesine atıfta bulunmuş, bu eylemlerini meşru bir tabana oturtmaya çalışmıştır. Mezkûr maddeye göre, Devlet Başkanlığı makamında boşluk olması durumunda, seçimler yapılana kadar Ulusal Meclis Başkanı (Guaidó’yu), geçici Devlet Başkanı olarak atanabilmektedir. Bu kapsamda Guaidó, hükümet karşıtı kitlesel bir gösteriyle görevi resmen kabul etmiştir. Hemen akabinde Trump yönetimi tanıma açıklaması ilan ederek Guaidó ile olan koordineli çabasını ortaya koymuştur.

Maduro, Trump’ın Guaidó’yu tanınması üzerine ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiş; Venezuelalı diplomatları ABD’den geri çağırması ve tüm ABD’li diplomatların 72 saat içinde Venezuela’yı terk etmelerini istemiştir. Ancak Maduro’nun emrine karşı gelerek Karakas’taki ABD Büyükelçiliğinde kalmaya devam eden üst düzey yetkililer bulunmaktadır (“Venezuela muhalif Juan Guaidó’yu”, 2019). Diğer taraftan ABD Dışişleri Bakanlığı, Guaidó’nun, ABD’deki Venezuela Büyükelçiliğine yeni bir Maslahatgüzar atamasını kabul etmiş ve Guaidó adına lobi yapabilecek ve uluslararası toplumla (özellikle New York’taki çeşitli BM misyonları aracılığıyla) doğrudan temas kurabilecek bir imkân yaratmıştır. Guaidó’nun Venezuela adına yabancı diplomatik misyonları yönetmesine izin verilmesi, onun meşruiyetine önemli katkı sağlamaktadır.

ABD’den sonra Kanada, Avustralya, İsrail ve Venezuela’daki durumu ele almak üzere Orta ve Güney Amerika ülkelerinden oluşan bir koalisyon olan “Lima Grubu”nun 14 üyesinden 11’i Guaidó hükümetini tanıma açıklamasında bulunmuştur. Dahası Avrupa Parlamentosu, Brüksel’de “Venezuela’nın Durumu” başlıklı bir oturum düzenleyerek Venezuela Anayasası’nın yukarıda bahsedilen 223. maddesine atıfta bulunarak Guaidó’yu Geçici Devlet Başkanı olarak tanıyan karar tasarısını ezici bir çoğunlukla kabul etmiştir (European Parliament, 2018). Aralarında Fransa, Almanya, İspanya ve Birleşik Krallık’ın da bulunduğu çok sayıda Avrupa ülkesi ise Maduro’nun derhal seçimlere gitmemesi halinde yeni hükümeti tanıyacakları yönünde tehditte bulunmuştur. Bunlara karşın Çin ve Rusya, ABD’nin bu kararını, Venezuela’nın içişlerine karışma eylemi olarak değerlendirerek kınamıştır. Bolivya, Çin, Küba, Rusya ve Türkiye’nin de aralarında bulunduğu daha küçük bir grup ülke

Maduro'yu desteklemeye devam etmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir eylemde bulunmasını engellemiştir (Anderson, 2019).

Tanıma, bir devletin denizaşırı varlıklarını kimin kontrol ettiğini de değiştirebilmektedir. Neredeyse tüm ülkelerin sınırları dışında diplomatik ve konsolosluk mülklerinden yabancı bankalardaki finansal varlıklara kadar uzanan mülkleri bulunmaktadır. Bir devlet içerisinde farklı bir hükümetin tanınması, o devletin iç hukuk sistemi bağlamında bu kaynaklara kimin erişebileceğini veya kontrol edebileceğini etkileyebilmektedir. Nitekim Covid-19 ile mücadele kapsamında, Venezuela Merkez Bankası, İngiltere Merkez Bankası'nda tutulan altın rezervlerini kullanmak istediğinde, hükümet krizinin yaşanması sebep gösterilerek söz konusu erişime izin verilmemiştir. Bunun üzerine Maduro yönetimi yargı yoluna gitmiştir. Devlet Başkanı Maduro'yu destekleyen Venezuela Yüksek Mahkemesi, söz konusu altınların Londra'dan alınarak ülkeye getirilmesi yönünde karar almış; ancak İngiliz Mahkemesi bu kararın göz ardı edilmesine hükmetmiştir. Şubat 2019'dan itibaren İngiltere, ABD gibi Juan Guaidó'yu ülkenin Geçici Devlet Başkanı olarak tanıdığından Mahkeme, kararında, Guaidó'nun atadığı heyetin Maduro heyetinin yerine geçtiğini ve Venezuela Yüksek Mahkemesi kararlarının tanımaya uygun olmadığını belirtmiştir ("İngiliz yargısı", 2022).

Diğer taraftan ABD'nin küresel ekonomideki merkezi rolü nedeniyle diğer devletlerin döviz rezervleri ve diğer finansal varlıkları için ortak bir emanetçi konumunda olması tanıma kararlarının akıbetini ciddi şekilde etkilemektedir. Çünkü bu tür kaynakların çoğu, ABD'nin tanıma kararlarını bir politika meselesi olarak uygulayan ABD Federal Rezerv Bankalarında tutulmaktadır. Ek olarak ABD yasaları, federal sigortalı özel bankaların da aynı şeyi yapmasını gerektirmekte ve ABD'nin tanıma kararlarının etkisini önemli ölçüde genişletmektedir. Nitekim ABD'nin Guaidó'yu tanıma kararından hemen sonra ABD Dışişleri Bakanlığı Guaidó'nun Venezuela adına tutulan varlıklarını alma ve kontrol etme kapasitesine sahip olduğunu onaylamıştır. Bu sayede New York Federal Rezerv Bankası'nda ve potansiyel olarak başka yerlerde tutulan Venezuela hesaplarının kontrolünün kendisine verildiği bildirilmiştir (Anderson, 2019). Dahası ABD, Guaidó'nun Venezuela devlet teşebbüsleri, özellikle de devlete ait petrol şirketi Petróleos de Venezuela, S.A (PdVSA) ve onun ABD'deki iştiraki Citgo üzerinde kontrol sağlamasına yardımcı

olmak için adımlar atmıştır. Bu arada ABD, her iki kuruluşun da elde edebileceği gelirleri Maduro'nun erişimine kapalı bir hesaba yönlendiren ve Guaidó tarafından Venezuela adına kullanılmasını amaçlayan ekonomik yaptırımlar uygulamıştır ("US gives Juan Guaido", 2019).

Sonuç olarak devletler, tıpkı devletlerin tanınmasında olduğu gibi politik-ekonomik saiklerle hükümetlerin tanınması konusunda önemli ölçüde takdir yetkisi kullanma eğilimindedirler. Hatta devletlerin tanınması süreçlerinde olduğu gibi insan hakları yükümlülüklerine uyma veya demokratik süreçlerle seçilme gibi ek koşullar getirerek devletlerin içişlerine karışmama ilkesini ihlal etmektedir. Ya da Venezuela örneğinde olduğu gibi Guaidó hükümetini tanıma kararıyla, Maduro'yu siyasi ve ekonomik olarak izole ederek istenilen Guaidó hükümetinin yeni ekonomik kaynaklara erişimini sağlayarak kendi uluslararası platformunu güçlendirmesine yardımcı olmaktadır.

Geçmişte devletler, hükümetlerin tanınması durumları söz konusu olduğunda resmi tanıma beyanlarına başvurmadan ziyade örtülü tanımaya yönelmişlerdir. Hükümetlerle ilişki kurmak istediklerinde örtülü bir şekilde gerekli diplomatik temaslarını sürdürmüşler, ilişki kurmak istemedikleri hükümetlere ilişkin herhangi bir aksiyon almaktan kaçınmışlardır. Ancak günümüzde Taliban ve Venezuela örneklerinde görüldüğü üzere, hükümetlerin tanınması söz konusu olduğunda tanıma, politik-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir koz olarak yerini almaktadır. Devletler, muhalif hareketlerin meşruiyetini alenen tanıyarak hoşlanmadıkları bir rejimi zayıflatmada başarılı olmaktadır. Bu durum etkin kontrolün sağlanmadığı durumlarda dahi gerçekleşmektedir. Bu bağlamda politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda hükümetlerin tanınması konusunun ağırlık kazanacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

6. SONUÇ

Tanımaya ilişkin çalışmalar, genellikle tanımanın teorik yapısına odaklandığından uygulamadaki tutarsızlıkları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Literatürdeki çalışmalar, bu farklılıkları genellikle tanımanın siyasi doğasına bağlamaktadırlar. Bu tez, uluslararası hukukun tartışmalı konularından tanımayı, emperyalizmin uluslararası hukuk disiplini içindeki önemini göstererek açıklamayı amaçlamıştır. Bu sayede uygulamadaki tutarsızlıkların altında yatan nedenlerin anlaşabileceğini savunmaktadır. Bunu yaparken öncelikle tanımaya ilişkin yaygın olan iki teorinin (kurucu ve bildirici teori) görüşlerini değerlendirerek yola koyulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda, literatüre hâkim olan söz konusu teorilerin, bütüncül bir resim oluşturamadığı görülmüştür. Bu nedenle, özellikle baskın olan bildirici teorinin uygulamadaki gerçeklikleri yansıtmadığı savunulmuştur. Devletlerin tanınmasının devlet olma iddialarının kabulünde önemli olduğu görüşü ise devlet uygulamaları incelendiğinde, hatırı sayılır bir şekilde siyasi konjonktörü yansıtmaktadır. Özellikle tanımanın kurucu niteliği, emperyalist devletler tarafından verildiği müddetçe anlam kazanmaktadır.

İlk bölüm tanımaya dair literatürdeki tartışmaların eksilerini ve artılarını ortaya koymakta ve tanımanın hukuksal etkileri üzerinde değerlendirme yapmaktır. Bu süreçte tanımanın hukuksal yönüne ağırlık verilmiş, tanımanın hukuki anlamda üstlendiği role değinilmiştir. Ancak teorilerin en büyük sorunsalı olan tanımanın olgusal mı yoksa yasal olarak mı ortaya çıktığına ilişkin sorunun cevabını bulmak mümkün olmamıştır. Siyasal güç ile yasal hak arasındaki mesafeyi korumak için ikisi arasında bir seçim yapma zorunluluğu süregelmiştir. Salt olgu görüşünü takip edildiğinde (bildirici görüş) devletlerin özgürlüğü etkili olacak ve bu durumda genel rıza geçersiz kılınacaktır. Kurucu görüş takip edildiğinde ise genel tanıma etkili olacak, salt olgular ve devlet özgürlüğü geçersiz kılınacaktır. Bu nedenle her iki görüşün de eksikliklerini saptamak ve konuya ekonomi-politik bir bakış açısı getirmek daha makul gözükmetedir.

Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1936 yılında yaptığı tanımda, tanıma, olgusal gereklilikleri yerine getiren yeni devletlerin mevcut devletler tarafından uluslararası camianın bir üyesi olarak kabul edilmesidir. Bu tanımda, tanımanın olgusal gerekliliklere dayanan bildirici yönü vurgulanmıştır. Ancak burada devlet olma

kriterlerinin kim tarafından ve ne zaman ortaya çıkarıldığına ilişkin soru işaretleri doğmuştur. Kolay gibi görünen bu sorunun cevabı bizi Montevideo Sözleşmesi'ne götürecektir. Ancak bu Sözleşme öncesinde bu kriterlerin nasıl ortaya çıktığı sorusu belirsizlikler barındırmaktadır. Devlet olma kriterlerinin, herhangi bir devletten önce var olduğu kabul edilirse, bu kriterlerin doğal hukuk kuralı olduğuna yönelik inanca ihtiyaç duyulacaktır. Tanımanın yasal etkisinin olduğunu savunmak için doğal hukuk anlayışından ziyade herhangi bir kriterin, mevcut devletler tarafından yasal bir eylem yoluyla ortaya çıktığını kabul etmek daha makul gözükmemektedir. Çünkü bir devletin ortaya çıkmasının, mevcut devletler tarafından temsil edilen yasal düzen tarafından kontrol edildiğini varsaymak daha kolaydır. Burada ise sadece ilk devlet(ler)in nasıl ortaya çıktığı veya yalnızca ilk devlet(lerin) yaratılmasının bir olgu meselesi olarak görülmesi gerektiği gündeme gelecektir. Görüldüğü üzere iki teorik görüşün de nihayetinde doğal hukuk anlayışına başvurmak zorunda kaldığını ve bu nedenle birbirine yaklaştığını söyleyebiliriz.

Bu nedenle iki teori arasında seçim yapmak yerine tanımanın uygulamada edindiği role odaklanmak daha doğru olacaktır. Bu minvalde tanımanın, uluslararası alanda edindiği rolü tarihsel olarak incelemek ve bunun emperyalist politikalarla bağlantısını ortaya koymak konunun aydınlatılması için etkili bir yoldur. Bu şekilde devlet olma kriterlerinin ortaya çıkışının hangi ihtiyacı karşıladığı daha kolay anlaşılacaktır. Yine de birinci bölümde, tartışılan konuların tamamında, tanımaya ilişkin teorilerin görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü tanımanın hukuki niteliği üzerine tartışmalar bu teoriler çerçevesinde ilerlemektedir.

Doktrine göre, tek taraflı bir eylem olan tanıma, tanıyan devletin olgusal durumu ve bu tanımanın belirli yasal sonuçları doğuracağını kabul etmeye istekli olduğunu göstermektedir. Uluslararası hukukta tanıma, genellikle devletlerin veya hükümetlerin tanınması çerçevesinde tartışılmaktadır. Bununla birlikte, bir hakkın tanınması veya yabancı işgaline karşı savaşan bir halkı temsil eden bir ulusal kurtuluş hareketinin tanınması gibi tanınmayı gerektirebilecek çok çeşitli başka durumlar da vardır. Bu nedenle, tanıma eyleminin kabul ettiği olgu veya duruma bağlı olarak, yasal etkileri değişiklik gösterebilecektir. Bu nedenle tanıma işlevi, belirli bir olgu durumunu onaylamak ve kabul etmekse, bu her zaman tek taraflı bir eylem olarak adlandırılmayacaktır. Yine tanımanın son yıllarda önemli bir şekli olarak karşımıza

ıkan koşullu tanıma göz önünde bulundurulduğunda, tanımanın her daim tek taraflı beyan edici bir işlem olduğunu söylemek iyice zorlaşacaktır.

Tanımanın hukuki açıdan en önemli etkisi, fiili bir varlığın kabul edilmesi sonucunda tanıyan devlete yükümlölükler, tanınan devlete ise haklar getirmesidir. Tanıma sayesinde yeni devlet, mevcut diğler devletlerle ilişkiler kurabilir antlaşmalar imzalayabilir veya tanıyan devlet nezdinde diplomatik temsil hakkı kazanabilmektedir. Diğler taraftan tanıma sayesinde vatandaşlarının diğler ölkede yargı yoluna gidebilmeleri, pasaportların tanınması ve vatandaşların şahsi haklarının korunması gibi yükümlölükler iki tarafın ilişkilerinde karşılıklı olarak talep edilebilecektir.

Nitekim uzun yıllar boyunca, İngiliz mahkemeleri, Dışışleri Bakanlığı tarafından tanınmayan bir yapının, mahkeme önünde yargı dokunulmazlığı talep edemeyeceğı tutumunu benimsemiştir. Benzer şekilde, tanınmayan bir devlet veya hükümet, bir davada, davacı olarak bulunamamaktadır. Bu da tanımanın kurucu niteliğini gösteren bir işarettir. Bu kapsamda uygulamada, mahkemeler kendilerini, yargının kendi kendini sınırlaması doktrinine adadıkları için olgusal varoluşun testi genellikle siyasi kabulün gerekliliğı tarafından gölgede bırakılmıştır. Mahkemeler, siyasi kesim tarafından onaylanana kadar, kararlarını kendi değlerlendirmelerine göre mutlak bir şekilde verememektedir. Böylece tanıma, yasal sonuçlara yol açmada araç haline gelmektedir. Bu nedenle devletler, ilişkiye girmek istemedikleri toplumlara karşı tanımanın hukuki sonuçlarını uygulamak zorunda kalmamak için söz konusu yapıları tanımaktan kaçınmaktadır. Ancak asıl mağdurun birey olduğu durumlarda en acil yöntem *de-facto* tanıma yoluna gitmektir. Birinci bölümde görüldüğü üzere KKTC'deki mülkiyet davalarında bu yola başvurulmuştur.

Devletlerin devlet olma kriterlerini yitirmesi, devletin ortadan kalkması durumunda, tanımanın geri alınabilmesi hukuki açıdan mümkün görünmektedir. Zaten ikinci durumun gerçekleşmesi ihtimalinde tanımanın bir önemi kalmayacaktır. Ancak ilk durumun değlerlendirmesini yapmak kolay değildir. Nitekim son dönemde tanıma tarihinden 9 yıl sonra Sırbistan ile ekonomik ilişkilerini geliştirebilmek adına Togo'nun Kosova'yı tanıma kararını geri alması, konunun teorideki gibi olmadığını örnekleemektedir. Artık tanımayı geriye alma kararları daha kolay verilmektedir.

SDAC örneği bunun bariz bir göstergesidir. 85 ülke SADC'yi tanımış bunlardan 43'ü bilahare tanıma kararını geri çekmiş veya dondurmıştır.

Dünyanın birçok yerinde, hala ihtilaflı devlet olma iddiaları bulunmaktadır. Bu iddialar birçok sınamaya neden olmaktadır. Bir yanda Kosova ve Bangladeş gibi başarılı ayrılıkçı girişimler, diğer yanda Abhazya, Güney Osetya, Biafra ve Somaliland gibi başarısız olanlar yer almaktadır. Bunlar arasındaki keskin karşıtlık, devlet pratiğinde tanınmanın oynadığı önemli rolün kanıtıdır. Yaygın tanınma eksikliği, Güney Osetya ve Abhazya'nın uluslararası hukuka göre bir devlet statüsü kazanamamasının kanıtı olarak görülmüştür. Bu nedenle ihtilaflı devletlerin uluslararası alanda tanınmak için önemli miktarda mesai harcadığını söylemek gerekecektir. Filistin'in diğer ülkeler tarafından tanınması yönündeki uluslararası alandaki baskılar, tanınmanın devlet olma iddialarındaki önemini gösteren en güncel örnektir. İsrail işgalinin ancak bu şekilde engellenebileceğine olan inanç, Filistinlileri ve onu destekleyen diğer devletleri, başkenti Doğu Kudüs olan 1967 sınırlarında bir Filistin Devleti'nin tanınması için adım atmaya itmektedir. Diğer devletler tarafından tanınmadıkça Filistin'de iki devletli çözümün sağlanamayacağı düşünülmektedir. Tanıma sayesinde İsrail, Filistin topraklarında işgalci olarak görülecek, dolayısıyla Filistin'in, haklarını uluslararası alanda daha kolay savunması mümkün olabilecektir. Yine de uluslararası hukukun ikircikli yapısı, insani dramın en yüksek mertebesinin yaşandığını Filistin'de ateşkesin sağlanması da dâhil olmak üzere herhangi bir kararın alınmasını engellemektedir. Ancak aynı hukuk sistemi, UAD'ın Rusya'nın Ukrayna'daki tüm askeri operasyonlarını durması yönündeki *ultra vires* kararını almasını sorgusuz sualsiz mümkün kılabilmektedir.

Uluslararası hukukta devlet olma iddialarının daha iyi anlaşılabilmesi için tanınmanın devlet olma süreçlerinde hatta egemenliğin dönüşümünde oynadığı rolü tarihsel olarak incelemek gerekmektedir. 19. yüzyıl boyunca pozitivizm etrafında şekillenen tanıma doktrini, sömürgecilik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde tanımaya dair herhangi bir içtihadın oluşmaması, bu tarihsel sürecin bir sonucudur. Çünkü sömürgeci güçler, tanıma kurumunu, Avrupalı olmayan devletlere karşı kullanmış, tanınmanın oynadığı rol Avrupalı devletlerin o günkü çıkarlarına göre şekillenmiştir. Zaten devlet olma ve egemenlik gibi olgular Avrupalı olmayan, sömürgeleştirilen “medenileşmemiş” toplumlardan Avrupalı devletleri

ayırmak için ortaya atılmış kavramlardır. Tanıma, bahse konu toplumların uluslararası alana kabulü için önemli bir araç olmuştur. Ancak bu süreçte tanımanın oynadığı rol belli bir düzeni takip edememiştir. Çünkü emperyalist ilişkilerin yaratmış olduğu uygulamadaki farklılıklar, doktrinin teorik düzeyde veya idealist çapta kalmasına neden olmuştur.

19. yüzyılda egemenliği tanımlarken uygar, yarı uygar ve uygar olmayan toplum ayrımı yapılarak egemenlik Hristiyan Avrupa toplumuna özgü bir olgu olarak tasarlanmıştır. Bu sınırlamayla, egemenlik iddiaları, ancak diğer egemenler tarafından tanınarak var olabilecek, bu da tanıma doktrini aracılığıyla sağlanacaktır. Tanımaya ilişkin kurucu teorinin, ilk devletlerin nasıl ortaya çıktığına dair cevap vermekte zorlandığı husus burada gizlidir. Tanıma doktrini uluslararası topluluğun sınırlandırılması ve daraltılması için önemli bir yöntem olmuştur. Avrupalı devletler bir nevi uluslararası hukuktaki güç boşluğunu doldurarak merkezi otorite rolünü üstlenmiştir.

Tanıma doktrini, 19. yüzyılda yalnızca Avrupalı olmayan dünyayı asimile etme görevi açısından değil, aynı zamanda pozitivist hukuk sisteminin yapısı açısından da temel bir öneme sahiptir. Tanıma, bu dönemde uygun şekilde oluşturulmuş hükümdarın varlığına dayanmaktadır. Hukuk, yalnızca egemenler tarafından oluşturulan ve kabul edilen ilkelerle oluşturulabilmekte; yalnızca egemen tarafından tüzel kişilik verilen varlıklar hukuk evreninde var olabilmektedir. Tanımanın bugün oynadığı rolü düşündüğümüzde 19. yüzyıldaki işlevinden farksız olduğunu söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir. Tanıma, olağan şekilde egemenliğin dönüşümünden etkilenmiştir. Ancak meşrulaştırıcı rolünden herhangi bir şey kaybetmemiştir.

19. yüzyılda gerek Latin Amerika'daki devletlerin ortaya çıkışında gerekse Avrupa'daki küçük devletlerin yaratılması sürecinde Avrupa kamu hukuku olarak vücut bulan uluslararası hukuk, bu devletlere birtakım normlar dayatmıştır. Başka bir deyişle, Avrupa dışındaki devletler, uluslar ailesine belli koşulları sağlamaları koşuluyla alınmıştır. SSCB'nin ve YSFC'nin dağılması sonrasında meydana gelen devletler tanınırken benzer süreçler yaşanmıştır. Ortaya çıkan yeni devletlerin tanınması sürecinde bilhassa AT tarafından izlenen yol, tanımanın ekonomi politığıne ilişkin önemli kanıtlar sunmuştur. Modern devlet pratiğinde burjuva demokratik

devletinin evrensel devlet biçimi olarak tesis edilmesinde, tanımının önemli bir rolünün olduğu görülmüştür. İnsan haklarının ve azınlık haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve demokrasi, Batılı devletlerin kendi coğrafyasında meydana gelen yeni devletlerden beklediği kriterlerdir. İleride bu devletlerle entegrasyonun sağlanabilmesi için bu kriterlerin şart koşulması, 19. yüzyılda ortaya konan uygar - uygar olmayan toplum ayrışmasının devam eden bir uzantısı olarak yorumlanabilecektir. Federal bir devletten ayrılma durumunda, iç federal sınırların otomatik olarak uluslararası sınırlar haline gelmesi gerektiğini ısrar etmeye kadar giden Badinter Komisyonu, geçmişte olduğu gibi yeni bir uluslararası hukuk kuralı tesis etme görevinin Batılı devletlerin elinde olduğunu bir kez daha göstermiştir. Dahası burada takip edilen uluslararası tanıma, Balkan egemenliğini normatif kriterlere bağladığı için, tanımayı saf olgu meselesi olarak gören bildirici görüşün karşı çıktığını iddia ettiği emperyalizm tehlikesini yeniden üretmiştir.

Batılı liberal demokratik devletlerin açıkça lehine olan küresel ekonomik gelişmeler, onlara diğer devletlerin yeni dünya düzenine katılabilecekleri kriterleri belirleme konusunda siyasi bir yetki vermiş gibi görünmektedir. Modern bağlamda, ekonomik olarak güçlü liberal demokratik devletler, demokratik yapıları benimsemeyerek kendi imajlarında gelişmeye istekli olan devletlere veya hükümetlere karşı önyargılı görünmektedir. Bunun sonucu olarak bir hükümet yapısı liberal demokratik devlet modelinden ne kadar uzaksa, uluslararası hukuk tarafından tanınma olasılığı o kadar azdır. Bu bağlamda, son gelişmeler ile 19. yüzyılın sonlarındaki devletin pozitivist yorumu arasında bir analogi kurulabilecektir. Bu yorum, hukuki kişiliğin Avrupa devlet modelini yansıtan toplumlara verileceğini ifade etmektedir.

AT üye devletleri tarafından getirilen yeni kriterler, egemenliğin kapsamını genişleterek şekillenmiştir. Çünkü bir devleti devlet olarak kabul etmemenin ardında da egemenlik kavramının içerdiği nimetlerin herkese eşit bir şekilde yaratılamayacağı yönündeki hâkim anlayış vardır. Burada da egemenliğin bu ülkelere bahşedilmesi için birtakım özel koşulların yerine getirilmesi şart koşulmuştur. Aynı koşulların başka devletlere sunulmaması, emperyalizmin çelişkili doğasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde emperyalist müdahalelerin vekâlet savaşları üzerinden yürüdüğünü düşündüğümüzde, hem ülkesel hem de uluslararası alanda çelişkileriyle birlikte var

olan sermaye birikimine yönelik farklı stratejilerin ve çatışmaların süreklilik arz ettiğini söyleyebilmek mümkündür.

YSFC ve SSCB'nin dağılması sonrasındaki süreci değerlendirdiğimizde, yeni devletlerin, neo-liberal gereklilikleri karşılaması gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak 1990 sonrası dönemde, yeni devlet olma iddialarının kabul gördüğü diğer örneklerde, bu gereklilikler gündeme gelmemiştir. Bu husus, egemenliğin sabit ve kapsamlı bir anlamının olmamasından kaynaklanmaktadır. Egemenlik teriminin yorumu, emperyalist devletlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. Bu kapsamda, KKTC, Güney Osetya ve Abhazya'dan çok daha başarısız devlet fonksiyonlarına sahip olan Güney Sudan'ın birçok devlet tarafından tanınması ve BM'ye kabul edilmesi bunu göstermektedir.

Kısacası modern uluslararası hukukta “egemenlik”, yerel liberal söylemde “özgürlük”ün oynadığı role benzer bir rol oynamaktadır. Egemenlik bir açıklama ve bir norm olarak çalışır. Dahası egemenlik bir varlığın devlet olarak nitelendirilebilmesi için sahip olması gereken kritik özelliği karakterize eder ve uluslararası ilişkilerin normatif temelini oluşturan bir dizi hak ve görevi içinde barındırır. Egemenlik meşru bir iktidara, diğer bir deyişle, iktidarın kaynağına gönderme yapmaktadır. Kapitalist toplumda bu iktidar, burjuvazinin bir işlevidir. Egemenliğin bir iddia olmasından mütevellit bu iddianın kabulü tanıma kurumuyla sağlanmıştır.

Uluslararası hukukun ana akım yaklaşımları, Montevideo Sözleşmesi'nde ortaya konan devlet olmanın temel kriterlerini kabul ederken bu biçimsel tanım sayesinde, devletin toplumsal ilişkilerin bir işlevi ve biçimi olduğu gerçeğini dışlamaktadır. Bu nedenle, modern devletin 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sını ziyaret eden (feodalizmden kapitalizme geçişi temsil eden) belirli temel toplumsal dönüşümlere tepki olarak ortaya çıktığını gözden kaçırmaktadır. Ana akım görüşler, devleti, kapitalist dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olarak algılamadığı için sistemin tüm devletlerin aynı anda gelişmesine izin vermediğini, kapitalizmin ancak emperyalist olabileceğini reddetmektedirler.

Montevideo Sözleşmesi'yle getirilen tanıma işlevi, yalnızca tanınan varlığın devlet olma kriterlerini karşıladığını beyan etmektir. Ancak günümüzde tanımının amacı, bir devletin burjuva devlet formunu kabul etmeye yönelik istekliliğini de içermektedir. Nitekim sömürgecilik tarafından şekillendirilmiş olsa da, tanımının

mantığı, başarısız ve haydut devletleri yeniden inşa etmeye yönelik çağdaş çabalarda da yankılanmaktadır. ABD'nin Irak işgali sırasında Irak'ın dönüşümünün sağlanmasının yolu Batılı devletlerin Irak'ı tanımasıyla mümkün olmuştur. Benzer şekilde Güney Sudan'ın bağımsızlığının kabul edilmesi, ulus inşası süreçlerinin dışarının yardımıyla yapılmasının yolunu açmak içindir.

Ayrıca Montevideo kriterlerinin özünde etkinlik doktrinin olduğu savunulmaktadır. Hatta literatürde, etkinliğe dayalı olmayan devlet olma kriterleri reddedilmektedir. Ancak büyük bir kesim tarafından devlet olmadıkları iddia edilen Somaliland, Rodezya, Tayvan ve KKTC gibi etkili oluşumların varlığı bu hususu şüpheye düşürmektedir. Dahası etkin kontrolü kaybeden devletlerin, devletliğini kaybetmediği birçok durum yaşanmıştır. 1936-1940 yılları arasında kanuna aykırı olarak ilhak edilen Etiyopya, Avusturya, Çekoslovakya, Polonya, Baltık Devletleri veya 1990 yılında Irak tarafından işgal edilen Kuveyt ve günümüzde başarısız devlet olarak nitelendirilen Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Yemen, Suriye, Libya, Mali, Somali, Sudan, Güney Sudan gibi devletler bu duruma örnektir. Devlet olmanın zorunlu olarak etkinlikle eşitlenmesi gerektiği önermesi devlet uygulamaları tarafından desteklenmemektedir.

Hükümetlerin tanınması konusunda, Tinoco Tahkimi, etkin kontrol kavramına dair ilginç bir örnek oluşturmaktadır. 1919 yılında, Kosta Rika'daki Tinoco hükümeti devrilmiş ve yeni yönetimler, zamanında Tinoco tarafından yapılan ve İngiliz vatandaşlarını ilgilendiren belirli yükümlülükleri iptal etmişlerdir. Mahkeme Başkanı Taft - tek hakem - tanıma ya da tanımama sorunlarının Tinoco yönetimiyle ilgili olduğuna atıfta bulunmuş ve Tinoco yönetiminin ülkenin etkin kontrolüne sahip olması dolayısıyla Birleşik Krallık da dâhil olmak üzere birçok devletin bunu kabul etmemesine bakılmaksızın Tinoco hükümetinin meşru hükümet olduğuna karar vermiştir. Buna karşın ABD, devlet mekanizmasını etkin bir şekilde kontrol etmelerine rağmen, SSCB ve Çin'in komünist hükümetlerini uzun yıllar boyunca tanımamıştır. Aksine ABD, Pakistan'ın demokratik olarak seçilmiş hükümetini deviren 1999 yılında Müşerref tarafından yapılan askeri darbeyi tanımakta hiçbir sorun yaşamamıştır. Dahası ABD, Pervez Müşerref'in 1973 Pakistan anayasasını çiğnediği gerçeğini görmezden gelmiştir. Yine benzer durum 2019 yılında, tartışmalı seçimleri kazanan

Maduro, devlet mekanizmasını etkin bir şekilde kontrol etmesine rağmen, Başkan Trump'ın, Guaido'yu Venezuela'nın yasal başkanı olarak tanımada yaşananıdır.

Bir devlet içerisinde farklı bir hükümetin tanınması, o devletin yabancı devletlerde bulunan varlıkları üzerindeki tasarrufunu etkileyebilmektedir. Venezuela Merkez Bankası'nın, İngiltere Merkez Bankası'nda tutulan altın rezervlerini kullanmak istemesi üzerine hükümet krizinin yaşanması nedeniyle İngiliz mahkeme tarafından erişim izni verilmemiştir. Guaido'yu destekleyen birçok ülkeden biri olan İngiltere, 2019 yılının başında Maduro'nun bir önceki yıl kazandığı seçimlere hile karıştırmadını sebep göstererek altını serbest bırakmayı reddetmiştir. Görüldüğü üzere hükümetlerin tanınması konusunda, emperyalist devletler çok daha esnek davranabilmektedir. İstemedikleri hükümetleri devirmek için tanımayı kullanan emperyalist güçler, devletlerin tanınması süreçlerinden farklı olarak çok daha kolay hareket edebilmektedir. Dahası, istenmeyen hükümetin ekonomik kaynaklara erişimini engellemek suretiyle içerideki meşruiyeti kırılmaya çalışılarak, tanıma kurumu arasallaştırılmaktadır.

Demokratik yönetişime olan vurgu, hükümetlerin tanınması konusundaki esnekliği arttırmaktadır. Bu sayede liberal ekonominin gerekliliklerine uymayan hükümetler tanınmayacak yerine içerdeki diğer muhalif kişiler desteklenerek egemenlik sağlanacaktır. Yukarıda anlatılanlar ışığında, ABD'nin, Taliban hükümetini tanıma konusunda sınırsız egemenlik tercihinine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Karar, tanıma lehine veya aleyhine olan herhangi bir yerel veya uluslararası yasal doktrin yerine, ABD'nin elde edeceği jeostratejik faydalara göre verilecektir.

Bu kapsamda ikinci bölümde anlatıldığı üzere, gerek hükümetlerin tanınması süreçlerine artan müdahaleler gerekse dünyanın birçok bölgesinde devlet dışı yapıların güçlenmesi sonucunda savaşı, ayaklanan, ulusal kurtuluş hareketleri gibi yapılarla tanımanın nesnesinin genişıemesi genel bir tanıma izahının ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu yapılara karşı gösterilecek tutumlar emperyalist politikalara göre şekillenecek, tanıma bu politikaların seyrinde önemli bir işlev görecektir. Bu nedenle tanımanın diğer nesnelerinin ayrı bir çalışma konusu olarak incelenmesi önerilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürge topraklarının bağımsız, egemen devletlere dönüştürülmesiyle 19. yüzyıl boyunca dışarıda bırakılan Asya ve Afrika'daki toplumlar, kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde evrensel bir egemenlik alanının içine dâhil edilmiştir. Ancak Üçüncü Dünya halklarının sosyolojik anlamda kültür, tarih veya gelenekleri yoluyla kendi kaderini tayin etme hakkını kullanmasına izin verilmemiş; bir koloni, bağımsızlık mücadelesini eski sömürgeci güç tarafından belirlenen sınırlar içerisinde gerçekleştirebilmiştir.

İlk olarak Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının parçalanmasını yönetmek için yol gösterici bir ilke olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kendi kaderini tayin hakkı, dil veya kültüre göre tanımlanan etnik topluluklara, uluslara veya milliyetlere uygulanmıştır. Bu dönemde kendi kaderini tayin hakkı azınlıkların ayrılmasıyla ilgiliydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeci güçler tarafından eski Avrupa kolonilerinin sakinlerinin, önceden var olan siyasi birimleri bağımsız devletler olarak devralmalarına olanak sağlamıştır. Ancak aynı kendi kaderini tayin hakkı, ayrılmanın meşruiyetini katı bir şekilde reddetmiştir. Tamamıyla eski sömürgeci devletlerin kontrolünde *uti possidetis juris* ilkesi çerçevesinde siyasi birimlerin bağımsızlıkları tanınmıştır. Böylece, sömürgecilik tasfiyesi sürecinde, Avrupalı devletler tarafından çizilen eski sınırlar korunmuş ve hatta sağlamlaştırılmıştır. Ancak sömürge öncesi siyasi sistemleri hiçe sayarak yerli sakinlerin katkısı olmadan çizilen bu yapay sınırların, sonrasında birçok silahlı çatışmayı doğurduğu gerçektir.

YSFC'nin dağılmasında, *uti possidetis juris* ilkesine, kendi kaderini tayin hakkını kullanabilen ya da kullanma hakkına anayasal bağlamda sahip olan toprak birimlerinin bütünlüğünü korumak için başvurulmuştur. Başka bir deyişle, bu ilke, sadece yeni bölgesel birimlerin şeklini değil, aynı zamanda devlet olarak uluslararası kişilikleri de belirleyen birincil araç olmuştur. Ancak bu ilke, sonrasında Kosova'da meydana gelen ayrılmanın önüne geçememiştir.

SSCB'nin ve YSFC'nin dağılması sonrasında Doğu Avrupa'da birçok yeni devlet ortaya çıkarken Somaliland, Eritre, Güney Sudan, Batı Sahra, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester, Kırım, Çeçenistan, Donetsk ve Luhansk gibi dünyanın birçok coğrafyasında tek taraflı ayrılma iddiaları da gündeme gelmiştir. Bu kendi kaderini tayin iddialarının kabulünde, tanımanın önemi birçok kez ortaya

çıkıştır. Tek taraflı ayrılma süreçlerinin tanınması veya tanınmaması tanımının kurucu niteliğiyle ilişkili olmuştur. Tanımının bildirici niteliğini savunan Crawford bile, Kosova bağlamında devletliği beyanlardan ziyade tanımının oluşturduğunu ileri sürmüştür. Her ne kadar Kosova, diplomatik söylemini, bir ayrılma davası olarak değil, YSFC'nin sancılı dağılma sürecinden kaynaklanan özel bir dava olarak inşa etse de ABD ve Birleşik Krallık Kosova'yı tanımasaydı Kosova'nın devlet olma iddiası KKTC, Güney Osetya veya Abhazya'nın iddialarının ötesine geçemeyecekti. Dahası UAD, uluslararası hukukta tek taraflı bağımsızlık ilanını engelleyen bir kuralın olmadığına karar vererek Lotus ilkesine başvurmuştur. KKTC için ise aynı ilke işletilmemiştir. Aksine KKTC'nin hukuki dayanağı olan bağımsızlık ilanı, uluslararası aktörler ve uluslararası örgütler tarafından hukuka aykırı olarak değerlendirilmekte, tanımama doktrini işletilerek KKTC'nin devlet olma iddiasının önüne ket vurulmaktadır.

Son bölümde görüldüğü üzere Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester ve Donbas bölgesindeki ayrılıkçı yapıların tamamı kendi kaderini tayin hakkını öne sürmüştür. Özellikle sömürge tasfiyesiyle yakından ilişkili olmayan kendi kaderini tayin iddialarının arkasında onları destekleyici argümanların bulunduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu yöntem ilk kez Kosova'nın son çare ayrılma hakkı kapsamında Batılı devletler tarafından takip edilmiştir ve oldukça başarılı olmuştur. Bu iddiaları meşrulaştırmak adına meşru müdafaa, önleyici müdahale, insani müdahale, koruma sorumluluğu gibi uluslararası hukukta yaygın olarak kullanılan kavramlara başvurulmaktadır. Bunun nedeni, ABD'nin Irak işgalinden itibaren emperyalist mücadelede, 19. yüzyıl pratiğinde sıklıkla başvuru alan yöntemlere geri dönülmesindendir. 19. yüzyılda hâkim olan Avrupa merkezli hatta Avrupa için uluslararası hukuk anlayışı günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Artık uluslararası hukuktaki her kavram emperyalist devletlerin farklı coğrafyalarındaki çıkarlarını meşrulaştırmak üzere kullanılabilmektedir. Ukrayna'daki ve Ukrayna üzerindeki mücadelede de kendi kaderini tayin hakkı, tek ve kesin bir şekilde anlamını bulamamış ve her zaman olduğu gibi uzlaşması zor varsayımları, hedefleri ve sonuçları olan rakip politik-ekonomik projeler için coşkuyu dile getirme ve harekete geçirme aracı olarak hizmet etmiştir. Tanıma da bu projenin bir sonraki aşaması olarak yerini almıştır.

Ancak uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerde kimin kendi kaderini tayin etme ve ayrılma hakkına sahip olduğu konusu son derece muğlaktır. Somaliland ve Güney Sudan vakaları mevcut teorik ve hukuki araçlardaki ciddi eksikliklerin altını çizmektedir. Bu durum, büyük güçlerin jeostratejik, güvenlik, siyasi, ekonomik ve enerji çıkarları gibi dinamikleri nedeniyle daha da karmaşık bir hal almaktadır. Stratejik kaynaklara sahip olanlar, bunlardan yoksun olanlardan farklı muamele görebilmektedirler. Mevcut teorik ve hukuki araçlar, kendi kaderini tayin ve devlet olma konularını ele almada yetersiz kaldığından ve dış jeostratejik çıkarlar öncelik olduğundan, devlet inşası süreçleri ciddi belirsizliklerle karşılaşmaya devam edecektir.

Uluslararası hukukta artan savaş dürtüsünün insan hakları ideolojisiyle örtüştürüldüğü düşüncesinden hareketle, tanıma, zaman zaman müdahaleci güçlerin seçtiği ölçüde ulus inşası süreçlerinde, zaman zaman ise tanımama doktrini ile devlet olma iddialarının önünde bir engel olarak kullanılmaktadır. Tanımanın kurucu niteliği ancak emperyalist devletler tarafından verildiği müddetçe anlam kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, devlet olma iddiası, emperyalist devletler tarafından tanınırsa devlet olma iddiaları kabul görmektedir. Batı Sahra örneğinde görüldüğü üzere, her ne kadar SDAC, Afrikalı devletler tarafından tanınsa da diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi yeterli görülse de büyük güçler tarafından tanınmadığı için BM tarafından kendi kaderini tayin hakkı kabul edildiği halde tartışmalı bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Keza, Mayıs 2024 itibarıyla 143 ülke tarafından tanınmasına rağmen Filistin'in BM'ye tam üye olması için Nisan 2024'te BM Güvenlik Konseyi'ne sunulan karar tasarısının ABD tarafından veto edilmesi, emperyalist devletler tarafından tanınmanın önemini ortaya koymaktadır. Buna karşılık Güney Sudan'ın bağımsızlığı ve BM'ye kabul edilmesi sürecinde olduğu gibi, bir devletin (Montevideo Sözleşmesi'ndeki koşulları tam olarak sağlamasa dahi) kolektif tanıma statüsü elde ederek uluslararası toplumla bütünleşmesinin yolu, küresel ölçekte siyasal etki kapasitesine sahip olan güçlerin, o devletin varoluşunu desteklemelerinden geçmektedir. 44 BM üyesi tarafından tanınsa da bu destek, Batı Sahra'ya ve Filistin'e gelmediğinden Güney Sudan'da olduğu gibi başarı sağlanamamıştır.

Çalışma boyunca görüldüğü üzere emperyalizmin uluslararası hukukla ilişkisinde tanımanın oynadığı rol önem arz etmektedir. Uluslararası hukukun emperyalist toplumsal ilişkilerin sağlamlaştırılması ve yeniden üretilmesinde

üstlendiği rolde tanımaya da birtakım görevler düşmektedir. Bu ilişkilerin karmaşık doğası anlaşılmadan tanıma doktrinin izah edilemeyeceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Abbas, H. (2014). *The Taliban revival: violence and extremism on the Pakistan-Afghanistan frontier*. New Haven ve London: Yale University Press.
- Abdullahzade, C. (2014). Self-determinasyon ve ayrılma açısından Kırım sorunu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. 5(19), 159-205.
- Acer, Y. ve Kaya, İ. (2021). *Uluslararası hukuk temel ders kitabı* (12. bs.). Ankara: Seçkin Hukuk.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (2000). *Kral devlet ya da ölümlü tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akal, C. B. (2000). *Devlet kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Akipek, İ. (1953). John Locke'un siyasi fikirleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 255-268. doi:10.1501/Hukfak_0000001097
- Aksar, Y. (2021). *Teoride ve uygulamada uluslararası hukuk I* (6. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Albayrak, G. (2020). Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk sorumluluğu ve Suriye krizi. F. Taşdemir (ed.). *Suriye çatışma ve uluslararası hukuk içinde* (s.315-335) Ankara: Nobel.
- Alexandrowicz, C. (1969). New and original states: the issue of reversion to sovereignty. *International Affairs*, 45(3), 465-480. doi.org/10.2307/2614823
- Alexandrowicz, C. H. (1952). The quasi-judicial function in recognition of states and governments. *The American Journal of International Law*. 46(4), 631-640. doi:10.2307/2194294
- Alexandrowicz, C. H. (1958). The theory of recognition in Fieri. D. Armitage ve J. Pitts (Eds.). *The Law of Nations in Global History içinde* (s. 354-374). Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780198766070.001.0001
- Anghie, A. (2004). *Imperialism, sovereignty and the making of international law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anghie, A. (2013). Western discourses on sovereignty. J. Evans, A. Genovese, A. Reilly, P. Wolfe (Eds.). *Sovereignty: frontiers of possibility içinde* (s.19-36). Honolulu: University of Hawaii Press. doi:10.1515/9780824865764-003
- Anzilotti, D. (1946). *Devletler hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Aristodemou, M. (1994). Choice and evasion in judicial recognition of government: lessons from Somalia. *European Journal of International Law*, 5(4), 532-555. doi:10.1093/oxfordjournals.ejil.a035893
- Armaoğlu, F. (2019). *19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)* (18. bs.). İstanbul: Kronik.
- Armitage, D. (2007). *The declaration of independence: a global history*. Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press.
- Arrighi, G. (1966). The political economy of Rhodesia. *New Left Review*, (39), 35-65.
- Arsava, A. F. (2012). Kosova, Abhazya, Güney Osetya ve uluslararası ayrılma (secession) hakkı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 8(29), 1-22.
- Aufricht, H. (1949). Principles and practices of recognition by international organizations. *The American Journal of International Law*. 43(4), 679-704. doi:10.2307/2193259
- Austin, J. (1971). *The province of jurisprudence determined etc. and the uses of the study of jurisprudence with an introduction by H. L. A. Hart*. London: Lowe & Brydone.
- Aykut, E. (2011). *İnsan hakları: eleştirel yaklaşımlar*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Azarkan, E. (2012). II. Dünya savaşı öncesi dönemde devletlerin tanınmasında etkili olan faktörler. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17-18(26-27-28-29), 1-24.
- Azarkan, E. (2016a). Devletlerin tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1055-1068. doi:10.21547/jss.265485
- Azarkan, E. (2016b). Devletlerin tanınmasında dönüm noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova'nın tanınması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 143-184. doi:10.21492/inuhfd.239940
- Baran, D. (2019). Venezüella'da tanıma ikilemi. Global Political Trends Center, Policy Brief No.61. <https://www.jstor.org/stable/resrep19342> adresinden erişildi.
- Beacháin, D. Ó. (2019). Abkhazia and South Ossetia. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 430-446). London ve New York: Routledge.
- Bereketeab, R. (2012). *Self-determination and secessionism in Somaliland and South Sudan challenges to postcolonial state-building*. Discussion Paper, 75. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Berg, E. and Toomla, R. (2009). Forms of normalisation in the quest for de facto statehood. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 44(4), 27-45. doi: 10.1080/03932720903351104
- Biel, M. R. (2010). The role of African and Arab elites in building a new Sudan. E. Grawert (ed.). *After the comprehensive peace agreements in Sudan* içinde (s.29-51). Great Britain: James Currey.
- Binder, G. (1992). The case for self-determination. *Stan. J. Int'l L.*, 29, 223-270. https://digitalcommons.law.buffalo.edu/journal_articles/295 adresinden erişildi.
- Blakkisrud, H. ve Kolstø, P. (2011). From secessionist conflict toward a functioning state: processes of state-and nation-building in Transnistria. 27(2), 178-210. doi:10.2747/1060-586x.27.2.178
- Blishchenko, I. (1968). *Antisovyetizm i mezhdunarodnoye pravo (antisovietism and international law)*. Moscow: Izdatelstvo IMO.
- Bodin, J. (1955). *Six books of the commonwealth*. (M M. J. Tooley, çev.). Oxford: Basil Blackwell.
- Bolton, G. and Visoka, G. (2010). Recognizing Kosovo's independence: remedial secession or earned sovereignty?. *St Antony's College University of Oxford*, Occasional Paper No. 11/10. <https://doras.dcu.ie/17126/> adresinden erişildi.
- Borchard, E. M., and Morrison, P. (1941). The doctrine of non-recognition. Q. Wright (ed.). *Legal problems in the far eastern conflict* içinde. New York: Institute of Pacific Relations.
- Bowring, B. (2008). Positivism versus self-determination: the contradictions of Soviet international law. S. Marks (ed.). *International law on the left* içinde (s.133-168). Cambridge: Cambridge University Press.
- Briggs, H. W. (1940). Non-recognition of title by conquest and limitation of doctrine. *American Society of International Law*, 34(3), 72-82. <https://www.jstor.org/stable/25657022> adresinden erişildi.
- Brown, P. M. (1950). The legal effects of recognition. *The American Journal of International Law*, 44(4), 617-640.
- Brownlie, I. (1982). Recognition in theory and practice. *British Yearbook of International Law*, 53(1), 197-211. doi:10.1093/bybil/53.1.1

- Brownlie, I. (1990). *Principles of public international law* (4. bs.). Oxford: Clarendon Press.
- Bryant, R. and Hatay, M. (2020). *Sovereignty suspended: building the so-called state*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Buchanan, A. (2003). *Justice, legitimacy, and self-determination: moral foundations for international law*. Oxford: Oxford University Press.
- Buccheit, L. C. (1978). *Secession: the legitimacy of self-determination*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Bukharin, N. (1989). *Dönüşüm döneminin ekonomisi, Lenin'in eleştirel notlarıyla* (E. Adaklı, çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Caney, S. (1997). Self-government and secession: the case of nations. *The Journal of Political Philosophy*, 5(4), 351-372. doi: 10.1111/1467-9760.00038
- Canikoğlu, E. (2021). Uluslararası hukukta devletlerin tanınması: Türkiye'nin Ankara Anlaşması tamamlayıcı protokolünü imzalaması sonrası Güney Kıbrıs'la ilgili yaklaşımı. *ieSBAD*, 1(1), 79-94. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2233524> adresinden erişildi.
- Caplan, R. (2005). *Europe and the recognition of new states in Yugoslavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnoy, M. (2014). *The State and political theory*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Caspersen, N. (2008). From Kosovo to Karabakh: international responses to de-facto states. *Comparative Southeast European Studies*, 56(1), 58-83.
- Caspersen, N. (2015). The pursuit of international recognition after Kosovo. *Global Governance*, 21(3), 393-412.
- Caspersen, N. (2018). Recognition, status quo or reintegration: engagement with de facto states. *Ethnopolitics*, 17(4), 373-389.
- Caspersen, N. and Stansfield, G. (2012). *Unrecognised states in the international system*. Routledge.
- Cass, D. Z. (1992). Rethinking self-determination: a critical analysis of current international law theories. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 18(21), 21-40.
- Cassese, A. (2005). *International law*. Oxford University Press.
- Castellino, J. (1999). Territory and identity in international law: the struggle for self-determination in the Western Sahara. *Millennium: Journal of International Studies*. 28(3), 523-551. doi: 10.1177/03058298990280030801
- Cavandoli, S. (2016). The unresolved dilemma of self-determination: Crimea, Donetsk and Luhansk. *The International Journal of Human Rights*, 875-892. doi: 10.1080/13642987.2016.1192533
- Chamberlain-Creanga, R. ve Allin, L. K. (2010). Acquiring assets, debts and citizens: Russia and the micro-foundations of Transnistria's stalemated conflict. *Demokratizatsiya*, 18(4), 329-356.
- Chapman, T. (1998). *The Congress of Vienna*. London ve New York: Routledge.
- Chen, T. C. (1951). *The international law of recognition*. L. C. Green and J. L. Brierly (eds.). New York: Frederick A. Praeger.
- Chimni, B. S. (2006). Third world approaches to international law: a manifesto. *International Community Law Review*, 8, 3-27.
- Chimni, B. S. (2008). An outline of a Marxist course on public international law. S. Marks (ed.). *International law on the left* içinde (s. 53-92). Cambridge: Cambridge University Press.

- Chimni, B. S. (2017). *International law and world order: a critique of contemporary approaches* (2. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (2002). *Batı'nın yeni standartları: Kosova, Doğu Timor ve dünyaya hükmeden "yeni kuşak"* (E. Kılıç, çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Chossudovsky, M. (2010). *Amerika'nın terörizme karşı savaşı*, Ankara: İmge.
- Chowdhury, A. and Duvall R. D. (2014). Sovereignty and sovereign power. *International Theory* 6(2), 191-223. doi:10.1017/S1752971914000049
- Clapham, C. (1999). The foreign policies of Ethiopia and Eritrea'. S. Wright (ed.). *African Foreign Policies*, Boulder içinde (s. 84-99). Colorado: Westview.
- Cleveland, W. L. (2004). *Modern ortadoğu tarihi* (M. Harmancı, çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cogan, M. S. and Gill, D. M. (2022). Legitimacy and international development in a Taliban dominated Afghanistan. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 5(1), 72-80.
- Coggins, B. (2014). *Power politics and state formation in the twentieth century: the dynamics of recognition*. New York: Cambridge University Press.
- Comai, G. (2018). Conceptualising post-Soviet de facto states as small dependent jurisdictions. *Ethnopolitics*, 17(2): 181-200.
- Costa Lopez, J. (2020). Political authority in international relations: revisiting the medieval debate. *International Organization*, 74(2), 222-252. doi: 10.1017/S0020818319000390
- Coppieters, B. (2004). The Georgian-Abkhaz conflict. *Journal on ethnopolitics and minority issues in Europe*, 1, 1-29. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/6197> adresinden erişildi.
- Craven, M. C. R. (1995). The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia. *British Yearbook of International Law*, 66(1), 333-413. doi.org/10.1093/bybil/66.1.333
- Craven, M. C. R. (1998). The problem of state succession and the identity of states under international law. *European Journal of International Law*, 9(1), 142-162. doi.org/10.1093/ejil/9.1.142
- Crawford, J. (2006). *The creation of states in international law* (2. bs.). Oxford: Clarendon Press.
- Crawford, J. (2019). *Brownlie's principles of public international law* (9. bs.). Oxford: Oxford University Press.
- Crozat, C. (1953). Devletler hukukunda tanıma. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 19(1-2), 3-32.
- Czapliński W. and Kleczkowska, A. (2019). *Unrecognised subjects in international law*. Warsaw: Scholar Publishing House.
- Çağiran, M. E. (2005). *Uluslararası hukukta devletin tek taraflı işlemleri*. Ankara: Platin Yayınları.
- Çakır, T. (2022). Uti possidetis (mevcut sınırların korunması) ilkesi üzerine bir değerlendirme. *AkdHFD*, 12(2), 595-623.
- Çakmak, H. (2003). *Avrupa güvenliği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Daillier, P. and Pellet, A. (1999). *Droit international public*, Paris: Igdj.
- Daly, S. F. C. (2020). *A history of the republic of Biafra: law, crime, and the Nigerian civil war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Aréchaga, E. J. (1983). Boundaries in Latin America: uti possidetis doctrine. *Encyclopedia of Public International Law*, 6, 45-48.
- De Carvalho, B., Schia, N. and Guillaume, X. (2019). Everyday sovereignty: international experts, brokers and local ownership in peacebuilding Liberia.

- European Journal of International Relations*, 25(1), 179-202. doi:10.1177/1354066118759178
- Demircioğlu, F. (2019). *Bir geminin hikâyesi: Germanic/Gülcemal vapuru (1874-1950)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirli, A. ve Özdemir, A. M. (2019). Uluslararası hukuku dönemselleştirmek: pozitivist söylem ve ötesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(63), 51-67.
- Deng, F. M. (1995). *War of visions: conflict of identities in the Sudan*. Washington: Brookings Institution Press
- Derin, M. (2019). Kuzey Makedonya’da isim tartışmaları ve Prespa Anlaşması. *Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(8), 239-260. doi: 10.33458/uidergisi.621306
- De Wet, E. (2009). The governance of Kosovo: Security Council Resolution 1244 and the establishment and functioning of EULEX. *American Journal of International Law*, 103(1), 83-96. doi:10.2307/20456723
- Doğan, İ. (2013). *Devletlerarası hukuk* (3. bs.). Ankara: Astana.
- Dore, I. I. (1980). Recognition of Rhodesia and traditional international law: some conceptual problems. *Vand. J. Transnat'l L.*, 13(1), 25-41.
- Dugard, J. (2013). *The secession of states and their recognition in the wake of Kosovo*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Dugard, J. and Raic, D. (2006). The role of recognition in the law and practice of secession. M. G. Kohen (eds.). *Secession: international law perspectives* içinde (s.94-137). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekşi, N. (2022). Milletlerarası hukuk açısından dünden bugüne Taliban ve Taliban’ın hükümet olarak tanınıp tanınmayacağı meselesi. *Public and Private International Law Bulletin*, 42(1), 53-80. doi:10.26650/ppil.2022.42.1.1030645
- Erçakıca, M. (2020). *Kendi kaderini tayin etme hakkı ve devletlerin tanınması ilişkisi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği çerçevesinde bir inceleme*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Erdal, S. (2005). Uluslararası hukukta tanıma kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 157-196. doi: 10.15337/SUHFD.2017.190
- Ertürk, E. (2020). Uluslararası hukukta tanıma teorilerinin eleştirel değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 2020/1, 191-212. doi:10.30915/abd.742413
- Eskimuhtaroglu, C. ve Bozkurt, K. (2020). AİHM kararları çerçevesinde KKTC’de taşınmaz mal mülkiyeti. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 501-527.
- Esquirol, J. L. (2012). Latin America. B. Fassbender and A. Peters (eds.). *The Oxford handbook of the history of international law* içinde (s. 553-579). Oxford: Oxford University Press.
- Fabry, M. (2010). *Recognizing states: international society and the establishment of new states since 1776*. Oxford: Oxford University Press.
- Fabry, M. (2012). The contemporary practice of state recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and their aftermath. *Nationalities Papers*, 40(5), 661-676. doi: 10.1080/00905992.2012.705266
- Fabry, M. (2019). The evolution of state recognition. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge Handbook of State Recognition* içinde (s. 37-47). London ve New York: Routledge.

- Faheem, M. ve Khan, M. M. (2022). Recognition of the Taliban government in Afghanistan and international community. *Strategic Studies*, 42(1), 81-96. <https://www.jstor.org/stable/48732345?seq=1> adresinden erişildi.
- Fan, H. (2007). The missing link between self-determination and democracy: the case of east Timor. *Northwestern Journal of International Human Rights*, 6(1), 176-195. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol6/iss1/7/> adresinden erişildi.
- Fawcett, J. E. S. (1967). Gibraltar: the legal issues. *International Affairs*, 43(2), 236-251.
- Florea, A. (2020). Rebel governance in de facto states. *European Journal of International Relations*, 26(4), 1004-1031. doi:10.2307/2614324
- Fukurai, H. (2018). Fourth world approaches to international law (FWAIL) and Asia's indigenous struggles and quests for recognition under international law. *Asian Journal of Law and Society*, 5(2018), 221-231. <https://ssrn.com/abstract=3166096> adresinden erişildi.
- Friedmann, W. (1962). The changing dimensions of international law. *Columbia Law Review*, 62(7), 1147-1165. doi:10.2307/1120366
- Garner, J. W. (1938). Recognition of belligerency. *American Journal of International Law*, 32(1), 106-113. doi:10.1093/oso/9780198808381.003.0004
- Geldenhuys, D. (2009). *Contested states in world politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Glahn, G., Taulbee, J. L. (2017). *Law among nations: An introduction to public international law* (11. bs.). New York ve London: Routledge.
- Gong, G. W. (1984). *The standard of 'civilization' and international society*. Oxford: Clarendon Press.
- Góralczyk, W. ve Sawicki, S. (2020). *Prawo miğdzynarodowe publiczne w zarysie: wydanie: 18*. Wolters Kluwer.
- Gupta, R. (2014). Recognition of insurgent and belligerent organisations in international law. *SSRN Electronic Journal*. <https://ssrn.com/abstract=2457749> adresinden erişildi.
- Grant, T. D. (1998). Defining statehood: the Montevideo Convention and its discontents. *Columbia Journal of Transnational Law*, 37(2), 403-458.
- Grant, T. D. (1999). *The recognition of states: law and practice in debate and evolution*. New York: Greenwood Publishing Group.
- Grawert, E. (2010). Challenges of sub-regional peace after the CPA. E. Grawert (ed.). *After the comprehensive peace agreements in Sudan* içinde (s.241-265). Great Britain: James Currey.
- Green, J. A. (2010). Passportisation, peacekeepers and proportionality: the Russian claim of the protection of nationals abroad in self-defence. J. A. Green ve C. P. M. Waters (eds.). *Conflict in the Caucasus implications for international legal order* içinde (s.54-80). The UK: Palgrave Macmillan.
- Gruda, Z. (2005). Some key principles for a lasting solution of the status of Kosova: uti possidetis, the ethnic principle, and self-determination. *Chicago-Kent Law Review*, 80(1): 353-394. <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/> adresinden erişildi.
- Gündüz S. (2001). *Afganistan Taliban ve Ladin*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Gündüzler, U. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı kararlarının mülkiyet sorunu bakımından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hukukuna etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(2), 23-28. doi: 10.1501/Avraras_0000000234

- Habicht, M. (1927). The application of Soviet laws and the exception of public order. *American Journal of International Law*, 21(2), 238-256. doi:10.2307/2189124
- Hall E. (1895). *Treatise on international law* (4. bs.). Oxford: Clarendon Press.
- Hall, R. B. (1999). *National collective identity: social constructs and international systems*. New York: Columbia University Press.
- Henkin, L. (1981). Restatement of the foreign relations law of the United States (Revised): tentative draft no. 2. *The American Journal of International Law*, 75(4), 987-992. doi:10.2307/2201049
- Heywood, A. (2013). *Küresel siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hillgruber, C. (1998). The admission new states to the international community. *European Journal of International Law*, 9(3), 491-509. <https://ssrn.com/abstract=803686> adresinden erişildi.
- Hobbes, T. (2011). *Leviathan*. (S. Lim, çev.) (11. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, demokrasi ve terörizm* (O. Akınhay, çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hobsbawm, E. (2014). *Kısa 20. yüzyıl 1914-1991 aşırılıklar çağı* (Y. Alogan, çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Hodges, T. (1983). *Western Sahara the roots of a desert war*. USA: Lawrence Hill and Co.
- Holland, K. M. (2021). Pakistan's national interest and recognition of Afghanistan's Taliban regime. *JSSA*, 7(2), 7-22. <https://thesvi.org/wp-content/uploads/2022/02/dr.-kenneth-m.-holland1.pdf> adresinden erişildi.
- Huddleston, R. J. (2020). Continuous recognition: a latent variable approach to measuring international sovereignty of self-determination movements. *Journal of Peace Research*, 57(6), 789-800. doi:10.1177/0022343320960208
- Huddleston, R. J. (2021). Foulweather friends: violence and third party support in self-determination conflicts. *Journal of Conflict Resolution*, 65(6), 1187-1214. doi: 10.1177/002200272119932
- Huliaras, A. (2006). Evangelists, oil companies, and terrorists: the Bush Administration's policy towards Sudan. *Orbis*, 50(4), 709-724. doi:10.1016/j.orbis.2006.07.010
- Ijalaye, D. A. (1971). Was "Biafra" at any time a state in international law?. *The American Journal of International Law*, 65(3), 551-559. <https://jstor.org/stable/2198977> adresinden erişildi.
- Iyob, R. ve Khadiagala, G. M. (2006). *Sudan the elusive quest for peace*. Boulder ve Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Jay, M. (2013). *Between intellectual history and cultural critique*. New York ve London: Routledge.
- Jellinek, G. (1882). *Die lehre von den staatenverbindungen*. Wien: Alfred Hölder.
- Jennings, R. and Watts, A. (1992). *Oppenheim's international law* (9. bs.). London ve New York: Longman.
- Jessup, P. C. (1956). *Transnational law*. New Haven: Yale University Press.
- Johnson, R. (2003). *British imperialism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Johnson, D. H. (2016). *Ohio short histories of Africa South Sudan a new history for a new nation*. Athens: Ohio University Press.
- Jovanovic, M. (2008). Recognition of Kosovo independence as violation of international law. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 3, 108-140. <https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/11/Annals-Belgrade-Law-Review.pdf> adresinden erişildi.

- Kaçmaz, G. (2008). *Mülkiyet hakkı, Kıbrıs'la ilgili mülkiyet davaları ve Türkiye*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karluk, S. R. (2006). Güney Kıbrıs'ın Gümrük Birliği'ne katılım sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 69-89. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aacd/issue/50086/642643> adresinden erişildi.
- Kassoti, E. (2015). *The juridical nature of unilateral acts of states in International law*. Leiden: Brill Nijhoff.
- Katsafanas, P. (2018). Constitutivism about practical reasons. D. Star (Ed.). *The Oxford handbook of reasons and normativity* içinde (s. 367-394). Oxford: Oxford University Press.
- Kelsen, H. (1941). Recognition in international law theoretical observations. *American Journal of International Law*, 35(4), 605-617. doi:10.2307/2192561
- Kelsen, H. (2003). *Principles of international law* (2. bs.) R. W. Tucker (rev. and ed.). The USA: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Kemiksiz, N. N. (2021). Batı Sahra sorunu ve siyasi müzakerelerin geleceği. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4(1), 62-79. doi:10.51763/uid.894368
- Kersten, J. (2021). The Normative power of the factual: Georg Jellinek's phenomenological theory of reflective legal positivism. T. Spaak and P. Mindus (eds.). *The Cambridge companion to legal positivism* içinde (s. 248-271). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108636377.011
- Kıran, A. (2017). Uluslararası hukukta devletleri tanıma ve tanıma teorileri. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 923-945. doi:10.18506/anemon.322000
- Kilroy, W. (2019). South Sudan. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 391-401). London ve New York: Routledge.
- Kingsbury, B. (1998). Sovereignty and inequality. *European Journal of International Law*, 9(4), 599-625. <https://ssrn.com/abstract=803695> adresinden erişildi.
- Klabbers, J. (2017). *International law* (2.bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Klare, M. T. ve Volman, D. (2004). Africa's oil and American national security. *University of California Press*, 103(673), 226-231.
- Knox, C. (2012). The secession of South Sudan: a case study in African sovereignty and international recognition. *Political Science Student Work*. 1. https://digitalcommons.csbsju.edu/polsci_students/1 adresinden erişildi.
- Knox, R. (2014). *A critical examination of the concept of imperialism in Marxist and Third World approaches to international law*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://etheses.lse.ac.uk/1030/>
- Kocaman, S. (2004). *Uluslararası hukukta tanıma kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Korman, S. (1996). *The right of conquest: the acquisition of territory by force in international law and practice*. New York: Oxford University Press.
- Korotkyi, T. and Hendel, N. (2018). The legal status of the Donetsk and Luhansk "peoples' republics". S. Sayapin and E. Tsybulenko (eds.). *The use of force against Ukraine and international law* içinde (s. 145-170). The Hague: TMC Asser Press.

- Koskenniemi, M. (1994). National self-determination today: problems of legal theory and practice. *International and Comparative Law Quarterly*, 43(2), 241-269. <https://www.jstor.org/stable/761238> adresinden erişildi.
- Koskenniemi, M. (2003). What is international law for?. M. D. Evans (Ed.). *International law* (1. bs.) içinde (s. 89-117). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Koskenniemi, M. (2005). *From apology to utopia: the structure of international legal argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, M. and Kari, V. (2020). Sovereign equality. J. Viñuales (Ed.). *The UN friendly relations declaration at 50: an assessment of the fundamental principles of international law* içinde (s. 166-188). Cambridge: Cambridge University Press, 166.
- Krasner, S. (2013). Recognition: organized hypocrisy once again. *International Theory*, 5(1), 170-176. doi:10.1017/S1752971913000092
- Kubicek, P. (2009). The commonwealth of independent states: an example of failed regionalism?. *Review of International Studies*, 35, 237-256. doi:10.1017/S026021050900850X
- Kunz, J. L. (1950). Critical remarks on Lauterpacht's "recognition in international law". *The American Journal of International Law*, 44(4), 713-719. doi:10.2307/2194989
- Kursani, S. (2021). Reconsidering the contested state in post-1945 international relations: an ontological approach. *International Studies Review*, 23, 752-778. doi: 10.1093/isr/viaa073
- Kutlutürk, C. (2022). Hindistan'da kurulan Haydarabad Nizamı'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği destek. *Tarih Dergisi*, 78, 73-99. doi: 10.26650/iutd.1140788
- Kuper, L. (1985). *The prevention of Genocide*. New Haven: Yale University Press.
- Kuzmarov, B. A. (2018). *Unilateral acts a history of a legal doctrine*. New York ve London: Routledge.
- Kütükçü, M. A. (2004). Uluslararası hukukta self-determinasyon hakkı ve Türk cumhuriyetleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 259-276. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61776/923554> adresinden erişildi.
- Kyris, G. (2020). The European Union in Northern Cyprus: conceptualising the avoidance of contested states. *Geopolitics*, 25(2), 346-361. doi:10.1080/14650045.2018.1552945
- Kyris, G. (2022). State recognition and dynamic sovereignty. *European Journal of International Relations*, 28(2), 287-311. doi:10.1177/13540661221077441
- Kyris, G. and Luciano, B. (2021). Collective recognition and regional parliaments: navigating statehood conflict. *Global Studies Quarterly*, 3(1), 1-13. doi:10.1093/isagsq/ksab011
- Laitinen, A., Särkelä, A. and Ikäheimo, H. (2015). Pathologies of recognition: an introduction. *Studies in Social and Political Thought*, 25, 3-24. doi: 10.20919/sspt.25.2015.44
- Langer, R. (1947). *Seizure of territory: the Stimson Doctrine and related principles in legal theory and diplomatic practice*. Princeton: Princeton University Press.
- Lauterpacht, H. (1947). *Recognition in international law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lauterpacht, H. H. (1944). Recognition of states in international law. *The Yale Law Journal*, 53(3), 385-458.

- Lawrence, T. J. (1923). *The principles of international law*. Massachusetts: DC Heath and Company.
- Lee, S. J. (2014). *Avrupa tarihinden kesitler 1789-1980* (5. bs.) (Savaş Aktar, çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Lemay-Hébert, N. (2009). Statebuilding without nation-building? legitimacy, state failure and the limits of the institutionalist approach. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3(1), 21-45. doi:10.1080/17502970802608159
- Lenin, V. I. (1967). *The right of nations to self-determination*. Moscow: Progress Publishers.
- Lenin, V. I. (2009). *Emperyalizm: kapitalizmin en yüksek aşaması*. Ankara: Sol Yayınları.
- Lieven, A. (2012). *Pakistan: a hard country*. London: Penguin Books.
- Lindemann, T. and Ringmar, E. (2012). *The international politics of recognition*. London: Paradigm Publishers.
- Lindley, M. F. (1926). *The acquisition and government of backward territory in international law: being a treatise on the law and practice relating to colonial expansion*. London: Longmans, Green and Co. Ltd.
- Locke, J. (2012). *Hükümet üzerine ikinci inceleme: sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme* (F. Bakırcı, çev.). Ankara: Ebabil.
- Lorimer, J. (1883). *The institutes of the law of nations: a treatise of the jural relations of separate political communities* (Vol. 1). Edinburgh and London: W. Blackwood and Sons.
- Lotsteen, Y. M. (2000). The concept of belligerency in international law. *Military LawReview*, 166, 109-141.
- Luxemburg, R. (1976). *The national question: selected writings*. New York: Monthly Review Press.
- Luxemburg, R. (2003). *The accumulation of capital* (çev. A. Schwarzschild). London and New York: Routledge.
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's modern introduction to international law*. New York: Routledge.
- Marek, K. (1968). *Identity and continuity of states in public international law* (2. bs.). Geneva: Librairie Droz.
- Marsden, P. (2002). *The Taliban, war, and religion in Afghanistan*. London: Zed Books Ltd.
- Marston, G. (1997). The personality of the foreign state in english law. *The Cambridge Law Journal*, 56(2), 374-417. <https://www.jstor.org/stable/4508347> adresinden erişildi
- Mastorodimos, K. (2013). Belligerency recognition: past, present and future. *Connecticut Journal of International Law*, 29(2), 301-328. <https://ssrn.com/abstract=2441341> adresinden erişildi.
- Matheson, M. J. (2001). United Nations Governance of Postconflict Societies. *The American Journal of International Law*, 95(1), 76-85. <https://www.jstor.org> adresinden erişildi.
- McCorquodale, R. ve Hausler, K. (2010). Caucuses in the Caucasus: the application of the right of self-determination. J. A. Green ve C. P. M. Waters (eds.). *Conflict in the Caucasus implications for international legal order* içinde (s.26-54). The UK: Palgrave Macmillan.

- Mısır, M. B. (2011). *Kapitalizm, devletler ve egemenlik: egemenlik kuramının tarihsel maddeci bir eleştirisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Miéville, C. (2005). *Between equal rights: a marxist theory of international law*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Minakov, M. (2019). On the extreme periphery. the status of post-soviet non-recognised states in the world-system. *Ideology and Politics*, 1(12), 39-72.
- Mitrasca, M. (2002). *Moldova: a Romanian province under Russian rule diplomatic history from the archives of the great powers*. New York: Algora Publishing.
- Morrison, K. (2009). *Montenegro a modern history*. London ve New York: I. B. Tauris.
- Møller, A. (1932). The Briand-Kellogg Pact. *Nordisk Tidsskrift Int'l Ret*, 3, 94.
- Muço, M. (2001). Albania. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1(1), 119-131.
- Mugerwa, N. (1968). Subjects of international law. M. Sorensen (ed.). *Manual of public international law* içinde (s. 247-310). London: Macmillan.
- Murphy, S. D. (1999). Democratic legitimacy and the recognition of states and governments. *The International and Comparative Law Quarterly*, 48(3), 545-581. <https://www.jstor.org/stable/761316> adresinden erişildi.
- Nanda, V. P. (1972). Self-determination in international law: the tragic tale of two cities Islamabad (West Pakistan) and Dacca (East Pakistan). *American Journal of International Law*, 66(2), 321-336. doi:10.2307/2199032
- Nasrat, Q. (2020). Negotiating with the Taliban: how will it affect the future of Afghanistan? *Journal of Academic Perspective on Social Studies*, 1, 19-27. doi: 10.35344/japss.600987
- Natarajan, U. (2008). *The 2003 Iraq invasion and the nature of international law: Third World approaches to the legal debate*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://openresearch.anu.edu.au/about-open-research-anu>
- Navari, C. (2014). Territoriality, self-determination and Crimea after Badinter. *International Affairs*, 90(6), 1299-1318. doi:10.1111/1468-2346.12171
- Necatigil, Z. M. (1999). Judgement of the European Court of Human Rights in the Loizidou case: a critical examination. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 4(3). <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/49029/625486> adresinden erişildi.
- Nesiah, V. (2003). Placing international law: white spaces on a map. *Leiden Journal of International Law*, 16(1), 1-35. <https://ssrn.com/abstract=1740768> adresinden erişildi.
- Newman, E. and Visoka, G. (2018). The European Union's practice of state recognition: between norms and interests. *Review of International Studies*, 44(4), 760-786. doi:10.1017/S0260210518000104
- Nicholson, R. ve Grant, T. D. (2019). Theories of state recognition. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.) *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 25-36). London ve New York: Routledge.
- Norris, A. (1998). Carl Schmitt on friends, enemies and the political. *Telos-St Louis Mo Then New York*, 112, 68-88. <https://philpapers.org/rec/NORCSO> adresinden erişildi.
- Nwogu, K. C. ve Amucheazi, C. O. (2021). Formation of state by secession and the import of recognition in international law. *Law and Social Justice Review (LASJURE)*, 2(1), 25-34. <https://nigerianjournalsonline.com/> adresinden erişildi.

- O'Mahoney, J. (2018). *Denying the spoils of war: the politics of invasion and non-recognition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Oppenheim, L. (1996). *Oppenheim's international law (volume 1)*. (R. Jennings and A. Watts, eds.). Peace: Longman.
- Orakhelashvili, A. (2015). The dynamics of statehood in the practice of international and English courts. C. Chinkin and F. Baetens (eds). *Sovereignty, statehood and state responsibility: essays in honour of James Crawford* içinde (s. 172-191). Cambridge: Cambridge University Press.
- Orallı, L. E. ve Sayar, M. B. (2023). Çin'in Afrika açılımı ve Afrika kıtasının Çin için stratejik önemi. *İmgelem*, 7(12), 47-72.
- Özdemir, A. M. (2011). *Güç, buyruk, düzen*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özdemir, A. M. (2014). Kolektif Emperyalizm. A. M. Özdemir (Der.). *Kolektif Emperyalizm* içinde (s. 29-92). Ankara: İmge Kitabevi.
- Özdemir, A. M. (2017). Egemenlikteki dönüşüm, kendi kaderini tayin meselesi ve Sovyet ihtilali. *Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi*, 4, 177-215.
- Özdemir, A. M., Saygılı A., Zabunoğlu, H. G., Ketizmen M., Demirli, A., Aykut, E., Türkoğlu Karacaova, E. N., Uğurlu, G. ve Şahin, O. G. (2020). *Genel kamu hukuku* (2. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Özer, A. ve Kaya, R. (2022). İnsan hakları ihlalleri ve soykırım iddiaları bağlamında Rusya-Ukrayna savaşında koruma sorumluluğu ilkesinin uygulanabilirliği. *İnsan Hakları Yıllığı*, 40, 55-94.
- Özkan, I. (2017). *Tanınmamış devletlerin yasa, hukuki işlem ve kararlarının tanınması*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Özpek, B. B. (2014). The role of democracy in the recognition of de-facto states: an empirical assessment. *Global Governance*, 20(4), 585-599. doi:10.1163/19426720-02004007
- Özsu, U. (2015). Ukraine, international law, and the political economy of self-determination. *German Law Journal*, 16(3), 434-451. doi: 10.1017/S2071832200020939
- Özsu, U. (2016). Ottoman international law. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 3(2), 369-376. doi:10.2979/jotturstuass.3.2.09
- Palabıyık, M. S. (2014). The emergence of the idea of 'international law' in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856). *Middle Eastern Studies*, 50(2), 233-251. doi: 10.1080/00263206.2013.870890
- Pasukanis, E. B. (2019). *Genel hukuk teorisi ve marksizm* (O. Karahanoğulları, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Patlis, L. (2018). The discourse on asymmetrical devolution in Moldova: Gagauzia and Transnistria in focus. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 17(3), 87-111. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2018/Patlis.pdf> adresinden erişildi.
- Panitch, L. ve Gindin, S. (2004). Global capitalism and American empire. *Socialist Register 2004*, 1-42.
- Pavkovic, A. and Radan, P. (2007). *Creating new states: theory and practice of secession*. London: Routledge.
- Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası hukuk dersleri II. Kitap*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2009). *Uluslararası hukuk* (8. bs.). Ankara: Turhan Kitabevi.

- Pazarcı, H. (2019). *Uluslararası hukuk dersleri III. kitap* (Güncellenmiş 6. bs.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pehlevan Berber, H. (2021). Neoliberal küreselleşme kapsamında kalkınma hakkı. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 72-91. doi:10.51290/dpusbe.777369
- Pellet, A. (1992). The opinions of the Badinter Arbitration Committee a second breath for the self-determination of peoples. *Eur. J. Int'l L.*, 3, 178-185. doi: 10.1093/oxfordjournals.ejil.a035802
- Peterson, M. J. (1997). *Recognition of governments legal doctrine and state practice, 1815-1995*. The UK: Macmillan Press.
- Peterson, M. J. (2019). Recognition of governments. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 205-220). London ve New York: Routledge.
- Phillimore, R. (1856). *Commentaries upon international law*. Philadelphia: T. and J. W. Johnson, Law Booksellers.
- Phillips, D. L. (2012). *Liberating Kosovo: coercive diplomacy and U. S. intervention*. Cambridge: The MIT Press.
- Pirim, Z. C. (2016). Uluslararası hukukta manevi zarar. *TBB Dergisi*, 127, 339-374. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0020154&lng=1> adresinden erişildi.
- Pomerance, M. (1976). The United States and self-determination: perspectives on the Wilsonian conception. *American Journal of International Law*, 70(1), 1-27. <https://www.jstor.org/stable/20097800> adresinden erişildi.
- Pomerance, M. (1984). Self-determination today: the metamorphosis of an ideal. *Israel Law Review*, 19(3-4), 310-339. doi:10.1017/S0021223700008438
- Pond, E. (2008). The EU's test in Kosovo. *The Washington Quarterly*, 31(4), 97-112. doi: 10.1162/wash.2008.31.4.97
- Poulantzas, N. (2000). *State, power, socialism*. Londra: Verso.
- Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve diktatörlük*. (A. İnsel, çev.). İstanbul: İletişim.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar* (Ş. Ünsaldı, çev.). Ankara: Epos.
- Qian, X. (2020). On the relations between the US and the Afghan Taliban. *China International Strategy Review*, 2, 138-153. doi:10.1007/s42533-020-00045-9
- Radan, P. (2000). Post-secession international borders: critical analysis of the opinions of the Badinter Arbitration Commission. *Melbourne University Law Review*, 24(1), 50-76.
- Radan, P. (2002). *The break-up of Yugoslavia and international law*. London ve New York: Routledge.
- Radan, P. (2016). *Creating new states: theory and practice of secession*. New York: Routledge.
- Rajagopal, B. (2003). *International law from below: development, social movements and Third World resistance*. New York: Cambridge University Press.
- Raic, D. (2002). *Statehood and the law of self-determination*. Leiden: Brill.
- Ramet, S. P. (2018). The Macedonian enigma. S. P. Ramet and L. S. Adamovich (Eds.). *Beyond Yugoslavia Politics, Economics, and Culture in a Shattered Community* içinde (211-237). London ve New York: Routledge.
- Rich, R. (1993). Recognition of states: the collapse of Yugoslavia and the Soviet Union. *European Journal of International Law*, 4(1), 36-65. doi:10.1093/oxfordjournals.ejil.a035834

- Rolandsen, Ø. H. (2011). A quick fix? A retrospective analysis of the Sudan Comprehensive Peace Agreement. *Review of African Political Economy*, 38(130), 551-564. <http://www.jstor.org/stable/23145862> adresinden erişildi.
- Rolandsen, Ø. H. and Daly, M. W. (2016), A history of South Sudan: from slavery to independence. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ron, J. (2003). *Frontiers and ghettos: state violence in Serbia and Israel*. Berkeley: University of California Press.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*. (2. bs.) (V. Günyol, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Roper, S. D. (2004). From frozen conflict to frozen agreement: the unrecognized state of Transnistria. T. Bahcheli, B. Bartmann and H. Srebrnik (eds.). *De facto states the quest for sovereignty* içinde (s. 102-118). London ve New York: Routledge.
- Roth, B. R. (2019). Bilateral recognition of states. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.) *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 191-204). London ve New York: Routledge.
- Roth, B. R. (2010). Secessions, coups and the international rule of law: assessing the decline of the effective control doctrine. *Melbourne Journal of International Law*, 11, 393-440. <https://digitalcommons.wayne.edu/lawfrp/242/> adresinden erişildi.
- Rubin, A. F. (1977). The international legal effects of unilateral declarations. *The American Journal of International Law*, 71(1), 1-30. doi:10.2307/2200323
- Ryngaert, C. ve Sobrie, S. (2011). Recognition of states: international law or realpolitik? The practice of recognition in the wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia. *Leiden Journal of International Law*, 24(2), 467-490. doi:10.1017/S0922156511000100
- Saganek, P. (2015). *Unilateral acts of states in public international law*. M. Fitzmaurice ve P. Okow (eds). Boston: Brill.
- Sak, Y. (2015). Uluslararası hukukta insancıl müdahale ve Libya örneği: Suriye’de yaşanan ya da yaşanacaklar için dersler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(4), 121-153. www.uidergisi.com.tr adresinden erişildi.
- Saltzman, A. (2017). Developing the principle of non-recognition. *Ohio Northern University Law Review*, 43(1), 1-38.
- San Martín, P. (2010). *Western Sahara: the refugee nation*. Cardiff: University of Wales Press.
- Sander, O. (2010). *Siyasi tarih 1918-1994* (19. bs.). Ankara: İmge.
- Sander, O. (2013). *Siyasi tarih (ilk çağlardan 1918’e)* (25. bs.). Ankara: İmge.
- Schuit, A. (2012). Recognition of governments in international law and the recent conflict in Libya. *International Community Law Review*, 14(4), 381-402.
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal kavramı, Aykut Çelebi’nin sunuşuyla* (E. Göztepe, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasi ilahiyat: egemenlik kuramı üzerine dört bölüm* (A. E. Zeybekoğlu, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Scott, J. B. (Ed.). (1916). *Resolutions of the institute of international law dealing with the law of nations: with an historical introduction and explanatory notes*. Oxford: Oxford University Press.
- Scott, J. B. (1934). The seventh international conference on American States. *American Journal of International Law*, 28(2), 219-230.
- Seaman, L.C.B. (1955). *From Vienna to Versailles*. London: Methuen ve Co. LTD.

- Seaman, K. (2013). The United Nations, peacekeeping, and the globalization of the conflict in Somalia. E. Leonard ve G. Ramsay (eds.). *Globalizing Somalia multilateral, international and transnational repercussions of conflict* içinde (s. 27-49). New York, London, New Delhi, Sydney: Bloomsbury.
- Seymour, L. J. M. (2017). Legitimacy and the politics of recognition in Kosovo. *Small Wars ve Insurgencies*, 28(4-5), 817-838. doi: 10.1080/09592318.2017.1322335
- Shaw, S. J ve Shaw, E. K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye* (2. bs.) (Mehmet Harmancı, çev.). E Yayınları: İstanbul.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası hukuk* (8. bs.) (Y. Acer, İ. Kaya, M. T. Demirtepe, G. E. Şimşek, çev.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Shelley, T. (2004). *Endgame in the Western Sahara what future for Africa's last colony?*. London ve New York: Zed Books Ltd.
- Simpson, G. J. (1993). Judging the East Timor dispute: self-determination at the International Court of Justice. *Hastings International and Comparative Law Review*, 17(2), 323-347.
- Sitnik, P. (2021). *Estoppel in international investment law*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://phavi.umcs.pl/at/attachment>
- Spanu, M. (2020). The hierarchical society: the politics of self-determination and the constitution of new states after 1919. *European Journal of International Relations*, 26, 372-396. doi:10.1177/135406611986664
- Strange, S. (1992). States, firms and diplomacy. *Royal Institute of International Affairs*, 68(1), 1-15. doi:10.2307/2620458
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state*. The United Kingdom: Cambridge University Press.
- Strange, S. (1997). Territory, state, authority and economy: a new realist ontology of global political economy: a new realist ontology of global political economy. R.W. Cox (ed.). *The new realism* içinde (s. 3-19). International Political Economy Series. London: Palgrave Macmillan.
- Sterio, M. (2015). *The right to self-determination under international law: 'selfistans', secession and the rule of the great powers*. London: Routledge.
- Sterio, M. (2019). Power politics and state recognition. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 82-98). London ve New York: Routledge.
- Sullivan, C. J. (2021). White flags: on the return of the Afghan Taliban and the fate of Afghanistan. *Asian Affairs*, 52(2), 273-287. <https://research.nu.edu.kz/> adresinden erişildi.
- Sultan, H. E. M. ve Sun, D. (2020). Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki çatışma çözümüne katılımı: bir "yaratıcı arabuluculuk" örneği. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(2), 7-23.
- Summers, J. (2019). Pathways to independence and recognition. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 37-47). London ve New York: Routledge.
- Sur, Melda (2017). *Uluslararası hukukun esasları* (13. bs.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Şöhret, M. (2014). *Uluslararası hukukta devletlerin tanınması (tanınmamış bölgeler)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Şöhret, M. (2019). Uluslararası hukukta devletlerin tanınmasının hukuki boyutu ve tanınma ile ilgili başlıca normlar. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 11(38), 63-87.

- Talmon S. (1992). Recognition of governments: an analysis of the new British policy and practice. *British Yearbook of International Law*, 63(1), 231-297. doi: 10.1093/bybil/63.1.231
- Talmon, S. (1998). *Recognition of governments in international law with particular reference to governments in exile*. Oxford: Clarendon Press.
- Talmon, S. (2005). The constitutive versus the declaratory theory of recognition. tertium non datur?. *British Yearbook of International Law*, 75(1), 101-181. doi: 10.1093/bybil/75.1.101
- Taşdemir, F. (2009). *Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Taşdemir, F. (2012). Libya iç savaşının jus in bello açısından analizi. *Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu*. İstanbul Aydın Üniversitesi, 353-364.
- Taşdemir, F. (2016). Uluslararası hukukta toprak bütünlüğü ilkesi, tanıma doktrini ve bir norm olarak ayrılma hakkı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 644-668.
- Taşdemir, F. (2017). Devlet merkezli uluslararası hukuk sistemi ve devlet dışı silahlı aktörler. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56, 69-85.
- Taşdemir, F. (2020). Uluslararası hukuk perspektifinden 2011 sonrası dönemde Libya'da de facto rejim ve yeni hükümetin tanınması sorunu. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(16), 375-405. doi:10.18771/mdergi.848437
- Taşdemir, F. (2021). Uluslararası hukuk açısından de facto devlet sorunu: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Abhazya ve Transdinyester örneklerinin karşılaştırmalı analizi. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(199-200), 439-481.
- Taylor, C. R. (1997). A modest proposal: statehood and sovereignty in a global age. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 18(3), 745-809.
- Thornberry, P. (1992). *International law and the rights of minorities*. Oxford: Clarendon Press.
- Tomuschat, C. (2012). Recognition of new states - the case of premature recognition. P.Hipold (ed.) *Kosovo and international law: the ICJ advisory opinion of 22 July 2010* içinde (s. 31-45). Leiden: Martinus Nijhoff.
- Tomuschat, C. (1993). Self-determination in a post-colonial world. C. Tomuschat (ed.). *Modern law of self-determination* içinde (s. 1-20). Leiden: Brill.
- Turk, D. (1993). Recognition of states: comment. *European Journal of International Law*, 4(1), 66-91.
- Uğurlu, G. (2023). *Uluslararasılaşan burjuva iktidarının bir işlevi olarak egemenlik: Irak'ta 2003 işgali sonrası devletin yeniden biçimlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ulmen, G. L. (1987). American imperialism and international law: Carl Schmitt on the US in world affairs. *Telos*, 72, 43-71. doi:10.3817/0687072043
- Uyaniker, H. B. (2018). Kırım sorunundan Donbas savaşına Rusya-Ukrayna uzlaşmazlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(59), 137-168.
- Uzun, E. (2019). Uluslararası hukukta bildirimin tek taraflı devlet işlemi niteliği üzerine bir inceleme. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 4(2), 1-22. doi:10.33432/ybuhukuk.541712
- Uzgel, İ. (2000). Yeni dünya düzeni, yeni Yugoslavya ve Milošević döneminin sonu. *Mülkiye Dergisi*, 24(225), 110-118.

- Vhumbunu, C. H. and Rudigi, J. R. (2019). Sustainability and implications of the Sudan-South Sudan secession: perspectives from the ground. *Journal of African Foreign Affairs*, 6(3), 23-42.
- Vidmar, J. (2010). Remedial secession in international law: theory and (lack of) practice. *St Antony's International Review*, 6(1), 37-56. <https://www.jstor.org/stable/26227069> adresinden erişildi.
- Vidmar, J. (2012). Explaining the legal effects of recognition. *The International and Comparative Law Quarterly*, 61(2), 361-387. doi:10.1017/S0020589312000164
- Vidmar, J. (2019). Statehood and collective recognition practice of states and UN organs. G. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (220-230). London ve New York: Routledge.
- Virally, M. (1968). The sources of international law. M. Sorensen (ed.). *Manual of public international law* içinde (s. 116-175). London: Macmillan.
- Visoka, G. (2018). *Acting like a state Kosovo and the everyday making of statehood*. London ve New York: Routledge.
- Visoka, G. (2019). Kosovo. Visoka, J. Doyle and E. Newman (eds.). *Routledge handbook of state recognition* içinde (s. 402-417). London ve New York: Routledge.
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya sistemleri analizi bir giriş*. İstanbul: bgst Yayınları.
- Warbrick, C. (2000). Review of Talmon, recognition of governments in international law. *The British Year Book of International Law*, 70(1), 274-275. doi: 10.1093/law/9780199248391.001.0001
- Warbrick, C. (2003). States and recognition in international law. M. D. Evans (ed.). *International law* (1. bs.) içinde (s. 205-269). New York: Oxford University Press.
- Weller, M. (2009). *Contested statehood: Kosovo's struggle for independence*. Oxford: Oxford University Press.
- Whiteman, M. M. (1963). *Digest of international law* (15. cilt). US Department of State.
- Williams, J. F. (1932). The new doctrine of "recognition". *Transactions of the Grotius Society*, 18, 109-129.
- Williams, J. F. (1934). Some thoughts on the doctrine of recognition in international law. *Harvard Law Review*, 47(5), 776-794.
- Wilson, G. (2009). Self-determination, recognition and the problem of Kosovo. *Netherlands International Law Review*, 56(3), 455-481. doi:10.1017/S0165070X09004550
- Wilson, R. R. (1937). Recognition of insurgency and belligerency. *Proceedings of the American Society of International Law at its annual meeting (1921-1969)*, 31, 136-144, Cambridge University Press.
- Witte, E., Craeybeckx, J. and Meynen, A. (2009). *Political history of Belgium: from 1830onwards*. Brussels: Academic and Scientific Publishers.
- Woodward, P. (2011). Towards two Sudans. *Survival*. 53(2), 5-10. doi: 10.1080/00396338.2011.571005
- Younus, M. and Shahzad, A. (2020). Democracy in Afghanistan and external actors. *Journal of Arts and Social Sciences*, 7(1), 53-66.
- Yüksel, P. (2018). *Uluslararası hukukta ayrılma: eleştirel bir değerlendirme*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu hukukuna giriş: devlet-tanım-kaynak-unsurlar*. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Zabunoğlu, H. G. (2016). Toplum sözleşmesi bağlamında John Locke'un devlet anlayışı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 431-456. doi:10.21492/inuhfd.291309
- Zorgbibe, C. (1977). Sources of the recognition of belligerent status. *International Review of the Red Cross*, 17(192), 111-127. <https://international-review.icrc.org/articles/sources-recognition-belligerent-status> adresinden erişildi.

Diğer Kaynaklar

- 9 yıl sonra geri çekildiler: Kosova'yı tanımaktan vazgeçtik. (2023, Ocak 17). <https://www.aydinlik.com.tr/haber/9-yil-sonra-geri-cekildiler-kosovayi-tanimaktan-vazgectik-361757> adresinden 17.07.2023 tarihinde erişildi.
- 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin II No'lu Protokol. (1977, Haziran 08). http://ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/434_1.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2023).
- Abay, E. G. ve Chirciu, D. (2022, Eylül 30). Putin, Ukrayna'nın Donetsk, Luhansk, Herson ve Zaporijya bölgelerinin Rusya'ya bağlanmasına yönelik anlaşmaları imzaladı. <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- Akpamuk, G. (2023, Ağustos 15). Taliban iktidarının ikinci yılında Türkiye-Afganistan ilişkileri ne durumda?. <https://www.bbc.com> adresinden erişildi.
- Almqvist, J. (2017, Eylül). EU and the recognition of new states. *Euborders Working Paper Series*, 12. <https://www.ibei.org> adresinden erişildi.
- Ambassador of Azerbaijan meets with Minister of Foreign Affairs of Afghanistan in Kabul. (2024, Şubat 15). *Report New Agency*. <https://report.az/en/about/> adresinden erişildi.
- Anderson, S. R. (2019, Şubat 01). What does it mean for the United States to recognize Juan Guaidó as Venezuela's president?. <https://www.lawfaremedia.org> adresinden erişildi.
- Anderson, S. R. (2021, Ağustos 26). History and the recognition of the Taliban. Erişim adresi: <https://www.lawfaremedia.org> adresinden erişildi.
- Askeroğlu, S. (2022, Ekim 05). Lukaşenko'nun Abhazya ziyareti. <https://www.ankasam.org> adresinden erişildi.
- Australasian Legal Information Institute. (1995). *Overseas Missions (Privileges and Immunities) Act 1995- Schedule 1 privileges and immunities of designated overseas missions*. http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/omaia1995476/sch1.html adresinden erişildi.
- Australasian Legal Information Institute. (1998). *Taipei Economic and Cultural Office (Privileges and Immunities) Regulations 1998*. http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_reg/teacoair1998657/ adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü. (1945, Haziran 26).
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1960, Aralık 14). Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı 14 Aralık 1960 tarihli kararı.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1966, Aralık 16). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararı.

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1966, Aralık 16). Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararı.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1970, Ekim 24). Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şart'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'un 2625 (XXV) sayılı 24 Ekim 1970 tarihli kararı.
- Bolton, G. and Visoka, G. (2010, Ekim). *Recognizing Kosovo's independence: remedial secession or earned sovereignty?*. Occasional Paper, St Antony's College University of Oxford. sant.ox.ac.uk/sites/default/files/recognizingkosovosindependence.pdf adresinden erişildi.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2013, Aralık 18). Andean community. <https://www.britannica.com/topic/Andean-Community> adresinden erişildi.
- Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From the Dissolution of Yugoslavia. (1992, Kasım). *International Legal Materials*, 31(6), 1488-1526. Cambridge: Cambridge University Press.
- Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo). (2010, Kasım 30). *I.C.J Reports*, 103. <https://www.icj-cij.org/cases> adresinden erişildi.
- Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation Owed by the Democratic Republic of the Congo to the Republic of Guinea. (2012, Haziran 19). *IC.J Reports*. 103. <https://www.icj-cij.org/cases> adresinden erişildi.
- Case of The Ambrose Light (the Ambrose Light. United States v. The Ambrose Light, etc.). (1885, Eylül 30). *Your World of Legal Intelligence*. 25 F. 408. <https://case-law.vlex.com/vid/the-ambrose-light-892787781> adresinden erişildi.
- Charter of the United Nations. (1945, Haziran 26). San Francisco.
- Covenant of the League of Nations. (1919, Haziran 28). Versailles.
- Commonwealth Consolidated Acts (1998). Tax law improvement act. <https://www8.austlii.edu.au/> adresinden erişildi.
- Davidson, H. (2018, Mayıs 07). *Oil and gas had hidden role in Australia's response to Indonesian invasion of Timor-Leste*. www.theguardian.com adresinden erişildi.
- Declaration on the "Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union" and "Declaration on Yugoslavia". (1991, Aralık 16). Brüksel: EPC Press Releases.
- Democracy ve Freedom Watch. (2008, Ağustos 07). *Separatist politician claims US strong-armed Latin American countries to not recognize Abkhazia*. <https://dfwatch.net/separatist-politician-claims-us-strong-armed-latin-american-countries-not-recognize-abkhazia-52005> adresinden erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/konsolosluk-bilgisi/dis-temsirciliklerimiz/> adresinden 30.02.2023 tarihinde erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Somali'nin siyasi görünümü. <https://www.mfa.gov.tr/somali-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 30.02.2023 tarihinde erişildi.

- Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye - Ermenistan siyasi ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden 01.03.2023 tarihinde erişildi.
- Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye - İsrail siyasi ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden 02.03.2023 tarihinde erişildi.
- Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). Suriye halkının dostları grubu ikinci konferansı başkanlık sonuçları, 1 Nisan 2012, İstanbul. https://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of---the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa adresinden 02.03.2023 tarihinde erişildi.
- Dursun, H. R. (2020, Aralık 31). Batı Sahra'da "normalleşme" gerilimi. <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- Eckert, S. E. (2021). Afghanistan's future: assessing the national security, humanitarian and economic implications of the Taliban takeover. <https://www.csis.org/analysis/afghanistans-future-assessing-national-security-humanitarian-and-economic-implications> adresinden erişildi.
- End of the Soviet Union; text of Bush's address to nation on Gorbachev's resignation. (1991, Aralık 26). <https://www.nytimes.com> adresinden 30.05.2023 tarihinde erişildi.
- European Commission. (1999). Bulletin of the European Union. 7/8, Brussels.
- European Council. (2006). Regional integration in the Western Balkans: European Parliament Resolution on the state of regional integration in the Western Balkans. *Official Journal of the European Union*. C 33 E/566.
- European Council. (2007). European Parliament Resolution of 29 March 2007 on the future of Kosovo and the role of the EU. OJC 27E, 207-14.
- European Council. (2017). European Parliament Resolution of 17 December 2015 on the annual report on human rights and democracy in the world 2014 and the European Union's policy on the matter. (2015/2229 (INI)).
- European Council. (1998, Ekim 26). Resolution on the situation in Kosovo. OJC 328, 182.
- European Council. (2009). European Parliament Resolution of 5 February 2009 on Kosovo and the role of the EU.
- European Council. (2010). European Parliament Resolution of 8 July 2010 on the European integration process of Kosovo.
- European Court of Human Rights. (1993, Temmuz 08). *Case of Loizidou v. Turkey (Report)*. Strasbourg.
- European Court of Human Rights. (1995, Mart 23). *Case of Loizidou v. Turkey (Preliminary Objections)*. Strasbourg.
- European Court of Human Rights. (1996, Aralık 18). *Case of Loizidou v. Turkey (Merits)*. Strasbourg.
- European Court of Human Rights. (1998, Temmuz 28). *Case of Loizidou v. Turkey (Article 50)*, 40/1993/435/514. Strasbourg.
- Faulconbridge, G. (2023, Ekim 05). Russia plans naval base in Abkhazia, triggering criticism from Georgia. <https://www.reuters.com> adresinden erişildi.
- Foreign Secretary welcomes Kosovo ruling. (2010, Temmuz 22). <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-welcomes-kosovo-ruling> adresinden 24.06.2023 tarihinde erişildi.
- European Parliament. (2018, Ekim 25). European Parliament resolution of 25 October 2018 on the situation in Venezuela. 2018/2891(RSP).

- Farzam, R. (2024, Şubat 28). Doha toplantısı ve Afganistan'ın geleceği. <https://iramcenter.org> adresinden erişildi.
- Garg, Akshat. (t.y.). Case brief: Luther vs. Sagor, 1921. The Legal Look. <https://thelegallock.com/case-brief-luther-vs-sagor-1921> adresinden 29.11.2022 tarihinde erişildi.
- Göksedef, E. (2022, Ekim 27). İsrail-Lübnan deniz yetki alanları anlaşması bölge ve Avrupa için neden önemli?. <https://www.bbc.com> adresinden erişildi.
- Gündüz, R. (2019, Ocak 11). Makedonya ve Yunanistan arasında çözülemeyen isim krizinde son. <https://tr.euronews.com> adresinden erişildi.
- Herman, E. S. and Peterson, D. (2007, Ocak 01). The dismantling of Yugoslavia. <https://monthlyreview.org> adresinden erişildi.
- Institut De Droit International. (1936, Ekim). Resolutions concerning the recognition of new states and new governments. *The American Journal of International Law*, 30(4), Supplement: Official Documents, 185-187.
- Institut De Droit International. (2017, Haziran 05). 10th Commission: present problems of the use of force in international law sub-group D: Intervention by invitation. <https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/Hafner.pdf> adresinden erişildi.
- International Court of Justice. (1960, Kasım 18). Case concerning the arbitral award made by the King of Spain. No. 39. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- International Court of Justice. (1971, Haziran 21). Legal consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding security council resolution 276 (1970). No. 53. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- International Court of Justice. (2004, Temmuz 09). Legal consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory. No. 131. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- International Court of Justice. (2010, Temmuz 22). Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. Advisory Opinion. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia. (1995, Ekim 02). The Prosecutor v. Dusko Tadic, decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. No. IT-94-1-AR72. Appeals Chamber.
- International Crisis Group (ICG). (2003, Ağustos 12). Moldova: no quick fix. Europe Report No. 147.
- International Crisis Group (ICG). (2004, Haziran 17). Moldova: regional tensions over Transdnistria. Europe Report No. 157.
- International Crisis Group (ICG). (2004, Kasım 26). Georgia: avoiding war in South Ossetia. Europe Report No.159.
- International Crisis Group (ICG). (2008, Haziran 05). Georgia and Russia: clashing over Abkhazia, Europe Report No. 193.
- International Law Association. (2012). Recognition/non-recognition in international law. First Report. Sofia Conference.
- International Law Association. (2014a). Recognition/non-recognition in international law. Second (Interim) Report. Washington Conference.
- International Law Association. (2014b). Recognition/non-recognition in international law. Working Session. 08 April 2014.
- International Law Association. (2016). Recognition/non-recognition in international law. Third Report. Johannesburg Conference.

- International Law Association. (2016). Constitution of the association. https://www.ila-hq.org/en_GB/documents/constitution-english-adopted-johannesburg-2016-1 adresinden erişildi.
- International Law Association (2018). Recognition/non-recognition in international law. International Law Association Reports of Conferences. 78, 461-498.
- International Crisis Group. (2022). Ending the Taliban's diplomatic isolation, Pakistan's hard policy choices in Afghanistan. 5-9.
- İngiliz yargısı, Venezuela altınlarının Maduro yönetimine verilmesini reddetti. (2022, Temmuz 29). <https://tr.euronews.com> adresinden 20.11.2023 tarihinde erişildi.
- Janicke, K. (2008, Ocak 19). Venezuelan legislature supports belligerent status for Colombian rebels. <http://venezuelanalysis.com/print/3080> adresinden erişildi.
- Joint Staff Working Paper Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010, Country report: Georgia. (2010). <https://eur-lex.europa.eu/> adresinden erişildi.
- Justia US Supreme Court. (1917). United States v. Lehigh Valley R. Co. case. 243 U.S. 412. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/243/412/> adresinden erişildi.
- Justia US Supreme Court. (1920). United States v. Lehigh Valley R. Co. case. 254 U.S. 255. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/254/255/> adresinden erişildi.
- Justia US Supreme Court (1942). The "Gul Djemal." 264 U.S. 90. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/264/90/> adresinden erişildi.
- Khan, L. A. (2021, Eylül 13). Why the US should recognize the Taliban as Afghanistan's lawful government. <https://www.jurist.org> adresinden erişildi.
- Kosovo and the UK - Our Mission. (t.y.). <https://www.gov.uk/world/kosovo/news> adresinden 02.01.2024 tarihinde erişildi.
- Kumar, R. (2024, 14 Şubat). Why has China recognised Taliban's envoy to Beijing?. <https://www.aljazeera.com> adresinden erişildi.
- Laghidze, D. (2019, Mart 04). Georgia's position on Venezuela: a perspective from the left. <https://lefteast.org/georgias-position-on-venezuela-a-perspective-from-the-left/> adresinden erişildi.
- Lewis, D. G. (2021). *Regional Powers and Post-NATO Afghanistan*. NATO Defense College, 35-56.
- Lewis, P. (1993, Ocak 26). Compromise likely to take Macedonia into U.N. <https://www.nytimes.com> adresinden erişildi.
- Masood, T. (2022, Ocak 12). A pragmatic approach toward Afghanistan. *The Express Tribune*. <https://tribune.com.pk/story/2338218/a-pragmatic-approach-toward-afghanistan> adresinden 03.04.2022 tarihinde erişildi.
- Mejdoup, K. ve Topçu, G. (2023, Ekim 31). Batı Sahra'daki BM barış gücü MINURSO'nun görev süresi 1 yıl uzatıldı. <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- Mohsin, S. (2021, Ağustos 18). US freezes Afghan Central Bank's assets of \$9.5bn. <https://www.aljazeera.com> adresinden erişildi.
- Montevideo Convention on the Right and Duties of States. (1933, Aralık 26).
- Monthly summary of the League of Nations, (1932, Şubat 16). <https://digital.nls.uk/league-of-nations/archive/194344304#?c=0&m=0&s=0&cv=42&xywh=2047%2C1441%2C3389%2C2512> adresinden 14.09.2022 tarihinde erişildi.

- National Security and Defense. (2017, Ağustos 21). Remarks by President Trump on the strategy in Afghanistan and South Asia. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia/> adresinden erişildi.
- North Sea Continental Shelf Cases, Federal Republic of Germany v. Denmark and the Netherlands, Judgement. (1969, Şubat 20). *I.C.J. Reports*, 1969.
- Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment. (1974, Aralık 20). *I.C.J. Reports*, 1974, 58.
- Nuclear Tests (New Zealand v. France), Judgment. (1974, Aralık 20). *I.C.J. Reports*, 1974, 59.
- Oetjen v. Central Leather Co. Case. (1918). *Justia US Supreme Court*. 246 U.S. 297. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/246/297/> adresinden erişildi.
- Organization for Security and Co-operation in Europe Special Monitoring Mission to Ukraine (OSCE). (2015, Eylül). Access to water in conflict-affected areas of Donetsk and Luhansk regions. <https://www.osce.org> adresinden erişildi.
- Osman, B. (2015, Ağustos 05). The Murree peace talk: divisive peace talk further complicated by Mullah Omar's death. <https://www.afghanistananalysts.org/the-murree-process-divisive-peace-talks-further-complicated-by-mullah-omars-death/> adresinden erişildi.
- Orakçı, S. (2017). Güney Sudan kriz raporu. İNSAMER, Gözlem-Saha 10. <https://www.insamer.com/tr/> adresinden 02.02.2024 tarihinde erişildi.
- Öztop, F. A. (2022, Temmuz 08). Transdinyester sorunu bağlamında Rusya-Ukrayna savaşı. <https://www.ankasam.org> adresinden erişildi.
- Department of State US. (t.y.). *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, Japan, 1931-1941. Growing tension between the United States and Japan arising from Japanese military aggression: 1939-1940-1941.* <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1931-41v02/comp1> adresinden 08.09.2022 tarihinde erişildi.
- Permanent Court of International Justice. (1933, Nisan 05). Legal Status of Eastern Greenland. A/B, No. 53. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- Putin expands fast-track Russian citizenship to all of Ukraine. (2022, Temmuz 11). <https://www.aljazeera.com/> adresinden 09.05.2023 tarihinde erişildi.
- Rappeport, A. (2021, Ağustos 18). I.M.F. says it will block Afghanistan from getting \$460 million in reserve funds. <https://www.nytimes.com> adresinden erişildi.
- Referandumdan 'Rusya' çıktı. (2006, Eylül 18). <https://www.bbc.co.uk> adresinden erişildi.
- Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. (2009, September 30). <https://casebook.icrc.org/case-study/georgiarussia-independent-international-fact-finding-mission-conflict-south-ossetia> adresinden erişildi.
- Reports of International Arbitral Awards. (1928, Nisan 04). *Island of Palmas Case (Netherlands, USA)*. Volume II, 829-871.
- Russia Recognizes the Luhansk and Donetsk Ukrainian Separatist Republics. (2022, Şubat 22). Stratfor. worldview.stratfor.com adresinden 02.04.2022 tarihinde erişildi.
- Russian Republic v. Cibrario Case. (1923, Mart 06). *Court of Appeals of the State of New York*. 235 N.Y. 255, 139 N.E. 259. <https://casetext.com/case/russian-republic-v-cibrario/case-details> adresinden erişildi.

- Saliba, A. (2016). Recognition/non-recognition in international law. *International Law Association Reports of Conferences*. 77, 533-552.
- Sanchez, W. A. (2019, Ocak 22). Befriending states that don't exist: the leaders of South Ossetia and Abkhazia visit Venezuela. <https://www.diplomaticcourier.com/posts/befriending-states-that-dont-exist-the-leaders-of-south-ossetia-and-abkhazia-visit-venezuela> adresinden erişildi.
- Santos, Jr. S. M. (t.y.). *The recent MILF agreements, belligerency status, international law and the Philippine constitution*. http://kalilintad.tripod.com/soliman_santos.htm adresinden 21.04.2023 tarihinde erişildi.
- Schneckenher, U. (t.y.). Armed non-state actors and the monopoly of force. A. Bailes, U. Schneckener and H. Wulf. (Eds.). *Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force* içinde (s. 10-19). Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Policy Paper 24. <http://www.wulf-herbert.de/DCAFPP24Wulf.pdf> adresinden erişildi.
- Scupin, H. U. (2016, Kasım 14). History of international law, 1815 to World War I. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. <http://opil.ouplaw.com/home/epil> adresinden erişildi.
- Singh, A. K. and Rajiv, S. S. C. (2022, Kasım 11). Israel-Lebanon maritime boundary agreement: an assessment. <https://idsa.in/issuebrief/Israel-Lebanon-Maritime-Boundary-Agreement-abhay-scraviv-111122> adresinden erişildi.
- Situation in Cyprus (recent political developments). (1995, Şubat 02). Parliamentary Assembly Recommendations (7th Sitting). 1259. <https://pace.coe.int/en/files/15293/html> adresinden erişildi.
- Staff, T. (2022, Ekim 12). Full text of the maritime border deal agreed between Israel and Lebanon. *The Times of Israel*. <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-the-maritime-border-deal-agreed-between-israel-and-lebanon/> adresinden erişildi.
- Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America. (2018). <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> adresinden erişildi.
- Supreme Court Judgments. (1998, Ağustos 20). Reference re-secession of Quebec. Supreme Court of Canada. <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do> adresinden erişildi.
- The American Journal of International Law (1924, Ocak). *Arbitration between Great Britain and Costa Rica*. Opinion and Award of William H. Taft, Sole Arbitrator. 18 (1), 147-174.
- The Corfu Channel Case (Assessment of Amount of Compensation). (1949, Aralık 15). *I.C.J. Reports*. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- The Corfu Channel Case (Merits). (1949, Nisan 09). *I.C.J. Reports*. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- The Corfu Channel Case (Preliminary Objection). (1948, Mart 25). *I.C. J. Reports*. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- The League Special Assembly. (1933, Şubat 24). *Sino-Japanese Dispute-Advisory Committee of the Special Assembly*. <https://archives.ungeneva.org/sino-japanese-dispute-advisory-committee-of-the-special-assembly-representation-of-czechoslovakia> adresinden erişildi.
- Soviet turmoil; Baker's remarks: policy on Soviets. (1991, Eylül 05). <https://www.nytimes.com> adresinden 30.05.2023 tarihinde erişildi.

- Suudi Arabistan'ın Filistin'e atadığı ilk büyükelçi güven mektubunu sundu. (2023, 12 Ağustos). <https://www.trthaber.com> adresinden 07.05.2023 tarihinde erişildi.
- The Peace Treaty of Versailles. (1919, Haziran 28). The Covenant of The League of Nations. <https://www.ungeneva.org/en/covenant-lon> adresinden erişildi.
- Tinoco Claims Arbitration (Great Britain v. Costa Rica). (1923). William H. Taft, Sole Arbitrator 1 U.N. Rep. *Int'l Arb. Awards*, 369.
- Trump recognizes opposition leader Guaido as Venezuela's interim president. (2019, Ocak 23). <https://www.reuters.com> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2006, Nisan 04). Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu) Türkiye'ye ilişkin görüşleri, seçimler yargı ve referanduma ilişkin karar ve uygulama kodları. (107)26133. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf adresinden erişildi.
- U.S. Department of State Archive. (1997, Eylül 25). OAS Protocol of Washington. U.S. Department of State Office of the Spokesman Press Statement. <https://1997-2001.state.gov/briefings/statements/970925.html> adresinden erişildi.
- U.S. Department of State. (2022, Mart 18). U.S. relations with Somalia. Bilateral Relations Fact Sheet. Bureau of African Affairs. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-somalia/> adresinden erişildi.
- US gives Juan Guaido control over some Venezuelan assets. (2019, Ocak 29). <https://www.aljazeera.com> adresinden erişildi.
- UK Parliament- House of Lords Debates. (1980, Nisan 28). *Recognition Of Governments: Policy And Practice*. 408. <https://hansard.parliament.uk/Lords/1980-04-28/debates/26222023-9174-440b-bec7-96ba70e6b810/RecognitionOfGovernmentsPolicyAndPractice> adresinden erişildi.
- Ukraine Conflict Update. (2022, Şubat 21). *Institute for the Study of War*. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Ukraine%20Conflict%20Update%204.pdf> adresinden erişildi.
- United Nations - General Assembly International Law Commission. (1948, Aralık 15). Draft Declaration on the Rights and Duties of States. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_2.pdf adresinden erişildi.
- United Nations General Assembly. (1950, Aralık 02). Ethiopia/Eritrea: UN General Assembly Resolution 390 A (V).
- United Nations General Assembly. (1960, Eylül 20). *864th Plenary Meeting (opening meeting)*. 15th session, A/PV/864.
- United Nations General Assembly. (1962, Aralık 14). Permanent Sovereignty Over Natural Resources.
- United Nations General Assembly. (1966, Aralık 20). *2229 (XXI) Question of Ifni and Spanish Sahara*. 1500th plenary meeting, A/RES/2229(XXI).
- United Nations General Assembly. (1971, Ekim 25). *Resolution on Admitting Peking*. 26th session, A/RES/2758.
- United Nations General Assembly. (1974, Aralık 14). *3314 (XXIX) Definition of Aggression*. 20th session, A/RES/3314.
- United Nations General Assembly. (1974, Kasım 22). *3237 (XXVIII) Observer Status For the Palestine Liberation Organization*. 29th session, A/RES/3237.
- United Nations General Assembly. (1998, Temmuz 07). *Participation of Palestine in the work of the United Nations*. 52nd session, A/RES/52/250.

United Nations General Assembly. (2000, Kasım 01). *Admission of the Federal Republic of Yugoslavia to membership in the United Nations*. 55th session, A/RES/55/12.

United Nations General Assembly. (2001, Ocak 30). *Nationality of natural persons in relation to the succession of States*. 55th session, A/RES/55/153.

United Nations General Assembly. (2012, Kasım 29) *Status of Palestine in the United Nations*. 67th session, A/RES/67/19.

United Nations Security Council. (1950, Mart 8). *A Memorandum on the Legal Aspects of the Problem of Representation in the United Nations*. S/1466.

United Nations Security Council. (1965, Kasım 20). *Resolution 217 (1965)*. 1265th meeting session, S/RES/217.

United Nations Security Council. (1983, Kasım 18). *Resolution 541 (1983)*. 2500th meeting session, S/RES/541.

United Nations Security Council. (1988, Eylül 20). *The Situation Concerning Western Sahara. Resolution 621 (1988)*. 2826th meeting session, S/RES/621.

United Nations Security Council. (1991, Nisan 29). *Situation Concerning Western Sahara. Resolution 690 (1991)*. 2984th meeting session, S/RES/690.

United Nations Security Council. (1991, Aralık 14). Letter dated 14 December 1992 from the Permanent Representatives of Belgium, France and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council. S/24960.

United Nations Security Council. (1992, Mayıs 30). *Resolution 757 (1992)*. 3082nd meeting session, S/RES/757.

United Nations Security Council. (1994, Aralık 12). *Report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (1994)*. 3082nd meeting session, S/1994/1407.

United Nations Security Council. (1996, Haziran 27). *Report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (1996)*. S/1996/411.

United Nations Security Council. (1998, Haziran 10). *Report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (1998)*. S/1998/488.

United Nations Security Council. (1999, Haziran 10). *Resolution 1244 (1999)*. 4011th meeting session. S/RES/1244.

United Nations Security Council. (2004, Nisan 29). *Resolution 1541 (2004)*. 4957th meeting session, S/RES/1541.

United Nations Security Council. (2007, Mayıs 26). *Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement*. S/2007/168.

United Nations Security Council. (2011, Temmuz 8). *Resolution 1996 (2011)*. 6576th meeting session, S/RES/1996.

United Nations Secretary-General. (2024, Şubat 19). Secretary-General's Press Encounter - on the meeting of special envoys on Afghanistan.

United Nations Treaty Series. (1979, Mart 26). Treaty of Paris. No. 17813.

United Nations Vienna Convention on Consular Relations. (1963, Nisan 24).

US Department of States Archieve. (2008, Şubat 18). U.S. recognizes Kosovo as independent state. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2008/02/100973.htm> adresinden erişildi.

Venezuela muhalif Juan Guaido'yu meşru lider olarak tanıyan ABD ile diplomatik ilişkileri kesti. (2019, Ocak 23). <https://www.bbc.com> adresinden erişildi.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi. (1969, Mayıs 22).

- Western Sahara Advisory Opinion. (1975, Ekim 16). I.C.J Reports, No. 61. <https://www.icj-cij.org> adresinden erişildi.
- Wulfsohn et al.v. Russian Socialist Federated Soviet Republic. (1923, Ocak 09). *Court of Appeals of New York*. 234 N.Y. 372, 138 N.E. 24. <http://www.uniset.ca/other/cs3/138NE24.html> adresinden erişildi.
- Yagıcı Çiftçi, M. (2018, Kasım 26). Gülcemal vapuru 75 yıl boyunca birçok önemli olaya tanıklık etti. <https://www.trthaber.com> adresinden erişildi.
- Yavuz, T. (2021, Ekim 17). Rusya'nın Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki nüfuzu artıyor. <https://www.aa.com.tr/tr> adresinden erişildi.
- Yılmaz, T. O. (2018, Kasım 23). Güney Sudan'da iç savaş ve barış süreci. <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- Yiallourides, C., Ioannides, N. A. and Partain, R. A. (2022, Ekim 26). Some observations on the agreement between Lebanon and Israel on the delimitation of the exclusive economic zone. <https://www.ejiltalk.org/some-observations-on-the-agreement-between-lebanon-and-israel-on-the-delimitation-of-the-exclusive-economic-zone/> adresinden 01.02.2023 tarihinde erişildi.
- Young, C. (2022, Şubat 22). Putin's actions in Ukraine are an attack on liberal democracy. <https://www.cato.org/commentary/putins-actions-ukraine-are-attack-liberal-democracy> adresinden 13.04.2024 tarihinde erişildi.
- Zumbrun, J. (2021, Ağustos 24). World Bank freezes aid to Afghanistan. *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/> adresinden erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Şaduman Ceren MABOÇOĞLU
Uyruk: T.C.

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Hacettepe Üniversitesi	06.05.2019
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	24.06.2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017	T.C. Mesleki Yeterlilik Kurumu	Uzman

Yabancı Dil

İngilizce, İtalyanca

Yayınlar

Donetsk ve Luhansk Örneği Üzerinden Devletlerin Tanınması Konusuna Disiplinlerarası Bir Bakış. (2024). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 727-750.

